

DEMOKRACIU NA SLOVENSKU OHROZUJE POPULIZMUS A KORUPCIA

**Správa o stave a vývoji demokracie na Slovensku: Neriešenie
problémov a zneužívanie moci otvárajú brány extrémizmu**

INEKO, február 2017

Autori: Peter Goliaš, Jozef Hajko, Michal Piško

Editor: Peter Goliaš

Správa o stave a vývoji demokracie na Slovensku je hlavným výstupom projektu INEKO, ktorý finančne podporil Center for International Private Enterprise (CIPE). Správa spolu s odporúčaniami na zvrátenie nárastu, resp. vysokého vplyvu nedemokratických a autoritatívnych síl budú slúžiť ako podklady pri rozhodovaní o dlhodobejšej a intenzívnejšej podpore vybraných iniciatív na rozvoj demokracie na Slovensku.

Projekt realizoval INEKO v spolupráci s Podnikateľskou alianciou Slovenska (PAS) v období september 2016 až február 2017.

O autoroch

Peter Goliaš (*1977) pôsobí od roku 2010 ako riaditeľ inštitútu INEKO, kde pracuje už od roku 2002. Počas svojho pôsobenia v inštitúte sa venoval predovšetkým analýzam a komentovaniu štrukturálnych reforiem, ako napríklad reformy dôchodkov, zdravotníctva, daní, trhu práce a školstva. Pred rokom 2002 pracoval ako ekonomický redaktor denníka Pravda, predtým tlačovej agentúry SITA. Je absolventom Fakulty managementu UK v Bratislave.

Jozef Hajko (*1962) je samostatným analytikom orientujúcim sa na ekonomické a spoločenské témy. Pracuje hlavne pre Podnikateľskú alianciu Slovenska a inštitút INEKO. V rokoch 2002 až 2016 pracoval pre Národnú radu Slovenskej republiky. Do roku 2000 pôsobil ako ekonomický novinár, naposledy v týždenníku Trend, kde zastával posledné dva roky funkciu šéfredaktora. Je absolventom Elektrotechnickej fakulty Slovenskej technickej univerzity v Bratislave.

Michal Piško (*1978) pôsobí od roku 2015 ako programový koordinátor Transparency International Slovensko pre oblasť samosprávy a verejných firiem. Pred rokom 2015 pracoval 11 rokov ako redaktor domáceho spravodajstva Denníka SME, v ktorom sa venoval predovšetkým témam samosprávy, ľudských práv či životného prostredia, ako aj dátovej žurnalistike. Viackrát bol nominovaný na Novinársku cenu, v roku 2015 ocenenie získal. Vyštudoval Vysokú školu múzických umení v Bratislave.

INEKO – Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy – je mimovládna nezisková organizácia, ktorá podporuje ekonomické a sociálne reformy s cieľom odstraňovať prekážky dlhodobého pozitívneho vývoja slovenskej ekonomiky a spoločnosti. Inštitút bol založený v roku 1999 so sídlom v Bratislave.

Podakovanie

Radi by sme sa poďakovali všetkým ľuďom, ktorí nám venovali čas, zúčastnili sa alebo nám pomáhali pri získavaní podkladov pre túto štúdiu, predovšetkým pri realizovaní dotazníkového prieskumu medzi vybranými osobnosťami, prieskumu verejnej mienky, rozhovorov so študentmi a podnikateľmi ako aj okrúhlych stolov s vybranými osobnosťami. Osobitne ďakujeme:

- našim kolegom Jánovi Kovalčíkovi a Rasťovi Kováčikovi za pomoc pri organizácii rôznych aktivít a ich cenné pripomienky,
- Martinovi Slosiarikovi z agentúry Focus za pomoc pri realizácii a prezentácii výsledkov prieskumu verejnej mienky o vnímaní demokracie na Slovensku,
- Andrei Gičovej z cirkevného gymnázia v Snine, Jurajovi Smatanovi z Gymnázia v Považskej Bystrici, Lucii Goliašovej z Gymnázia v Liptovskom Hrádku ako aj Lucii Mokrej z Fakulty ekonomických a sociálnych vied na Univerzite Komenského v Bratislave za sprostredkovanie diskusií so študentmi,
- 41 študentom za aktívnu účasť na diskusiách,
- 81 účastníkom dotazníkového prieskumu o demokracii na Slovensku medzi vybranými osobnosťami,
- 23 účastníkom diskusií za okrúhlym stolom: Peter Bardy, Barbora Bodnárová, Zuzana Čapútová, Konštantín Čikovský, Ján Fabičovič, Ján Hargaš, Martin Hošták, Robert Kičina, Ján Kovalčík, Peter Kremský, Michal Lehuta, Ivana Molnárová, Filip Obradovič, Fero Pauliny, Elena Pätoprstá, Peter Serina, Mikuláš Sliacky, Martin Slosiarik, Samuel Spáč, Soňa Szomolányi, Milan Šagát, Lívia Vašáková, Dušan Zachar,
- 11 podnikateľom ktorí nám poskytli hĺbkové rozhovory o ich názoroch na stav a vývoj demokracie a podnikateľského prostredia na Slovensku: Ivan Trančík (generálny riaditeľ, i.tran, s.r.o., Turzovka), Ondrej Smolár (výkonný riaditeľ, Soitron, s.r.o., Bratislava), Peter Serina (advokátska kancelária, s.r.o., Bratislava, majiteľ, konateľ), Ivana Molnárová (výkonná riaditeľka, Profesia, s.r.o, Bratislava), Ján Lunter (zakladateľ a spolumajiteľ Alfa Bio, s.r.o., Banská Bystrica), Ľuboš Lopatka (generálny riaditeľ, Svet zdravia, a.s., Bratislava), Jozef Ličko st. (spolumajiteľ a konateľ firmy HONT-stav, s.r.o., Krupina), Pavol Lančarič (generálny riaditeľ, Orange Slovensko, s.r.o., Bratislava), Ivan Košalko (konateľ, Košalko Consulting, s.r.o, Nitra), Ivan Harant (majiteľ a konateľ, Z. I. Servis, s.r.o., Prievidza), Martin Baláž (riaditeľ, Intech Control, s.r.o, Bratislava).

V neposlednom rade ďakujeme aj sponzorovi Center for International Private Enterprise (CIPE) a jeho predstaviteľke Martine Hrvolovej za spoluprácu na projekte, ktorého hlavným výstupom je táto štúdia.

Zodpovednosť za prípadné nedostatky a chyby nesú výlučne autori štúdie.

Obsah

Predslov	5
Hlavné zistenia	8
Odporúčania na zlepšenie demokracie	27
Kapitola 1: Stav a vývoj demokracie podľa existujúcich meraní	33
Kapitola 2: Vývoj politickej scény a nástup extrémistických a neštandardných síl	43
Kapitola 3: Extrémisti a populistí	64
Kapitola 4: Súvislosti medzi podporou extrémistických strán a regionálnou chudobou	71
Kapitola 5: Vnímanie demokracie očami bežných ľudí a expertov	110
Kapitola 6: Vnímanie demokracie očami podnikateľov	132
Kapitola 7: Vnímanie demokracie očami mladých ľudí	149
Prílohy k 5. a 6. kapitole	170

„Demokracia je komplikovaný, finančne náročný, únavný a čas zožierajúci proces, ktorého výsledkom je dobré riešenie. Totalita, naopak, je jednoduchý, lacný, rýchly proces, ale výsledok je zlé riešenie, na ktoré ľudia doplatia. A často veľmi tragicky.“

Elena Pätoprstá, protikorupčná aktivistka
Okrúhly stôl INEKO o demokracii na Slovensku, 11.11.2016

Predslov

V roku 1989 padla komunistická totalita v strednej Európe do veľkej miery preto, lebo nedokázala držať tempo ekonomického rozvoja v kapitalistickom demokratickom svete. Zaostávanie v životnej úrovni bolo dôležitou súčasťou príčin nespokojnosti ľudí s vtedajším režimom. Ešte v roku 1995 vytvorila slovenská ekonomika hrubý domáci produkt na obyvateľa v parite kúpnej sily (t.j. po zohľadnení cenových rozdielov) len na úrovni 40 % starých 15 členov Európskej únie, čo bolo porovnateľné s Poľskom alebo Maďarskom. V roku 2015, teda 26 rokov po nástupe demokracie, to však už bolo podľa Eurostatu 71 %. Za posledných 20 rokov sme patrili medzi najrýchlejšie rastúce ekonomiky v postsocialistickej Európe a spolu so susedmi z V4 sme sa výrazne priblížili starým členom EÚ¹.

Naštartovanie procesu dobiehania bolo možné vďaka pádu komunistickej totality a prechodu na demokraciu a trhovú ekonomiku. Demokracia ale môže mať rôzne podoby. Môže sa líšiť mierou centralizácie politickej moci, slobody médií, nezávislosti súdnictva, mierou korupcie či vplyvu oligarchov na politiku. Formálna existencia demokracie nezaručuje ekonomický úspech, kľúčový je spôsob jej uplatňovania.

Podľa viacerých autorov² sú základným zdrojom prosperity takzvané inkluzívne inštitúcie, čím myslia také pravidlá fungovania politiky aj ekonomiky, ktoré zabraňujú zneužívaniu moci na úkor iných obyvateľov. Znie to jednoducho, v skutočnosti ale ide o historickú výzvu, ktorú mnohé spoločnosti doteraz nezvládli a aj tie, ktorým sa to podarilo, nemajú garanciu, že to tak bude navždy. S mocou sa totiž spája veľké pokušenie využívať ju vo vlastný prospech bez ohľadu na iných. Teória o „železnom zákone oligarchie“³ dokonca tvrdí, že mocní v tomto ich úsilí skôr či neskôr uspejú. Novšie poznatky ukazujú, že to tak nemusí byť, pokiaľ v štáte fungujú inštitúcie, ktoré zabezpečujú vzájomnú kontrolu rôznych zložiek moci.

Kľúčovým nástrojom proti zneužívaniu moci je fungujúca demokracia, v ktorej je politická moc rozložená medzi viacero orgánov tak, aby sa navzájom kontrolovali a aby sa moc nesústredila v rukách úzkej skupiny politikov. Mala by fungovať férová súťaž politických strán. Nezávislé regulačné orgány, nezávislé súdnictvo a vyšetrovacie zložky by mali garantovať vládu zákona a ochraňovať súkromné vlastníctvo. Nezávislé médiá, občianska spoločnosť a podnikatelia nezávislí od politikov a monopolov sú kľúčoví

¹ Pozri kalkulačku INEKO o dobíhaní vyspelého sveta: <https://ineko.blog.sme.sk/c/430810/kedy-uz-konecne-dobehneme-zapad.html>

² Pozri napríklad Daron Acemoglu, James Robinson: Why Nations Fail, 2012: <https://dennikn.sk/blog/preco-su-niektore-narody-uspesne-ine-zlyhavaju/>

³ Pozri definíciu “Iron law of oligarchy”: https://en.wikipedia.org/wiki/Iron_law_of_oligarchy

aktéri, ktorí môžu podporovať zavádzanie inkluzívnych inštitúcií. Protimonopolné orgány by mali zabráňovať vzniku a rozpínaniu monopolov. Protikladom fungujúcej demokracie sú autoritatívne režimy, diktatúry a „zajatie štátu“, keď oligarchovia ovládajú politikov a ovplyvňujú ich rozhodnutia a legislatívu vo vlastný prospech.

Vývoj v krajinách V4 ukazuje, že rozvoj demokracie nie je priamočiary. Nástup autoritatívnych a populistických politikov, vplyv oligarchov, stále rozšírená korupcia, oslabovanie nezávislosti médií, súdnej moci a regulačných orgánov sú niektoré z črt, ktoré sa v rôznych štátoch V4 prejavujú s rastúcou intenzitou. **Ak bude oslabovanie demokracie v regióne V4 pokračovať, skôr či neskôr sa prejaví v pomalšom raste ekonomiky a zastavení dobiehania životnej úrovne vyspelých štátov.**

Neexistujú jednoduché riešenia. Demokraciu by mala podporovať silná neformálna koalícia nezávislých médií a mimovládnych organizácií zameraných na kontrolu vlády, boj proti korupcii a podporu reforiem. Osobitný význam majú súkromní podnikatelia, ktorí nie sú previazaní s vládncami politikmi a monopolmi, pritom ale majú finančné zdroje aj motiváciu podporovať pro-demokratické sily v spoločnosti. Dôležité je tiež prijímať systémové zmeny, ktoré znížia riziko zneužitia moci. Ide najmä o zvyšovanie transparentnosti pri používaní verejných zdrojov a tiež v procese prijímania rozhodnutí. Zverejňovanie informácií posilňuje verejnú kontrolu. Systémové opatrenia by mali byť zamerané aj na rozkladanie príliš centralizovanej moci na viaceré navzájom sa kontrolujúce subjekty. Nezávislosť a odbornosť vyšetrovacích, kontrolných a regulačných orgánov je dôležitou podmienkou fungovania demokracie. Vnútoraná kontrola súdnictva, polície aj prokuratúry by napríklad mala byť personálne, finančne aj organizačne oddelená od výkonu a nemala by spadať pod jednu osobu. Orgány ako Najvyšší kontrolný úrad, Úrad pre verejné obstarávanie, Protimonopolný úrad, Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, či Úrad pre reguláciu sieťových odvetví nesmú byť bábkami v rukách politikov, ale sebavedomými autoritami, ktoré rozhodujú samostatne na základe odborných analýz.

Táto štúdia dokumentuje vysokú nespokojnosť ľudí s kvalitou demokracie na Slovensku ako aj jej zhoršovanie v posledných rokoch. Vyplýva to z reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky, dotazníkového prieskumu medzi vybranými osobnosťami, hĺbkových rozhovorov s podnikateľmi ako aj viacerých diskusií so študentmi, ktoré sme absolvovali v druhej polovici roka 2016. **Štúdia ukazuje, že veľká časť najviac frustrovaných ľudí je náchylná vzdať sa demokracie a podporiť aj extrémistické sily. Ide pritom najmä o ľudí, ktorí si najmenej uvedomujú súvis medzi kvalitou demokracie a kvalitou života.** To môže vysvetľovať ich väčšiu ochotu akceptovať radikálne nedemokratické riešenia.

Vysokú nespokojnosť so stavom demokracie a relatívne vysoký podiel ľudí odmietajúcich demokraciu a integráciu do EÚ považuje INEKO za varovný signál, ktorému treba venovať zvýšenú pozornosť. Ide totiž o živnú pôdu pre ďalšie posilnenie extrémistov a populistov na politickej scéne.

Podľa INEKO je vo verejnom záujme rozvíjať kritické myslenie ľudí a vysvetľovať, že fungujúca demokracia je základným predpokladom rastu kvality života všetkých občanov. Najlepšie totiž chráni ľudí pred zneužívaním moci, čím poskytuje priestor pre využitie ich potenciálu. Fungujúca demokracia súčasne vytvára podmienky na slobodnú diskusiu, čím umožňuje hľadať čo najlepšie riešenia spoločenských problémov.

Kľúčovým znakom populizmu je, že ignoruje, ba dokonca rozvracia férovú diskusiu založenú na argumentoch. To znemožňuje riešenie problémov. Populizmus sa na Slovensku vo väčšej miere začal šíriť od roku 2006, keď Smer na čele s Robertom Ficom prevzal vládu a zahltil krajinu množstvom nereálnych alebo škodlivých sľubov⁴. Vtedy sme si mysleli, že populizmus dlhodobo nemôže víťaziť práve preto, že nedokáže riešiť spoločenské problémy a nespokojní ľudia skôr či neskôr začnú preferovať skutočné, hoci aj menej populárne riešenia. S odstupom času sa ukazuje, že to tak nemusí vždy byť. **Neriešenie problémov v kombinácii so zneužívaním moci naozaj zvyšuje nespokojnosť ľudí. Navrhnuť, popularizovať a presadzovať skutočné riešenia však nie je jednoduché. Ak sa to nedarí, začínajú mnohí ľudia hľadať východisko aj v extrémnych návrhoch.**

Diskusia o význame demokracie by sa nemala vyhýbať, naopak, mala by zahŕňať a byť cielená na ľudí, ktorí sympatizujú s extrémistickými a populistickými stranami a osobitne na mladých. Je znepokojujúce, že práve medzi najmladšími voličmi získavajú extrémisti najvyššiu podporu. Zároveň treba apelovať na vládnu moc, aby účinnejšie riešila problémy, ktoré ľudia vnímajú ako zlyhania demokracie a zúžila tak priestor na rast popularity extrémistov. Súčasťou riešení by mali byť opatrenia na podporu ekonomického rastu a odstraňovanie chudoby. Ako totiž ukazujeme v štúdií, v krajinách aj okresoch, kde v marci 2016 získala extrémistická strana Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko najvyššiu podporu, je zároveň prevažne aj vyššia chudoba. Rozšírenie chudoby úzko koreluje s výskytom rómskeho obyvateľstva. Nie náhodou dnes mnohí sympatizanti extrémistov poukazujú na dlhodobo neriešené problémy, ku ktorým dochádza v styku najmä s marginalizovanými rómskymi komunitami.

Rastúca nespokojnosť ľudí vytvára podobne ako v roku 1989 dopyt po zmene. Rozdiel je v tom, že pred pádom komunizmu ľudia jasne videli alternatívu v prechode na demokraciu a trhovú ekonomiku, už odskúšanú na západe. Teraz mnohí takú jasnú alternatívu nevidia. **Paradoxne, viacerí považujú za slabosť demokracie to, že dochádza k zneužívaniu moci a vláda nerieši problémy ľudí. Výzvou je presvedčiť ich, že na vine nie je demokracia, ale naopak, že sme na ceste k demokracii ešte nepokročili dostatočne ďaleko.** Ak sa nám to nepodarí a ak neobrátime kurz smerom k zvyšovaniu kvality demokracie, hrozí, že dopyt po zmene budú čoraz úspešnejšie uspokojovať autoritatívni politici s jednoduchými, lacnými a rýchlymi riešeniami, na ktoré ľudia v konečnom dôsledku doplatia. A často veľmi tragicky.

Peter Goliaš
riaditeľ INEKO

⁴ Pozri projekt INEKO „Sľuby a lamentácie – čo politici sľúbili a čo z toho plnia“, <http://www.ineko.sk/ostatne/sluby-a-lamenty-co-politici-slubili-a-co-z-toho-plnia>.

Hlavné zistenia

- Slovensko patrí podľa medzinárodných porovnaní kvality demokracie ku krajinám, ktoré sú slobodné a prevažne demokratické. Z troch skúmaných rebríčkov zostavovaných organizáciami Freedom House, Economist Intelligence Unit a Democracy Ranking Association vyplýva aj to, že **v rámci V4 v kvalite demokracie predstihuje Maďarsko, stále však zaostáva za Českou republikou.**

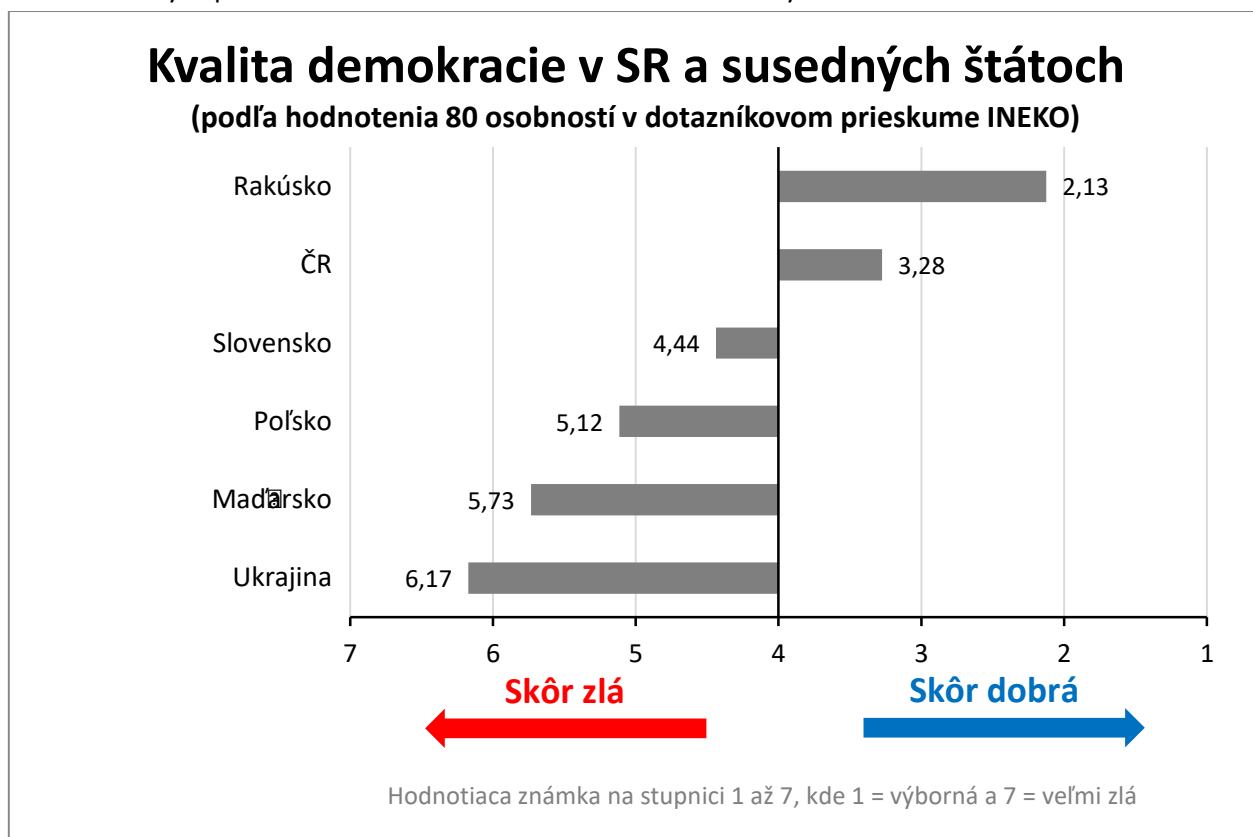
Tabuľka 1: Poradie krajín V4 v medzinárodných rebríčkoch hodnotiacich kvalitu demokracie

	ČR	SR	Poľsko	Maďarsko	Počet hodnotených krajín
Economist Intelligence Unit, 2015	25.	43.	48.	54.	195
Freedom House, 2016	24.	50.	33.	74.	167
Democracy Ranking Association, 2015	29.	35.	30.	38.	113

- Podľa dotazníkového prieskumu INEKO z prelomu septembra a októbra 2016 medzi vybranými osobnosťami na Slovensku⁵ je úroveň demokracie na Slovensku horšia ako v ČR a Rakúsku, ale lepšia ako v Poľsku, Maďarsku a na Ukrajine.

⁵ Prieskumu sa zúčastnilo 81 expertov, z toho približne 30 % aktivistov z mimovládneho sektora, 27 % podnikateľov a ekonomických analytikov, 21 % akademikov, 12 % novinárov a publicistov, 10 % úradníkov verejnej správy a politikov.

Graf 1: Názory expertov v SR na kvalitu demokracie v SR a susedných štátoch

Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

- Sedemročný výskum úrovne kvality demokracie IVO Barometer Inštitútu pre verejné otázky (2008-2014) ukázal, že vlády Smeru-SD, SNS a HZDS, ako aj samovláda Smeru-SD kvalitu demokracie na Slovensku neposúvali, skôr naopak zhoršovali.

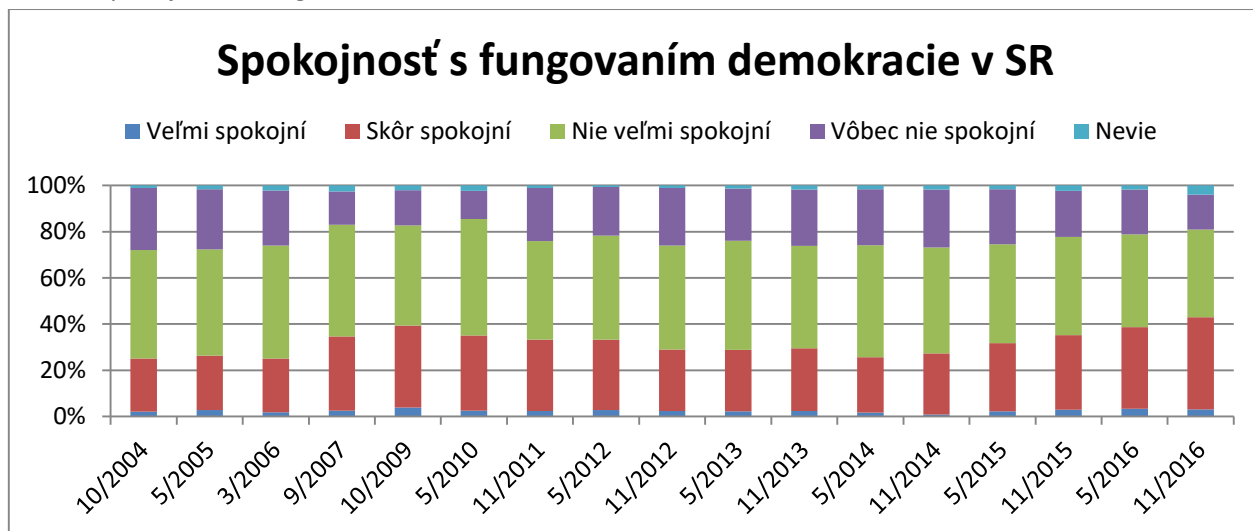
Tabuľka 2: Vývoj celkovej známky kvality demokracie podľa IVO Barometra
(na stupnici 1-5, kde 1 = optimálny stav demokracie)

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Známka	2,9	3,3	3,2	2,6	2,8	2,9	3,2

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky

- Podľa výsledkov Eurobarometra sa spokojnosť obyvateľstva s fungovaním demokracie v rokoch 2009 až 2014 na Slovensku zhoršovala, pravdepodobne aj v dôsledku dosahov globálnej finančnej krízy. Odvtedy sa zlepšuje, čo je pravdepodobne aj dôsledkom prudkého rastu reálnych miezd a poklesu nezamestnanosti. K novembru 2016 bolo skôr nespokojných 53 % obyvateľov, skôr spokojných 43 %. V porovnaní so susedmi z V4 vnímali fungovanie demokracie horšie len obyvatelia Maďarska.

Graf 2: Spokojnosť s fungovaním demokracie v SR

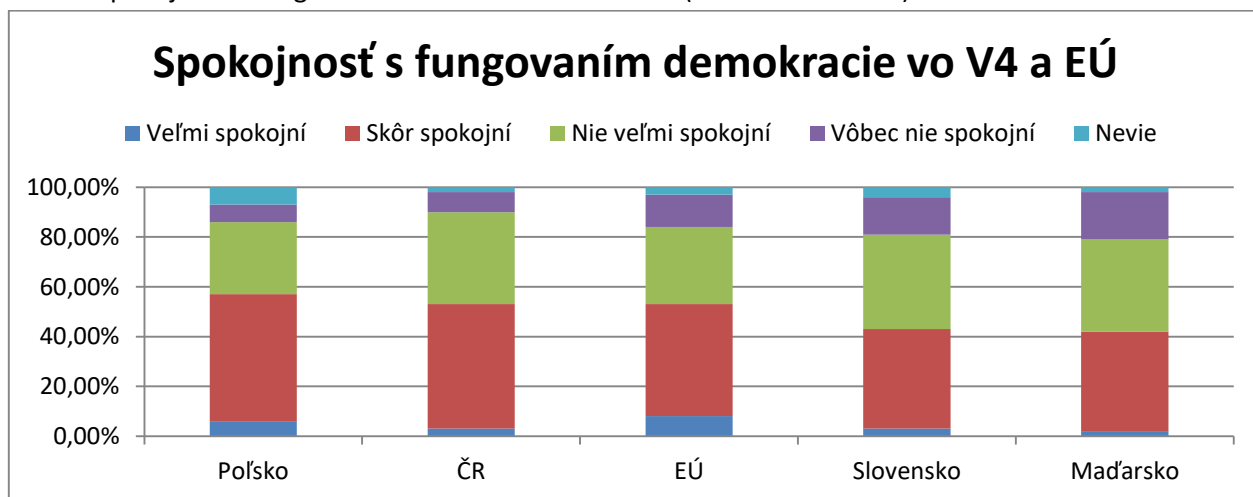
Zdroj: Eurobarometer

Tabuľka 3: Vývoj reálnych miezd a miery nezamestnanosti (v %)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Zmena reálnych miezd	4,3	3,3	1,4	2,2	-1,6	-1,2	1,0	4,2	3,3	3,6
Miera nezamestnanosti	11,0	9,6	12,1	14,4	13,6	14,0	14,2	13,2	11,5	9,7

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016: prognóza Inštitútu finančnej politiky pri Ministerstve financií SR

Graf 3: Spokojnosť s fungovaním demokracie vo V4 a EÚ (k novembru 2016)

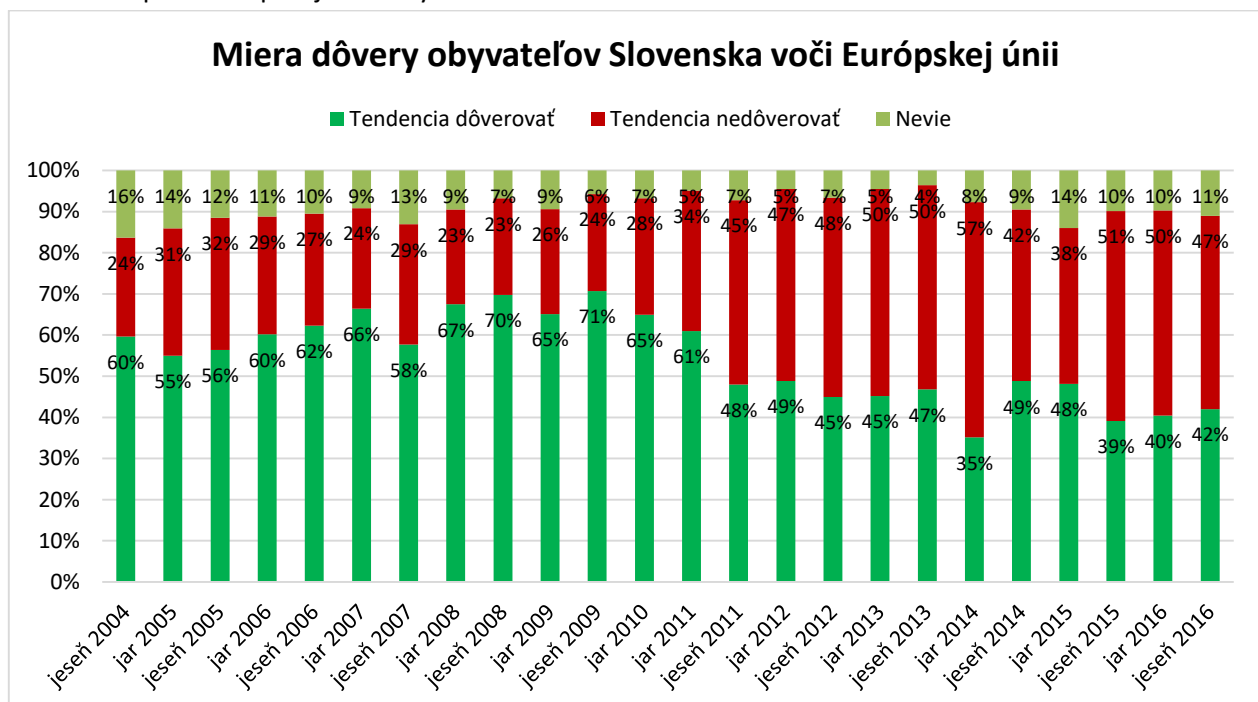
Zdroj: Eurobarometer

- Podľa výsledkov Eurobarometra z novembra 2016 považujú ľudia na Slovensku za najdôležitejšie problémy nezamestnanosť (34 %) ako aj zdravotné a sociálne zabezpečenie (33 %), nasleduje rast cien a životné náklady (22 %) a ekonomická situácia (19 %). Medzi skúmanými odpoveďami nebola zahrnutá korupcia. Podľa Indexu vnímania korupcie, ktorý zostavuje Transparency International, obsadilo Slovensko v roku 2016 spomedzi 176 krajín sveta 54. priečku. Pre porovnanie, Poľsko

obsadilo 29. priečku, Česká republika 47. a Maďarsko 57. priečku (lepšie umiestnenie znamená nižšiu korupciu).

- **Spomedzi krajín V4 obyvatelia Slovenska podľa výsledkov Eurobarometra z novembra 2016 najviac nedôverujú polícii (nedôveruje 50 %, priemer ostatných krajín V3 je 34 %) ako aj spravodlivosti a právnemu systému (61 %, priemer V3 je 50 %).** Naopak, relatívne najmenej nedôverujú obyvatelia Slovenska národnému parlamentu (nedôveruje 62 %, priemer V3 je 71 %) a vláde (62 %, priemer V3 je 66 %). Podobne ako pri celkovej spokojnosti s fungovaním demokracie na Slovensku, vývoj dôvery v uvedené inštitúcie zreteľne koreluje s vývojom rastu reálnych miezd a miery nezamestnanosti, keď v období 2009 až 2014 dôvera prevažne klesala a odvtedy prevažne stúpa.
- **Podľa výsledkov Eurobarometra klesla na Slovensku v rokoch 2009 až 2014 aj dôvera v EÚ.** Z rekordnej podpory 71 % na jeseň 2009 podiel obyvateľov skôr dôverujúcich EÚ klesol na 35 % na jar 2014 a následne sa ustálil na 42 % na jeseň 2016. Okrem dosahov finančnej krízy k poklesu pravdepodobne prispeli problémy s verejným dlhom viacerých členských štátov a utečenecká kríza.

Graf 4: Podpora Európskej únie obyvateľmi Slovenska

Zdroj: Eurobarometer

- **Podľa reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky o vnímaní demokracie na Slovensku z prelomu októbra a novembra 2016, ktorý sme dali vypracovať na účely tejto štúdie, považuje až 40 % ľudí kvalitu demokracie na Slovensku za skôr zlú až mizernú, spokojných je len 26 %.** Za posledných 5 rokov sa úroveň demokracie zhoršila podľa 43 % ľudí a zlepšila len podľa 18 %. V porovnaní s bežnými ľuďmi hodnotili stav a vývoj demokracie ešte kritickejšie experti, ktorých sme oslovili v dotazníkovom prieskume. Za skôr zlý až mizerný považuje súčasný stav demokracie polovica

z nich a až 71 % si myslí, že sa kvalita demokracie za posledných 5 rokov zhoršila. Dôvodom je najmä nevyšetrenie káuz Gorila⁶ a Bašternák⁷, netrestanie korupcie, nástup Mariána Kotlebu a jeho strany ĽS-Naše Slovensko⁸, reakcia politikov na migračnú krízu, ako aj spôsob voľby Generálneho prokurátora⁹. Naproti tomu demokracii najviac pomohlo zverejňovanie zmlúv so štátom ako aj súdnych rozsudkov, nástup a pôsobenie Andreja Kisku vo funkcii Prezidenta SR, ako aj nezvolenie Štefana Harabina za predsedu Súdnej rady a Najvyššieho súdu SR.

Tabuľka 4: Názory na kvalitu demokracie

	Prieskum verejnej mienky	Prieskum medzi osobnosťami
Skôr dobrá až výborná	26 %	25 %
Ani dobrá ani zlá	33 %	25 %
Skôr zlá až mizerná	40 %	50 %

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami

Tabuľka 5: Názory na zmenu kvality demokracie za posledných 5 rokov

	Prieskum verejnej mienky	Prieskum medzi osobnosťami
Skôr sa zlepšila	18 %	13 %
Ani sa nezlepšila ani nezhoršila	36 %	16 %
Skôr sa zhoršila	43 %	71 %

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami

- **Spomedzi politických strán demokracii podľa expertov škodia najmä strany Kotleba-ĽSNS a Sme rodina Borisa Kollára**, skôr škodia aj strany SNS a Smer-SD. Výrazným prínosom pre demokraciu nie je žiadna politická strana. Mierny prínos majú strany KDH, SaS, Most-Híd a Oľano-NOVA.

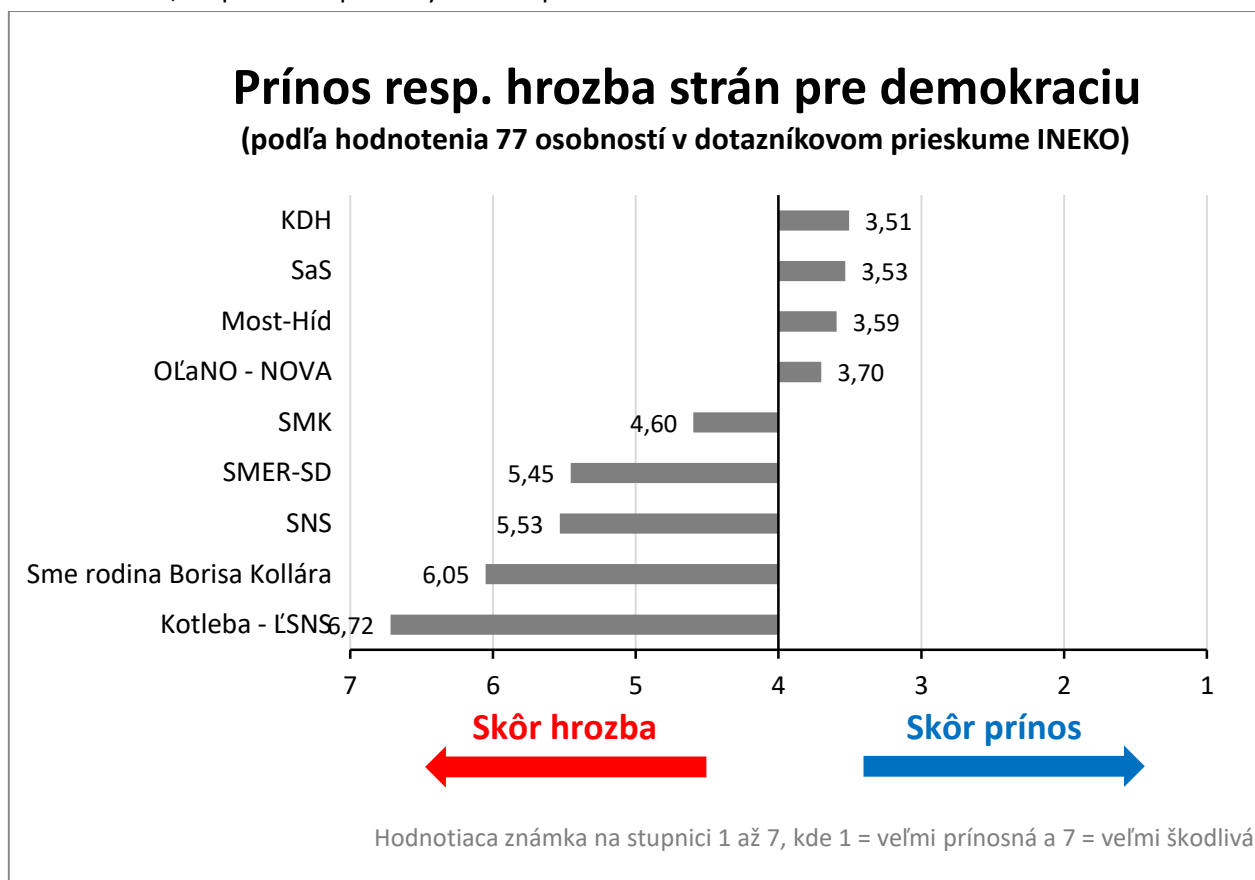
⁶ Zverejnenie prepisu nahrávok tajných stretnutí vplyvného podnikateľa s vrcholnými politikmi, ktoré majú dokazovať korupčné praktiky.

⁷ Odhalenie podozrení z daňových podvodov podnikateľa s blízkymi väzbami na špičkových politikov vládnej strany SMER-SD.

⁸ Ide o pravicovú extrémistickú stranu, ktorej predstavitelia neskrývajú obdiv k fašistickej Slovenskej republike z obdobia druhej svetovej vojny.

⁹ Prezident SR nevymenoval Generálneho prokurátora právoplatne zvoleného v parlamente, čo viedlo k opakovanej voľbe a neskoršiemu vymenovaniu kandidáta navrhnutého vládou SMER-SD.

Graf 5: Prínos, resp. hrozba politických strán pre demokraciu

Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

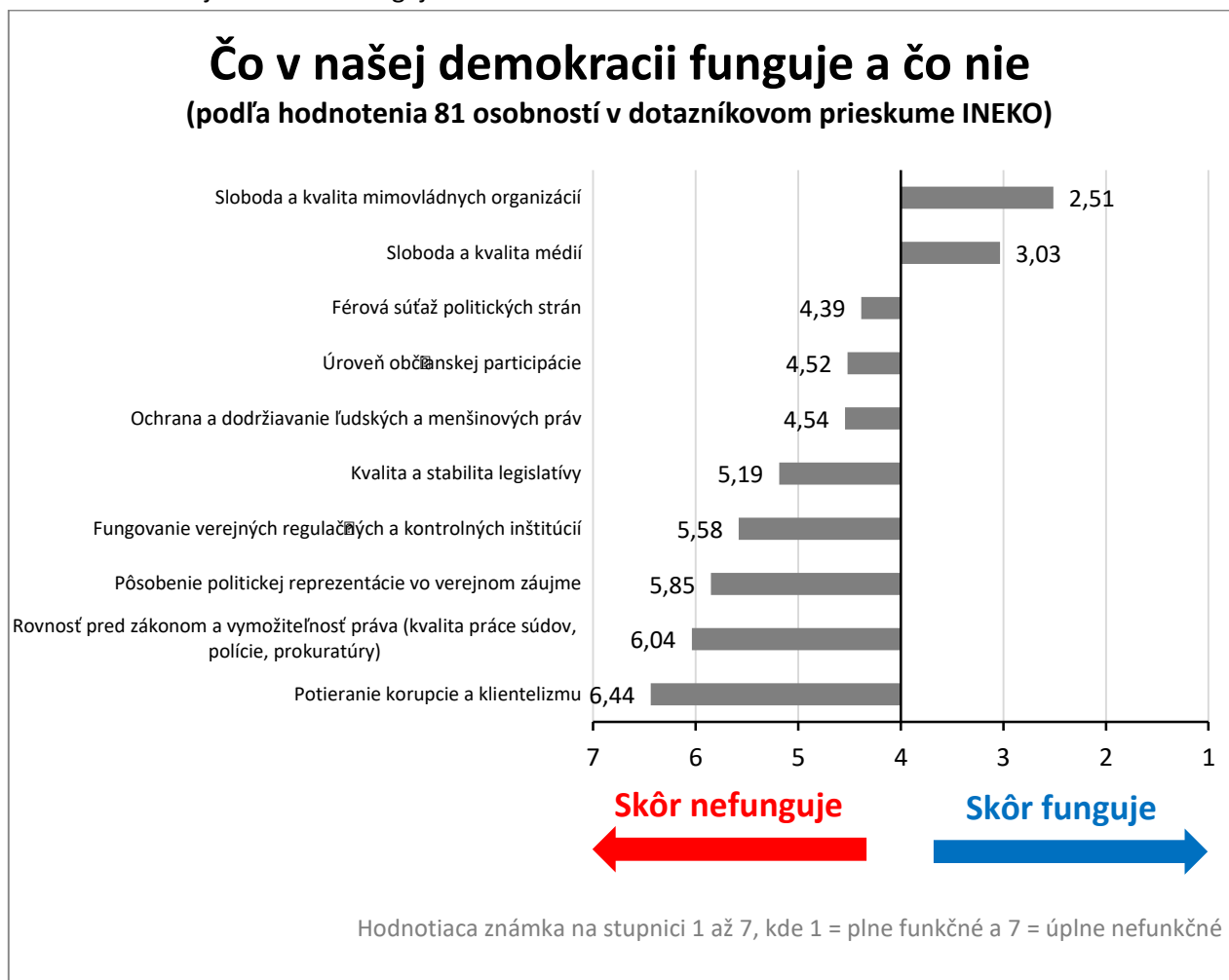
- **K rozvoju demokracie vzhľadom na ich potenciál podľa expertov najviac prispieva prezident Andrej Kiska, mimovládne organizácie zamerané na systémové zmeny a kontrolu mocných ako aj verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová.** Naproti tomu najmenej prispieva vláda, Národná rada SR a Generálna prokuratúra. Z občianskych aktivít k rozvoju demokracie najviac prispievajú aktivity watchdogov a think-tankov zameraných na systémové zmeny a boj proti korupcii ako aj protesty občanov v kauzách Gorila a Bašternák.
- **Z jednotlivých atribútov demokracie podľa expertov najlepšie funguje sloboda a kvalita mimovládnych organizácií a médií¹⁰.** Mimovládne organizácie majú na Slovensku relatívne silnú tradíciu od čias „mečiarizmu“ v 90-tych rokoch 20. storočia, keď sa časť verejnosti aj vďaka medzinárodnej podpore mobilizovala s cieľom zvrátiť politiku nacionalizmu a izolácie od západných štruktúr, ktorú presadzovala vtedajšia vláda pod vedením Vladimíra Mečiara. V súčasnosti je stabilita mimovládnych organizácií zameraných na kontrolu vlády a systémové zmeny skôr krehká, a to najmä v dôsledku ústupu zahraničných donorov a len čiastočnej kompenzácií z domácich zdrojov.

¹⁰ Uvedený záver môže byť čiastočne skreslený, keďže medzi respondentmi bolo približne 30 % aktivistov z mimovládneho sektora a 12 % novinárov a publicistov. Zvyšok respondentov tvorili podnikatelia, ekonomickí analytici, akademici, úradníci verejnej správy a politici.

Slobodu médií potvrdzuje aktuálne 12. miesto Slovenska spomedzi 180 krajín v rebríčku slobody médií (2016 World Press Freedom Index), ktorý zostavuje organizácia Reporters without Borders. Pre porovnanie, Česká republika obsadila v rebríčku 21. miesto, Poľsko 47. miesto a Maďarsko 67. miesto.

Ako ďalej vyplýva z prieskumu medzi expertmi, medzi najmenej funkčnými atribútmi demokracie sú aj potieranie korupcie a klientelizmu, rovnosť pred zákonom a vymožitelnosť práva, pôsobenie politikov vo verejnom záujme, fungovanie regulačných a kontrolných inštitúcií, fungovanie nezávislej polície, prokuratúry a súdov.

Graf 6: Čo v našej demokracii funguje a čo nie

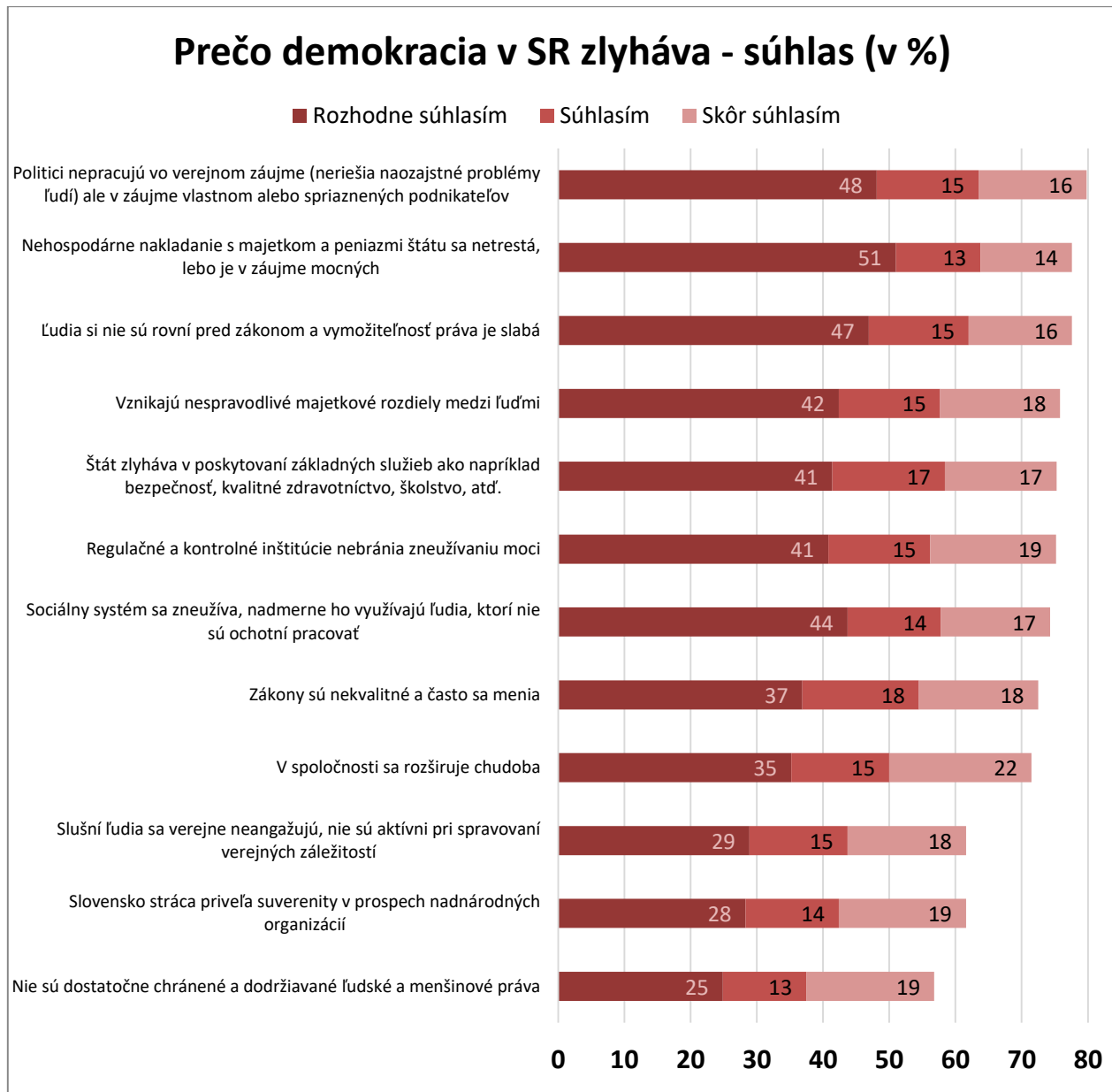

Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

- Reprezentatívny prieskum verejnej mienky ukázal, čo ľuďom najviac prekáža na stave demokracie, akú máme dnes na Slovensku. **Hlavnou príčinou nespokojnosti ľudí je, že politici nepracujú vo verejnom záujme, ale v záujme vlastnom alebo spriaznených podnikateľov.** Vadí im tiež, že sa netrestá nehospodárne nakladanie s majetkom a peniazmi štátu, ako aj to, že si ľudia nie sú rovní

pred zákonom a vymožitelnosť práva je slabá. Podobné závery ukázal aj dotazníkový prieskum medzi osobnosťami.

Graf 7: Príčiny zlyhávania demokracie na Slovensku

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

- **Nespokojnosť so zneužívaním moci ženie mnohých k extrémizmu.** Ako ukázal reprezentatívny prieskum z prelomu októbra a novembra 2016 na vzorke 1020 respondentov, takmer každý štvrtý občan Slovenska v danom čase videl alternatívu súčasného stavu demokracie už aj v zrušení parlamentného systému a nastolení diktatúry. K socialistickému zriadeniu spred roka 1989 by sa vrátilo 28 % ľudí. A 35 % pripúšťalo vystúpenie Slovenska z Európskej únie.

Uvedené výsledky mali široký mediálny ohlas, niektorí novinári aj odborníci ich však spochybnilí vzhľadom na znenie otázky, v ktorej sme sa pýtali na alternatívy k súčasnemu stavu demokracie. Podľa kritikov totiž technicky, resp. z politologického hľadiska alternatívou demokracie je aj diktatúra, či vystúpenie z EÚ. Uvedené výsledky tak mohli byť skreslené smerom nahor.

S cieľom overiť výsledky sme preto otázku zopakovali aj v reprezentatívnom prieskume v januári 2017. Vzorku sme náhodne rozdelili na dve časti, pričom jednej vzorke vo veľkosti 502 respondentov sme položili rovnakú otázku „*Do akej miery súhlasíte s tým, že alternatívou demokracie, akú máme dnes na Slovensku, sú nasledujúce možnosti?*“. A druhej vzorke vo veľkosti 506 respondentov sme položili zmenenú otázku „*Chceli by ste demokraciu, akú máme dnes na Slovensku, zmeniť podľa nasledujúcich možností?*“. Znížením vzorky respondentov došlo k zvýšeniu štatistickej chyby z maximálne 3 % (pri N = 1000) na maximálne 4,5 % (pri N = 500).

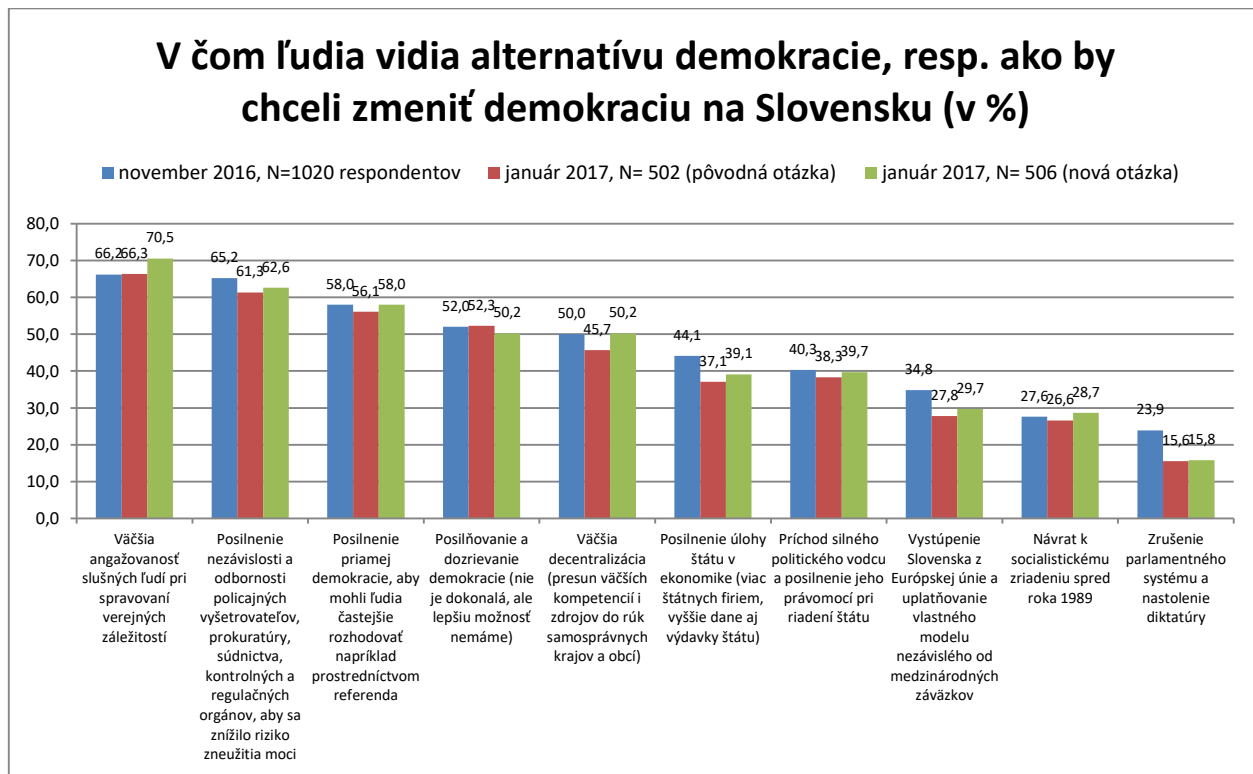
Výsledky vyvrátili pochybnosti kritikov, pretože neukázali štatisticky významné rozdiely medzi odpoveďami na rôzne položené otázky. V porovnaní s prvým prieskumom z prelomu októbra a novembra 2016 však došlo k trom štatisticky významným zmenám:

- podiel ľudí preferujúcich zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry klesol z 24 % na 16 %,
- podiel ľudí preferujúcich vystúpenie z EÚ klesol z 35 % na 28 – 30 %,
- podiel ľudí preferujúcich posilnenie úlohy štátu v ekonomike klesol zo 44 % na 37 – 39 %.

Príčiny týchto zmien nepoznáme. Môžeme sa len domnievať, že názory ľudí mohla ovplyvniť široká medializácia výsledkov z novembrového prieskumu a pomerne intenzívne diskusie o podstate liberálnej demokracie. Ďalšou príčinou môže byť chýbajúci kontext otázok, ktoré sme pri opakovanom prieskume nepoložili. Z medzinárodných udalostí v médiách v období medzi oboma prieskumami asi najviac rezonovalo zvolenie Donalda Trumpa za prezidenta USA.

Ľudí odmietajúcich demokraciu či EÚ je podľa pôvodného aj opakovaného prieskumu stále značná menšina. Väčšina populácie demokraciu podporuje. Viac než dve tretiny respondentov vidí jej zdokonalenie vo väčšej angažovanosti slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí. Takmer dve tretiny ľudí si želá posilniť nezávislosť a odbornosť policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci. Práve posilnenie nezávislosti a odbornosti kontrolných a regulačných orgánov označili za jedno z kľúčových riešení aj vybrané osobnosti v dotazníkovom prieskume INEKO.

Graf 8: V čom ľudia vidia alternatívu súčasného stavu demokracie, resp. ako by chceli zmeniť demokraciu na Slovensku

Zdroj: Reprezentatívne prieskumy agentúry Focus pre INEKO

- **Nálady ľudí sa odrážajú aj na politickej mape Slovenska.** Strana Smer-SD, ktorá bola politickým hegemonom posledného desaťročia, stratila vo voľbách v marci 2016 viac ako 16 percentuálnych bodov podpory. Spolu s rozvratom stredopravej časti politického spektra charakterizovaným najmä debaklom kedysi premiárskej SDKÚ, sa tým vytvoril priestor na posilnenie neštandardných a extrémistických síl.

Prekvapivý bol najmä úspech pravicovo-extrémistickej ĽS-Naše Slovensko (ĽSNS) v marci 2016 (získala 8,04 % hlasov), ktorý nepredvídali žiadne oficiálne predvolebné prieskumy verejnej mienky. Medzi dôvody, ktoré označili voliči ĽSNS v exit polle agentúry Focus ako rozhodujúce pre výber tejto strany, patrili najmä záujmy Slovenska (23%), antikorupčný program (20%), sociálny program (14%), ale aj utečenci a terorizmus (8%). Do parlamentu sa dostala aj populistická strana SME RODINA – Boris Kollár (získala 6,62 % hlasov). Ak k neštandardným stranám zarátame aj nesúrodé zoskupenie ideologicky rôznorodých osobností OĽaNO s oficiálne len 4 členmi a s výstredným lídrom Igorom Matovičom (hnutie získalo 11,02 % hlasov), získali neštandardné subjekty spolu viac ako štvrtinu hlasov.

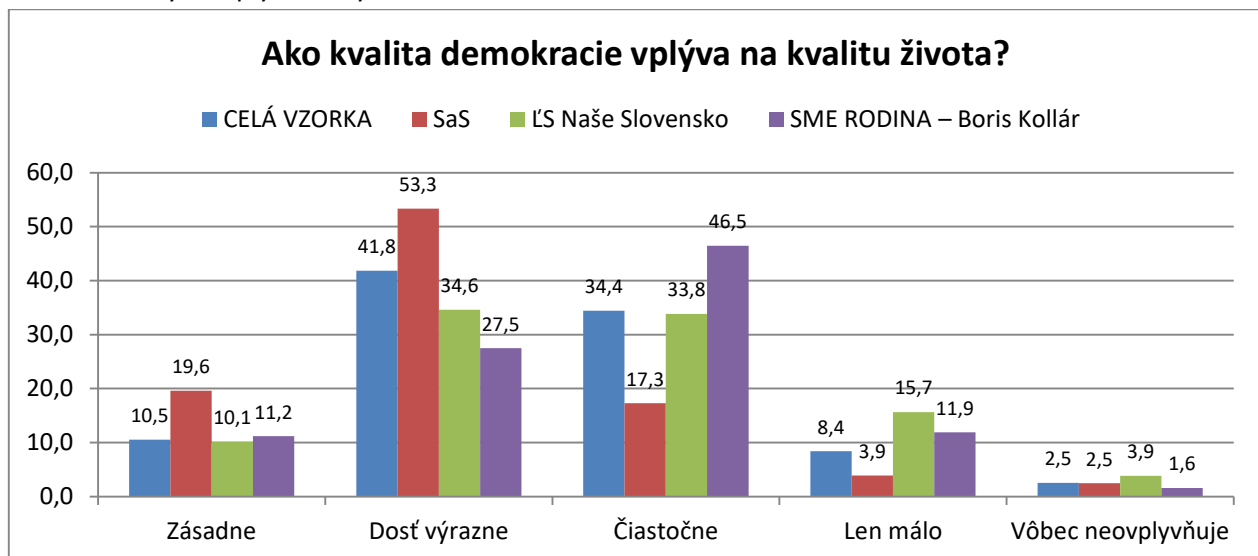
Politická povolebná realita znamenala, že tak pravicový ako aj ľavicový blok neboli prakticky samostatne schopné vytvoriť funkčnú vládu. Na Slovensku sa opäť po 14 rokoch presadil model zmiešanej ľavo-pravej vlády. V mene boja proti extrémizmu sa na ňom historicky prvýkrát súčasne

podieľajú predstavitelia nacionalistickej SNS i predstavitelia maďarskej politickej reprezentácie z Mosta-Híd, ktorí vstúpili do koalície so stranou Smer-SD.

Úspech extrémistických a neštandardných síl vo voľbách 2016 nemožno vnímať iba ako krátkodobý výstrelok. Najmä ĽSNS si nečakane dobrým volebným výsledkom preferencie stabilizovala a strana, ktorá sa pred voľbami nikdy neprehupla ani cez štyri percentá (Focus, 2010 až 2016), si od volieb štandardne udržiava podporu okolo ôsmich percent. Tým, že je strana v opozícii a nemusí čeliť kritike za vládne opatrenia, viacerí politológovia jej dokonca predpovedajú možný rastový potenciál. Sociológ Martin Slosiarik v júni 2016 odhadol volebný strop ĽSNS až na 15 percent.

- **Ako vyplýva z reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky, najviac frustrovaní zo súčasného stavu spoločnosti sú voliči ĽS-Naše Slovensko, najmenej voliči SMER-SD. Voliči ĽS-Naše Slovensko a SME RODINA – Boris Kollár si v porovnaní s inými stranami menej uvedomujú súvis medzi kvalitou demokracie a kvalitou života. To môže vysvetľovať ich väčšiu ochotu akceptovať radikálne riešenia.** Práve voliči týchto dvoch strán sú najviac ochotní podporiť vystúpenie Slovenska z EÚ. Voliči SME RODINA – Boris Kollár tiež najviac pripúšťajú nastolenie diktatúry, či návrat do socializmu. Extrémne riešenia podporujú väčšinou ľudia s nižším vzdelaním aj príjmom.

Graf 9: Názory na vplyv kvality demokracie na kvalitu života ľudí na Slovensku

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

- **Kotlebovi sa výraznejšie darilo mobilizovať prvovoličov.** Potvrdzuje to exit poll agentúry Focus z marca 2016, podľa ktorého bola ĽSNS medzi prvovoličmi najúspešnejšia strana, keď ju volilo takmer štvrtina z nich. Aj simulované študentské voľby, ktoré pred voľbami 2016 zorganizovala na stredných školách po celom Slovensku Rada mládeže Bratislavského kraja v spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky, by pri vzorke takmer 12-tisíc študentov vyhrali strany Sme rodina–Boris Kollár a Kotleba–ĽSNS.

- **Podpora extrémistických a populistických strán na Slovensku má nezanedbateľné ekonomické príčiny.** Nespôsobuje ich absolútny pokles životnej úrovne, lebo opak je pravdou, ale skôr pretrvávajúce či len slabo sa znižujúce regionálne rozdiely a vnímaná chudoba. Odkázanosť od centrálnej vlády vnímajú obyvatelia menej vyspelých regiónov citlivejšie, pretože od nej vo vyššej miere ako ostatní čerpajú sociálne dávky, sľubujú si od nej zníženie miestnej nadpriemernej nezamestnanosti, vytváranie pracovných lokálnych miest, aby nemuseli cestovať za prácou do zahraničia.

V krajoch, kde získali extrémistické strany najvyššiu podporu, je zároveň prevažne aj vyššia chudoba. Ak špeciálne zaostríme na ĽSNS, potom z prvej päťky krajov s najvyššou podporou ĽSNS patria štyri kraje zároveň aj medzi najviac ohrozené chudobou: Banskobystrický, Žilinský, Prešovský a Košický samosprávny kraj. V prípade Trenčianskeho kraja, ktorý patrí medzi tri najmenej chudobou ohrozené kraje na Slovensku, podpora ĽSNS s veľkou pravdepodobnosťou súvisí s tradičným historickým príklonom k nacionalistickým a populistickým stranám.

V prípade krajov s vyšším podielom maďarského obyvateľstva (napríklad Nitriansky a Košický) je tiež potenciálny zisk ĽSNS menší vzhľadom na to, že voliči maďarskej národnosti majú sklon voliť podľa etnického kľúča. Potvrdzuje to Exit poll agentúry Focus z marca 2016, podľa ktorého volilo strany SMK a Most-Híd až 83,1 % voličov maďarskej národnosti, kým stranu ĽSNS volilo len 1,4 % voličov maďarskej národnosti.

Tabuľka 6: Kraje zoradené zostupne podľa volebného výsledku ĽSNS a miery chudoby

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Kraje zoradené podľa volebného zisku ĽSNS	BB	ZA	PO	TN	KE	TT	NR	BA
Kraje zoradené podľa miery chudoby	BB	PO	KE	ZA	NR	TN	TT	BA

Zdroj: Štatistický úrad SR

Poznámka: Používame oficiálne skratky pre označenie samosprávnych krajov: Banská Bystrica (BB), Bratislava (BA), Nitra (NR), Košice (KE), Prešov (PO), Trenčín (TN), Trnava (TT), Žilina (ZA).

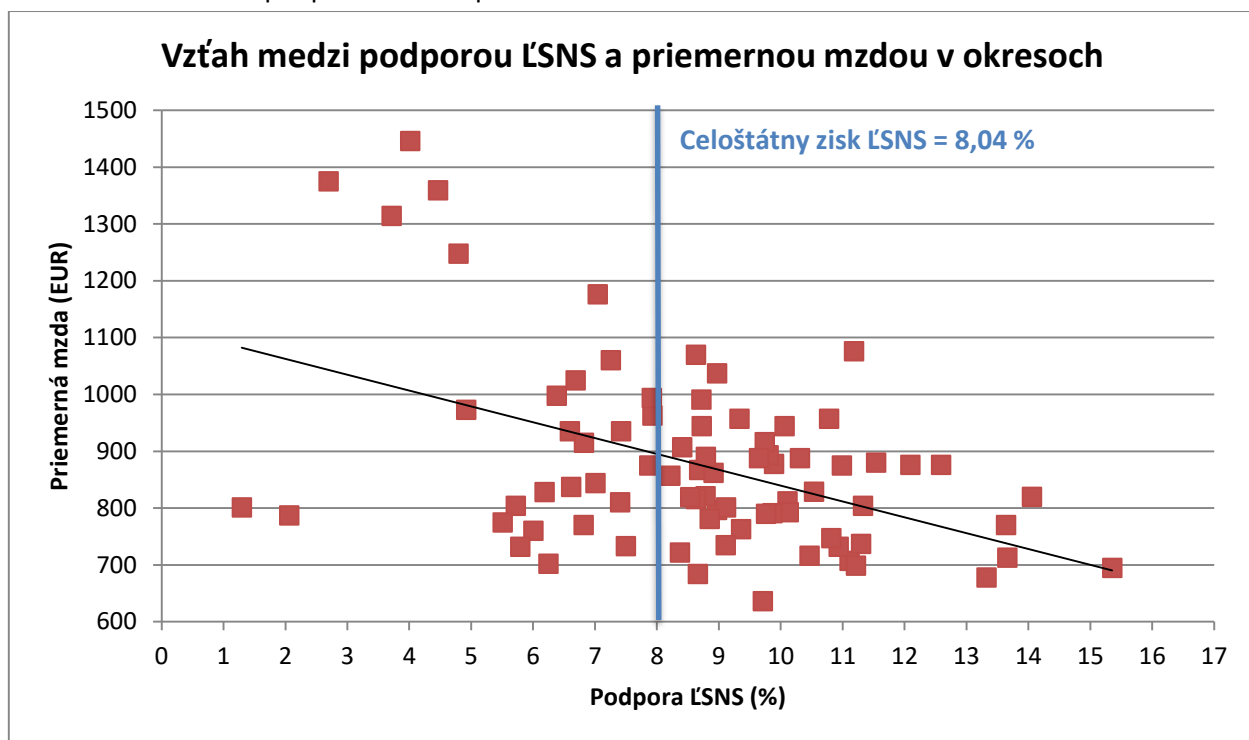
Nezamestnanosťou, nedostatočnou ponukou miestnych voľných pracovných miest a nútenou migráciou za zamestnaním do zahraničia najviac trpí Banskobystrický, Prešovský a Žilinský kraj, teda opäť kraje s najvyššou podporou ĽSNS. Posledných päť rokov navyše rastie hlavne v týchto krajoch podiel pracovníkov nachádzajúcich si prácu v zahraničí, čo svedčí o pretrvavaní regionálnych rozdielov.

Ukazovatele rastu príjmov za posledné desaťročie naznačujú, že regióny dobiehajú najvyspelejšie juhozápadné Slovensko, no sčasti iba za cenu migrovania za prácou.

Podobne ako pri krajoch, aj pri okresoch existuje súvislosť medzi podporou ĽSNS a ekonomickou zaostalosťou (korelačný koeficient¹¹ 0,36 pri indexe chudoby a -0,46 pri priemernej mzde).

¹¹ Korelácia je väzba (vzťah) medzi dvomi alebo viacerými premennými v štatistickom súbore. Korelačný koeficient vyjadruje intenzitu tejto väzby, pričom môže nadobúdať hodnotu na intervale <-1; 1>, kde -1 znamená najsilnejší

Graf 10: Vzťah medzi podporou ĽSNS a priemernou mzdou v okresoch SR

Zdroj: Štatistický úrad SR

Pomerne nízka súvislosť sa ukázala medzi podporou ĽSNS a podielom rómskeho obyvateľstva v okrese (korelačný koeficient 0,22). To však môže byť ovplyvnené nižším potenciálnym ziskom ĽSNS v okresoch s vyšším podielom rómskeho či maďarského obyvateľstva. Medzi rómskymi obyvateľmi, najmä v odľahlých enklávach, je vysoká nezamestnanosť a odkázanosť na sociálne dávky, čo môže poburovať voličov ĽSNS, ktorá často používa protirómsku rétoriku.

Tabuľka 7: Korelácie medzi podporou ĽSNS, ukazovateľmi chudoby a podielom rómskeho obyvateľstva v okresoch SR

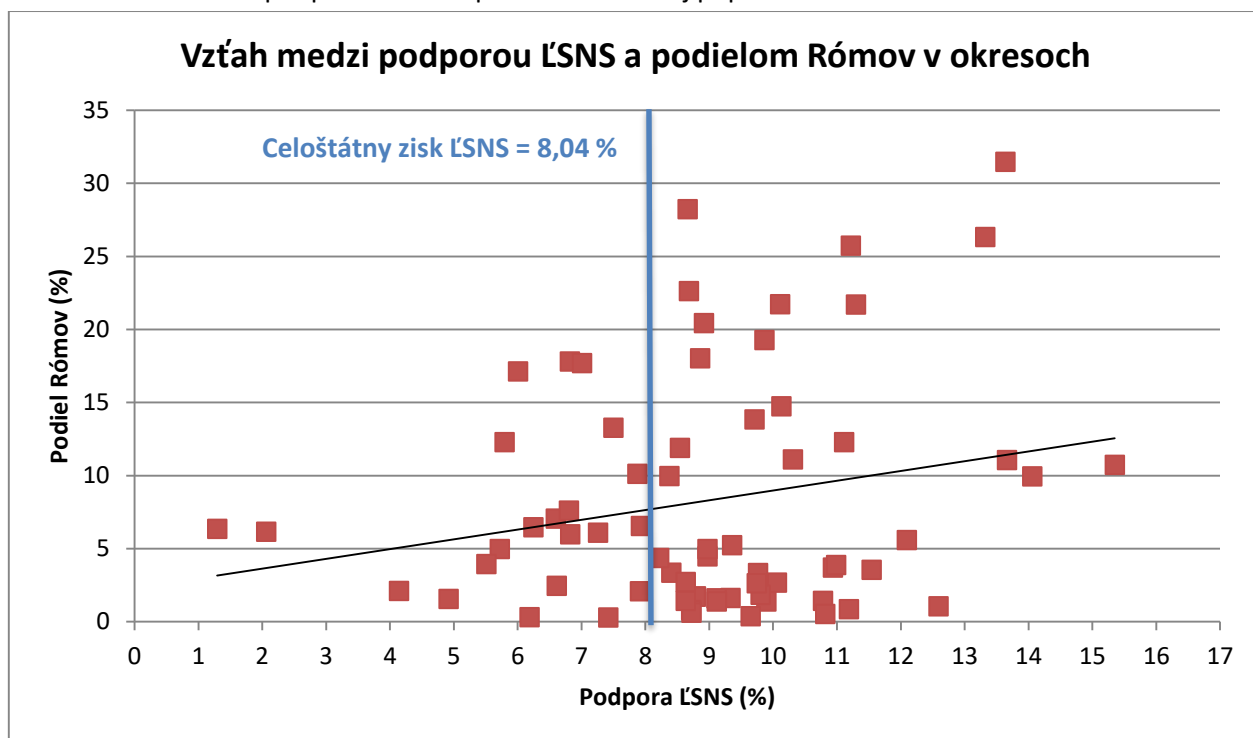
	Podpora ĽSNS	Index chudoby	Miera nezamestnanosti	Priemerná mzda
Podpora ĽSNS	1,00	0,36	0,34	-0,46
Podiel rómskeho obyvateľstva	0,22	0,78	0,84	-0,48

Zdroj: Prepočty autorov

Extrémistov často podporili aj ľudia v okresoch, kde je podiel rómskeho obyvateľstva nízky a kde viac prevládajú stereotypy nenahľodané priamym spoložitím, prípadne iné dôvody podpory, ako napríklad nacionálna alebo protikorupčná rétorika ĽSNS.

záporný vzťah, 1 najsilnejší kladný vzťah a 0 znamená žiadny vzťah. Korelačný koeficient nevyjadruje kauzalitu, resp. príčinnú súvislosť, teda či jedna premenná ovplyvňuje inú.

Graf 11: Vzťah medzi podporou ĽSNS a podielom rómskej populácie v okresoch SR

Zdroj: Štatistický úrad SR, Atlas rómskych komunít 2013

- Na príčiny rastu popularity autoritatívnych a neštandardných politikov sme sa pýtali aj vybraných osobností v dotazníkovom prieskume.

Ako hlavné príčiny na strane dopytu označili:

- Ľudia sú sklamaní z korupcie štandardných politikov a ich previazania na oligarchov a podnikateľské skupiny
- Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nepriniesli poriadok a spravodlivosť
- Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nezvyšujú kvalitu verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď.

Ako hlavné príčiny na strane ponuky označili:

- Populizmus - politikom sa darí využívať vplyvné médiá na šírenie nereálnych alebo klamlivých sľubov/riešení, ktoré sú nedostatočné, resp. iba niekedy konfrontované s realitou či hodnotením odborníkov
 - Medzi politickými stranami chýba slušná demokratická alternatíva
 - Autoritatívni a neštandardní politici ťažia z toho, že najsledovanejšie médiá v SR sa namiesto hľadania pravdy väčšinou uspokojia s politickou vyváženosťou, v ktorej populizmus vyhráva
- Experti v dotazníkovom prieskume hodnotili aj najúčinnnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu.

Najúčinnnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu už v krátkom čase:

- Dôveryhodné vyšetrenie kauzy Bašternák
- Monitoring a hodnotenie efektívnosti projektov a tendrov v rezortoch, kde sa rozdeľujú najväčšie verejné zákazky (napr. v doprave, zdravotníctve, IT a pod.)
- Zverejňovanie podrobných majetkových priznaní politikov a vysokých štátnych funkcionárov
- Posilnenie nezávislosti fungovania polície, prokuratúry a súdov napr. ich oddelením od výkonnej moci, zriadením nezávislej inšpekcie polície a prokuratúry, zrušením bezdôvodnej odvolateľnosti policajného prezidenta, otvorením Rady prokurátorov členom mimo prokurátorského prostredia, atď.

Najúčinnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu dlhodobo:

- Deti a študenti by sa na školách mali učiť lepšie kriticky myslieť a rozumieť významu demokracie
 - Posilnenie nezávislosti a verejnej kontroly polície, prokuratúry a súdov
 - Zvyšovanie kvality verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď. (napr. meraním a zverejňovaním výsledkov, finančnými motiváciami, atď.)
 - Príchod dôveryhodných demokratických politikov (napr. vznik nových politických strán, ktoré by mobilizovali demokratických voličov)
- Nové iniciatívy občianskej spoločnosti na podporu demokracie by sa mali podľa expertov (na základe zisťovania v dotazníkovom prieskume) venovať najmä:
 - Verejnej kontrole, posilneniu a sfunkčneniu súdov, polície, prokuratúry, ako aj ďalších kontrolných úradov verejnej moci (napr. Úradu pre verejné obstarávanie, Najvyššieho kontrolného úradu)
 - Verejnej kontrole efektívnosti pri používaní verejných zdrojov, najmä veľkých projektov v IT, doprave, zdravotníctve, obrane, atď.
 - Výchove a vzdelávaniu mladých ľudí k demokratickému občianstvu (inšpirovať sa pozitívnym príkladom Nemecka, využiť IT na hravú formu vzdelávania), rozvíjaniu kritického myslenia a podpore občianskej a komunitnej angažovanosti
 - Podpore a vzdelávaniu médií, odhaľovaniu dezinformácií vo verejnom priestore – konfrontácii s faktmi (sledovanie etiky a profesionality médií)
 - Kontrole skutkov a sľubov politikov – overovaniu politikov z pohľadu pravdivosti ich vyjadrení, overovaniu miery plnenia predvolebných programov
 - Pri diskusii za okrúhlym stolom experti zdôraznili aj potrebu nasledovných riešení:
 - Viac pozitívnej spätnej väzby na prácu politikov, úradníkov aj novinárov. Dnes vysoko prevláda negatívna spätná väzba, čoho dôsledkom sa polarizuje spoločnosť. Vyzdvihovanie len negatív skresľuje pravdu a môže nahrávať extrémistom. Osobitný problém je negatívne vnímanie politikov, čo prispieva k tomu, že slušní ľudia odmietajú vstupovať do politiky, resp. ich od toho odrádzajú ľudia z ich okolia. Príklad pochvaly: Ocenenie Úradníka roka; „Biela vrana“ aj pre úradníkov, nie len pre aktivistov.
 - Diskusie s voličmi nedemokratov; treba prekonať nenávisť, ktorá často vyplýva z rozdelenia spoločnosti na „úspešných a neúspešných“. **Názorová nevraživosť je problém pre**

kultivovanie demokracie – potrebná je väčšia tolerancia pri vzájomných diskusiách, vzdelávanie a osveta, otvorená diskusia aj s voličmi nedemokratov. Nie je správne osočovať ľudí podporujúcich nesystémových politikov, ale hľadať príčiny, ktoré ich viedli k zapadeniu štandardných politických strán.

- Väčšia angažovanosť ľudí pri správe vecí verejných – vstup slušných a schopných ľudí do politiky (aj komunálnej), protesty, mobilizačné kampane pred voľbami.
 - Osveta o základných hodnotách na ktorých je postavená demokracia (napr. názorová tolerancia, sloboda, spravodlivosť, rovnosť šancí), ktoré sú často „vykúpené krvou“ a ktoré sú často spojené aj s historickým vývojom na Slovensku.
- Z hĺbkových rozhovorov s 11 manažérmi a podnikateľmi na Slovensku (ide o rôzne firmy podľa veľkosti aj odvetví, zastúpenie majú malí, strední aj veľkí podnikatelia) vyplynuli tieto hlavné závery:
 - So stavom demokracie na Slovensku nie je spokojný žiadny respondent. Nespoľahlivo fungujú viaceré inštitúcie, napríklad súdnictvo, neplatí rovnosť pred zákonom, upadá morálka v spoločnosti. Zlom k horšiemu nastal nástupom prvej vlády Roberta Fica v roku 2006.
 - Ani jeden z respondentov nie je spokojný so súčasným stavom podnikateľského prostredia a viacerí tvrdia, že sa v posledných rokoch zhoršuje. Výnimkou je lepšia činnosť úradov zásluhou elektronizácie služieb.
 - V podnikaní trápi firmy hlavne to, že štát zvýhodňuje určité firmy, a tie potom majú pred ostatnými konkurenčnú výhodu. Vláda niektorých podnikateľov cielene uprednostňuje, keď napríklad vytvára osobitné zákony ako v prípade reštrukturalizácie Váhostavu, iných výberovo postihuje, napríklad banky či telekomunikačných operátorov osobitnými daňami. Pavol Lančarič, generálny riaditeľ Orange Slovensko, s.r.o. v Bratislave: **„Namiesto toho, aby sa zrovnoprávňovali podmienky pre všetkých, nastáva chaos, nerovnaký prístup k podnikom. S cieľom prioritne naplňať štátnu kasu, sa zaťažujú také firmy, čo majú peniaze.“** Podľa Ivana Trančíka, generálneho riaditeľa i.tran, s.r.o. v Turzovke o podnikateľskom prostredí rozhodujú silné finančné skupiny.
 - V štáte podľa viacerých dominujú oligarchovia a poctiví podnikatelia nemajú možnosť presadiť svoj názor. Ondrej Smolár, výkonný riaditeľ Soitron, s.r.o. v Bratislave: **„Prepojenie štátu na oligarchické štruktúry je jednou z príčin, prečo má status podnikania negatívne konotácie. Podnikateľ a podvodník akoby sa stávali synonymami.“**
 - Vo vzťahu s vládou viacerí respondenti upozorňujú na rozdiely medzi malými a veľkými firmami. Advokát Peter Serina z Bratislavy: **„Kvalita demokracie je dôležitá hlavne pre malé podniky s domácim kapitálom, aby mali rovnosť šancí, stabilné, predvídateľné a spravodlivé prostredie. Nadnárodným firmám zväčša vyhovuje nižšia kvalita demokracie. Veci si vybavujú samy. (...) Pre štát je jednoduchšie komunikovať s firmou, čo zamestná 20-tisíc ľudí, ako komunikovať s 20-tisíc živnostníkmi.“**
 - Ďalším často spomínaným problémom je nedostatok kvalitných pracovníkov v dôsledku zlyhávania školského systému.
 - Drvivá väčšina oslovených podnikateľov sa do verejných súťaží a do výziev na získavanie dotácií a eurofondov nezapája. Pokladá ich za zmanipulované a skorumpované. Respondenti

potvrďujú, že do súťaží vstupujú často firmy založené na tento jediný účel a po víťazstve posúvajú zákazky skutočným dodávateľom. Podobná situácia je v prideľovaní eurofondov. Ján Lunter, zakladateľ a spolumajiteľ firmy Alfa Bio, s.r.o. v Banskej Bystrici konkretizuje: **„Kto chce niečo od štátu, napríklad financovanie za eurofondy, musí naplňať pokladnice vládnych strán. Tento výber peňazí sa robí cez projekčné firmy na eurofondy, pričom sa všeobecne hovorí o províziách vo výške 30 percent zo zákazky.“**

- Na Slovensku sa dá poctivo podnikáť, ale len za cenu, že ignorujete účasť v skorumpovaných štátnych zákazkách a tým oželieta lepšie krátkodobé ekonomické výsledky. Dlhodobu sa poctivé podnikanie vypláca, lebo vedie k stabilite náročných zákazníkov a k dobrej platobnej kondícii. Dôležité je eliminovať nepoctivých podnikateľov a podvodníkov.
 - Podnikatelia cítia, že v poslednom čase ich všeobecná nespokojnosť so súčasnou politickou scénou núti zaoberať sa myšlienkami o politických aktivitách alebo o podpore úplne nových politikov.
 - Podnikatelia sa majú združovať v podnikateľských združeniach a spoločne nastavovať vládam zrkadlo. Ako uviedol advokát Peter Serina: **„Ak podnikatelia nepochopia, že demokracia je jediný systém, kde môžu dosiahnuť svoje podnikateľské ciele, prejavíť svoju konkurencieschopnosť, čaká ich zánik.“**
- Nespokojnosť podnikateľov dokumentuje aj domáci Index podnikateľského prostredia, ktorý zostavuje Podnikateľská aliancia Slovenska a ktorý klesá od roku 2005 sústavne s výnimkou krátkeho obdobia v rokoch 2010 a 2011. Dôvodom je najmä nesúhlas so zmenami zákonov, hospodárskou politikou štátu a zhoršené vnímanie funkčnosti politického systému. **Aj podľa medzinárodného Indexu konkurencieschopnosti, ktorý zostavuje Svetové ekonomické fórum, dosiahlo Slovensko najlepšie 37. miesto v roku 2006, potom kleslo až na 78. priečku v roku 2013 a následne stúplo v roku 2016 na 65. miesto spomedzi 138 štátov sveta.** Najhoršie sa Slovensko umiestnilo v oblasti dôvery v politikov, nezávislosti sudcov, dôveryhodnosti polície a najmä v korupcii a využívaní úplatkov.
 - V rebríčku Doing Business 2017 Svetovej banky, ktorý je založený prevažne na „tvrdých“ dátach za vybrané oblasti podnikateľského prostredia a teda nie na názoroch podnikateľov, obsadilo Slovensko 33. priečku spomedzi 190 krajín, pre porovnanie Poľsko obsadilo 24. miesto, Česká republika 27. a Maďarsko 41. miesto.
 - Z diskusií so študentmi (ide o 5 diskusií spolu so 41 študentmi, z toho tri diskusie sa uskutočnili na gymnáziách v rôznych regiónoch Slovenska a dve na vysokej škole v Bratislave), vyplynuli tieto hlavné závery:
 - Významne prevláda negatívny pohľad na stav demokracie a spoločnosti, vo všeobecnosti však boli stredoškolskí študenti podstatne viac frustrovaní v porovnaní s vysokoškolákmi.
 - **Podľa mnohých študentov demokracia u nás funguje len „naoko“, pretože politici väčšinou neplnia svoje sľuby, nesledujú verejný záujem, zneužívajú moc, klamú a nie sú za to potrestaní.** Ako možné riešenia vidia informovanie ľudí o neplnení sľubov (verejnú kontrolu

- plnenia sľubov), viac priamej demokracie – referendum, trestanie korupcie a to aj na najvyššej úrovni medzi politikmi a vo vláde, nezávislé súdnictvo a políciu.
- Študenti z východného Slovenska majú pocit, že vrcholní politici sa nezaujímajú o ich región, neriešia ich problémy, predovšetkým zaostávanie regiónov (hladové doliny), starajú sa skôr o seba, resp. západné regióny.
 - Na Slovensku podľa väčšiny stredoškolských študentov nie je koho voliť, chýba slušná demokratická alternatíva. Neveria premiérovi a predsedovi Smeru-SD Robertovi Ficovi ani iným politikom. Fico má podľa nich škandály, vládne už príliš dlho. Odznali aj kritickejšie hodnotenia ako napríklad „rozkráda štát a ani sa to nesnaží zakryť“, alebo „vie manipulovať ľuďmi“. Na druhej strane má ale podľa väčšiny najmä stredoškolských študentov rozumný postoj k migrantom, keď ich odmieta. Má tiež zásluhy, že sme jedna z najrýchlejšie rastúcich ekonomík v eurozóne.
 - Rozšírená je korupcia a klientelizmus v školstve, zdravotníctve (predbiehanie v čakaní na operácie/výšetrenia), na polícii, súdoch, rozkrádajú sa eurofondy, atď. Štát zlyháva v kontrole a trestaní nepravostí. Študenti oslovení v jednej z diskusií by úplatok skôr nenahlásili, keďže by to aj tak neviedlo k zmene a ešte by ich to mohlo poškodiť. Viacerí študenti potvrdili, že o úplatkoch vedia aj z osobnej skúsenosti.
 - **Veľká väčšina študentov stredných škôl chce odísť študovať aj žiť mimo Slovenska, podstatná časť z nich sa už ani nechce vrátiť. Príčiny: nízka kvalita školstva, korupcia a klientelizmus, vyššia životná úroveň a lepšie možnosti uplatnenia v zahraničí.** Stredoškolskí študenti väčšinou neveria, že dokážu vlastnou angažovanosťou zmeniť niečo vo fungovaní štátu. Vysokoškolskí študenti chcú naproti tomu väčšinou ostať na Slovensku.
 - Pre väčšinu študentov je najmenej sympatický politik Marián Kotleba, pretože je radikálny, chce vystúpiť z EÚ, chce uplatniť prísnu „stráž“ nad všetkými obyvateľmi, diktatúru, obmedzovanie slobôd. Kotleba podľa nich ohrozuje demokraciu, viacerí ho priamo označili za fašistu. Študenti nesúhlasia s porušovaním ľudských práv. Napriek tomu **Kotleba podľa mnohých v zásade správne pomenoval problémy (rezonuje najmä rómsky problém, potreba nastolenia poriadku a zaostávanie regiónov).** Študenti medzi rovesníkmi poznajú veľa jeho sympatizantov. Kotlebu volili mladí, pretože je nová tvár a znamená zmenu, podľa niektorých urobil dobré veci ako župan v Banskobystrickom kraji. Mladým často imponuje jeho protirómska rétorika. Mnohí ho tiež volili z rebelantstva (viacerí už údajne zmenili názor), medzi ďalšie dôvody patrí bránenie národných záujmov, snaha o zavádzanie poriadku a bezpečnosti (napríklad dobrovoľné hliadky vo vlakoch).
 - Kollár na rozdiel od Kotlebu nie je ohrozením demokracie, ale ani veľkým prínosom. Niektorí študenti (prevažne dievčatá) často sledujú výstupy Borisa Kollára na Facebooku. Podľa nich je úprimný a sympatický, dobre komunikuje prostredníctvom videí. Viac študentov vyjadrilo názor, že keďže je Kollár bohatý, a preto nejde do politiky s cieľom kradnúť.
 - Facebook je pre študentov dôležitým zdrojom informácií, menovali ho napríklad pri získavaní informácií o strane Kotlebu alebo Kollára.
 - **Mnohí študenti (najmä stredoškolskí z oblastí s početnejšou rómskou populáciou) sa zhodli, že drvivá väčšina Rómov zneužíva sociálny systém (nepracujú a poberajú sociálne dávky, resp. materské, invalidné dôchodky).** Niektorí navrhujú zrušiť údajnú pozitívnu

diskrimináciu Rómov, uplatniť zníženie/zrušenie sociálnych dávok, resp. ich podmienenie skutočnou prácou, zrušenie/zníženie dávok nad určitý počet detí, odobratie detí do internátov. Objavil sa aj extrémny názor: „*Ideálne, hoci nereálne riešenie by bolo ich vysťahovanie, nech si žijú vo vlastnom štáte.*“

- Medzi vysokoškólákmi zaznel aj názor, že Rómovia nezneužívajú sociálny systém: „*Rómom sa nepomáha, pretože sú Rómovia. Rómom sa pomáha, pretože sú chudobní.*“ Ďalší študent spresňuje, že dávky s počtom detí klesajú a „*ani z toho sa nedá dôstojne žiť*“. Spochybňuje preto argument, že počet detí Rómov súvisí s výškou dávok. Podľa neho je hlavnou príčinou zanedbané vzdelanie a nulová finančná gramotnosť. **Podľa jednej študentky, ktorá má skúsenosť s humanitárnou pomocou v Afrike, Slovensko nemá žiadny rómsky problém, ale „má obrovský sociálny problém a zlyhanie štátu, ktorý nedokáže integrovať určité skupiny obyvateľstva“.** Veľká kriminalita alebo veľký počet detí je podľa nej fenomén chudoby, nie fenomén rómskej alebo akejkoľvek etnickej skupiny. Kritizuje podfinancovanie komunitných centier, ktoré pracujú s marginalizovanými skupinami obyvateľstva často izolovane iba na lokálnej úrovni, chýba podľa nej štruktúrované riešenie. „*My im postavíme domy a potom odídeme, (...), ale nevedieme ich k nejakej zmene, reálne ich nenaučíme používať tie veci.*“
- Vzťah študentov k EÚ je pozitívny, najmä vďaka možnosti cestovať a prílevu zahraničných investícií. Slovensko podľa nich profituje hlavne vďaka zahraničným firmám, pričom vystúpením z EÚ by sme o túto výhodu mohli prísť.
- Názory na Rusko a USA sa rôznia, zhoda je v tom, že by sme mali mať s oboma veľmocami dobré vzťahy. Medzi negatívami Ruska spomenuli nedostatok slobody a sociálne rozdiely, pri USA najmä zahraničnú politiku, ktorá má byť zodpovedná za mnoho vojenských konfliktov.

Odporúčania na zlepšenie demokracie

Pre vládu a iné orgány verejnej moci

- Bojovať proti korupcii, dôveryhodne vyšetriť kauzy podozrivé z korupcie a zneužívania moci, predovšetkým „Bašternák“ a „Gorila“; zrušiť tzv. Mečiarove amnestie a vyšetriť súvisiace prípady, najmä prípad zavraždenia Michala Kováča mladšieho do cudziny z roku 1995
- Reformovať súdnictvo, posilniť nezávislosť polície, prokuratúry a súdov ich oddelením od výkonnej moci, zriadením nezávislej inšpekcie polície a prokuratúry, zrušením bezdôvodnej odvolateľnosti policajného prezidenta, otvorením Rady prokurátorov členom mimo prokurátorského prostredia, atď.
- Podporovať nezávislosť a odbornosť kontrolných a regulačných orgánov, napr. zapojením najmenej dvoch najvyšších ústavných orgánov do menovania a odvolávania čelných predstaviteľov, zriadením odvolacích orgánov nezávislých od orgánov rozhodujúcich na prvom stupni, budovaním analytických kapacít, atď.
- Profesionalizovať štátnu správu, presadzovať odborné nominácie do vedenia rozpočtových a príspevkových organizácií a spoločností vlastnených štátom, vrcholných úradníkov a manažérov hľadať pomocou verejných výberových konaní
- Pokračovať v projekte „Hodnota za peniaze“ a rozšíriť ho na celý verejný sektor:
 - Analyticky posudzovať všetky väčšie výdavky, projekty, regulácie a politiky z pohľadu ich potreby, možných alternatív ako aj efektívnosti
 - Posilňovať analytické a odborné kapacity verejných orgánov
 - Rozhodnutia robiť na základe verejnosti dostupných odborných analýz
- Zvyšovať transparentnosť vo verejnej sfére, predovšetkým:
 - Zverejňovať politické nominácie a životopisy vysokých štátnych úradníkov ako aj riadiacich pracovníkov v spoločnostiach vlastnených štátom
 - Rozšíriť platnosť zákona o slobodnom prístupe k informáciám na štátne, regionálne a samosprávne agentúry/spoločnosti, vrátane povinnosti automaticky zverejňovať uzavreté zmluvy ako aj životopisy a informácie o procese výberu vedúcich predstaviteľov a členov riadiacich a dozorných rád
 - Systematicky na jednom mieste zverejňovať všetky verejné dáta v podobe, ktorá je strojovo spracovateľná a užívateľsky prívetivá
 - Kľúčové dokumenty ako napríklad návrhy politik, projektové zámery a tiež návrhy súťažných podkladov na verejné obstarávanie veľkých projektov dávať na verejné pripomienkové konanie ešte pred ich schválením, resp. vyhlásením súťaže
 - Zverejňovať zdôvodnenia rozhodnutí (napr. o zrušení verejného obstarávania), aby bolo možné aj ich spätné dohľadanie
 - Na jednom mieste a v prehľadnej forme zverejňovať informácie o poskytnutých dotáciách
 - Zverejňovať podrobné majetkové priznania politikov a vysokých štátnych funkcionárov vrátane ich najbližších rodinných príslušníkov

- Reformovať obsah vzdelávania a vzdelávať učiteľov s cieľom rozvíjať kritické myslenie a poznatky o fungovaní a význame demokracie aj Európskej únie pre kvalitu života občanov (vrátane historických súvislostí); využiť najlepšie zahraničné aj domáce skúsenosti
- Podporovať osvetu o význame demokracie a EÚ, do osvetu zapojiť významné a populárne osobnosti napríklad z kultúry alebo športu; podporovať kampane cielené na širokú verejnosť
- Zvyšovať kvalitu verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, atď. napríklad meraním a zverejňovaním výsledkov, finančnými motiváciami, výmenou najlepších skúseností
- Odstraňovať chudobu, sociálne vylúčenie a regionálne rozdiely napríklad:
 - Znižovaním odvodov pre ľudí s nízkym príjmom
 - Zavedením výraznejšieho súbehu sociálnych dávok a príjmu z práce tak, aby viac motivoval ľudí pracovať legálne
 - Zvyšovaním kvalifikácie dlhodobo nezamestnaných, pomocou pri vyhľadávaní a uchádzaní sa o voľné pracovné príležitosti; uvedené činnosti zabezpečiť s využitím kapacít a know-how úradov práce aj súkromného sektora a to na základe pravidelného merania a zverejňovania dosiahnutých výsledkov uplatnenia nezamestnaných na trhu práce
 - Motiváciou stredných odborných škôl, aby z nich vychádzali študenti lepšie pripravení uplatniť sa na trhu práce (napríklad zverejňovaním priemerného platu a miery nezamestnanosti absolventov, úpravou normatívov)
 - Zvyšovaním dostupnosti zdravotnej starostlivosti, predškolskej výchovy a vzdelávania marginalizovaných skupín obyvateľstva
 - Zameraním efektívnosti doteraz realizovaných projektov a opatrení na integráciu marginalizovaných skupín obyvateľstva, systematickou podporou šírenia najlepších skúseností, vrátane podpory lokálnych partnerstiev a projektov zameraných na integráciu
- Zlepšovať podnikateľské prostredie – predovšetkým znižovať administratívnu záťaž, odstraňovať neefektívne regulácie, vytvárať podmienky pre férovú súťaž vo verejnom obstarávaní, odstraňovať monopoly, znižovať priame dane z práce a prípadný výpadok vo verejných financiách kompenzovať zvýšením daní z majetku alebo ekologických daní, zjednodušovať legislatívu, znížiť ceny elektrickej energie zrušením dotovaných zložiek ceny alebo ich presunom do štátneho rozpočtu; systematickým zlepšovaním indikátorov hodnotenia Svetovej banky Doing Business
- Umožniť vstup súkromného kapitálu do oblastí, kde môže fungovať hospodárska súťaž a kde štát dokáže merať a teda aj regulovať množstvo, kvalitu a efektívnosť produktu (napr. osobná železničná doprava, pošta, zdravotníctvo, energetika)
- Merať a zverejňovať výsledky a efektívnosť rozpočtových a príspevkových organizácií a prijať opatrenia s cieľom zvýšiť efektívnosť vrátane možnosti zrušenia neefektívnych organizácií
- (Aj spätne) Merať a zverejňovať efektívnosť projektov podporených z eurofondov
- Využiť kapacity, znalosti a nezávislosť Rady pre rozpočtovú zodpovednosť na prepočet dopadov predvolebných programov politických strán na verejné financie, trh práce a podnikateľské prostredie

- Aktívne vyhľadávať a trestať prejavy extrémizmu
- Bojovať proti zahraničnej propagande – odhaľovať a menovať zahraničné zdroje falošných informácií a konšpirácií vrátane domácich zdrojov, ktoré nekriticky preberajú tieto informácie; kriticky hodnotiť tieto informácie na základe faktov; osobitnú pozornosť venovať falošným informáciám a konšpiráciám, ktoré sa šíria cez sociálne siete
- Zabezpečiť, aby objednávanie platenej propagácie projektov financovaných z eurofondov v médiách neobmedzovalo nezávislosť médií a tiež aby bol obsah propagácie orientovaný najmä na riešenia spoločenských problémov, nie len na informovanie o podporených projektoch; predovšetkým zverejňovať kritériá objednávania propagácie, zverejňovať vynaložené sumy na propagáciu konkrétnych projektov v jednotlivých médiách a zapojiť odborníkov čo najviac nezávislých od politikov do rozhodovania o obsahu propagácie a rozdelení zdrojov na propagáciu
- V transparentnej grantovej súťaži poskytovať dotácie občianskej spoločnosti prioritne na projekty, ktorých ciele sú v súlade s tu uvedenými odporúčaniami; zabezpečiť, aby o udeľovaní grantov (napr. aj v rámci Operačného programu Efektívna verejná správa) rozhodovali spoločensky rešpektované osobnosti čo najviac nezávislé od politikov

Pre politikov a politické strany

- Na jednom mieste a v prehľadnej forme zverejňovať informácie o zdrojoch financovania a použití finančných prostriedkov za celú politickú stranu aj jednotlivých kandidátov, zverejňovať zmluvy o poskytnutí finančných prostriedkov
- Zverejňovať podrobné majetkové priznania a to aj za najbližších rodinných príslušníkov
- Prijímať etické kódexy politických strán zaväzujúce k deklarácii konfliktov záujmov, vylučovaniu korupcie, zverejňovaniu informácií o zdrojoch financovania a použití finančných prostriedkov
- Prepočítavať a zverejňovať dopady predvolebných programov politických strán na verejné financie, trh práce a podnikateľské prostredie
- Využívať existujúce kapacity think-tankov (resp. zriadiť vlastný think-tank) pri hľadaní riešení spoločenských problémov
- Odpovedať na otázky všetkých novinárov, neodmietať odpovede na základe príslušnosti novinára k „nepohodlnému“ médiu
- Rešpektovať slobodu médií pri výbere oponentov v diskusiách, neodmietať „nepohodlných“ oponentov

Pre komunálnych politikov

- Umožniť a posilniť participáciu občanov na rozhodovaní o použití verejných zdrojov; pri návrhu konkrétnych opatrení vychádzať z odporúčaní projektu „Otvorená samospráva“ Transparency International Slovensko - <http://samosprava.transparency.sk/recommendations>

Pre podnikateľov a zahraničných donorov vrátane EÚ

- Podporovať mimovládne organizácie zamerané na systémové zmeny a kontrolu mocných, popri podpore projektov poskytovať aj inštitucionálne granty (napr. podľa vzoru Fondu pre transparentné Slovensko¹², resp. aj priamou podporou vybraných organizácií a projektov)
- Prioritne podporovať projekty, ktorých ciele sú v súlade s tu uvedenými odporúčaniami (t.j. reforma súdnictva, boj proti korupcii a zvyšovanie transparentnosti vo verejnej správe, znižovanie chudoby, reforma obsahu vzdelávania a osveta o význame demokracie a EÚ, meranie kvality a efektívnosti verejných služieb a výdavkov, podpora systémových reforiem fungovania štátu a podnikateľského prostredia, overovanie pravdivosti výrokov politikov, sledovanie plnenia sľubov politikov, odhaľovanie propagandy a falošných informácií, atď.)

Pre podnikateľov

- Podporovať demokratických politikov a politické strany, aj na regionálnej úrovni; podporovať seriózne mienkotvorné médiá a ich názorovú nezávislosť, osobitne investigatívnu žurnalistiku; zverejňovať informácie o forme aj výške poskytnutej podpory vrátane plného znenia súvisiacich zmlúv; verejne deklarovať, že za podporu podnikateľa neočakávajú žiadnu protihodnotu
- Združovať sa v alianciách podporujúcich zlepšovanie podnikateľského prostredia a demokracie
- Aktívne sa zapájať do verejnej diskusie k celospoločenským problémom
- Stiahnuť reklamu z internetových portálov a informačných zdrojov ktoré šíria falošné informácie a konšpirácie (vychádzať napríklad z hodnotenia webu <https://www.konspiratori.sk/>)

Pre EÚ

- Merať a zverejňovať efektívnosť projektov podporených z eurofondov
- Osobitnú pozornosť venovať efektívnosti platenej propagácie projektov financovaných z eurofondov v médiách, zverejňovať vynaložené sumy na propagáciu konkrétnych projektov v jednotlivých médiách

Pre mimovládne organizácie, občianskych aktivistov a médiá

- Fact-checking – priebežne kontrolovať pravdivosť výrokov politikov, aj spätne odhaľovať a opravovať nepravdivé výroky (napr. podľa vzoru projektu demagog.sk)
- Priebežne kontrolovať reálnosť sľubov politikov ako aj ich plnenie, hodnotiť volebné programy vrátane kvantifikácie ich dopadov na verejné financie, trh práce a podnikateľské prostredie

¹² Fond pre transparentné Slovensko v Nadácii Pontis (<http://www.nadaciapontis.sk/fond-pre-transparentne-slovensko>) podporuje mimovládne organizácie zamerané na zvyšovanie transparentnosti a boj proti korupcii. Do fondu vkladajú peniaze súkromné firmy, fond ich následne rozdeľuje na základe predložených projektov, ktoré posudzuje komisia zložená z rešpektovaných osobností.

- Monitorovať a hodnotiť efektívnosť projektov a tendrov prioritne v rezortoch, kde sa rozdeľujú najväčšie verejné zákazky alebo dotácie vrátane eurofondov (napr. v doprave, zdravotníctve, IT, obrane a pod.)
- Monitorovať a hodnotiť prácu súdov, polície, prokuratúry, ako aj ďalších kontrolných a regulačných úradov verejnej moci (napr. Úradu pre verejné obstarávanie, Najvyššieho kontrolného úradu, Protimonopolného úradu)
- Navrhovať a podporovať systémové zmeny na zlepšenie fungovania štátu a podnikateľského prostredia, vyhľadávať a šíriť príklady najlepšej praxe pri správe vecí verejných
- Požadovať a presadzovať transparentnosť pri používaní verejných zdrojov a tiež v procese prijímania rozhodnutí, bojovať proti korupcii
- Merať a zverejňovať kvalitu a efektívnosť verejných služieb, napr. porovnávať kvalitu nemocníc, úspešnosť absolventov rôznych škôl, chybovosť rozhodnutí alebo dĺžku konania na rôznych súdoch, atď.
- Investigatívne hľadať zlyhania verejných orgánov, napr. odhaľovať majetkové prepojenia politikov a podnikateľov, porovnávať majetkové pomery a oficiálne príjmy politikov a vysokých štátnych úradníkov, odhaľovať plytvanie verejnými zdrojmi, nespravodlivé rozhodnutia, atď.
- Monitorovať a hodnotiť kvalitu navrhovaných a prijímaných legislatívnych opatrení ako aj prácu poslancov (napr. podľa vzoru projektu HESO, kde opatrenia hodnotila komisia expertov)
- Monitorovať a pravidelne vyhodnocovať kvalitu demokracie v SR (napr. podľa vzoru projektu IVO Barometer)
- Bojovať proti propagande – odhaľovať a menovať zdroje falošných informácií a konšpirácií; kriticky hodnotiť tieto informácie na základe faktov; konfrontovať šíriteľov falošných informácií a vyvracať ich tvrdenia; šíriť pravdu; osobitnú pozornosť venovať falošným informáciám a konšpiráciám, ktoré sa šíria cez sociálne siete
- Vyhľadávať a šíriť najlepšie zahraničné aj domáce skúsenosti o spôsoboch výchovy a vzdelávania o fungovaní a význame demokracie aj EÚ
- Diskutovať o fungovaní a význame demokracie a EÚ aj s ľuďmi, ktorí sympatizujú s extrémistickými a populistickými stranami, osobitne s mladými ľuďmi; vzdelávať najmä mladých ľudí k demokratickému občianstvu, rozvíjaniu kritického myslenia a podpore občianskej a komunitnej angažovanosti; do osvetu zapojiť významné a populárne osobnosti aktívne okrem iného aj na sociálnych sieťach
- Oceňovať a chrániť „whistleblowerov“, oceňovať pozitívne príklady práce politikov, úradníkov a aktivistov
- Zmerať efektívnosť doteraz realizovaných projektov a opatrení na integráciu marginalizovaných skupín obyvateľstva, šíriť najlepšie skúsenosti
- Na základe faktov overiť tvrdenia o zneužívaní sociálneho systému rómskou minoritou

Pre mimovládne organizácie a občianskych aktivistov

- Pravidelne poskytovať spätnú väzbu médiám s cieľom posilniť ich etiku a profesionalitu (napr. podľa vzoru projektu Slovak Press Watch), monitorovať a zverejňovať vlastníkov médií, oceňovať pozitívne príklady práce novinárov
- Vytvárať lokálne partnerstvá zameriavajúce sa na integrovanie občanov z marginalizovaných skupín do spoločnosti, vytvárať podmienky na ich zamestnávanie
- Zverejňovať informácie o zdrojoch financovania vrátane výšky poskytnutej podpory

Pre médiá

- Nepodliehať politikom pri výbere preferovaných oponentov v diskusiách
- Dávať prednosť hľadaniu pravdy pred politickou vyváženosťou a bulvarizáciou
- Dávať väčší priestor investigatívnej žurnalistike ako aj publicistike o aktuálnych udalostiach, spoločenských problémoch a možných riešeniach
- Dávať väčší priestor osvete o fungovaní a význame demokracie aj Európskej únie (vrátane historických súvislostí), napr. aj vo forme TV seriálu; do osvetu zapojiť významné a populárne osobnosti
- Zaujímať sa o príčiny podpory extrémistických a populistických strán a cieľiť diskusiu na týchto podporovateľov
- Zverejňovať informácie o konečných vlastníkoch ako aj o donoroch vrátane výšky poskytnutej podpory
- Odomykať kľúčové články a rozhovory vysvetľujúce význam demokracie a EÚ, hrozby populizmu a extrémizmu (ak nie hneď tak aspoň s odstupom niekoľkých dní)

Pre školy a učiteľov

- Diskutovať so žiakmi o fungovaní a význame demokracie aj Európskej Únie, diskutovať o aktuálnych udalostiach, spoločenských problémoch a možných riešeniach

Pre všetkých ľudí

- Angažovať sa vo veciach verejného záujmu na centrálnej aj miestnej úrovni či v bezprostrednom okolí vrátane sociálnych sietí, vstupovať do politiky a to aj komunálnej
- Diskutovať na základe argumentov, rešpektovať iné názory, vylúčiť a odsúdiť nevraživosť a negatívne emócie v diskusiách, vyhýbať sa šíreniu nenávisti, hľadať porozumenie a spoločné východiská, zvlášť pri komunikácii v sociálnych sieťach
- Kriticky hodnotiť informácie šíriace sa najmä na sociálnych sieťach, hľadať originálne zdroje informácií, hodnotiť argumenty pre aj proti, klásť otázky

Pre inšpiráciu na ďalšie odporúčania a príklady konkrétnych projektov pozri odpovede na otázky č. 8-14 v dotazníkovom prieskume medzi vybranými osobnosťami v Prílohe k 5. kapitole.

KAPITOLA 1: Stav a vývoj demokracie podľa existujúcich meraní

Autor: Michal Piško

Zhrnutie

Napriek mnohým zlyhaniu a nedostatkom demokratických inštitúcií ako aj neustálym politickým kauzám patrí Slovensko podľa medzinárodných porovnaní kvality demokracie ku krajinám, ktoré sú slobodné a prevažne demokratické. Z troch skúmaných rebríčkov zostavovaných organizáciami Freedom House, Economist Intelligence Unit a Democracy Ranking Association vyplýva aj to, že v rámci V4 v kvalite demokracie stále zaostávame za Českou republikou. V rebríčkoch Freedom House a Democracy Ranking Association zaostávame i za Poľskom.

Sedemročný výskum úrovne kvality demokracie IVO Barometer Inštitútu pre verejné otázky (2008-2014) ukázal, že vlády Smeru-SD, SNS a HZDS ako aj samovláda Smeru-SD kvalitu demokracie na Slovensku neposúvali, skôr naopak zhoršovali. Analýza vplyvu súčasnej zmiešanej ľavo-pravej vlády na úroveň kvality demokracie chýba. Najmä v kontexte volebných výsledkov z roku 2016 sa o to naliehavejšie javí potreba podobného projektu, ktorý by stav demokracie nielen hodnotil a poukazoval na možné riziká, ale by aj navrhoval opatrenia posilňujúce demokratické princípy.

1.1 Medzinárodné porovnanie

„Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.“ Tak znie prvý článok Ústavy Slovenskej republiky, s ktorým sa naši žiaci zoznamujú už na základných školách.

Napriek jednoznačnému zneniu Ústavy je naša spoločnosť neustále konfrontovaná aj so zlyhaniaми demokratických inštitúcií či dokonca so snahami niektorých skupín či jednotlivcov demokratický systém deštruovať.

O tom, do akej miery sa Slovensku darí týmto rizikám vzdorovať a ako na tom úroveň našej demokracie v skutočnosti je, vypovedá aj viacero medzinárodných i domácich prieskumov. V nasledujúcej kapitole sa preto pozrieme, ako z nich Slovensko vychádza po vyše štvrtstoročí od prechodu z diktatúry k demokratickému zriadeniu.

1.1.1 Freedom in the World 2016

Oligarchovia prepojení na politické špičky získavajú vplyv v médiách; aj desať rokov od vzniku údajného spisu SIS Gorila popisujúceho korupčné vzťahy prominentných podnikateľov a politikov odmieta prokuratúra potvrdiť jeho autenticnosť; v školách pretrváva segregácia rómskych detí a brutalitu policajtov v rómskej osade vyšetrojú ich kolegovia spadajúci pod rovnakého ministra.

To je len stručná ukážka z výhrad, ktoré v aktuálnej správe o stave slobody na Slovensku v rámci rebríčka Freedom in the World 2016 uverejnila americká mimovládna organizácia Freedom House¹³. Slovensko napriek tomu zaradila medzi slobodné krajiny, celkovo sme sa umiestnili na 50. mieste zo 195 krajín so skóre 89 bodov zo sto. Organizácia sa zameriava najmä na hodnotenie úrovne politických a občianskych práv.

Pre porovnanie, v rámci krajín V4 sme skončili tretí, najvyššie sa umiestnilo Česko (24. miesto; 95 bodov), druhé bolo Poľsko (33. miesto; 93 bodov) a posledné Maďarsko (74. miesto; 79 bodov).

Slovenské médiá si vlni všimli aj ďalšie hodnotenie Freedom House, ktoré Slovensko označilo za siedmu najrozvinutejšiu demokraciu.¹⁴ Išlo však o regionálne ohraničenú analýzu, v ktorej experti skúmali stav demokracie v 29 postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy¹⁵. Aj v tomto rebríčku sme obstáli ako konsolidovaná demokracia a v rámci V4 skončili tretí za Českom a Poľskom (pozri obrázok č. 1.1).

Organizácia v správe chváli Slovensko za rýchly ekonomický rast, no zároveň upozorňuje na spomalenie reforiem v posledných rokoch ako i zakorenenú korupciu.

Obrázok 1.1: Úroveň demokracie v rôznych štátoch podľa Freedom House

Zdroj: Nations in Transit 2016; Freedom House

¹³ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/slovakia>

¹⁴ <http://www.teraz.sk/slovensko/slovensko-skoncilo-siedme-v-hodnoteni-de/142242-clanok.html>

¹⁵ <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016>

1.1.2 Democracy Index

Podobne Slovensko hodnotia aj ďalšie rešpektované rebríčky demokracie. V indexe demokracie zostavovanom od roku 2006 analytickou jednotkou britského týždenníka Economist obsadilo Slovensko v roku 2015 43. miesto zo 167 krajín s celkovým skóre 7,29 z 10¹⁶. Kvalita demokracie na Slovensku sa tak za posledné desaťročie výrazne nezmenila, v roku 2006 sme v indexe dokonca získali nepatrne lepšie skóre 7,4 bodu a obsadili 41. miesto (pozri tabuľka č. 1.1).

The Economist Intelligence Unit (EIU) hodnotí úroveň demokracie v širšom kontexte ako je to pri rebríčku Freedom House, konkrétne v piatich oblastiach a to volebný proces a pluralizmus, fungovanie vlády, politická účasť, politická kultúra a občianske slobody.

Najhoršie Slovensko obstálo v oblasti politickej kultúry, kde získalo len 5 z 10 bodov. Ide o oblasť, v ktorej experti analyzujú predovšetkým názory obyvateľov na otázky ako miera spoločenského konsenzu na podpore stabilnej demokracie; túžba po silnom vodcovi; vplyv demokracie na fungovanie ekonomiky; či odlúčenosť cirkvi od štátu.

Z hľadiska porovnania v rámci krajín V4 (pozri tabuľka č. 1.1) sme v Democracy Index 2015 skončili druhý za Českom (25. miesto; 7,94 bodov). Tretie Poľsko obsadilo 48. miesto (7,09 bodov) a Maďarsko skončilo na 54. mieste (6,84 bodov).

V aktuálnom indexe EIU sa však na rozdiel od rebríčka Freedom House ani jedna z krajín V4 nedostala do kategórie s najlepšie hodnotenými štátmi. EIU zaradila medzi štáty s „plne rozvinutou demokraciou“ iba 20 krajín na čele s Nórskom. Krajiny V4 experti Economistu umiestnili do kategórie „demokracie s nedostatkami“.

Tabuľka 1.1: Vývoj indexu demokracie podľa EIU v krajinách V4

	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2008	2006
ČR	7,94	7,94	8,06	8,19	8,19	8,19	8,19	8,17
Slovensko	7,29	7,35	7,35	7,35	7,35	7,35	7,33	7,40
Poľsko	7,09	7,47	7,12	7,12	7,12	7,05	7,30	7,30
Maďarsko	6,84	6,90	6,69	6,96	7,04	7,21	7,44	7,53

Zdroj: The Economist Intelligence Unit (EIU)

Poznámka: Hodnotenie je na škále 0 až 10, kde 10 znamená najvyššiu úroveň demokracie

1.1.3 Democracy Ranking 2015

Ďalší medzinárodný rebríček kvality demokracie zostavuje od roku 2008 nezávislá iniciatíva The Democracy Ranking Association so sídlom vo Viedni. Porovnáva v ňom vyše stovku krajín, ktoré majú

¹⁶ <http://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>

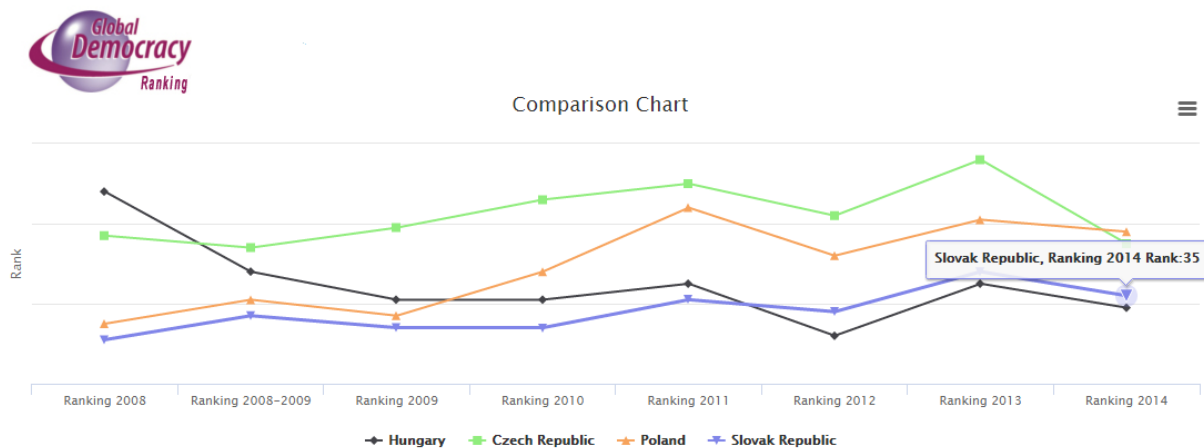
aspoň milión obyvateľov a Freedom House ich zároveň klasifikuje ako slobodné alebo čiastočne slobodné. Rebríček sa snaží na demokraciu pozeráť širokou optikou a kombinuje preto politické kritéria s nepolitickými ako sú úroveň zdravotníctva, školstva, životného prostredia či rodovej rovnosti.

V poslednom rebríčku Democracy Ranking 2015 obsadilo Slovensko 35. miesto zo 113 krajín a získalo 68,3 bodu, čo znamenalo posun o dve priečky vpred¹⁷.

Spomedzi siedmich hodnotených kategórií získalo Slovensko v tomto rebríčku najslabšie hodnotenie v oblasti „vedomostí“, ktorá zahŕňa úroveň školstva, technologického rozvoja a výskumu.

Podobne ako v rebríčku Freedom House aj z tohto porovnania vychádza Slovensko v rámci V4 na treťom mieste (pozri graf č. 1.1), keď Česko obsadilo 29. miesto (71,3 bodu), Poľsko 30. miesto (71,3 bodu) a Maďarsko 38. miesto (67,6 bodu).

Graf 1.1: Vývoj indexu demokracie podľa DRA v krajinách V4

Zdroj: Democracy Ranking 2015, The Democracy Ranking Association (DRA)

1.2 Vývoj demokracie na Slovensku

Ak sa chceme zamerať na vývoj kvality demokracie na Slovensku hlbšie, detailnejší pohľad ako medzinárodné porovnania nám poskytne najmä projekt mimovládnej organizácie Inštitút pre verejné otázky IVO Barometer, ktorý skúmal kvalitu demokracie na Slovensku v rokoch 2008 až 2014 (v posledných dvoch ročníkoch v rámci projektu Otvorenejšie Slovensko¹⁸).

Inštitút pre verejné otázky predstavil prvú analýzu úrovne stavu demokracie na Slovensku (takzvaný IVO Barometer) v roku 2008. Analýza vyšla v čase, keď Inštitút už 13 rokov pravidelne zverejšoval Súhrnnú správu o stave spoločnosti. Tá predošlá z roku 2007¹⁹ charakterizovala Slovensko ako krajinu, v ktorej sa

¹⁷ <http://democracyranking.org/wordpress/rank/democracy-ranking-2015/>

¹⁸ <http://www.ivo.sk/7329/sk/projekty/otvorenejšie-slovensko>

¹⁹ <http://www.ivo.sk/5243/sk/aktuality/slovensko-2007-suhrnna-sprava-o-stave-spolocnosti>

po nástupe prvej vlády Roberta Fica zloženej zo strán Smer-SD, SNS a HZDS začal prejavovať úpadok právneho štátu a parlament ovládla „tyrania väčšiny“.

Systematické meranie úrovne kvality demokracie na Slovensku tak začal IVO vykonávať v čase, keď sa nastolený trend posilňovania demokratických princípov z posledných rokov zvrátil nástupom vlády tria Rober Fico – Ján Slota – Vladimír Mečiar.

Na tomto mieste treba zároveň povedať, že premiér a predseda Smeru-SD Robert Fico závery IVO (či už ide o Súhrnné správy o stave spoločnosti alebo o IVO Barometer) dlhodobo a systematicky spochybňuje ako výstupy expertov napojených na opozičné strany. „Odmietame, aby sa tu niekto staval do polohy nezávislých komentátorov slovenskej politickej scény. Najmä to odmietame vtedy, ak je úplne zrejmé, o koho ide a kde sú zaradení,“ reagoval Fico začiatkom roka 2008 na autorov Súhrnnej správy o stave spoločnosti za rok 2007. Na jej titulke IVO vyobrazilo cestný valec (pozri obrázok č. 1.2).

Obrázok 1.2: Titulná strana Súhrnnej správy o stave spoločnosti za rok 2007

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky

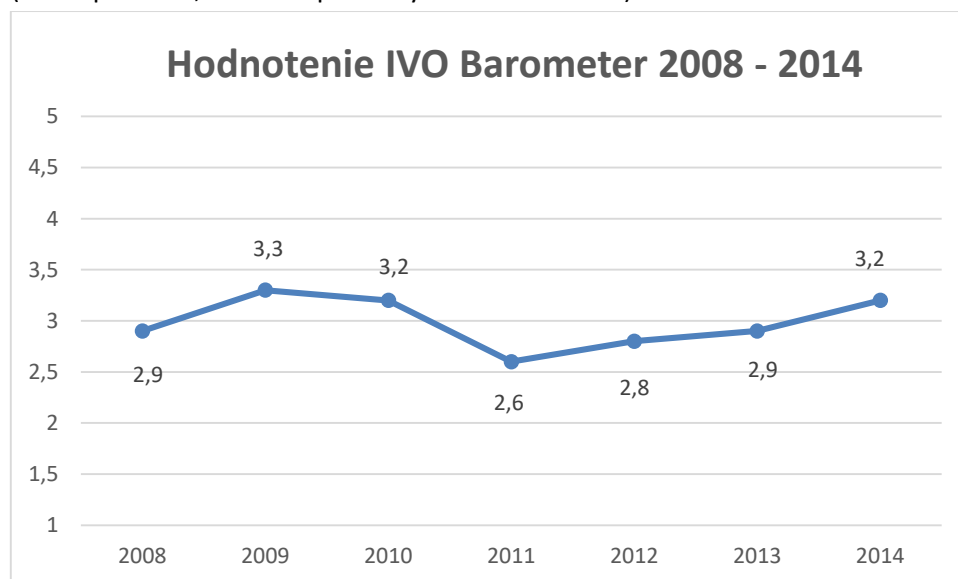
1.2.1 IVO Barometer

Cieľom IVO Barometra bolo pravidelne hodnotiť stav kvality demokracie na Slovensku v štyroch kľúčových oblastiach: demokratické inštitúcie a právny štát; legislatíva; ochrana a dodržiavanie ľudských a menšinových práv; nezávislé médiá a médiá verejnej služby.

Hodnota ratingu/známky IVO Barometra sa pohybuje na škále 1,00 – 5,00, pričom známka 1,00 vyjadruje optimálny stav kvality demokracie podľa štandardov a porovnávacích kritérií uplatňovaných na pôde Európskej únie a Rady Európy.

Zo sedemročného hodnotenia expertov IVO možno pozorovať, že úroveň kvality demokracie sa medzi rokmi 2008 a 2014 mierne zhoršila. Kým východisková známka pre rok 2008 dosiahla 2,9 bodu, posledná dostupná známka pre rok 2014 klesla na úroveň 3,2 bodu. Tento prepád však nebol kontinuálny. V roku 2011 dosiahlo hodnotenie úrovne kvality demokracie vôbec najlepšiu známku počas trvania projektu a to 2,6 bodu (pozri graf. č. 1.2), v roku 2009 naopak najhoršiu (3,3 bodu).

Graf 1.2: Vývoj celkovej známky kvality demokracie podľa IVO Barometra (na stupnici 1-5, kde 1 = optimálny stav demokracie)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky

1.2.2 Východisková situácia – rok 2008

Východiskovú situáciu v roku 2008 vnímali experti spolupracujúci s IVO ako problematickú²⁰. V oblasti *Demokratické inštitúcie a právny štát* upozorňovali na rozpor medzi zakotveným inštitucionálnym základom politického systému SR a spôsobom výkonu moci vládnu koalíciou Smer-SD, SNS, HZDS. Hoci princípy ústavného liberalizmu považovali vďaka úspešnému procesu konsolidácie demokracie po roku 1998 za pomerne silne zakotvené, premiér Robert Fico podľa nich uprednostňoval majoritný model vládnutia, v ktorom nemusel hľadať konsenzus s opozíciou. V úvodnom ročníku projektu experti ohodnotili túto oblasť známkou 2,9 (pričom známka 5 je najhoršia možná).

V oblasti *Legislatívy* upozornili na škodlivé javy, ku ktorým pristúpila nová vláda po prevzatí moci. Išlo predovšetkým o exces, kedy predseda parlamentu Pavol Paška svojvoľne upravil text už schváleného

²⁰ <http://www.ivo.sk/5374/sk/projekty/ivo-barometer-2008>

zákona a najmä na prax novelizácie zákonov prostredníctvom zmien iných, nesúvisiacich noriem. Tejto oblasti preto analytici prisúdili východiskovú známku 2,6.

V oblasti *Ochrany a dodržiavania ľudských a menšinových práv* začalo podľa IVO dochádzať po nástupe prvej Ficovej vlády k povyšovaniu štátneho záujmu nad záujmy (a práva) jednotlivca a neštátnych subjektov. Medzi príklady zaradili tzv. diaľničný zákon porušujúci vlastnícke právo (stavanie diaľnic bez právneho vysporiadania pozemkov), novelu zákona o zdravotných poisťovniach, obmedzenie práva nakladať s vlastným majetkom, zastavenie vybavovania reštitučných nárokov občanov na Slovenskom pozemkovom fonde kvôli vnútorným sporom vo vládnej koalícii, snahu pozmeniť infozákon, tlačový zákon či zákon o spolkoch. Negatívny posun zaznamenali aj v tom, že záujem „štátotvorného národa“ začal byť povyšovaný nad záujmy iných občanov. Známkou tejto oblasti dosiahla úroveň 2,8.

So známkou 3,1 bola najhoršie hodnotená oblasť *nezávislých médií*. Najväčšiu hrozbu pre nezávislosť informačnej funkcie médií videli experti vo vládnom návrhu nového tlačového zákona so sporným právom na odpoveď. Zákon už v čase verejného pripomienkovania vyvolal búrlivé diskusie, právo na odpoveď sa napokon do zákona v pozmenenej podobe dostalo.

Celkové skóre úrovne kvality demokracie v úvodnom ročníku 2008 dosiahlo známku 2,9 bodu.

1.2.3 Vývoj po roku 2008

V nasledujúcom ročníku 2009 prinieslo celoročné priemerné hodnotenie kvality demokracie v rámci IVO Barometra oproti roku 2008 výrazný pokles – o 0,4 bodu na priemerný rating vo výške 3,3. Tento pokles bol spôsobený regresom vo všetkých štyroch známkovaných oblastiach, pričom najhorší vývoj analytici zaznamenali v oblasti nezávislých médií a médií verejnej služby (pokles známky až o 0,6 bodu) a demokratických inštitúcií a právneho štátu (pokles o 0,5 bodu).

Vývoj v týchto oblastiach experti IVO definovali najmä cez pokračujúcu marginalizáciu parlamentnej opozície prostredníctvom celoplošného odmietania jej legislatívnych návrhov v Národnej rade SR a cez používanie otvorene klientelistických metód pri rozdeľovaní prostriedkov z národných verejných zdrojov a zdrojov EÚ. Na pôsobenie štátnych inštitúcií malo podľa nich aj naďalej silný vplyv uplatňovanie princípu straníckej a politickej lojality voči vládnej koalícii na úkor princípu odbornosti a kompetentnosti.

Aktivity nezávislých médií, odhaľujúcich korupčné, klientelistické a partokratické pozadie niektorých významných rozhodnutí a činov zástupcov vládnej koalície vo výkonnej moci boli vládnymi predstaviteľmi, vrátane predsedu vlády, ostro napádané a spochybňované. Aj naďalej pokračoval nepriamy politický a priamy administratívny nátlak na tých príslušníkov sudcovského stavu, ktorí vyjadrovali kritické názory na súčasný stav v justícii.

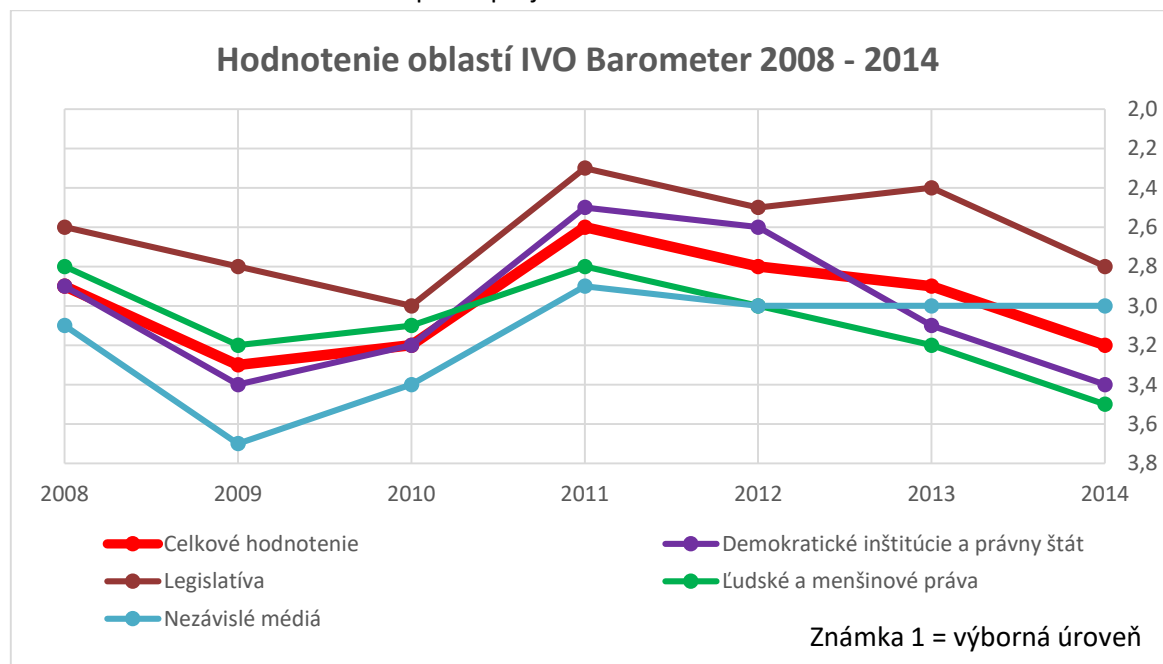
Spomedzi siedmich analyzovaných ročníkov (pozri graf č. 1.3) sa tak rok 2009 stal so skóre 3,3 najhoršie hodnotením obdobím²¹.

Po pomerne nečakanom nástupe stredopravej vlády Ivety Radičovej (SDKÚ) v roku 2010 sa situácia podľa IVO barometra začala obracať a celkový rating úrovne kvality demokracie sa v roku 2010 najprv mierne zlepšil o 0,1 bodu na 3,2 a v roku 2011 o ďalších 0,6 bodu na 2,6. Rok 2011 sa tak stal najpozitívnejšie hodnoteným obdobím projektu²².

V oblasti *legislatívy* experti vyzdvihli napríklad odklon od schvaľovania zákonov cez nepriame novely, v oblasti *ochrany a dodržiavania ľudských a menšinových práv* k lepšiemu ratingu pomohlo predovšetkým zmäkčenie tlačového zákona a čiastočne aj zákona o štátnom jazyku, v oblasti *médií* zas odklon od priamej konfrontácie medzi vládou a žurnalistami, keď otvorené dehonestovanie novinárskeho stavu nahradila názorová výmena vedená priamo v médiách.

Aj v roku 2011 však analytici IVO pozorovali znepokojivé tendencie ovplyvňujúce kvalitu demokracie, predovšetkým išlo o spor o voľbu generálneho prokurátora, pád vlády kvôli nezhodám o eurovale či dosahy medializovanej kauzy Gorila.

Graf 1.3: Hodnotenie demokracie podľa projektu IVO Barometer

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky

Po predčasných voľbách v roku 2012 a vzniku vlády jednej strany Smer-SD začal rating kvality demokracie na Slovensku podľa expertov IVO opäť pozvoľne upadať.

²¹ <http://www.ivo.sk/5674/sk/projekty/ivo-barometer-2009>

²² <http://www.ivo.sk/6500/sk/projekty/ivo-barometer-2011>

V roku 2012 zaradili medzi kľúčové negatíva zhoršujúce kvalitu demokracie najmä rozhodnutie prezidenta I. Gašparoviča nevymenovať legitímne zvoleného kandidáta na generálneho prokurátora Jozefa Čentéša do funkcie. Toto rozhodnutie IVO označil za jeden z najzávažnejších negatívnych zásahov do fungovania systému ústavných inštitúcií štátu po roku 1998²³. Nepriaznivým signálom bolo podľa nich aj vládou opakované znemožňovanie konania mimoriadnych schôdzí Národnej rady SR zvolaných na návrh opozičných strán.

Pokles pokračoval aj v roku 2013 (celkovo dosiahol 2,9 bodu). Na činnosti ústavných inštitúcií a štátnych orgánov sa podľa prezidenta IVO Grigorija Mesežnikova zreteľne odrážali následky úsilia vládnej strany Smer-SD o maximálnu koncentráciu moci, snáh o ovplyvňovanie pôsobenia týchto inštitúcií v prospech vládnej strany a o vytvorenie čo najpriaznivejších podmienok pre dlhodobé pôsobenie Smeru-SD v pozícii dominantnej politickej sily so silnými mocenskými kompetenciami²⁴.

V poslednom hodnotenom roku 2014 sa celkové skóre úrovne kvality demokracie opäť priblížilo najnižšie dosiahnutej úrovni z roku 2009. Tentokrát dosiahlo hodnotu vyššiu len o 0,1 bodu a to 3,2.

Mesežnikov ako príklady nedemokratických politických postupov uviedol napríklad pretrvávajúcu kauzu nevymenovania generálneho prokurátora, nepriame novelizácie zákonov, odmietanie opozičných legislatívnych návrhov v parlamente len preto, že sú návrhmi opozície či neschvaľovanie programov mimoriadnych schôdzí parlamentu zvolaných opozíciou²⁵.

Experti IVO negatívne hodnotili aj zmenu Ústavy posilňujúcu ochranu tradičného manželstva, na ktorej sa dohodol vládny Smer s opozičným KDH či pripravované referendum o rodine, v ktorom sa konzervatívna časť verejnosti usilovala presadiť tyraniiu väčšiny. V oblasti médií zas upozornili na znepokojivý trend oligarchizácie médií potom, ako na jeseň 2014 ohlásila investičná skupina Penta vstup aj do vydavateľstva Petit Press, vydávajúceho Denník SME.

1.2.4 Situácia po roku 2014

Hodnotenie vývoja úrovne kvality demokracie po roku 2014 nie je známe, keďže Inštitútu pre verejné otázky sa projekt nepodarilo predĺžiť.

Spôsob vládnutia jednofarebnej vlády Smeru sa však v roku 2015 oproti predošlému obdobiu nezmenil a aj naďalej bol charakterizovaný kauzami ako reštrukturalizácia Váhostavu (v ktorej firma nevyplatila drobným dodávateľom ich pohľadávky) či upratovacie zákazky v rezorte hospodárstva pre švagra ministra hospodárstva Pavla Pavlisa. Vládny Smer-SD pokračoval aj v zavádzaní rozsiahlych sociálnych

²³ <http://www.ivo.sk/7134/sk/aktuality/ivo-barometer-kvalita-demokracie-v-stvrtom-stvrtroku-2012-nezmenena/tasr-ivo-kvalita-demokracie-sa-medzirocne-zhorsila>

²⁴ <http://www.ivo.sk/7288/sk/aktuality/ivo-barometer-kvalita-demokracie-za-4-stvrtrok-2013-%E2%80%93-pokles-na-3-1/ivo-kvalita-demokracie-na-slovensku-sa-v-roku-2013-mierne-zhorsila>

²⁵ <http://domov.sme.sk/c/7559293/ivo-kvalita-demokracie-sa-vyrazne-zhorsila.html>

balíčkov (napríklad vlaky pre študentov a dôchodcov zadarmo), ktoré opozícia označovala za najväčšiu volebnú korupciu v histórii Slovenska.

Pozitívnym faktorom pre politickú pluralitu bolo na druhej strane pôsobenie prezidenta Andreja Kisku, ktorý v roku 2014 dokázal Fica poraziť v prezidentských voľbách a vo funkcii sa nebál otvárať ani citlivé otázky, akými je korupcia v zdravotníctve či slabá kvalita školstva.

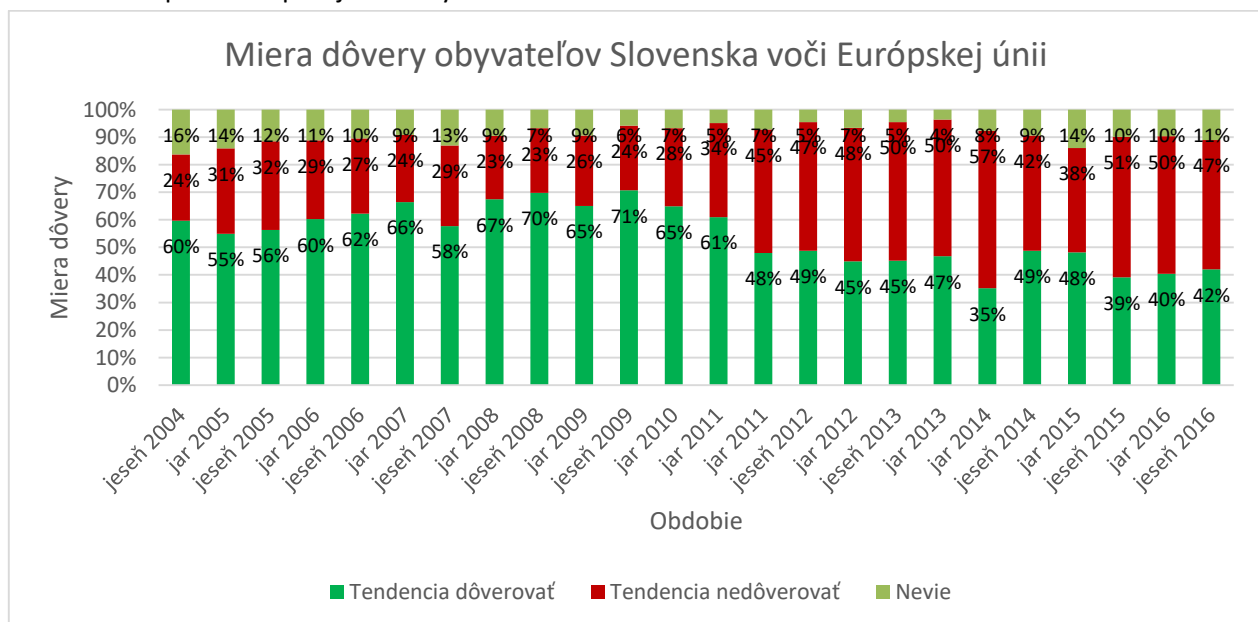
Celkový rating úrovne kvality demokracie by sa tak v roku 2015 pravdepodobne výraznejšie nemenil.

To by už však nemuselo platiť pre rok 2016, kedy v parlamentných voľbách zaznamenali nebývalý úspech aj extrémistické a neštandardné strany ako Kotleba–Ľudová strana Naše Slovensko či hnutie SME RODINA–Boris Kollár (ďalej Sme rodina). Pôsobenie týchto strán a ich pretrvávajúca podpora u voličov môže pre demokratické princípy na Slovensku znamenať vážne ohrozenie. Analýze tejto situácie sa venujeme v nasledujúcich kapitolách.

1.2.5 Dôvera obyvateľov voči EÚ

Proces demokratizácie na Slovensku je úzko spätý aj s našim úsilím vstúpiť do Európskej únie a neskorším pôsobením krajiny v spoločenstve. Z Európskej legislatívy prešlo do našich zákonov množstvo ustanovení, ktoré demokratické procesy v krajine podporujú. Podľa výsledkov Eurobarometra si Európska Únia dlhodobo držala aj vysokú úroveň podpory obyvateľov, hoci s nástupom hospodárskej krízy, ekonomických problémov Grécka či utečeneckej krízy začala táto podpora na Slovensku pozvoľna upadať. Kým ešte v roku 2004 počas nášho vstupu do EÚ dosahovala podpora pre Úniu 60 percent a v niektorých nasledujúcich rokoch sa dokonca vyšplhala až k 70 percentám, od roku 2010 badať v tomto ukazovateli prepad, ktorý sa na jeseň 2016 ustálil na 42 percentách.

Graf 1.4: Podpora Európskej únie obyvateľmi Slovenska

Zdroj: Eurobarometer

KAPITOLA 2: Vývoj politickej scény a nástup extrémistických a neštandardných síl

Autor: Michal Piško

Zhrnutie

Slovenská politická scéna prešla za 26 rokov od nežnej revolúcie turbulentnými premenami. Od prvých slobodných volieb do Slovenskej národnej rady v roku 1990 prekročilo päťpercentné kvórum 25 rôznych politických subjektov.

Kým prvé roky modernej histórie Slovenska boli charakterizované súbojom medzi „mečiarovským“ a „protimečiarovským“ blokom, kde sa dominantnou konfliktnou líniou stalo súperenie o charakter politického režimu, od roku 1998 sa napriek výhradám dá hovoriť o určitej forme štandardného pluralizmu. Od týchto volieb sa v čele štátu striedajú stredopravé, ľavicové i ľavo-pravé vlády.

Politickým hegemonom posledného desaťročia sa bezpochyby stala ľavicovo-populistická strana Smer-SD, ktorá dokázala štyrikrát vyhrať parlamentné voľby, trikrát nominovať premiéra a v rokoch 2012 – 2016 dokonca vládnuť sama. V posledných voľbách v marci 2016 však prišla aj kvôli korupčným kauzám o viac ako 16 percentuálnych bodov podpory. Ústup Smeru-SD, spolu s rozvratom stredopravej časti politického spektra charakterizovaným najmä debaklom kedysi premiárskej SDKÚ, tak vytvoril priestor pre posilnenie neštandardných a extrémistických síl vo voľbách 2016.

Za takéto strany považujeme najmä pravicovo-extrémistickú ĽSNS Mariana Kotlebu, populistickú stranu excentrického a bulvárom vyhľadávaného podnikateľa Borisa Kollára Sme rodina a nesúrodé zoskupenie ideologicky rôznorodých osobností OĽaNO s výstredným lídrom Igorom Matovičom. Tieto strany získali vo voľbách v marci 2016 dovedna viac ako štvrtinu hlasov. Okrem nich sa do parlamentu opäť vrátila aj nacionalistická Slovenská národná strana, ktorej v predošlých voľbách prebral elektorát predovšetkým Smer-SD.

Prekvapivý bol najmä úspech pravicovo-extrémistickej ĽSNS, ktorý nepredvídali žiadne oficiálne predvolebné prieskumy verejnej mienky. Za jeho úspechom zrejme možno vidieť najmä frustráciu časti voličov z korupčných káuz ľavicových i pravicových vlád, ako aj pre časť voličov autentickú rétoriku ĽSNS v témach, na ktorú stavili aj väčšie strany, ako sú „rómska otázka“, „postoj k utečencom“ či „nedôvera k elitám a medzinárodným organizáciám“.

Politická povolebná realita znamenala, že tak pravicový ako aj ľavicový blok neboli prakticky samostatne schopné vytvoriť funkčnú vládu. Na Slovensku sa opäť po 14 rokoch presadil model zmiešanej ľavo-pravej vlády. V mene boja proti extrémizmu sa na ňom historicky prvýkrát súčasne podieľajú predstavitelia nacionalistickej SNS i predstavitelia maďarskej politickej reprezentácie z Mosta-Híd.

V opozícii voči vláde Smeru-SD, SNS, Mosta-Híd (a pôvodne aj #Siete) sa tak ocitli tri neštandardné strany (vrátane pravicovo-extrémistickej ĽSNS) a pravicovo-liberálna SaS, ktorá má však v témach ako európska integrácia či utečenecká kríza tiež blízko k nacionálno-populistickým zoskupeniam.

Pol roka po parlamentných voľbách zostávajú zisky pre vládny i opozičný blok takmer na nezmennej úrovni (Focus, december 2016). Týka sa to aj neštandardných strán ĽSNS, Sme rodina a OĽaNO, z ktorých si mierne pohoršila iba posledná menovaná (mínus 2,8 percentuálneho bodu).

Okrem toho k výraznejšiemu individuálnemu posunu došlo iba v prípade vládnej SNS (plus 5 percentuálnych bodov) a bývalej vládnej strany #Sieť, ktorej väčšina poslancov vládu naďalej podporuje (mínus 4 percentuálne body).

Celkovo sa dá konštatovať, že úspech extrémistických a neštandardných síl vo voľbách 2016 nemožno vnímať iba ako krátkodobý výstrelok. Najmä ĽSNS si nečakane dobrým volebným výsledkom preferencie stabilizovala a strana, ktorá sa pred voľbami nikdy neprehupla ani cez štyri percentá (Focus, 2010 až 2016) si od volieb štandardne udržiava podporu okolo ôsmich percent. Tým, že je strana v opozícii a nemusí čeliť kritike za vládne opatrenia, viacerí politológovia jej dokonca predpovedajú možný rastový potenciál. Sociológ Martin Slosiarik v júni 2016 odhadol volebný strop ĽSNS až na 15 percent.²⁶

Politika ĽSNS (a v menšom rozsahu i politika hnutia Sme rodina) vo viacerých ohľadoch predstavuje riziko pre demokratické hodnoty i pre určité skupiny obyvateľstva (viď napríklad nedávnu snahu o stigmatizovanie mimovládnych organizácií alebo systematickú protirómsku rétoriku ĽSNS).

Pred demokraticky zmýšľajúcimi stranami a v širšom zmysle i pred celou občianskou spoločnosťou stojí výzva ďalej analyzovať dôvody úspechu extrémistov vo voľbách, upozorňovať na riziká spojené s ich podporou a zároveň prichádzať aj s návrhmi a opatreniami, ktoré dokážu prinavrátiť dôveru voličov v štandardné demokratické strany a demokratický politický systém.

2.1 Nová politická realita

Politická scéna na Slovensku sa po Nežnej revolúcii v roku 1989 musela formovať takmer úplne nanovo a to aj napriek niekoľkým snahám o obnovenie pôvodných politických strán spred éry Československej socialistickej republiky (Demokratická strana, Slovenská národná strana).

Dvadsaťšesť rokov po prevrate je tunajšia politická scéna stále charakteristická značnou nevyprofilovanosťou a nestabilitou, s pomerne rýchlym vznikáním a zaníkaním politických strán a hnutí. Od prvých slobodných volieb do Slovenskej národnej rady v roku 1990 prekročilo päťpercentné kvórum 25 rôznych politických subjektov (viaceré z nich sa neskôr vzájomne integrovali).

Aj v posledných parlamentných voľbách v roku 2016 uspeli dve nové strany (#Sieť a Sme rodina – Boris Kollár), ktoré vznikli iba v rokoch 2014, respektíve 2015.

²⁶ KRBÁTOVÁ, L., 2016, [Mohol stúpať oveľa rýchlejšie. Kotlebov strop je asi 15 percent](#), Denník SME

2.1.1 Zreálnenie účasti

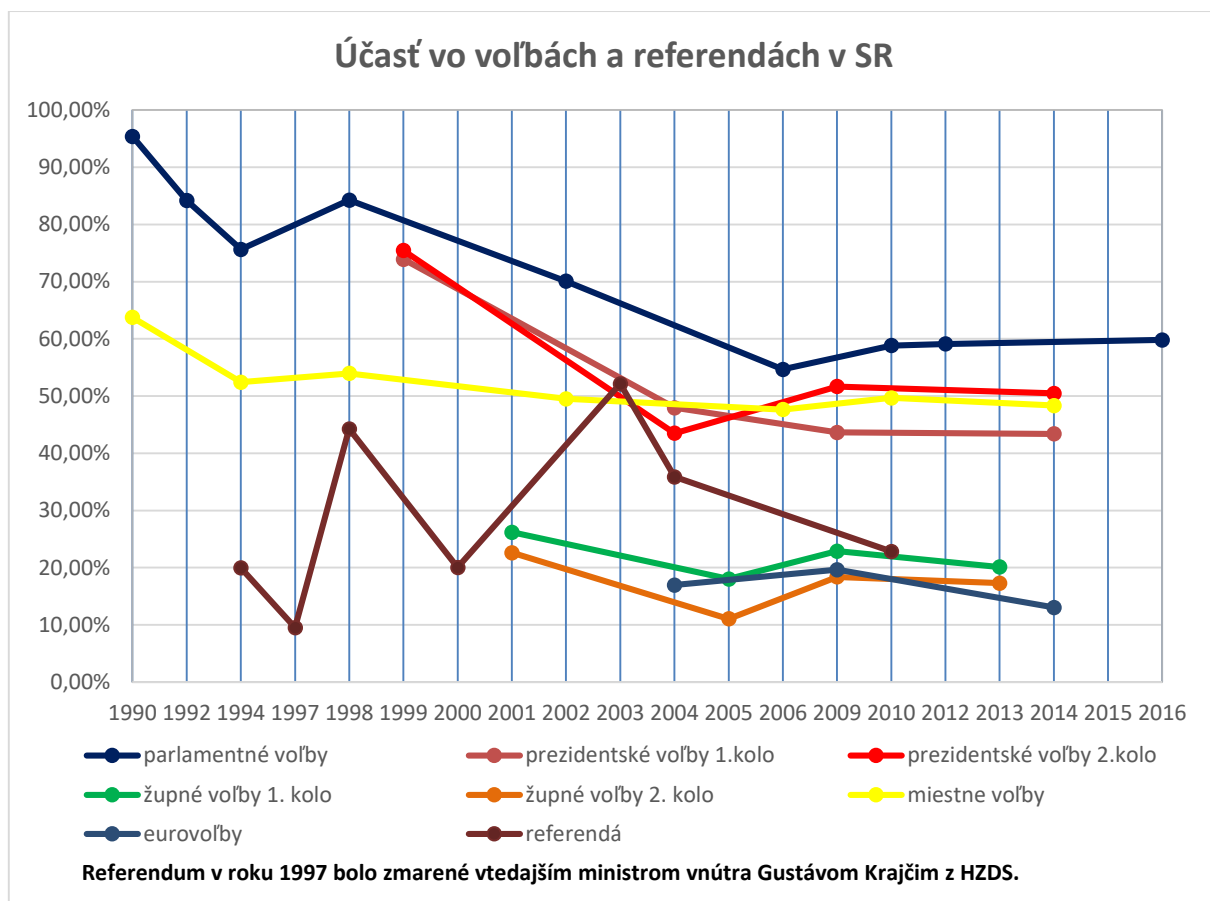
V modernej histórii Slovenska sa uskutočnilo už deväť slobodných volieb do Národnej rady. Analýza týchto volebných výsledkov poukazuje aj na kolísavý záujem obyvateľov o celoštátnu politiku. Kým prvých slobodných volieb do SNR v roku 1990 sa zúčastnilo viac ako 95 percent voličov, v posledných rokoch sa účasť ustálila tesne pod hranicou 60 percent. Tento trend je do istej miery prirodzený, keďže volebná účasť v roku 1990 bola nepochybne ovplyvnená aj zotrvačnosťou (Počas ČSSR sa volieb zúčastňovalo viac ako 99 percent voličov).

V ďalších rokoch už účasť klesala na úroveň 84, respektíve 75 percent. Výnimkou bol rok 1998, kedy sa stranám usilujúcim o porážku populistického a skompromitovaného premiéra Vladimíra Mečiara z HZDS (vtedajšia ministerka zahraničných vecí USA Madeleine Albrightová označila Slovensko pod jeho vedením za čiernu dieru Európy) podarilo zmobilizovať voličov a účasť v týchto voľbách dosiahla opäť 84 percent.

Mečiar o kreslo premiéra v roku 1998 definitívne prišiel a o štyri roky neskôr už volilo len 70 percent. V roku 2006 dosiahla účasť v celoštátnych voľbách do Národnej rady doterajšie dno, kedy sa ich zúčastnilo len 54 percent voličov. Odvtedy môžeme pozorovať veľmi mierny vzostup účasti, ktorá sa zastavila na súčasných 59,82 percent (2016).

Aj napriek pomerne výraznému prepadu záujmu voličov o formovanie zloženia Národnej rady, tento druh volieb stále dokáže jednoznačne pritiahnuť najviac voličov (pozri graf č. 2.1). Pre porovnanie, rekord v najnižšom záujme voličov (s výnimkou zmareného referenda v roku 1997) drží druhé kolo volieb predsedov samosprávnych krajov z roku 2005, ktoré dokázalo pritiahnuť sotva 11 percent voličov.

Graf 2.1: Účasť vo voľbách a referendách v SR

Zdroj: Štatistický úrad SR

2.1.2 Polarizácia politickej scény

Štandardné politologické delenie politickej scény na ľavicu a pravicu či na konzervatívne a liberálne strany je na Slovensku dlhodobo značne problematické. Pre viaceré významné strany bolo totiž počas ich vývoja charakteristické hodnotové lavírovanie.

V 90-tych rokoch dominantné HZDS sa počas svojich vlád prezentovalo najmä ako „širokospektrálne hnutie stredu“²⁷. Sociológovia Vladimír Krivý a Oľga Gyarfášová vo svojej publikácii *Ako sa mení Slovensko* HZDS charakterizovali ako „neľavicovú stranu s výrazne ľavicovými voličmi“²⁸. V roku 2003 sa

²⁷ LEŠKA, D., 2013: [Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989](#), Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, FSEV UK Bratislava, Sociológia 45, 2013, č.1

²⁸ KRIVÝ, V. a GYARFÁŠOVÁ, O., 2013: [Ako sa mení slovenská spoločnosť](#), Sociologický ústav SAV

HZDS pod tlakom klesajúcich preferencií pokúsilo o jednoznačnejšiu profiláciu zmenou názvu na Ľudová strana – HZDS, čím sa snažilo deklarovať svoj príklon ku konzervatívnym hodnotám²⁹.

O ideologickej neukotvenosti HZDS svedčí aj jeho neskoršie úsilie v Európskom parlamente integrovať sa do konzervatívne ladenej Európskej demokratickej strany i do liberálno-demokratickej frakcie ALDE.

Neskorší hegemon strana Smer vznikla v roku 1999 ako neideologická strana „tretej cesty“, ktorá mala byť alternatívou ku dvom súperiacim blokom. K aktuálne prezentovanej sociálno-demokratickej orientácii sa prihlásila až o štyri roky neskôr po neúspechu dovtedajších ľavicových strán, ktoré postupne integrovala³⁰. Za štandardnú sociálno-demokratickú stranu sa však Smer-SD (názov s prívlastkom „sociálna demokracia“ používa strana od roku 2005) podľa mnohých politológov nedá považovať dodnes, keďže od väčšiny európskych sociálno-demokratických strán sa značne líši napríklad pohľadom na kultúrno-etické otázky.

Podobná nekonzistencia sa však objavuje i na pravej strane politického spektra. Po posledných voľbách v roku 2016 najsilnejšia pravicová strana Sloboda a solidarita sa síce najmä v ekonomických otázkach prezentuje ako liberálna strana, v témach ako európska integrácia či utečenecká kríza má však oveľa bližšie k nacionálno-populistickým zoskupeniam.

Ľavo-pravé či konzervatívno-liberálne delenie na Slovensku zároveň komplikujú pomerne úspešné nacionalistické subjekty ako Slovenská národná strana či Strana maďarskej komunity.

Napriek spomenutým výhradám sa o určitej forme štandardného pluralizmu dá na Slovensku uvažovať od roku 1998³¹. Do týchto volieb bolo totiž dominantnou politickou silou ideologicky neukotvené HZDS a politický súboj sa odohrával najmä medzi „mečiarovským“ a „protimečiarovským“ blokom, kde sa dominantnou konfliktnou líniou stalo súperenie o charakter politického režimu (prechod od autoritarizmu k liberálnej demokracii) a o ďalšie smerovanie štátu (prechod od medzinárodno-politickej izolácie k integrácii do medzinárodných štruktúr ako EÚ a NATO)³².

Porážka Mečiara si vyžiadala spojenectvo väčšiny prodemokratických síl od pravicovej až po ľavicovú časť politického spektra. Na tomto spojenectve vznikla aj pravo-ľavá, takzvaná 1. vláda Mikuláša Dzurindu, na ktorej sa popri pravicových stranách DÚ, KDH či DS (v rámci koalície SDK) podieľali aj ľavicové strany SDL, SOP či SDSS, ale aj etnicky definovaná Strana maďarskej koalície.

Prvou pomerne ideologicky konzistentnou vládou sa tak stala až takzvaná 2. vláda Mikuláša Dzurindu v rokoch 2002 až 2006, ktorú tvorili stredopravé strany SDKÚ, KDH, ANO a maďarská SMK.

²⁹ LEŠKA, D., 2013: [Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989](#), Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, FSEV UK Bratislava, Sociológia 45, 2013, č.1

³⁰ MARUŠIAK, J., 2005: [Fenómén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou](#), Středoevropské politické studie, roč.VIII, č.1

³¹ LEŠKA, D., 2013: [Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989](#), Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, FSEV UK Bratislava, Sociológia 45, 2013, č.1

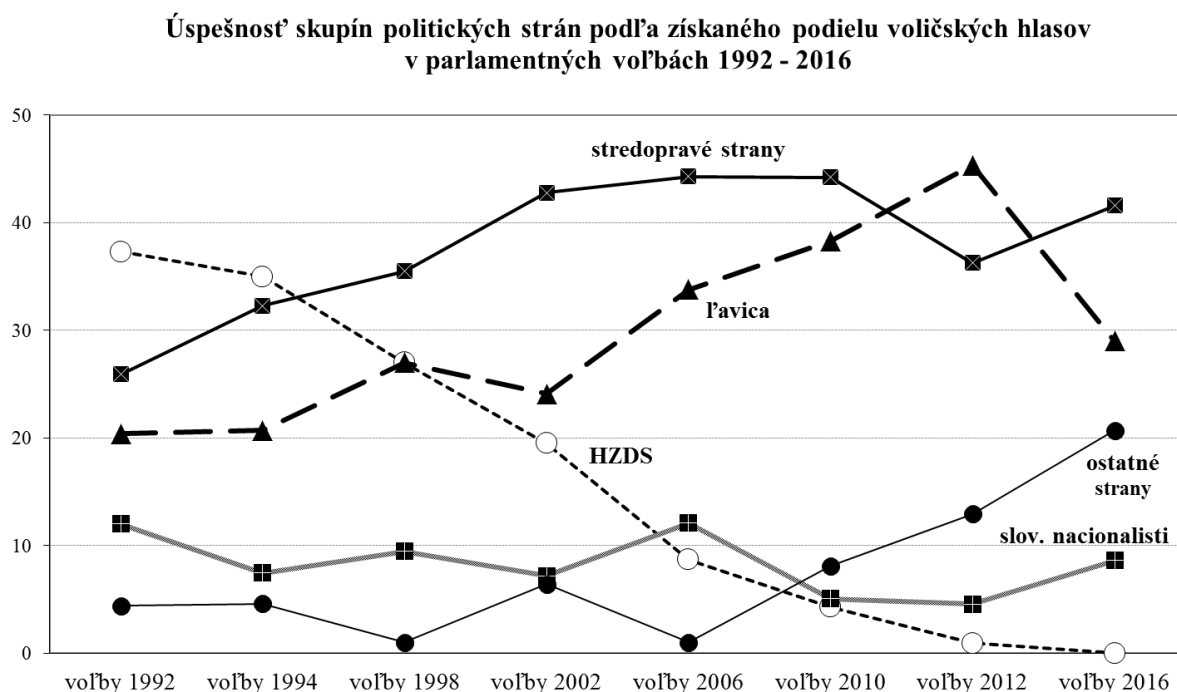
³² LEŠKA, D., 2013: [Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989](#), Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, FSEV UK Bratislava, Sociológia 45, 2013, č.1

2.1.3 Úspešnosť politických blokov

Napriek značnej neštandardnosti a fragmentácii slovenskej politickej scény sa sociológ Vladimír Krivý pokúsil načrtnúť úspešnosť politických blokov na Slovensku podľa štandardného politologického delenia (pozri graf č. 2.2).

Z hľadiska volebných výsledkov do roku 2012 z neho o čosi úspešnejšie vychádzajú stredopravé strany a tento stav by podľa Krivého metodiky platil aj po voľbách v roku 2016, keďže stredopravé strany (Krivý medzi ne radí aj OĽaNO) spolu získali cez 35 percent, kým ľavicovo sa prezentujúci Smer-SD iba cez 28 percent.

Graf 2.2: Úspešnosť skupín politických strán podľa získaného podielu voličských hlasov v parlamentných voľbách 1992-2016 (v %)

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné prepočty V. Krivý, M. Piško (2016)

Zdroj: Ako sa mení slovenská spoločnosť, Vladimír Krivý, Sociologický ústav SAV, 2013; Michal Piško – pre voľby 2016

Optikou povolebného usporiadania je však prevaha stredopravých strán skôr virtuálna, keďže od roku 1992 (Krivý voľby v roku 1990 z analýzy vynechal, keďže víťazna VPN v sebe obsahovala viacero zárodkov budúcich strán a ťažko by ju samotnú bolo zaradiť) až doteraz boli najdlhšie pri moci vlády vedené dominantným ľavicovým Smerom-SD (pozri tabuľku č. 2.1). Ak súčasná vláda Smeru-SD, SNS a Mosta-Híd (a pôvodne aj #Siete, ktorá sa niekoľko mesiacov po voľbách rozpadla) vydrží až do riadnych volieb v roku 2020, obdobie vlády pravo-ľavých vlád sa predĺži až na 8 rokov a 9 mesiacov.

Tabuľka 2.1: Vládnuce politické bloky na Slovensku v rokoch 1992 - 2016

Zafarbenie vlády	Roky	Dĺžka vládnutia spolu (do januára 2017)
Vláda na čele s HZDS	1992-1994; 1994-1998	5 rokov a 8 mesiacov
Pravo-ľavé vlády	1994; 1998-2002; 2016	5 rokov a 7 mesiacov*
Vlády stredopravých strán	2002-2006; 2010-2012	5 rokov a 6 mesiacov
Ľavicové vlády (aj za účasti HZDS a SNS)	2006-2010; 2012-2016	8 rokov

*Súčasná ľavo-pravá vláda Smeru-SD, SNS a Mosta-Híd (pôvodne aj #Siete) môže vládnuť až do jari 2020.

Zdroj: Autor

2.1.4 Od HZDS k Smeru

Voľby v roku 1998 teda znamenali medzník, od ktorého aj u nás politológovia uvažujú o štandardnejšej forme politického pluralizmu. Hoci aj voľby v roku 1998 a 2002 ešte vyhralo ideologicky nevyhranené HZDS s výraznou nacionálno-populistickou rétorikou, v oboch týchto voľbách možno pozorovať strmý pád volebnej podpory pre toto hnutie.

Veľké množstvo káuz ako aj pošliapavanie princípov parlamentnej demokracie či ľudských a menšinových práv (Noc dlhých nožov, Kauza Gaulieder, Únos Michala Kováča ml., atď.)³³ napokon viedli k porážke „mečiarizmu“ a odlivu dlhoročných voličov HZDS k iným stranám.

Najväčší podiel bývalých voličov HZDS sa podľa expertov postupne presunul práve k neskôr dominantnému Smeru. Podľa politického komentátora Mariána Leška, ktorý spopularizoval aj termín mečiarizmus, majú totiž obe strany veľa spoločného. „Spája ich predovšetkým fakt, že predstavujú širokospektrálne subjekty, ktoré – tak ako pred nimi Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) – získavali podporu naprieč rôznymi spoločenskými skupinami. Nie je určite náhoda, že v regiónoch, v ktorých bola v predvojnovom období úspešná HSĽS, po novembri 1989 uspelo najskôr HZDS a po ňom aj Smer,“ napísal Leško v analýze pre týždenník Trend v júli 2016.

Jeho pozorovanie dlhodobo potvrdzujú aj volební demografi. V regiónoch ako Horná Nitra, Horné Považie, Kysuce či okolie Detvy a Poltára sa v tridsiatych rokoch 20. storočia nadpriemerne darilo Autonomistickému bloku okolo HSĽS katolíckeho kňaza Andreja Hlinku, v deväťdesiatych rokoch HZDS Vladimíra Mečiara a po roku 2006 zas Smeru-SD Roberta Fica (pozri obrázok č.1).

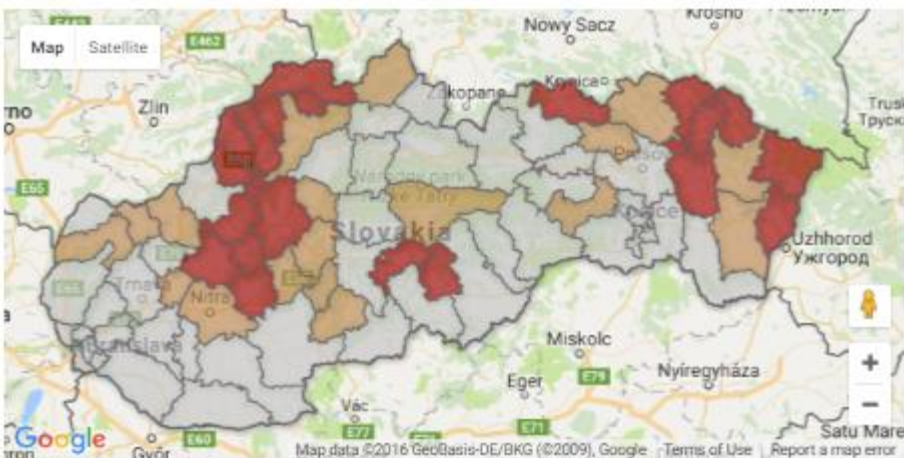
Všetky tieto regióny majú podľa volebného geografa Tibora Madleňáka z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici spoločné veľké očakávania od silného štátu, na ktorého čele stojí silný líder³⁴. Za náhodu preto zrejme nemožno považovať ani to, že všetky spomínané, vo voľbách mimoriadne úspešné subjekty, mali vo svojom čele charizmatických lídrov.

³³ LACIKOVÁ, M., 2008, [Prečo mala Európa problém s Mečiarom](#), Hospodárske noviny

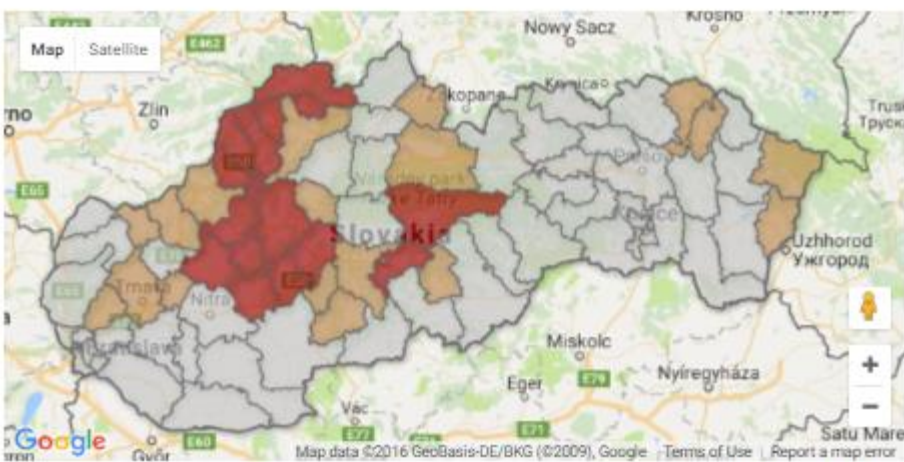
³⁴ PIŠKO, M., 2016, [Smeru sa darí tam, kde ľudia hľadajú silného vodcu](#), pre čo v jeho baštách iní nemajú šancu. Denník N

Obrázok 2.2: Jadrá volebnej podpory pre Smer a HZDS

Jadrá volebnej podpory pre Smer v parlamentných voľbách 2012

Jadrá volebnej podpory pre HZDS-RSS v parlamentných voľbách 1994

Zdroj: Denník N

Zdroj: Denník N

Leško navyše poukazuje aj na ďalšiu podobnosť HZDS a Smeru-SD. Obe strany sa podľa neho opierali predovšetkým o voličskú podporu vidieka, hoci Smer sa k tomu dopracoval postupne, a to práve tým, že prebral elektorát HZDS.³⁵

³⁵ LEŠKO, M., 2016, [Smer je za bodom zlomu, kopíruje krivku HZDS](#), Trend

Proces prelivu voličov HZDS (ale krátkodobo aj SNS) k podpore Smeru-SD sa podľa sociológov Vladimíra Krivého a Olgy Gyarfášovej završil voľbami roku 2012, kedy HZDS ani SNS nezískali dosť hlasov na vstup do parlamentu, „keď ich voličov, spôsob oslovovania i značnú časť agendy prevzal SMER-SD“.³⁶

Zužovať elektorát Smeru-SD len na bývalých sympatizantov Vladimíra Mečiara by však bolo samozrejme priveľkým zjednodušením. Predovšetkým od roku 2006 sa Smeru-SD darí získavať takú výraznú podporu voličov, že až na malé výnimky (napríklad na Bratislavu či niektoré okresy južného Slovenska s výrazným podielom obyvateľov maďarskej národnosti) víťazí vo všetkých regiónoch Slovenska a získava podporu medzi všetkými skupinami obyvateľstva.

Analýza volebných výsledkov Smeru-SD navyše ukazuje, že strane sa nadpriemerne darí aj v regiónoch s tradične silnou podporou pre ľavicové strany (napríklad severovýchod Slovenska).³⁷

2.2 Neštandardné a extrémistické sily

V kontexte reality posledných volieb do Národnej rady z marca 2016 možno označiť za neštandardné a extrémistické politické sily predovšetkým tri parlamentné strany, ktoré vznikli len nedávno a vybočujú z politologickej zaužívaného ľavo-právého či konzervatívno-liberálneho delenia.

V prvom rade ide o pravicovo-extrémistickú stranu Kotleba–Ľudová strana Naše Slovensko (ďalej ĽSNS), ktorá sa profiluje cez agresívnu protirómsku, protiutečeneckú a protieurópsku agendu.

Druhým subjektom je hnutie Sme rodina excentrického a bulvárom vyhľadávaného podnikateľa Borisa Kollára, ktorý sa pred voľbami rovnako zviditeľňoval cez vyhranenú protiutečeneckú, ale i protirómsku rétoriku.

Neštandardnosť tejto strany sa prejavila už pri jej vzniku. Líder strany Boris Kollár prevzal dovtedy marginálnu Stranu občanov Slovenska len štyri mesiace pred voľbami a do názvu subjektu vložil svoje meno. Len málokto z vyšších kandidátov strany bol totiž verejnosti známy a väčšinu kandidátov nespájala ani žiadna konzistentná ideológia. To sa ukázalo už tri mesiace po voľbách, keď Kollár z poslaneckého klubu vylúčil trojicu zvolených poslancov.

Agenda príznačná pre extrémistické sily spája ĽSNS a Sme rodina aj po voľbách. V plnej sile sa prejavila napríklad na konci októbra 2016. Viacerí poslanci Sme rodina v parlamentnej rozprave vyjadrili aktívnu podporu pre (nakoniec neúspešný) návrh ĽSNS, podľa ktorého by museli byť všetky mimovládne organizácie, ktoré získali podporu aj zo zahraničia, registrované ako zahraniční agenti.

³⁶ KRIVÝ, V. a GYARFÁŠOVÁ, O., 2013: [Ako sa mení slovenská spoločnosť](#), Sociologický ústav SAV

³⁷ PIŠKO, M., 2016, [Smeru sa darí tam, kde ľudia hľadajú silného vodcu](#), prečo v jeho baštách iní nemajú šancu. Denník N

Do tretice medzi neštandardné strany zaraďujeme aj hnutie Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO), ktoré vzniklo tesne pred parlamentnými voľbami 2012. Hnutie sa cez svojho lídra Igora Matoviča snaží profilovať ako stredopravá konzervatívna strana a jeho politická agenda je najmä na rozdiel od ĽSNS založená na demokratických princípoch. Napriek tomu ide o značne neštandardné politické hnutie, ktoré má okrem jeho lídra Igora Matoviča iba troch ďalších členov (blízkyh Matovičových spolupracovníkov).

Zvyšok kandidátov pre parlamentné voľby v rokoch 2012 i 2016 tvorili ideologicky veľmi rozmanité nezávislé osobnosti, alebo predstavitelia menších strán, ktorým Matovič ponúkol spoluprácu. Hnutie tak do parlamentu dostalo veľmi rôznorodú zostavu osobností od ultrakonzervatívneho Štefana Kuffu, ktorý sa zviditeľnil ostrým odsudzovaním homosexuálov až po environmentálneho aktivistu a liberála Mikuláša Hubu.

Táto ideologická rozmanitosť sa počas volebného obdobia 2012 – 2016 prejavila aj tým, že hnutie pre rozpory postupne prišlo až o tretinu členov poslaneckého klubu.

Pred samotnými voľbami v roku 2012 sa neštandardnosť zoskupenia odrazila aj na odchode 12 politikov z kandidátky OĽaNO vrátane jej lídra Martina Mojžiša a kandidátov malých strán OKS a KDS potom, ako šéf hnutia Matovič všetkých kandidátov na listine OĽaNO vyzval na absolvovanie vyšetrenia na detektore lži.

2.2.1 Etablovanie neštandardných a extrémistických strán

Kým spoluprácu pravicových a ľavicových strán po voľbách v roku 1998 vysvetľovali oba bloky potrebou poraziť autoritárskeho premiéra Vladimíra Mečiara a jeho HZDS, spojenectvo ľavicového Smeru-SD, nacionalistickej SNS a stredopravých strán Mosta-Híd a #Siete po voľbách v roku 2016 vysvetľovali ich politici potrebou zabrániť predčasným voľbám, ktoré by podľa nich viedli k nárastu extrémizmu.³⁸

Premiér Robert Fico zároveň hovoril o potrebe spolupráce „štandardných strán“, proti neštandardným a nestabilným novotvarom.³⁹

Ak prijmemé rétoriku Roberta Fica, neštandardným stranám mimo zaužívaného ľavo-pravého či konzervatívno-liberálneho delenia, ako aj radikálnym stranám sa sporadicky darilo uspieť už aj v minulosti (napríklad vstup radikálne ľavicovej KSS do parlamentu v roku 2002 alebo úspech iniciatívy OĽaNO združujúcej nezávislé osobnosti najrôznejšej ideologickej orientácie v roku 2012). Až voľby v roku 2016 však priniesli stranám mimo politického mainstreamu výraznejší úspech.

Otrasy na stredopravej časti politického spektra (deštrukcia SDKÚ-DS, neúspech KDH i nenaplnené ambície #Siete), ako aj výrazná strata voličskej podpory pre ľavicový Smer-SD po štyroch rokoch

³⁸ KERN, M., MIKUŠOVIČ, D., 2016: [Pokračuje rozpad Siete, Bugár tvrdí, že okrem Simona už nikto neodíde](#), Denník N

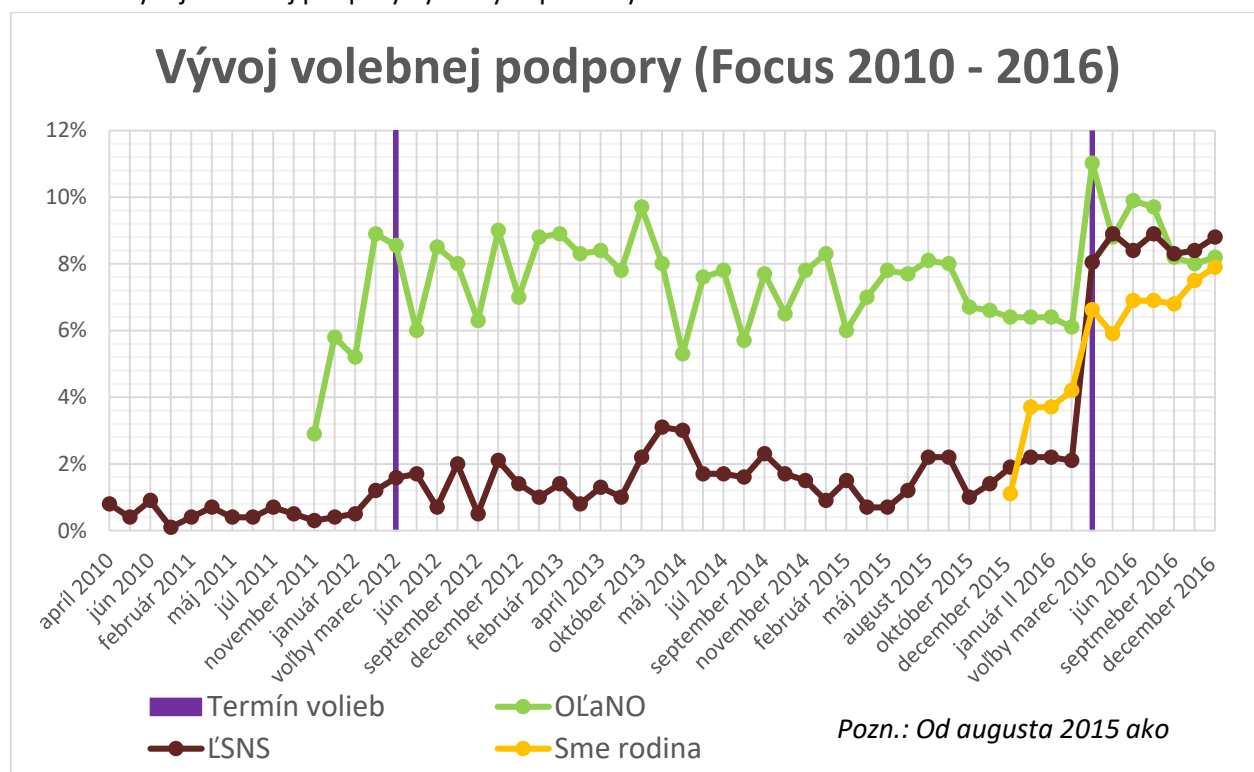
³⁹ FICO, R. 2016, V politike, TA3

samovlády (2012-2016) otvorila priestor aj pre výraznejšie sa presadenie neštandardných a extrémistických síl. Okrem rastúcej nedôvery časti voličov voči zabehnutým stranám mali nepochybne na úspech neštandardných a extrémistických strán vplyv aj ďalšie domáce či globálne okolnosti, ako napríklad obavy voličov z následkov utečeneckej krízy.

Po voľbách v roku 2016 sa tak do Národnej rady dostala posilnená strana OĽaNO (11,3%), nová nečitateľná strana podnikateľa Borisa Kollára Sme rodina – Boris Kollár (6,63%), ktorá sa zviditeľnila najmä xenofóbnymi postojmi k utečencom a aj pravicovo extrémistická ĽSNS (8,4%) Mariana Kotlebu (pozri vývoj volebných preferencií a volebné výsledky v grafe č. 2.3).

Do parlamentu sa po štyroch rokoch vrátila aj nacionalistická SNS (8,64%), ku ktorej sa vrátila časť dočasných voličov Smeru-SD (viac ako 40 percent voličov SNS v marcových voľbách podľa Slosiarika deklarovalo, že v predchádzajúcich volili Smer-SD)⁴⁰.

Graf 2.3: Vývoj volebnej podpory vybraných politických strán

Zdroj: Agentúra Focus 2010-2016

Úspech týchto strán znamenal, že tak pravicový ako aj ľavicový blok neboli prakticky samostatne schopné vytvoriť funkčnú vládu. Na Slovensku sa tak opäť po 14 rokoch presadil model zmiešanej ľavo-pravej vlády. Tentokrát aj za účasti nacionalistickej SNS a keďže súčasťou vlády sa stal aj Most-Híd s politikmi prevažne maďarskej národnosti, v mene boja proti extrémizmu došlo k historicky prvej vládnej spolupráci medzi slovenskými nacionalistami a slovenskými Maďarmi.

⁴⁰ MAKAROVÁ, X., PETKOVÁ, Z., 2016, [Robert Fico chce vydržať do ďalších volieb. Po nich mu hrozí voľný pád](#), TREND

Túžba voličov po riešení mimo zabehnutých politických síl sa samozrejme neobjavila až s voľbami v roku 2016 a pozvoľný nárast tohto dopytu sa dal pozorovať už dlhšie. Ak pominieme spomínaný starší výstrelok v podobe parlamentnej účasti KSS z roku 2002, v nedávnej minulosti možno za jeden zo signálov považovať posledné komunálne voľby v roku 2014. Tie charakterizoval výrazný odliv voličov od straníckych k nezávislým kandidátom. Tým sa podarilo získať až takmer 38 percent pozícií primátorov a starostov v slovenských mestách a obciach.

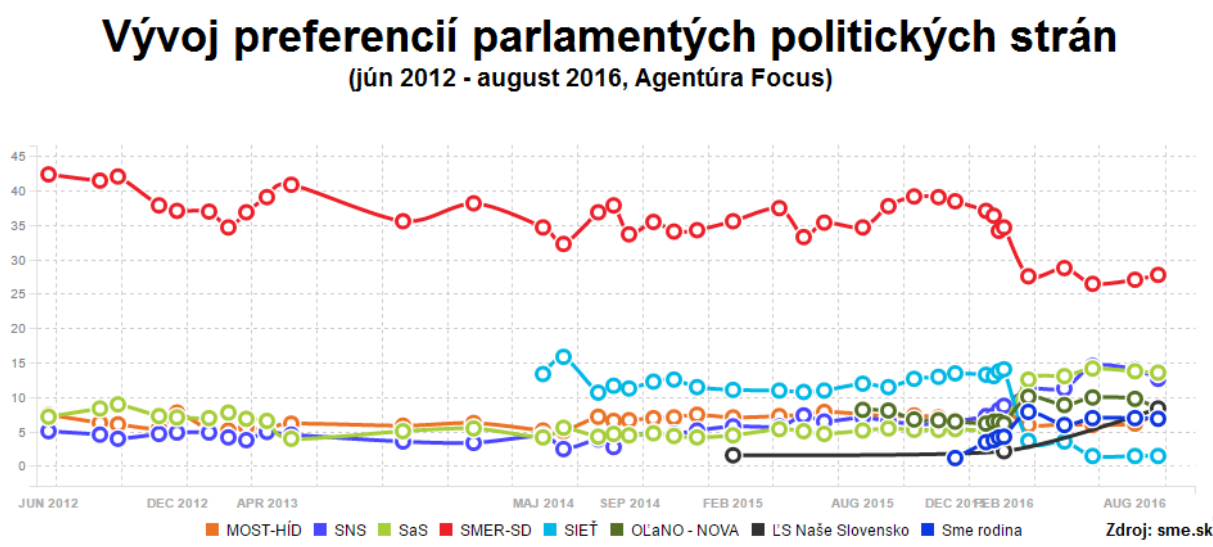
Vo voľbách do samosprávnych krajov v roku 2013 zas dokázal dovtedy neúspešný líder pravicovo-extrémistickej ĽSNS Marian Kotleba poraziť dovtedajšieho župana a podpredsedu Smeru-SD Vladimíra Maňku.

Na celoslovenskej úrovni bol prvým výrazným signálom dopytu po neštandardných riešeníach spomínaný úspech ideologicky nekonzistentnej kandidátnej listiny OĽaNO v roku 2012.

2.2.2 Voliči neštandardných a extrémistických strán

Pozrime sa teraz trochu podrobnejšie na to, kto sú voliči týchto strán a odkiaľ sa vzali. Ďalší graf (č. 2.4) nám potvrdzuje vyššie uvedenú úvahu, že priestor pre úspech neštandardných a extrémistických strán vznikol aj po pomerne silných otrasoch na politickej scéne. Vo voľbách 2016 prišiel ľavicovo-populistický Smer-SD po štyroch rokoch samovlády o viac ako 16 percentuálnych bodov, niekdajší líder pravice SDKÚ, ktorá trikrát nominovala premiéra, zmizla z politickej mapy úplne (jej volebný zisk v roku 2016 dosiahol iba 0,26%).

Graf 2.4: Vývoj volebných preferencií parlamentných politických strán

Zdroj: <http://volby.sme.sk/> podľa prieskumov agentúry Focus za jún 2012 – august 2016

Najpresnejší obraz o voličoch ĽSNS, Sme rodina a OĽaNO nám môže poskytnúť exit poll, ktorý 5. marca 2016 pred volebnými miestnosťami pre televíziu Markíza vykonala agentúra Focus na vzorke 20-tisíc respondentov.

Ďalším spôsobom je metóda ekologickej inferencie, ktorá na základe analýzy voličského správania v podobných územných jednotkách dokáže modelovať voličské presuny. Takúto analýzu pre voľby 2016 spracoval v diplomovej práci študent Katedry politológie Masarykovej univerzity fakulty sociálnych štúdií v Brne Martin Burgr⁴¹.

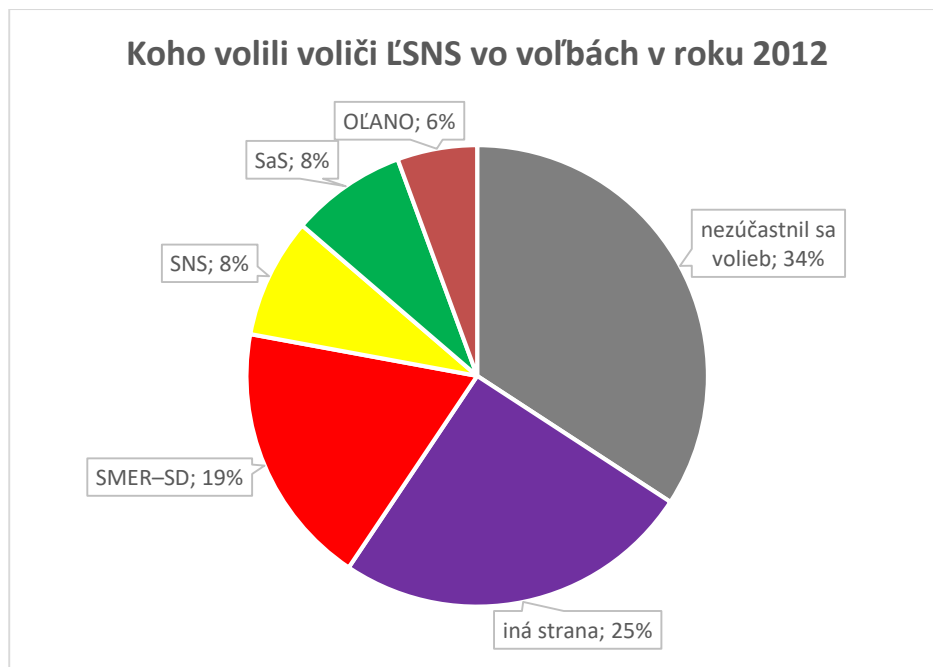
2.2.3 ĽSNS

Oba zmienené zdroje nám ukazujú, že v prípade volebného úspechu ĽSNS zohráva pravdepodobne dôležitú úlohu pozícia silného lídra prezentujúceho rózne riešenia. Tým Marian Kotleba pre voličov ĽSNS bezpochyby je, ako ukazuje napríklad počet jeho prednostných hlasov, keď ho krúžkovali až traja zo štyroch voličov strany (ide o najvyšší podiel krúžkov pre lídra spomedzi parlamentných strán).

Osobnosť silného lídra označilo v exit polle síce ako primárny dôvod pre voľbu ĽSNS len necelých 7 percent voličov, ako sme už ale ukázali vyššie, práve silného lídra v minulosti oceňovali aj voliči HZDS a neskôr aj Smeru. A práve bývalí voliči Smeru-SD posilnili ĽSNS spomedzi všetkých strán najväčšmi. Kotlebovu stranu podľa exit pollu volilo 19% bývalých voličov Smeru-SD (pozri graf. č. 2.5), podľa metódy ekologickej inferencie ich dokonca mohlo byť medzi voličmi ĽSNS až 44% (pozri graf č. 2.6). Poznamenať treba, že Smer stratil spomedzi všetkých strán najviac voličov (takmer 400-tisíc) a aj to jedným z dôvodov, prečo sa stal najväčším darcom ostatných strán.

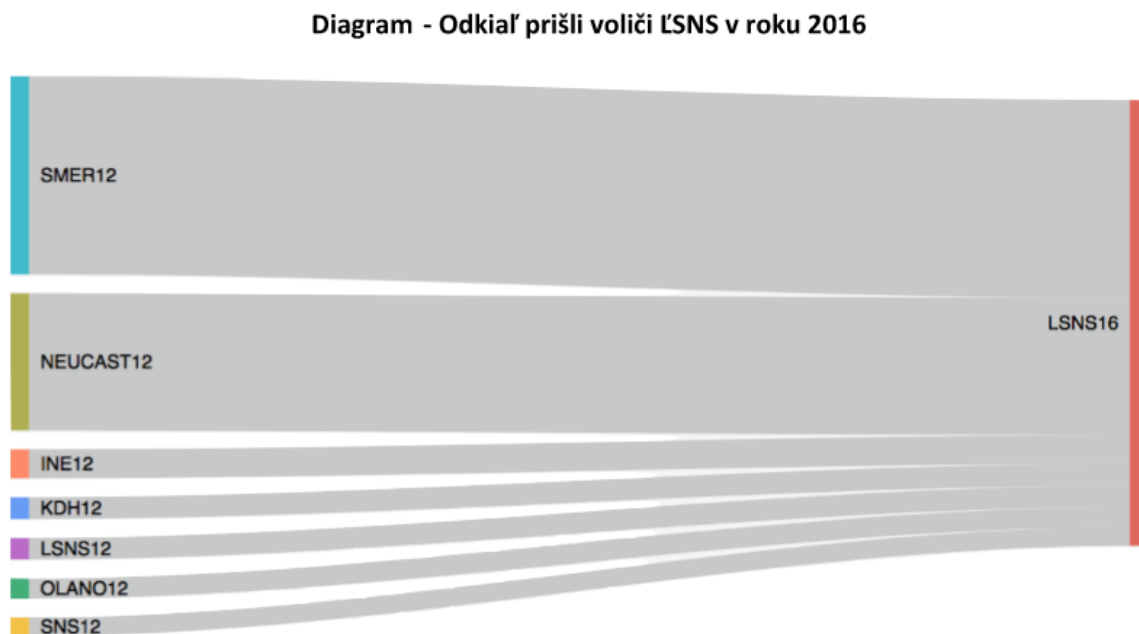
⁴¹ BURGR, M. 2016: [Výsledky parlamentných volieb na Slovensku 2016 v kontexte predošlých výsledkov](#), Katedra politológie Masarykovej univerzity fakulty sociálnych štúdií v Brne

Graf 2.5: Koho volili voliči ĽSNS vo voľbách v roku 2012

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

Graf 2.6: Odkiaľ prišli voliči ĽSNS v roku 2016

Zdroj: Martin Burgr

Zdroj: Výsledky parlamentných volieb na Slovensku 2016 v kontexte predošlých výsledkov, Martin Burgr, 2016, Katedra politológie Masarykovej univerzity fakulty sociálnych štúdií v Brne

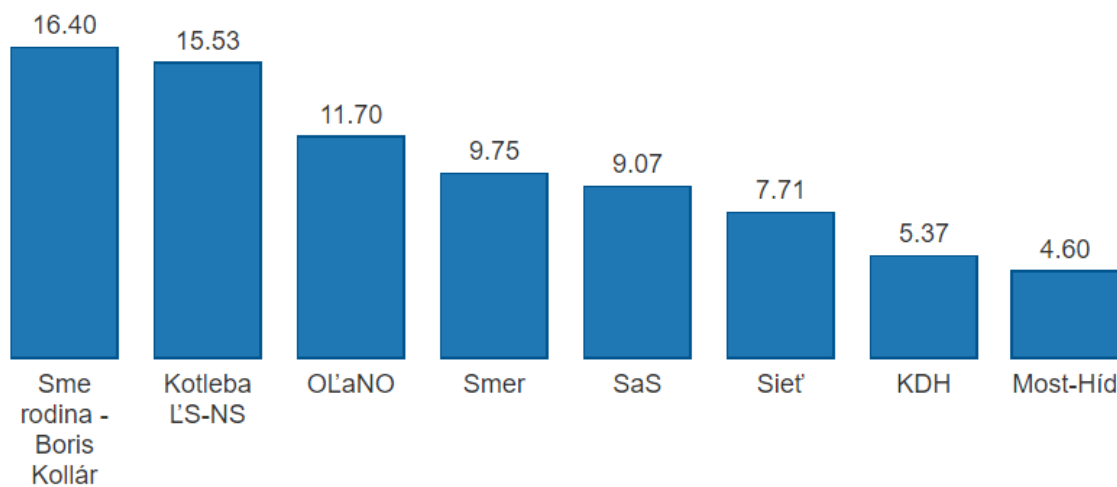
Druhým silným zdrojom volebnej podpory pre ĽSNS boli bývalí nevoliči, podľa exit pollu ich bolo 34%, podľa metódy ekologickej inferencie vyše 30%. Z týchto čísel vyplýva, že Kotlebovi sa výraznejšie darilo mobilizovať nielen frustrovaných voličov, ktorí sa na voľbách pravidelne nezúčastňujú, ale aj prvovoličov.

Potvrzuje to tak exit poll (ĽSNS bola medzi prvovoličmi najúspešnejšia strana, keď ju volilo takmer štvrtina z nich – pozri graf č. 4.1), ako aj simulované študentské voľby, ktoré pred voľbami 2016 zorganizovala na stredných školách po celom Slovensku Rada mládeže Bratislavského kraja v spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky⁴². Pri vzorke takmer 12-tisíc študentov by voľby vyhrali strany, ktoré majú meno svojho lídra v názve a teda hnutie Sme rodina–Boris Kollár a Kotleba–ĽSNS (pozri graf č. 2.7).

Graf č. 2.7: Ako by dopadli voľby stredoškôľakov

Ako by dopadli voľby stredoškôľakov

Simulované voľby na stredných školách medzi študentami nad 15 rokov robila Rada mládeže Bratislavského kraja. Z 11 426 "oprávnených voličov" vybraných škôl odovzdali 5794 platných hlasov, účasť bola 52 %.

Source: Rada mládeže Bratislavského kraja [Get the data](#)

Zdroj: Rada mládeže Bratislavského kraja

Riaditeľ prieskumnej agentúry Focus Martin Slosiarik označil výsledky simulovaných študentských volieb ako neprekvapivé. „Presne to vystihuje antisystémového voliča, ktorý sa chce vyhraniť voči spoločenským štruktúram, proti mainstreamu.“⁴³

Ak sa pozrieme na profesiu voličov ĽSNS vidíme, že strane sa najviac darilo v kategóriách manuálnych pracovníkov (29%), študentov (14%) a živnostníkov (13%). Z hľadiska vzdelanosti až takmer 73% voličov ĽSNS tvorili ľudia so stredoškolským vzdelaním.

⁴² KONÍK, J., 2016: [Ak by volili iba stredoškôľáci, vyhrali by Boris Kollár a Marian Kotleba](#), Denník N

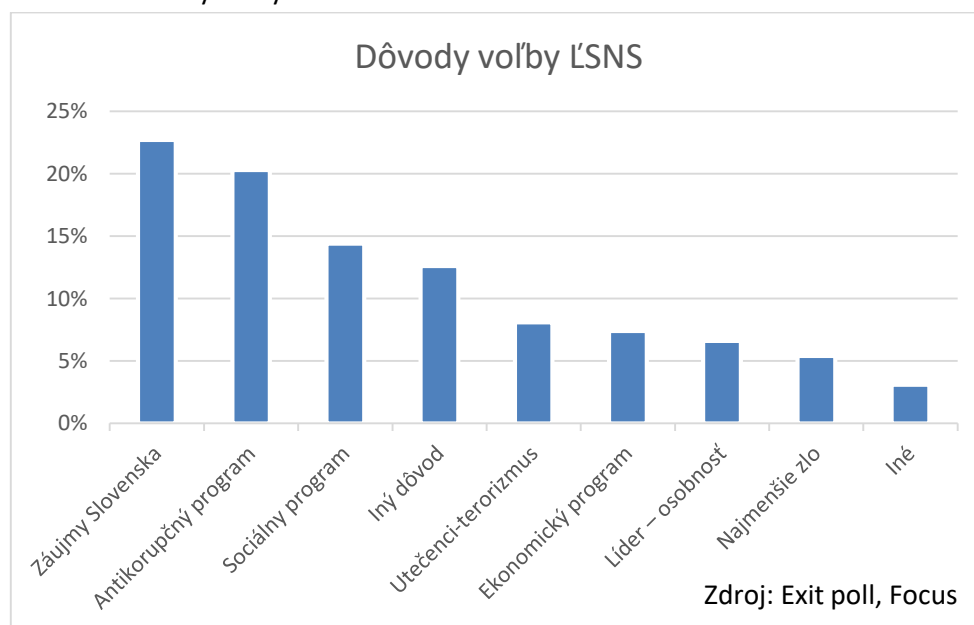
⁴³ KONÍK, J., 2016: [Ak by volili iba stredoškôľáci, vyhrali by Boris Kollár a Marian Kotleba](#), Denník N

Medzi dôvody, ktoré označili voliči ĽSNS v exit polle ako rozhodujúce pre výber tejto strany, patrili najmä záujmy Slovenska (23%), antikorupčný program (20%), sociálny program (14%), ale aj utečenci a terorizmus (8%).

Tieto dôvody naznačujú, že k vzostupu extrémistickej ĽSNS mohli pomôcť aj korupčné kauzy, ktoré sa spájali tak s predošlými pravicovými aj ľavicovými vládami. Že nejde o virtuálny problém potvrdzujú aj medzinárodné rebríčky. Z aktuálneho porovnania indexu korupcie, ktoré v septembri 2016 predstavilo Svetové ekonomické fórum na základe názorov podnikateľov zisťovaných formou dotazníka, vyšlo Slovensko medzi 35 členskými krajinami OECD ako druhá najskorumpovanejšia krajina hneď po Mexiku.

Dôležitým faktorom pre vzostup ĽSNS mohla byť aj nezodpovedná politika populistických strán a politikov budujúca nedôveru voči elitám či EÚ a to napríklad v otázke migračnej politiky. V tejto agende najautentickejšie pôsobila práve ĽSNS a voliči počujúci na tieto témy sa preto mohli obrátiť práve k nej. Dôležitou agendou v prípade ĽSNS je aj dôraz a spôsob riešenia rómskej otázky. Tieto aspekty detailnejšie popisujeme aj v kapitole č. 3 „Extrémisti a populistí“.

Graf 2.8: Dôvody voľby ĽSNS

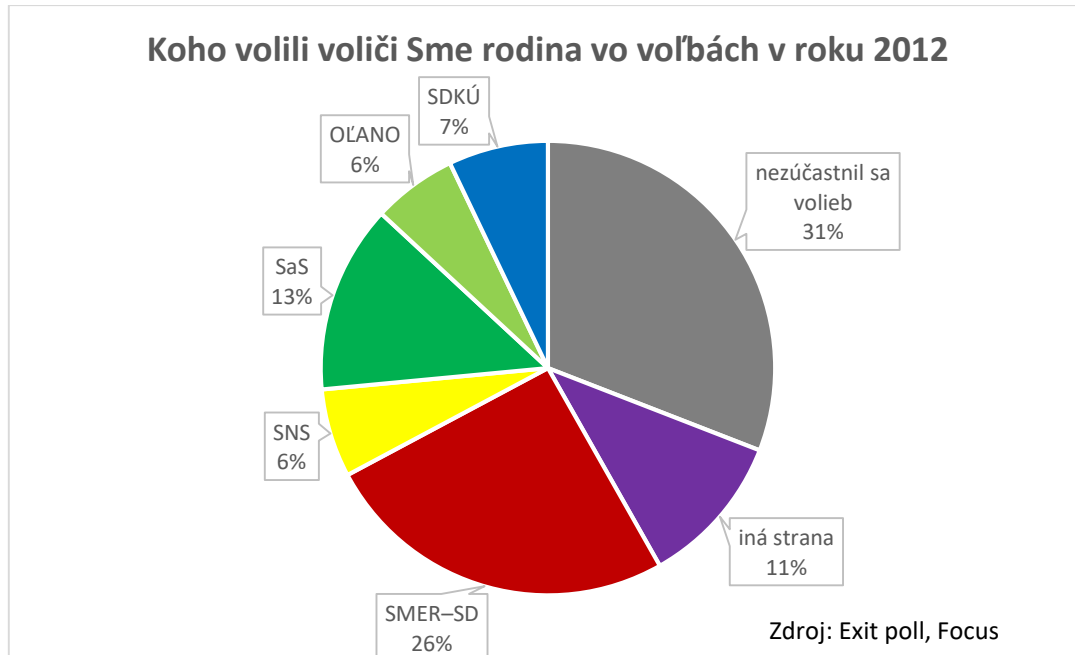
Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

2.2.4 Sme rodina

Oba zdroje údajov o voličských presunoch v prospech nového hnutia Sme rodina ukazujú veľmi podobné výsledky ako v prípade ĽSNS. Podľa odpovedí respondentov pred volebnými miestnosťami až 26% voličov Sme rodina tvorili bývalí podporovatelia Smeru-SD a 31% bývalí nevoliči vrátane prvovoličov (pozri graf č. 2.9).

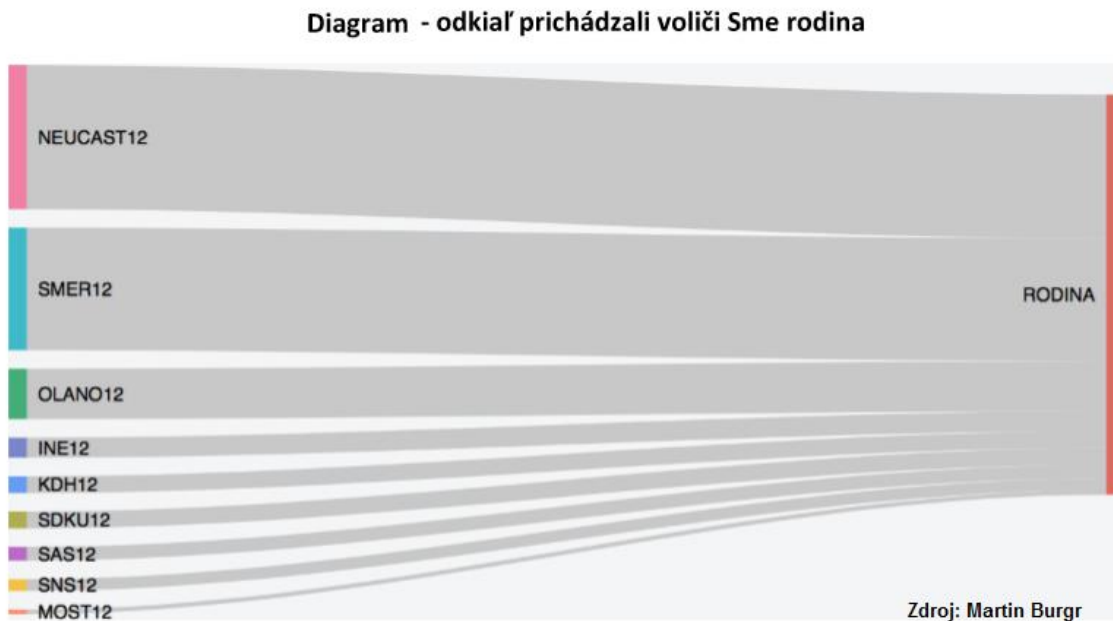
Aj model na základe metódy ekologickej inferencie predpokladá (pozri graf č. 2.10), že voliči Kollárovej strany sa grupovali najmä spomedzi bývalých nevoličov a prvovoličov (36%) a spomedzi nespokojných voličov Smeru-SD (30%).

Graf 2.9: Koho volili voliči Sme rodina v roku 2012

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

Graf 2.10: Odkiaľ prichádzali voliči Sme rodina

Zdroj: Výsledky parlamentných volieb na Slovensku 2016 v kontexte predošlých výsledkov, Martin Burgr, 2016, Katedra politológie Masarykovej univerzity fakulty sociálnych štúdií v Brne

Medzi prvovoličmi predstavovala Sme rodina podľa exit pollu štvrtú najpopulárnejšiu stranu (za ĽSNS, SaS a OĽaNO), keď sa pre ňu rozhodlo 11,4% prvovoličov, ktorí sa na voľbách zúčastnili.

Ako sme už spomínali vyššie, v simulovaných študentských voľbách, ktorých sa zúčastnilo až 12-tisíc študentov, však Kollárova strana dokázala so ziskom 16,4% zvíťaziť (pozri graf č. 2.7).

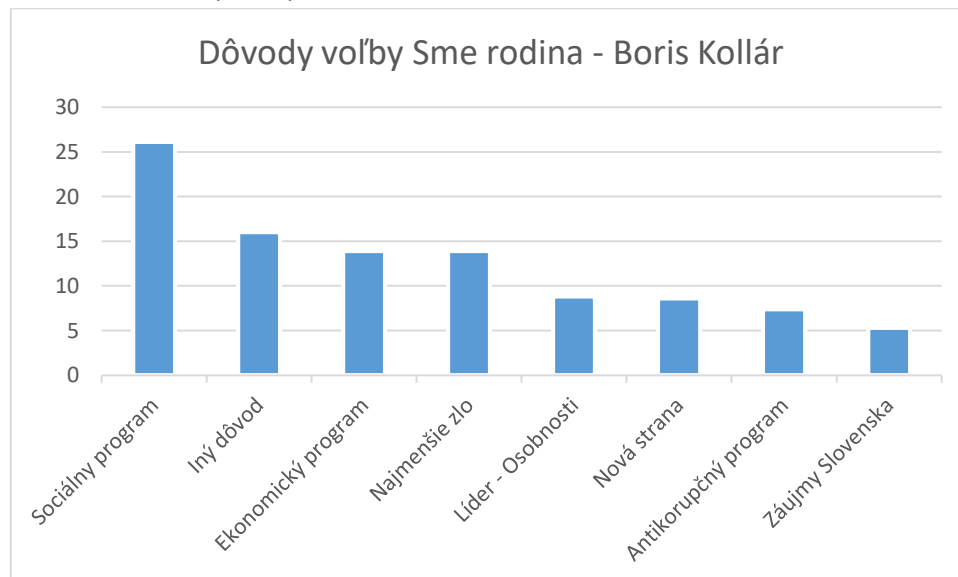
Podobne ako pri ĽSNS a OĽaNO, ktoré skončili v simulovaných študentských voľbách na druhej a tretej priečke, aj tu s veľkou pravdepodobnosťou platí hodnotenie sociológa Martina Slosiarika z Focusu o „mladom antisystémovom voličovi, ktorý sa chce vyhraniť voči spoločenským štruktúram a mainstreamu“.

Za najdôležitejší dôvod pre voľbu hnutia Sme rodina označili jeho voliči podľa exit pollu sociálny program. Vo volebnom programe strany pritom taká pasáž nejestvuje. S privretými očami by sa za súvisiace tézy dali považovať nápady o štátom preplácaných 30-tich percentách nákladov pre firmu, ktorá zamestná nezamestnaného; zrušenie doplatkov za lieky pre deti do troch rokov a pre dôchodcov; či zníženie daní pre bežných ľudí na úkor zvýšených daňových sadzieb pre oligopoly a monopoly.

Medzi významné dôvody voľby hnutia jeho podporovatelia uviedli aj neprogramové tézy ako „najmenšie zlo“, „osobnosť lídra“ či prvok „novej strany“.

Ďalšie dôvody volebného úspechu strany Sme rodina rozoberáme aj v kapitole č. 3 „Extrémisti a populistí“.

Graf 2.11: Dôvody voľby Sme rodina – Boris Kollár

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

2.2.5 OĽANO

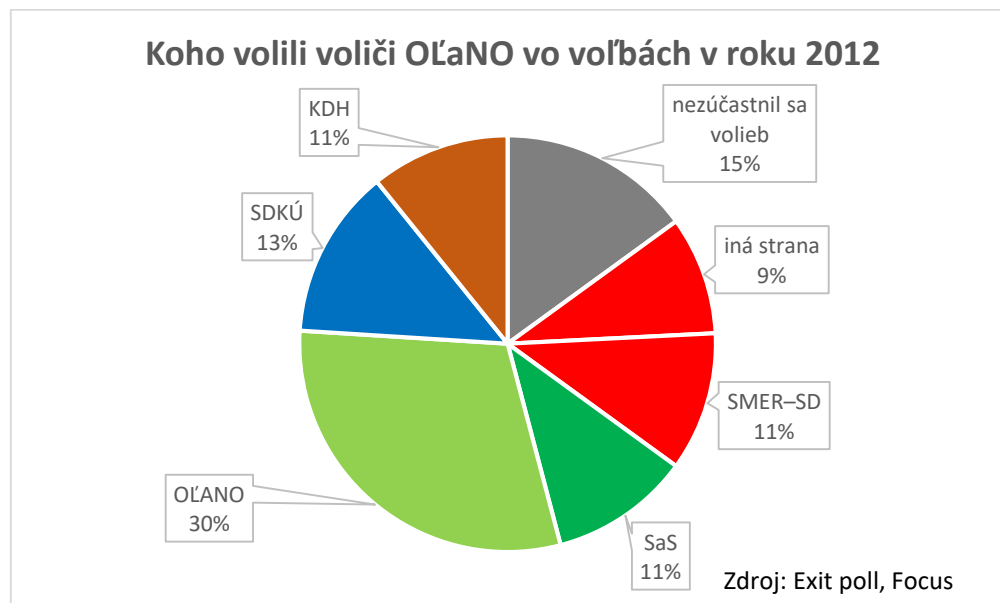
Hnutie OĽANO-NOVA (so zmeneným názvom a kandidátmi Novej väčšiny Daniela Lipšica vystupuje hnutie oficiálne od decembra 2015) sa od predošlých dvoch analyzovaných strán líši aj tým, že v parlamentných voľbách úspešne kandidovalo už po druhýkrát. Vo voľbách 2016 sa OĽANO-NOVA oproti výsledku spred štyroch rokov podarilo zvýšiť zisk o takmer 2,5 percentuálneho bodu na vyše 11 percent. Najvyšší podiel na tomto výsledku mali opätovní podporovatelia Matovičovho zoskupenia.

Výsledky exit pollu (pozri graf č. 2.12) zároveň potvrdzujú neštandardnú pozíciu tohto hnutia medzi ostatnými politickými subjektmi. Hnutiu ideologicky rôznorodých osobností sa totiž darilo získať podporu bývalých voličov pravice (39%), ľavicovo-populistického Smeru-SD (12%) ako aj nevoličov a prvovoličov (16%).

Podobné výsledky ukazuje aj metóda ekologickej inferencie (pozri graf č. 2.13), podľa ktorej OĽANO-NOVA čerpalo podporu okrem vlastných sympatizantov aj od bývalých voličov pravice (21%), Smeru-SD (15%) a nevoličov a prvovoličov (28%).

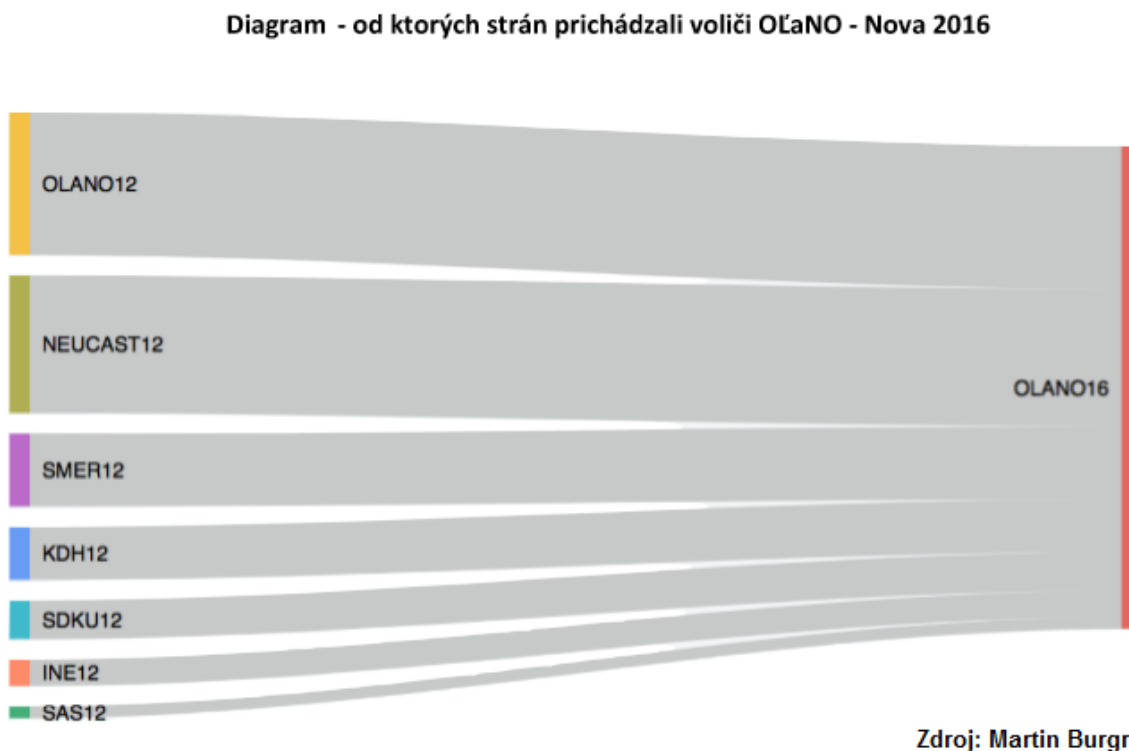
Úspešnosť u prvovoličov potvrdzujú aj výsledky simulovaných študentských volieb, v ktorých hnutie skončilo na treťom mieste s virtuálnou podporou 11,7 percenta hlasov (pozri graf č. 2.7). Aj v prípade OĽANO sa tak zrejme potvrdzuje, že neštandardné prvky hnutia oslovujú „antisystémového voliča“.

Graf 2.12: Koho volili voliči OĽANO v roku 2012

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

Graf 2.13: Od ktorých strán prichádzali voliči OĽaNO-NOVA 2016

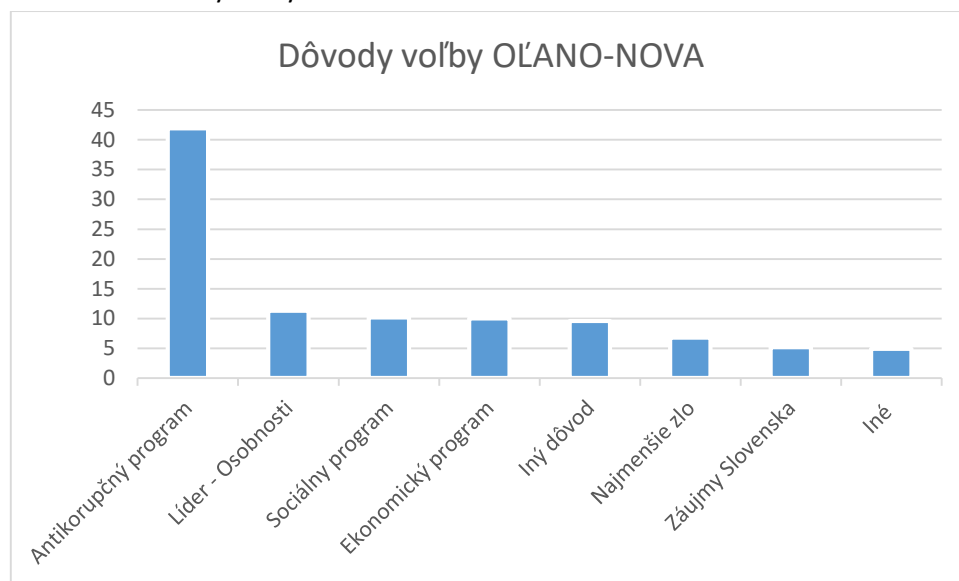
Zdroj: Výsledky parlamentných volieb na Slovensku 2016 v kontexte predošlých výsledkov, Martin Burgr, 2016, Katedra politológie Masarykovej univerzity fakulty sociálnych štúdií v Brne

Ak sa pozrieme na vzdelanostnú úroveň podporovateľov OĽaNO-NOVA, až takmer 44 percent voličov hnutia deklarovalo v exit polle vysokoškolské vzdelanie. Podľa sociológa Martina Slosiarika z Focusu vysokoškolsky vzdelaní voliči mohli vo väčšej miere reagovať na pokus premiéra a predsedu Smeru-SD Roberta Fica zdiskreditovať lídra OĽaNO-NOVA Igora Matoviča. Fico tesne pred voľbami Matoviča obvinil z údajných daňových podvodov. Obvinenie však nevyznelo presvedčivo a Fico zároveň odmietol vysvetliť, ako sa dostal k citlivým daňovým údajom politického súpera.

Ďalším dôvodom pre nadpriemernú podporu vysokoškolsky vzdelaných voličov boli podľa Slosiarika pravdepodobne aj kandidáti z prvej desiatky kandidátnej listiny OĽaNO-NOVA, medzi ktorými boli známi protikorupční aktivisti či „Biele vrany“ ocenené za občiansku odvahu.

Kombináciu vysokej podpory voličov OĽaNO-NOVA pre lídra hnutia Igora Matoviča na jednej strane a pre známych občianskych aktivistov na strane druhej potvrdzujú aj dôvody, ktoré ako kľúčové pre voľbu hnutia uvádzali jeho podporovatelia pred volebnými miestnosťami (pozri graf č. 2.14). Antikorupčný program hnutia uviedlo ako rozhodujúci dôvod výberu až takmer 42 percent voličov OĽaNO-NOVA, na druhom mieste v poradí dôležitosti sa umiestnila osobnosť lídra.

Graf 2.14: Dôvody voľby OĽANO-NOVA

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

KAPITOLA 3: Extrémisti a populistí

Autor: Jozef Hajko

Z hľadiska skúmania nás zaujímajú dve kategórie politických prúdov na Slovensku – extrémisti a populistí.

Extrémizmus sa zväčša definuje ako konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré priamo alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty. Jeho reprezentanti útočia na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudsko-právnymi dokumentmi, alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie týchto práv sťažiť, či znemožniť.

Populizmus sa prezentuje tým, že na verejnosti zdôrazňuje pochopenie pre problémy ľudí a sľubuje plniť očakávania bez reálnych podkladov. Zo strany politikov je to klamlivý marketing riešenia spoločenských problémov. Jeho reprezentanti zvyčajne stavajú proti sebe ľud a elity.

3.1 Extrémizmus

Extrémizmus možno deliť podľa viacerých znakov, zvyčajne sa uvádza hlavne pravicový, ľavicový a náboženský. Na Slovensku má najvyššie zastúpenie pravicový, nezanedbateľný je aj ľavicový. V ďalšom texte sa zameriame na tieto dva, pričom pre stručnosť sa sústredíme iba na ich hlavných reprezentantov.

3.1.1 Pravicový extrémizmus

Za pravicový extrémizmus považuje odborník na túto oblasť Daniel Milo takú časť protispoločenského konania s extrémistickými črtami, ktorého motívom je rasová, národnostná či etnická nenávisť, a chýba pri ňom iná hmotná pohnútko konania.

Na Slovensku je jeho hlavným reprezentantom politická strana Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko (ĽSNS). Vznikla z pôvodného združenia Slovenská pospolitosť, ktorá sa aktivizovala hlavne proti Rómom a otvorene sa hlásila k násilnej politike vedenej proti tomuto etniku už počas totalitnej prvej Slovenskej republiky. Pre roznecovanie národnostných a rasových dôvodov vláda rozpustila Slovenskú pospolitosť v roku 2009. Slovenská pospolitosť však aj vďaka nedostatočnej dôslednosti vlády pri príslušných právnych krokoch pokračovala ďalej a v roku 2010 sa transformovala do politickej strany s názvom Ľudová strana naše Slovensko a neskôr sa do jej názvu dostalo meno predsedu Mariana Kotlebu. V celoštátnom rozsahu mala strana spočiatku nevýznamnú podporu, v parlamentných voľbách v roku 2010 získala 1,3 a o dva roky neskôr 1,6 % hlasov. Úspech však dosiahla v regionálnych voľbách v roku 2013, keď sa jej líder stal predsedom domovského Banskobystrického samosprávneho kraja.

Vo voľbách do vyšších územných celkov si v roku 2013 voliči vybrali poslancov a predsedu kraja. Keďže žiaden z kandidátov na predsedu nezískal v prvom kole viac ako polovicu hlasov, rozhodovalo sa medzi dvoma najúspešnejšími kandidátmi v druhom kole. V prvom kole ušlo kandidátovi vládnej strany

Vladimírovi Maňkovi zvolenie len o pol percenta, keď získal 49,5 % hlasov. Oproti vládne kandidátovi sa nepostavil žiaden silnejší opozičný kandidát, a tak druhý skončil M. Kotleba s 21 % hlasov. Predseda vládnej strany považoval výsledok za jednoznačnú výhru a druhé kolo malo byť iba formalitou. Bagatelizovanie súpera, ktorého označil za extrémistu a ktorého stranu V. Maňka prirovnával k Hitlerovým národným socialistom, oslovilo voličov menej ako vyhlasovanie M. Kotlebu, že porobí so zlodejmi na krajskom úrade poriadok. M. Kotleba vyhral presvedčivo so ziskom vyše 55 % hlasov. Dokázal viac zmobilizovať svojich voličov, pričom na víťazstvo mu stačila 25%-ná volebná účasť.

V roku 2016 zaznamenala ĽSNS druhý veľký úspech a po voľbách so ziskom 8 % pohodlne zaujala miesto v parlamente. Ak sa pozrieme do volebného programu, rýdzo extrémistické prvky v ňom nenájdeme, no zameranie strany bolo zrejmé a krajne vyhranené – vinníci zlyhaní v spoločnosti boli označení, jednoduché a tvrdé riešenia predostreté. Program strany mal desať bodov s heslami ako Zastavíme ďalšie rozkrádanie štátu!, Spravíme poriadok s parazitmi v osadách!, Zavedieme spravodlivý sociálny systém!, Zdravie postavíme nad biznis!, Nedovolíme imigrantom obsadiť Slovensko!, Slovensko postavíme nad diktát Bruselu!

Ďalej tu boli body ako Zrušíme financovanie politických strán zo štátneho rozpočtu, Založíme Domobranu, ktorá ochráni slušných ľudí všade tam, kde zlyhala polícia, Rozšírime právo pri ochrane života a majetku použiť zbraň, Zavedieme policajné cvičenia v čiernych osadách, Zlikvidujeme čierne stavby – paláce zbohatlíkov aj nelegálne osady, Tým, ktorí odmietnu pracovať, nedáme zadarmo vôbec nič – žiadne domy, dávky, ani príspevky, Dôchodkový vek určíme na 60 rokov, Obnovíme ochranu štátnych hraníc, na ochranu hraníc nasadíme armádu, Neprijmeme ani jedného imigranta, Všetkých imigrantov, ktorých nám natlačila Európska únia alebo doviezla vláda, vyhostíme, Strategické podniky vrátime do rúk štátu, zabránime cudzincom skupovať slovenskú pôdu, Výchovou a vzdelávanie mládeže postavíme na tradičných národných a kresťanských hodnotách, Nedovolíme registrované partnerstvá a adopcie detí úchylmi, Prešetříme činnosť zahraničných mimovládnych organizácií, Presadíme vystúpenie Slovenska zo zločineckého paktu NATO, Slovenských vojakov stiahneme z okupačných zahraničných misií, Obnovíme slovenskú korunu, Spustíme referendum o vystúpení z Európskej únie.

Extrémizmus v ĽSNS sa dá nájsť v nemeniacich sa postojoch jej členov k použitiu radikálnych nástrojov na riešenie pretrvávajúcich spoločenských problémov. Inšpiráciu hľadajú v totalitnom systéme prvej Slovenskej republiky z rokov 1939 až 1945, čo napríklad potvrdzuje ponechanie si hesla vtedajšieho prezidenta Jozefa Tisa „Za Boha a za národ“, alebo aj neustále odvolávanie sa na vtedajšiu uplatňovanú politiku, napríklad v násilnom a rasovom prístupe k Rómom.

Medzi menšie extrémistické pravicové zoskupenia pôsobiace na Slovensku možno podľa politológa Tomáša Nociara zaradiť Slovenskú národnú jednotu a Slovenskú ľudovú stranu. Prvá z nich naposledy kandidovala v parlamentných voľbách v roku 2002, druhá v roku 2006, obe so zanedbateľnými výsledkami. Medzi občianskymi združeniami pôsobia extrémistické Slovenské hnutie obrody a Nové slobodné Slovensko.

Ďalšiu skupinu tvoria neregistrované subjekty. Podľa D. Mila sú bez formálnej štruktúry či hierarchie a sú založené na koncepte odporu bez vodcu. Dariť sa im začalo po roku 2006 ako dôsledok útlmu aktivít Slovenskej pospolitosti a zároveň pod vplyvom trendov zo zahraničia, najmä z Česka a Nemecka. Na

Slovensku pôsobia pod názvami Národný odpor, Autonómni nacionalisti, Slobodní nacionalisti Vzдор Kysuce, Slovenskí branci.

3.1.2 Ľavicový extrémizmus

Ľavicový extrémizmus sa považuje za menej nebezpečný ako pravicový, hoci Slovensko s ním má mnohoročné skúsenosti. Hlavným dôvodom je, že spoločnosť doteraz nedokázala odsúdiť komunistický režim z rokov 1948 až 1989 ako totalitný a zločinný. Navyše prominenti či sympatizanti tohto režimu majú nezanedbateľné zastúpenie vo verejných funkciách a dokonca aj v politických stranách, ktoré nemožno označiť za extrémistické, ale skôr populistické.

Problémom ľavicového extrémizmu je podľa Mila, že je tu oveľa menej zreteľná hranica medzi radikalizmom a extrémizmom. Skupiny a organizácie označované za ľavicovo extrémne vychádzajú najmä z ideí marxizmu, bolševizmu, trockizmu, syndikalizmu, anarchizmu. Podceňuje sa, že v prípade realizácie cieľov bolševických ľavicových extrémistov by bolo priamym dôsledkom odstránenie parlamentnej demokracie a obmedzenie ľudských práv.

Na Slovensku je hlavným reprezentantom Komunistická strana Slovenska, ktorá vznikla v roku 1991. Nie je priamou nástupkyňou rovnomennej strany pred roka 1989, lebo tá sa premenovala a neskôr začlenila do Smeru – sociálnej demokracie (Smer-SD). No napriek tomu zakladajúci členovia vyšli z nej a strana sa dodnes ideovo hlási k svojej predchodkyni pred roka 1989, ktorá mala zakotvené vedúce postavenie v spoločnosti priamo v ústave.

KSS dnes dosahuje skromnejšie úspechy ako ĽSNS. Nie je to však s veľkou pravdepodobnosťou tým, že by ľavicový extrémizmus mal na Slovensku menšiu podporu. Sympatizanti tohto smerovania sa skôr rozplynuli v priazni iným populistickým stranám, ako je napríklad Smer-SD. KSS zaznamenala najväčší úspech v roku 2002, keď v celoštátnych voľbách získala 6,3 % hlasov a na štyri roky sa dostala do parlamentu. Potom jej popularita upadala – z 3,9 % hlasov v roku 2006 na 0,8 % hlasov v roku 2010, 0,7 % v roku 2012 a 0,6 % v roku 2016.

KSS sa nezviditeľňuje konkrétnymi akciami ako ĽSNS. Za zmienku však stoja proklamácie z jej posledného volebného programu, kde sa napríklad píše, že „súčasný systém na Slovensku predstavuje bezohľadný, nehumánny systém, založený na vykorisťovaní človeka človekom, na podvodnom konaní, klamstve, zlodejstve, korupcii, nespravodlivosti, v ktorom je človek len nástrojom zisku (...) preto ho treba prekonať a v budúcnosti nastoliť dokonalejšiu, pokrokovejšiu, sociálno-spravodlivú spoločnosť – socializmus“.

Uvedenými postojmi KSS dokazuje, že je extrémistickou stranou, hoci v súčasnosti bez vplyvu na dianie v parlamente. Keď túto možnosť mala v rokoch 2002 až 2006, nezdvihla sa v spoločnosti vlna nevôle, ako to bolo po vstupe ĽSNS do parlamentu v roku 2016. To len dokazuje, že ľavicový extrémizmus, ktorý nie je o nič menej nebezpečný ako pravicový, vnímajú obyvatelia Slovenska zhovievavejšie.

Medzi ľavicové extrémistické strany treba ešte zaradiť Vzдор – stranu práce, ktorá vznikla v roku 2014 ovládnutím už dovtedy existujúcej strany Sloboda. V parlamentných voľbách v roku 2016 získala 0,1 %

hlasov. Táto strana sa vo svojom programe hlási k marxizmu-leninizmu a súčasné zriadenie označuje ako kapitalistické, ktoré treba zmeniť, lebo je tu len na prospech vykorisťovateľov. Cieľom je socialistická ekonomika založená na všeludovom vlastníctve výrobných prostriedkov.

Vzdor – strana práce navrhuje uzákoníť systém jedinej banky s odvodmi ziskov do štátneho rozpočtu, znárodniť všetku poľnohospodársku pôdu, lesy a lúky a dávať ju do užívania iba osobám, ktoré na nej preukázateľne pracujú. Fyzická osoba by nemala vlastniť viac ako jeden byt, mala by platiť všeobecná pracovná povinnosť, vek odchodu do dôchodku by sa mal stanoviť u mužov a na 60 rokov, u žien 55 rokov. V súdnej moci by sa mali uplatňovať sudcovia z ľudu. Podľa strany musí Slovensko vystúpiť z NATO, z eurozóny i z Európskej únie. Slovensko by malo podporovať pokrokové hnutia vo svete a rázne vystupovať proti reakčným vládam.

K ľavicovému extrémizmu odborníci priradujú nezávislé bunky a skupiny označované ako Antifa alebo Antifašistická akcia. Vznikli v 90. rokoch ako reakcia na nárast násilných útokov neonacistov na iné mládežnícke subkultúry (hnutia hardcore a pank) najmä vo väčších mestách. Tieto hnutia sa významom nevyrovnajú politickým stranám.

3.2 Populizmus

Popri extrémistoch je na Slovensku oveľa viac rozšírený populizmus. Extrémistov z predchádzajúcej kapitoly treba považovať za upnutých populistov. ĽSNS je teda extrémistická i populistická strana.

Korene populizmu siahajú ešte do roku 1992, keď na Slovensku s prevahou zvíťazilo populistické Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Ako postupne sila tohto subjektu slabla, v populistických vodách úspešne lovili ďalšie strany. Najvýraznejšie sa presadil Smer-SD Roberta Fica, ktorý v roku 2006 zvíťazil v parlamentných voľbách a zostavil koaličnú vládu.

V roku 2016 sa Smer-SD opäť stal víťazom volieb (získal 28,3 % hlasov), no medzi populistické možno zaradiť aj ďalšie strany – Slovenskú národnú stranu (SNS) s 8,6 % hlasov a stranu Sme rodina – Boris Kollár s 6,6 % hlasov. Sčasti sa dá považovať za populistický subjekt aj strana Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti – Nova (OĽANO-Nova), ktorá získala 11 % hlasov.

Smer-SD ako jediná významnejšia strana na Slovensku nepredstavil pred voľbami svoj aktuálny program a prišiel iba s piatimi populistickými heslami zameranými na ekonomiku, verejné služby, zvyšovanie životnej úrovne, posilňovanie bezpečnosti a právneho štátu.

SNS povestná počas celého pôsobenia veľkými sľubmi a neskôr ako súčasť vlád korupciou a klientelizmom, v roku 2016 ponúkala občanom podporný národný program, podľa ktorého by malo byť na Slovensku viac detí ako rodičov. Garantovala plnú obranyschopnosť štátu či potravinovú bezpečnosť krajiny.

Sme rodina oslovovala voličov so sľubovanou exekučnou amnestiou pre účastníkov troch miliónov exekučných konaní, potravinovou sebestačnosťou krajiny či „zákonnou ochranou pred narúšaním

dobrého susedského spolunažívania zo strany neprispôsobivých občanov“ (mal vzniknúť špeciálny zákon, podľa ktorého mal súd mať možnosť uložiť neprispôsobivému občanovi zákaz priblížiť sa k domu alebo bytu poškodeného človeka na vzdialenosť menšiu ako sto metrov).

Strana Sme rodina – Boris Kollár si zaslúži zvýšenú pozornosť, lebo ju spája niekoľko spoločných znakov so stranou Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko. Najviditeľnejší je ten, že v názve nesie meno svojho najvyššieho predstaviteľa, čo naznačuje príklon k vodcovským metódam pri spravovaní verejných vecí. Druhým znakom je tvrdá kritika súčasného spoločenského systému a ponuka jednoduchých a rýzných riešení na jeho zmenu.

Sme rodina vo svojom volebnom programe zo začiatku roka 2016 jednoznačne vyhlásila, že „na Slovensku sa nič nezmení, pokiaľ neodstránime tento systém fungovania štátu“, pričom vymenúva najpálčivejšie problémy v rozličných oblastiach spoločnosti. Ich pôvodcov nachádza v nezodpovedných a skorumpovaných politikoch a štátnych úradníkoch, v silných finančných skupinách, v oligarchoch – „politických kvázipodnikateľoch“ napojených na vládu. Súčasný spôsob riadenia spoločnosti sa prejavuje na raste bohatstva vyvolených a poklese životnej úrovne bežných občanov.

Strana prišla s návrhmi na radikálnu zmenu. Po výmene politikov na najvyšších miestach by mala prísť vláda zákona. Dôsledné bezpečnostné previerky by sa mali zamerať na všetkých sudcov, politikov a vedúcich úradníkov, mali by sa preskúmať ich majetkové pomery, kontá, prepojenia a styky na kriminálne osoby, na oligarchov a ekonomické záujmové skupiny. V novom systéme by sa mala stanoviť hmotnoprávna zodpovednosť politickej, úradnej, policajnej a súdnej moci za ich rozhodnutia. Upravené zákony vrátane Ústavy SR by umožnili „skonfiškovať ich majetok, ako aj majetok príbuzných a známych, ktorý bol špekulatívne prepísaný za účelom jeho zachovania v prospech korumpovanej osoby“. Nevyhnutné je sprísniť sankcie pre politikov a úradníkov za participáciu na korupcii, popri zhabaní majetku by sa mali pykať vo väzeniach, mali by stratiť možnosť pracovať pre štát. Veľkú právomoc by mala dostať špecializovaná finančná prokuratúra a špecializovaný finančný súd, ktoré by s využitím špičkových odborníkov z oblasti finančníctva postihovali najzávažnejšie ekonomické trestné činy.

Popri verejných činiteľoch by mali byť zviazaní plnou hmotnoprávnou zodpovednosťou aj manažéri štátnych a verejnoprávnych podnikov. Strana ďalej navrhla posilnenie vplyvu štátu v strategických podnikoch a silnejší dohľad štátu nad celými strategickými odvetvami slovenského hospodárstva v energetike, poľnohospodárstve, doprave, vede a výskume. Na oligopoly, medzi ktoré počíta mobilných operátorov, banky a poisťovne, by uplatnila zvýšenú 33%-nú daň z príjmu, pri prirodzených monopoloch, kam zaraďuje štátne či pološtátne plynárenské a elektroenergetické distribučné spoločnosti, by sadzba predstavovala až 50 %.

Popri posilňovaní štátu navrhovala Sme rodina jeho uzatváranie do seba. Slovensko by si malo udržať suverenitu v kultúrno-etických, daňových a bezpečnostných otázkach. Postavila sa proti prijímaniu ilegálnych imigrantov, lebo „majú úplne odlišné civilizačné návyky ako my“ a „chcú od nás, aby sme sa my prispôbili ich životnému štýlu“. Ostro odmietla povinné kvóty na rozmiestňovanie imigrantov v štátoch EÚ. Na splnenie svojich zámerov by neváhala postaviť na slovenských hraniciach oplotenia.

Medzinárodnú orientáciu Slovenska strana navrhla prioritne viazať na záujmy štátu s prehodnotením terajších obchodných a bezpečnostných záujmov. Slovensko by malo smerovať k čo najvyššej energetickej, potravinovej a surovinovej sebestačnosti a vytváraniu adekvátnych strategických rezerv.

Sme Rodina ponúkla vo voľbách občanom svojich kandidátov, ktorí „nie sú nikomu zaviazaní a môžu sa rozhodovať slobodne“. Zároveň vyzvala občanov, aby všetci držali spolu, lebo len tak sa podarí presadiť zmeny pod ich vedením. Kombináciou ponuky širokého spektra sľubov v sociálnej oblasti a avizovanej vlády tvrdej ruky sa strana jednoznačne zaradila do nosného populistického prúdu na Slovensku.

OĽANO-Nova zverejnila volebný program dva týždne pred voľbami. V skôr vypracovanom stručnom dokumente toto hnutie, ktoré o sebe s hrdosťou vyhlasuje, že nie je stranou a nemá žiadne štruktúry, sľubovalo napríklad bezplatné miesta v materských školách pre všetky deti či zvyšovanie platov učiteľov každý rok o jednu desatinu. Populizmus sa neprejavuje u všetkých jej súčasných parlamentných poslancov, čitateľný je však v skupine okolo predsedu strany Igora Matoviča.

Nárast populizmu so skrytou formou ľavicového extrémizmu je rovnako nebezpečný ako vzostup pravicového extrémizmu. Populisti získali vo voľbách v roku 2016 viac ako polovicu hlasov a z parlamentu vytláčajú štandardné strany. V súčasnej vláde zloženej zo Smeru-SD, SNS a strany Most-Híd majú jednoznačnú prevahu.

Nebezpečenstvo populizmu tkvie v demoralizovaní spoločnosti. Populisti nemôžu splniť to, čo nasľubovali, vyvolávajú u svojich voličov pocit zrady a nahrávajú tak vzniku nových podobných strán. Príklad Slovenska to potvrdzuje – politická scéna sa odkláňa od štandardov a zo súperenia reálnych politických programov sa stáva súboj najobratnejších zavádzáčov. Nemožno zabúdať ani na ekonomické dôsledky konania populistických vlád. Ako hovorí ekonóm a súčasný poslanec parlamentu za stranu Sloboda a solidarita Eugen Jurzyca, populisti prichádzajú so zlými riešeniami, ktorých negatívne dôsledky sa ukážu až po dlhom čase a prinášajú obrovské škody.

3.3 Boj proti extrémizmu

V roku 2015 prijala vláda SR koncepciu boju proti extrémizmu na roky 2015 – 2019. Stanovila si štyri základné strategické ciele. Ich spoločným cieľom je predchádzať a zamedziť radikalizácii vedúcej k extrémizmu formou skorej intervencie a systematickým vzdelávaním jednotlivých cieľových skupín. V oblasti represie je strategickým cieľom koncepcie zvýšenie kapacít a možností na efektívne odhaľovanie a stíhanie trestných činov extrémizmu a s nimi súvisiace organizačné opatrenia.

Základné ciele sú:

- posilniť odolnosť komunít a jednotlivcov voči nedemokratickým ideológiám a extrémizmu (zámerom je usmerniť tok informácií takým spôsobom, aby sa dostali k adresátom, ktorí získajú dôveru voči zodpovedným inštitúciám)

- zvyšovať povedomie o prejavoch a spoločenskej závažnosti extrémizmu a následkoch radikalizácie (realizovať v tejto oblasti vzdelávanie, upozorňovať na ich nebezpečenstvo týchto prejavov prostredníctvom masmédií a vzdelávania vybraných cieľových skupín obyvateľov)
- efektívne monitorovať a odhaľovať trestné činy extrémizmu, stíhať ich páchatel'ov (zabezpečiť efektívnu výmenu informácií, analyzovať a zväžiť potrebu aktualizácie niektorých ustanovení trestnoprávných kódexov, monitorovať mieru radikalizácie spoločnosti a extrémistickú činnosť)
- vytvárať inštitucionálne a personálne kapacity pre štátne orgány plniace úlohy vo veciach ochrany ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu (vyčleniť špecialistov a s tým súvisiace vzdelávanie týchto osôb, nastaviť mechanizmy, ktorými sa budú zabezpečovať úlohy súvisiace s ochranou ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu).

Konkrétne úlohy sa podľa koncepcie majú plniť priebežne, v niektorých prípadoch až do roku 2020.

Po parlamentných voľbách v roku 2016 sa nová vláda Roberta Fica zaviazala bojovať proti extrémizmu. V programovom vyhlásení uvádza, že „posilní aktivity a inštitucionálne štruktúry zamerané na predchádzanie a elimináciu radikalizácie spoločnosti vo forme extrémizmu, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a agresívneho nacionalizmu. Osobitnú pozornosť bude venovať posilneniu koordinačných a výkonných mechanizmov v tejto oblasti a predchádzaniu radikalizácie zvlášť zraniteľných skupín obyvateľstva zavedením bezpečnostnej výchovy na školách, ako aj podporou vhodných alternatívnych programov pre mládež v spolupráci s tretím sektorom.“

Prvým významným krokom vlády sa stalo schválenie noviel trestných kódexov v Národnej rade SR v októbri 2016. Na základe prijatých úprav by malo byť od roka 2017 účinnejšie vyšetrovanie trestných činov extrémizmu a rasovo motivovaných trestných činov. Prejednávať trestné činy extrémizmu a rozhodovať o nich bude po novom len Špecializovaný trestný súd. Mení sa definícia extrémistického materiálu, pričom už nebude nevyhnutné, aby orgány činné v trestnom konaní dokázali jeho spojitosť s podnecovaním k nenávisti, násiliu a ďalším neželaným javom. Trestná bude po novom nielen podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd, ale aj založenie takéhoto hnutia. Na to, aby bolo možné trestný čin klasifikovať ako rasovo motivovaný, už nebude nevyhnutná len skutočná, ale aj domnelá príslušnosť jednotlivca alebo osôb k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine.

Kritici týmto úpravám vyčítajú nedôslednosť. Podľa nich vznikne možnosť zneužitia upravených predpisov, pretože umožňujú pomerne voľný, subjektívny výklad trestných činov extrémizmu. Upravené predpisy zároveň nepostihnú extrémistické prejavy šírené internetom a sociálnymi sieťami, kde je ich výskyt najhojnejší a vplyv na spoločnosť najzhubnejší.

KAPITOLA 4: Súvislosti medzi podporou extrémistických strán a regionálnou chudobou

Autori: Jozef Hajko, Peter Goliaš

Zhrnutie

Z analýzy výsledkov parlamentných volieb v marci 2016 vyplýva, že priazeň extrémistickým stranám vyjadriло 9 % voličov, pričom drvivú väčšinu hlasov dostala ĽSNS (tesne nad 8 %). Extrémistické strany získali najviac voličov v krajoch BB, ZA, PO, TN⁴⁴. Dominantná extrémistická strana ĽSNS mala výraznú podporu v radoch najmladších voličov. Ak s určitým zjednodušením eliminujeme hlasovanie voličov maďarskej národnosti v prospech maďarských strán, potom mala ĽSNS najviac priaznivcov v krajoch BB, ZA, PO, NR, tesne nasledovanými kraji TT a KE.

Extrémistické a populistické strany spolu získali na Slovensku viac ako polovicu voličov.

Súvislosť podpory extrémistických strán a ekonomického postavenia obyvateľov regiónov je na prvý pohľad zrejmá. Preto sme skúmali situáciu obyvateľov v regiónoch, pričom nám išlo v prvom rade o rozsah chudoby. Museli sme vziať do úvahy, že chudoba je na Slovensku z hľadiska európskych pomerov menej významným javom, pretože Slovensko je pomerne rovnostárske a navyše situácia sa v posledných rokoch výraznejšie nemení. Napriek tomu stojí za zvýšenú pozornosť, pretože obyvatelia Slovenska ju vnímajú ako významný problém, o čom svedčia výsledky prieskumov, kde respondenti považovali svoju ekonomickú situáciu za horšiu, ako sa napokon ukázalo. Dôležité sú tiež regionálne rozdiely.

Ak sa pozrieme na chudobu z regionálneho hľadiska, nachádzame pomerne veľké rozdiely. Západ Slovenska je chudobou ohrozený menej ako stred a východ. V krajoch, kde získali extrémistické strany najvyššiu podporu, je zároveň prevažne aj vyššia chudoba. Z hľadiska podpory extrémistických strán sa v rozsahu chudoby najvýznamnejšie kraje umiestnili na 1. (BB), 2. (PO), 4. (ZA) a 6. (TN) mieste.

Ak špeciálne zaostríme na ĽSNS, potom z prvej päťky krajov s najvyššou podporou ĽSNS patria štyri kraje zároveň aj medzi najviac ohrozené chudobou: BB, ZA, PO, a KE. V prípade kraja TN, ktorý patrí medzi tri najmenej chudobou ohrozené kraje na Slovensku, podpora ĽSNS s veľkou pravdepodobnosťou súvisí s tradičným historickým príklonom k nacionalistickým a populistickým stranám.

Tabuľka 4.1: Kraje zoradené zostupne podľa volebného výsledku ĽSNS a miery chudoby

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Kraje zoradené podľa volebného zisku ĽSNS	BB	ZA	PO	TN	KE	TT	NR	BA
Kraje zoradené podľa miery chudoby	BB	PO	KE	ZA	NR	TN	TT	BA

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty autorov

ĽSNS našla podporu v krajoch, kde je zväčša mladšie obyvateľstvo ako vo zvyšku Slovenska. Pritom chudoba dolieha na najmladšie vekové kategórie viac ako na ostatných. Najmladší majú zároveň najnižšie mzdy a rast ich miezd posledné desaťročie zaostáva za priemerom, a preto sa ich situácia relatívne

⁴⁴ Používame oficiálne skratky pre označenie samosprávnych krajov: Banská Bystrica (BB), Bratislava (BA), Nitra (NR), Košice (KE), Prešov (PO), Trenčín (TN), Trnava (TT), Žilina (ZA).

zhoršuje. Podobná situácia je v nízko platených profesiách, ktoré v posledných rokoch stále viac zaostávajú za vyššie platenými. Ak tieto profesie, napríklad v stavebníctve, ubytovacích službách, poľnohospodárstve, majú širšie uplatnenie v zaostalejších krajoch, potom spôsobujú rast regionálnych rozdielov.

Nezamestnanosťou, nedostatočnou ponukou miestnych voľných pracovných miest a nútenou migráciou za zamestnaním do zahraničia najviac trpia kraje BB, PO a ZA. Posledných päť rokov navyše rastie hlavne v krajoch PO, BB a ZA oproti ostatným podiel pracovníkov nachádzajúcich si prácu v zahraničí, čo svedčí o pretrvávaní regionálnych rozdielov. Berúc do úvahy najohrozenejšie skupiny obyvateľstva, rizikom chudoby sú najviac ohrození obyvatelia krajov KE, PO, ZA a BB. Práve v týchto krajoch padajú na úrodnú pôdu sľuby o veľkorysom vytváraní pracovných miest zo strany štátu či obmedzovaní prílivu imigrantov siahajúcich na tunajšie pracovné príležitosti.

Ukazovatele rastu príjmov za posledné desaťročie naznačujú, že regióny dobiehajú najvyspelejšie juhozápadné Slovensko, no sčasti iba za cenu migrovania za prácou. Z hľadiska príjmov a vlastneného majetku, ako východiskovej bázy, sú na tom na Slovensku najhoršie domácnosti v krajoch KE, BB, NR a ZA. Dlhy a schopnosť splácať ich trápia popri vyčnievajúcim kraji TN hlavne obyvatelia krajov KE, ZA a PO, kde zároveň žije najviac obyvateľov domácností vystavených chudobe. Práve voliči z týchto domácností si prajú od politikov počuť veľké sľuby na zlepšenie ich finančnej situácie a populistická chlebová politika má u nich najväčšiu šancu na úspech.

Podobne ako pri krajoch, aj pri okresoch existuje súvislosť medzi podporou ĽSNS a ekonomickou zaostalosťou (korelačný koeficient 0,36 pri indexe chudoby a -0,46 pri priemernej mzde). Táto súvislosť sa zosilňuje (korelačný koeficient stúpne na 0,49 pri indexe chudoby a -0,53 pri priemernej mzde), ak volebný výsledok ĽSNS prepočítame tak, že z počtu odovzdaných hlasov odrátame časť voličov výrazne etnických strán SMK a Most-Híd.

Podpora extrémistických a populistických strán na Slovensku má nezanedbateľné ekonomické príčiny. Nespôsobuje ich absolútny pokles životnej úrovne, lebo opak je pravdou, ale skôr pretrvávajúce či len slabo sa zmenšujúce regionálne rozdiely a vnímaná chudoba. Odkázanosť od centrálnej vlády vnímajú obyvatelia menej vyspelých regiónov citlivejšie, pretože od nej vo vyššej miere ako ostatní čerpajú sociálne dávky, sľubujú si od nej zníženie miestnej nadpriemernej nezamestnanosti, vytváranie pracovných lokálnych miest, aby nemuseli cestovať za prácou do zahraničia.

Za podporou extrémistických politikov, najmä z ĽSNS treba okrem ekonomických príčin hľadať s nimi previazané iné dôvody. Týka sa to hlavne rómskej otázky. Medzi rómskymi obyvateľmi, najmä v odľahlých enklávach, je vysoká nezamestnanosť a odkázanosť na sociálne dávky, čo môže poburovať voličov ĽSNS. Na druhej strane extrémistov často podporili aj ľudia v okresoch, kde je podiel rómskeho obyvateľstva nízky a kde viac prevládajú stereotypy nenahľodané priamym spoložitím.

S rómskou problematikou súvisí ďalšia príčina. Ľudia si od extrémistických politikov sľubujú upratanie v štáte, napríklad zastavenie korupcie. Keďže vlády si s tým, podobne ako s rómskou otázkou, nevedia dlhodobo poradiť, neváhajú podporiť neštandardné strany ponúkajúce rýchle a jednoduché riešenia.

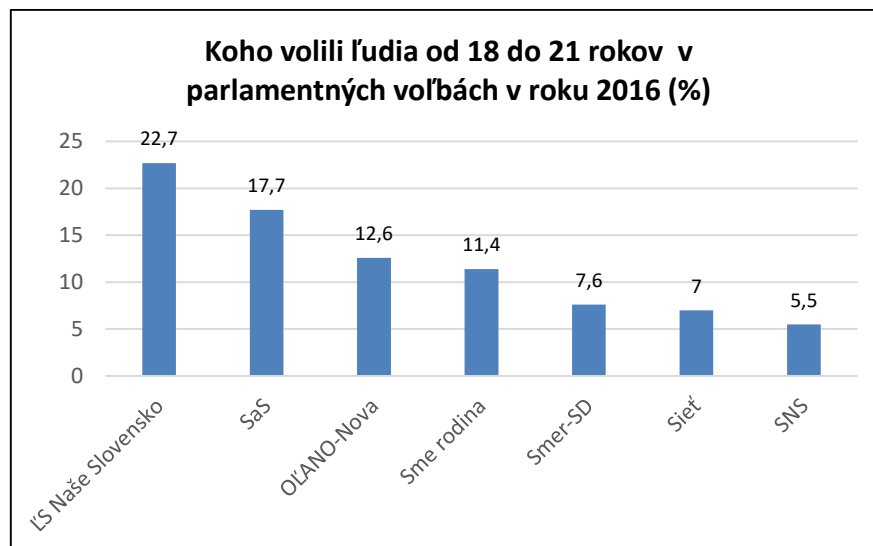
4.1 Podpora politickým stranám v parlamentných voľbách v roku 2016

V marci 2016 sa v Slovenskej republike uskutočnili parlamentné voľby. V histórii samostatného štátu po roku 1992 boli už druhý raz poznačené prienikom extrémistickej strany do Národnej rady SR. V roku 2002 sa so ziskom 6,3 % hlasov dostala do parlamentu ľavicovo-extrémistická Komunistická strana Slovenska (KSS) a zotrvala tam štyri roky. V roku 2016 volilo pravicovo-extrémistickú stranu Kotleba – Ľudová strana naše Slovensko (ĽSNS) niečo vyše 8 % voličov.

Keď počítame významnejšie podiely subjektov, tak v roku 2016 oslovili dve najvýznamnejšie extrémistické strany takmer desatinu hlasujúcich voličov – ĽSNS a KSS získali spolu 9 % hlasov. Za pozornosť stojí hlavne vysoká podpora ĽSNS. Stranu podporili voliči z jednej tretiny z príčin vyplývajúcich z ducha národného egoizmu (za Slovensko, proti imigrantom), z jednej pätiny pre nedostatočné potieranie korupcie na Slovensku a z jednej pätiny pre nový sociálny a ekonomický program (pozri graf č. 2.9). Z tohto zloženia príčin možno vyčítať, že voliči sa často rozhodovali na základe svojej aktuálnej sociálnej situácie a nespokojnosti z prístupu štátu k ich problémom práve v tejto oblasti.

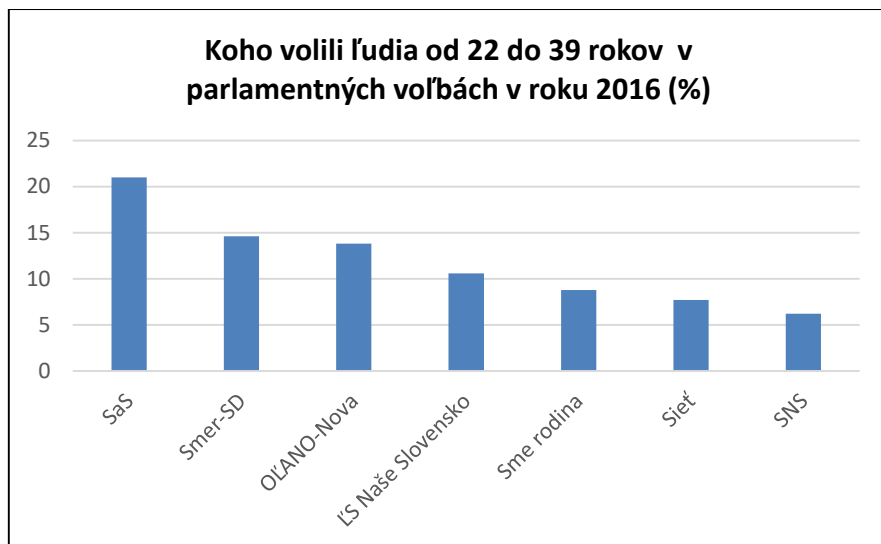
Veľké varovanie pre celé ostatné politické spektrum vyplýva z vekového zloženia voličov ĽSNS. Strana našla najvyššiu podporu v kategórii prvovoličov vo veku 18 až 21 rokov, a v ďalšej širšej kategórii do 39 rokov sa umiestnila na štvrtom mieste. Autor prieskumu – agentúra Focus – potvrdzuje, že 70 % voličov ĽSNS malo menej ako 39 rokov. To naznačuje, že nespokojnosť s dovtedajším stavom vyslovili hlavne najmladší ľudia, ktorí študujú, skončili školu, vstupujú na pracovný trh alebo upadajú do sociálnej odkázanosti.

Graf 4.1: Koho volili ľudia od 18 do 21 rokov v roku 2016

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

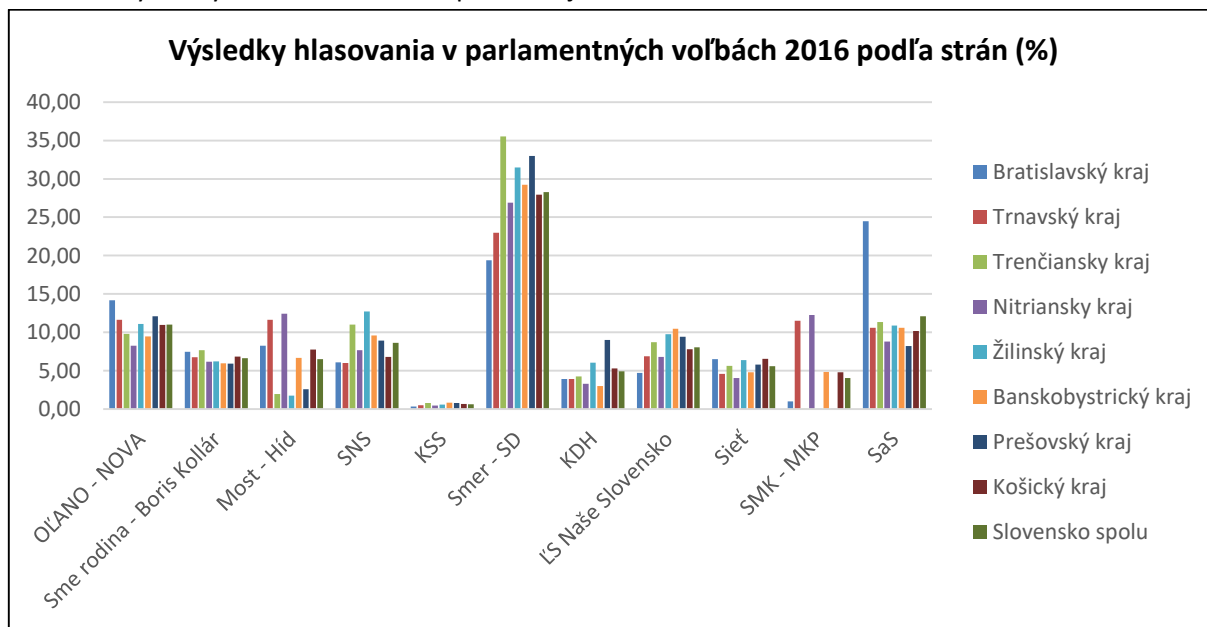
Graf 4.2: Koho volili ľudia od 22 do 39 rokov v roku 2016

Zdroj: Agentúra Focus, Exit poll, 2016

Keď si všimneme rozloženie volebných hlasov ĽSNS podľa ôsmich slovenských krajov, najvyššiu podporu nachádzali v krajoch BB, ZA, PO a TN. Tu boli výsledky nad celoštátnym priemerom. Pod priemerom boli v KE, TT, NR a BA.

Graf 4.3: Výsledky volieb v roku 2016 podľa krajov a strán

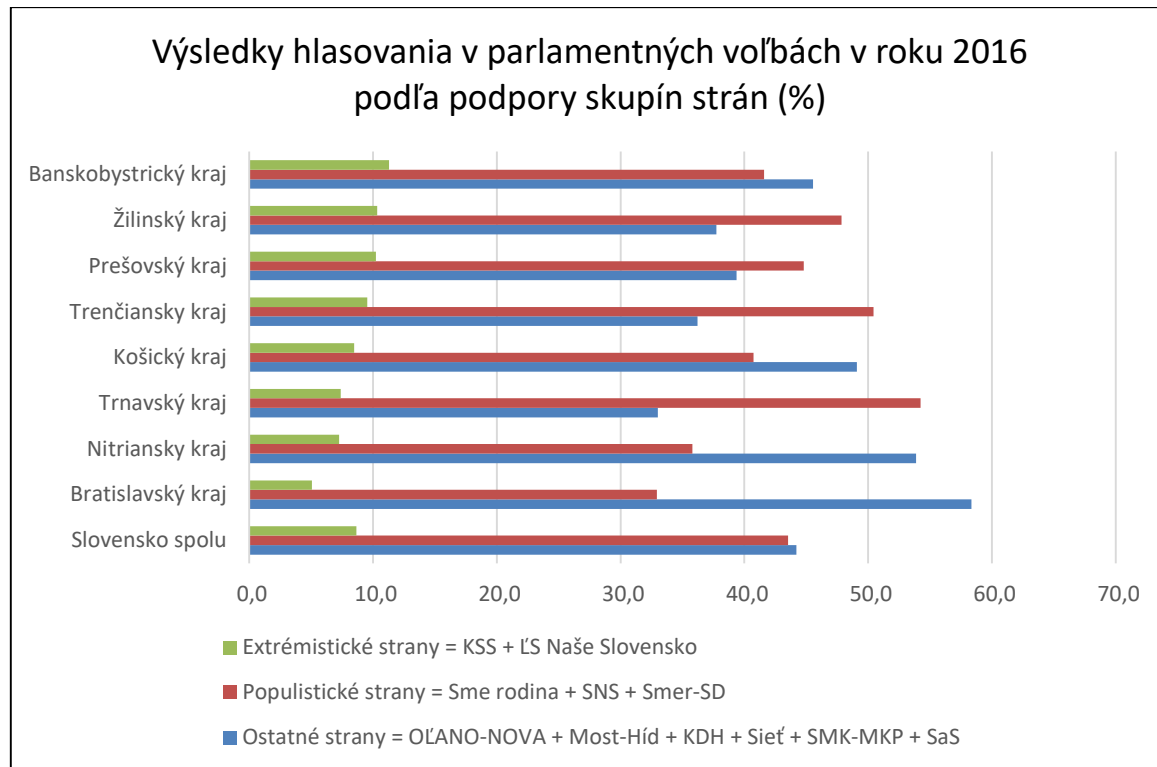

Zdroj: Štatistický úrad SR

Za pozornosť stojí aj podpora populistickým stranám. Populisti získali vo voľbách v roku 2016 takmer polovicu hlasov a z Národnej rady SR vytláčajú štandardné strany. Ak spočítame hlasy extrémistov (ktorí sú zároveň populistami, len sa to neuvádza v ich označení) a populistov, potom ich podiel celoštátne

vyskočí nad 50 %. Kým príklon k extrémizmu vidíme v krajoch BB, ZA, PO a TN, populistí majú najsilnejšie pozície v krajoch TT, TN, ZA a PO.

Graf 4.4: Výsledky volieb v roku 2016 podľa podpory skupín strán

Zdroj: Štatistický úrad, prepočty autora

Z hľadiska uvedených prepočtov možno konštatovať, že v krajoch TT, TN, ZA, PO, BB prevažuje podpora extrémistickým a populistickým stranám. V ďalšom texte sa budeme snažiť zistiť príčiny, pričom prednostne sa zameriame na extrémistické strany. Ako sme už naznačili v prípade ĽSNS, možno predpokladať, že jednou z najdôležitejších je nespokojnosť voličov s vlastnou ekonomickou a sociálnou situáciou. Tento pocit nemusí vyplývať z nemenného postavenia či zhoršovania situácie, pretože v priemere životná úroveň na Slovensku v posledných rokoch rastie a tento trend neobchádza ani najmenej majetných. Oveľa dôležitejšie je relatívne postavenie niektorých skupín obyvateľstva v porovnaní s ostatnými, ba dokonca ešte viac vnímanie svojho postavenia oproti ostatným.

Pri sledovaní príčin týchto prejavov je vhodné pozrieť sa na vývoj chudoby na Slovensku. Zameriame sa hlavne na vzťah chudoby a podpory extrémistickej ĽSNS.

Záver podkapitoly: Extrémistické strany získali najväčšiu podporu v krajoch BB, ZA, PO, TN. Strana ĽSNS ako hlavný reprezentant získala podporu hlavne pre prezentovaný národný egoizmus (za Slovensko, proti imigrantom), pre upozorňovanie na nedostatočné potieranie korupcie na Slovensku a pre nový sociálny a ekonomický program. Extrémistické a populistické strany majú na Slovensku podporu viac ako polovice voličov.

4.2 Chudoba v SR a v krajoch

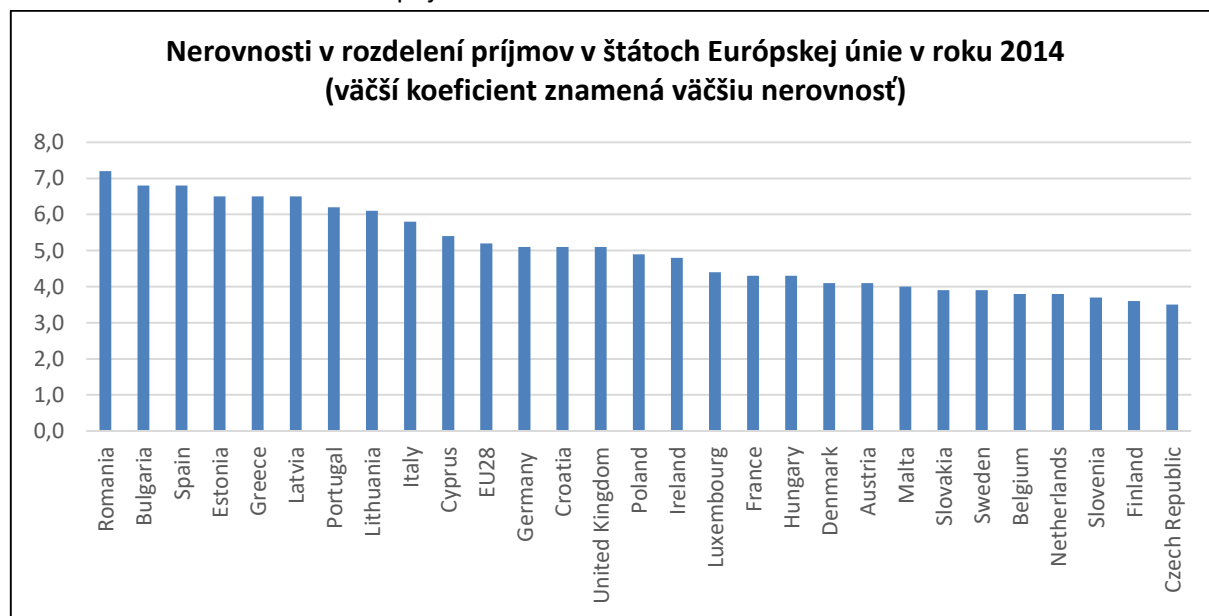
Európska únia sa snaží vyrovnávať ekonomické rozdiely medzi členskými štátmi, a preto sleduje vývoj chudoby v nich.

Chudobu možno vnímať rozličnými spôsobmi, najbežnejšie delenie je na absolútnu a relatívnu. Absolútna chudoba človeka znamená, že sa dostáva pod hranicu, keď nemá zabezpečené podmienky nevyhnutné na život, teda hrozí mu, že fyziologicky neprežije. Relatívna chudoba meria zdroje a životné podmienky časti populácie vo vzťahu k ostatným. Meranie relatívnej chudoby je vlastne otázkou sociálnej rovnosti.

EÚ používa pri meraní relatívnej chudoby metodiku na báze štatistiky príjmov a životných podmienok – Statistics on Income and Living Conditions (EU – SILC). Projekt riadi Eurostat. Jedným z najdôležitejších ukazovateľov je nerovnosť v rozdelení príjmov. V členských štátoch sa skúma ukazovateľ koľkokrát bol príjem horných 20 % obyvateľov vyšší ako príjem spodných 20 % obyvateľov.

V roku 2014 bol ukazovateľ príjmovej nerovnosti v celej EÚ na úrovni 5,2. Slovensko sa v tomto ukazovateli umiestnilo na jednom z posledných miest, čo znamená, že je jedným z najrovnostárskejších štátov Európy. Za posledných 10 rokov sa nerovnosť v rozdelení príjmov v prípade Slovenska bez nejakej sledovateľnej tendencie pohybovala v intervale 3,4 až 4,1. Na porovnanie, v susednom Maďarsku bol tento interval 4,3 až 5,5, v Poľsku iba raz klesol pod 5. Na druhej strane, susedné Česko má najmenšie nerovnosti v rozdelení príjmov v EÚ a za posledných 10 rokov je jeho pozícia stabilná.

Graf 4.5: Nerovnosti v rozdelení príjmov v štátoch EÚ v roku 2014

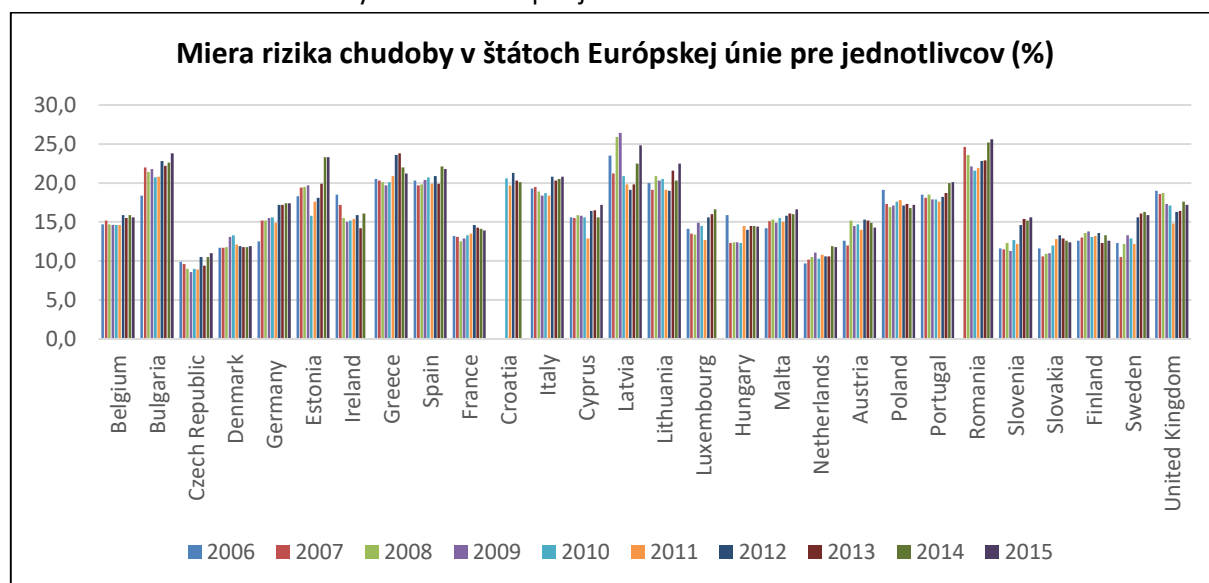
Zdroj: Eurostat

Na zohľadnenie rozdielnej ekonomickej úrovne medzi členskými štátmi sa používa ukazovateľ hranice rizika chudoby prepočítaný na eurá. Stanovuje sa na úrovni 60 % národného mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu a zvyčajne sa vyjadruje v parite kúpnej sily, aby sa zohľadnili rozdiely v životných nákladoch medzi jednotlivými štátmi.

Ďalším ukazovateľom je miera rizika chudoby (podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod 60 % národného mediánu ekvivalentného príjmu). Miera chudoby sa prepočítava na jedného obyvateľa (člena domácnosti) alebo na rozličné skupiny.

Slovensko je v miere rizika chudoby na tom lepšie ako veľká časť štátov EÚ a jeho pozícia je posledných desať rokov relatívne stabilná, napríklad na rozdiel aj od niektorých vyspelých štátov, kde miera rizika stúpa.

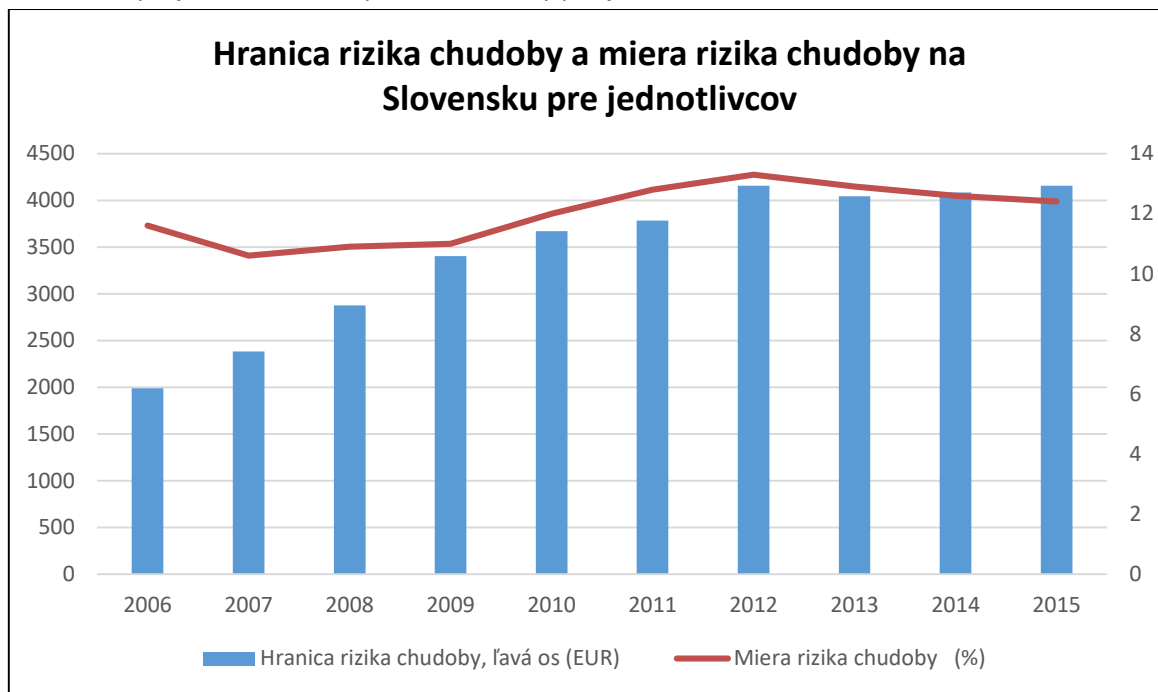
Graf 4.6: Miera rizika chudoby v štátoch EÚ pre jednotlivcov

Zdroj: Eurostat

Podľa ukazovateľa miery chudoby sa potvrdzuje, že Slovensko je pomerne rovnostársky štát a situácia sa v posledných rokoch v priemere veľmi nemení. Hranica rizika chudoby mierne stúpala, najvyššie sa dostala v roku 2012, na takmer 4 200 EUR na jednotlivca, následne klesla a od roku 2013 zas mierne stúpa. Miera rizika chudoby zároveň od roku 2012 mierne klesá.

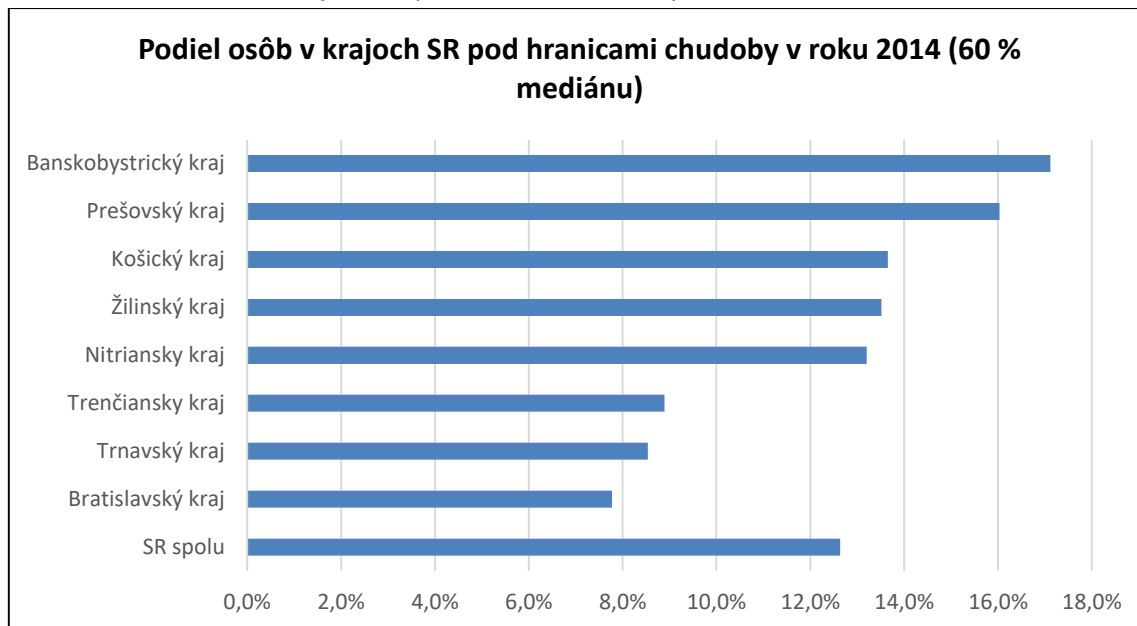
Graf 4.7: Vývoj hranice a miery rizika chudoby pre jednotlivcov na Slovensku

Zdroj: Eurostat

Uvedené čísla sa týkajú v priemere celého štátu. Ak sa však pozrieme na jednotlivé kraje, zistíme výrazné rozdiely. Najviac obyvateľov pod hranicou chudoby je v krajoch BB, PO, KE, ZA a NR.

Graf 4.8: Podiel osôb v krajoch SR pod hranicou chudoby, 2014

Zdroj: Štatistický úrad SR

Regionálne rozdiely ukazujú, že hoci Slovensko sa z hľadiska chudoby v priemere veľmi nemení, vo vnútri štátu prevláda nerovnomernosť. Práve táto nerovnomernosť môže byť príčinou, že voliči v chudobnejších

krajoch sa cítia v porovnaní s krajmi, ako sú hlavne BA a TT, znevýhodňovaní a zanedbávaní z úrovne centrálnej vlády v Bratislave. V prípade kraja TN, ktorý patrí medzi tri najmenej chudobou ohrozené kraje na Slovensku, podpora ĽSNS s veľkou pravdepodobnosťou súvisí s tradičným historickým príklonom k nacionalistickým a populistickým stranám.

Záver podkapitoly: Slovensko je z hľadiska rozdeľovania príjmov medzi štátmi EÚ pomerne rovnostárske a v posledných rokoch tu miera relatívnej chudoby stagnuje. Prevládajú tu však pomerne veľké regionálne rozdiely, západ Slovenska je chudobou ohrozený menej ako stred a východ. Z hľadiska podpory extrémistických a populistických strán sa v rozsahu chudoby najvýznamnejšie kraje umiestnili na 1. (BB), 2. (PO), 4. (ZA) a 6. (TN) mieste. Súvislosť medzi chudobou a podporou týchto strán je čitateľná. Z prvej päťky krajov s najvyššou podporou ĽSNS patria štyri kraje zároveň aj medzi najviac ohrozené chudobou: BB, ZA, PO, a KE.

4.3 Vekové rozdiely a chudoba v krajoch

Z hľadiska podpory ĽSNS, kde sa voliči koncentrovali v najnižších vekových skupinách, nás zaujímalo vekové zloženie v jednotlivých krajoch. Z údajov Štatistického úradu SR za rok 2014 sa nepotvrdilo, že v krajoch BB, ZA, PO a TN, kde mala strana ĽSNS najväčšiu podporu, sú v priemere najmladší obyvatelia. To sú však údaje za vekovú kategóriu 0 až 24 rokov, kam patria deti, a zároveň to nepostihuje ďalšiu významnú skupinu voličov do 39 rokov.

Graf 4.9: Podiel 0-24-ročných obyvateľov na celkovej populácii v roku 2014

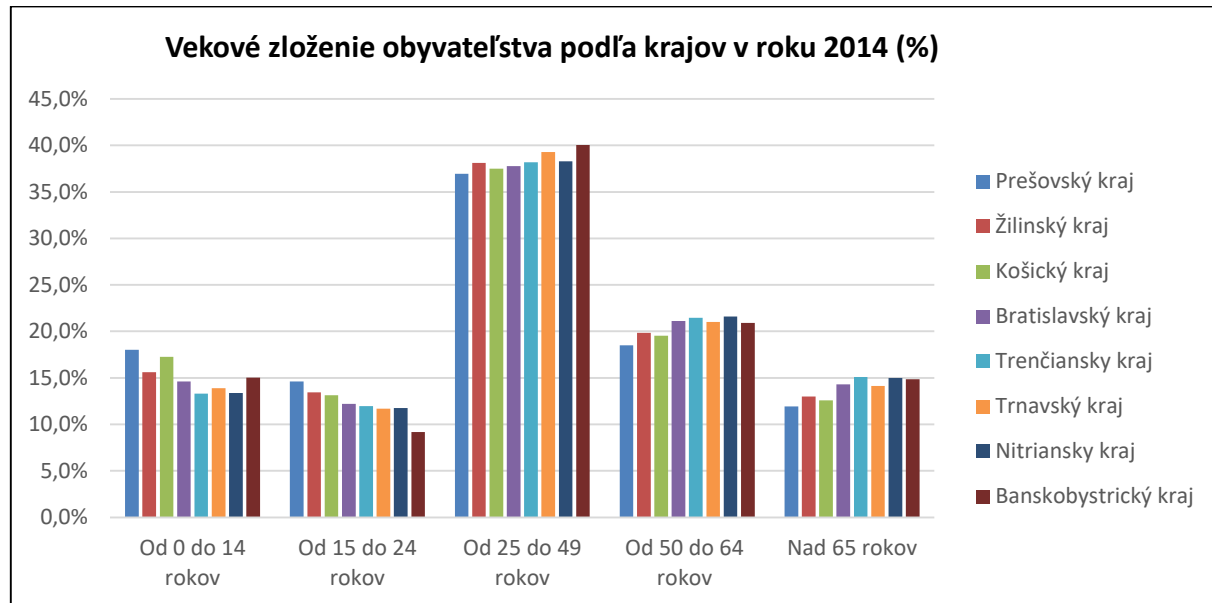

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty autora

Keď sa však pozrieme aj do ďalšej vekovej kategórie do 49 rokov, súvislosť sa predsa ukáže. V kategórii do 49 rokov prevažujú za posledné desaťročie kraje PO, KE, ZA, BB, teda hlavne tie, ktoré najviac podporovali stranu ĽSNS.

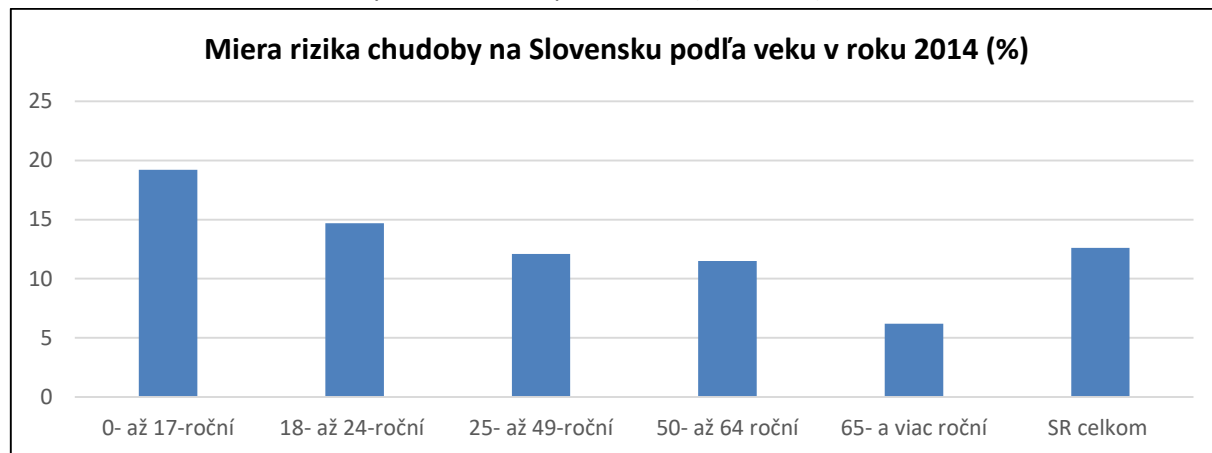
V roku 2014 z hľadiska podielu najmladších dospelých do 24 rokov, teda podielu potenciálnych prvo- či druhovaličov boli v popredí kraje PO, ZA, KE. Po deťoch je práve táto kategória najviac ohrozená chudobou, a to bol pravdepodobne jeden z dôvodov, prečo práve medzi voličmi z tejto skupiny dominovala ĽSNS.

Graf 4.10: Vekové zloženie obyvateľstva podľa krajov v roku 2014 (%)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Graf 4.11: Miera rizika chudoby na Slovensku podľa veku (2014, v %)

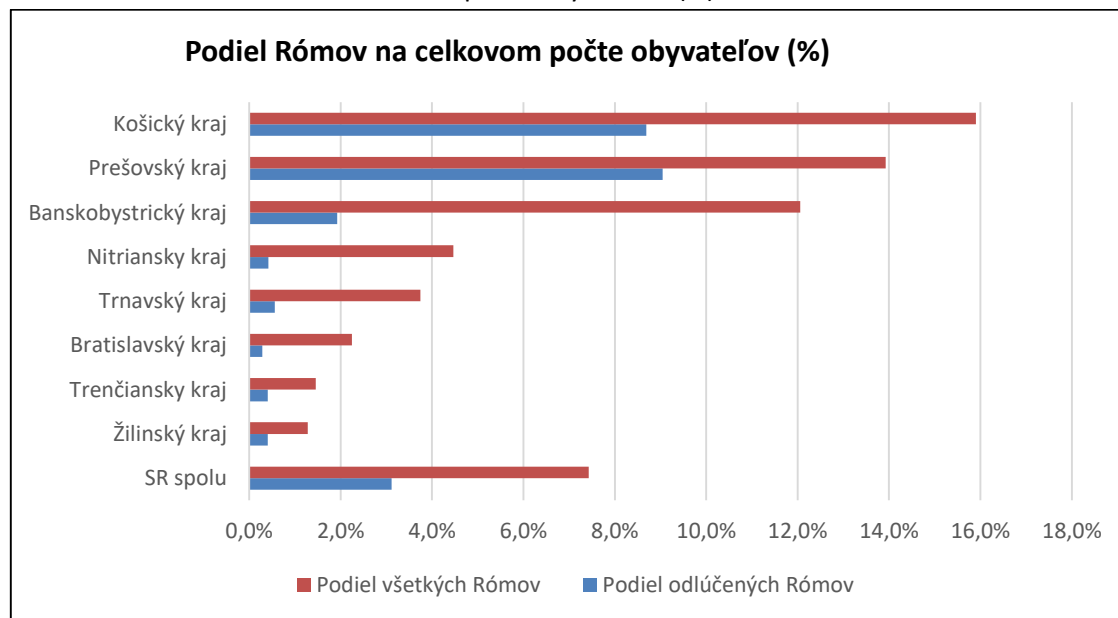
Zdroj: Štatistický úrad SR

V krajoch, kde dopadá chudoba na obyvateľov najviac, to naznačuje vzostup nálad, že štandardné politické strany pri riešení problémov obyvateľov v zlej sociálnej situácii zlyhali, prípadne populistické strany voličov iba klamali, a preto treba hľadať iné, radikálne strany.

Predchádzajúce zistenia o vekovom zložení obyvateľstva v jednotlivých krajoch môžu byť ovplyvnené väčším podielom rómskeho obyvateľstva, ktoré je všeobecne mladšie ako majoritná populácia. Platí to

predovšetkým pre kraje KE, PO a BB, kde je navyše aj vysoký podiel v Rómov v najchudobnejších odlúčených enklávach. To môže spôsobovať, že miera rizika chudoby sa rozkladá na dve skupiny populácie – na rómsku a nerómsku. Keďže rómska populácia protirómsku stranu ĽSNS s veľkou pravdepodobnosťou nevolila, posilňuje to predpoklad, že nerómska populácia ju volila často pre prítomnú chudobu a/alebo pre protirómske postoje ĽSNS.

Graf 4.12: Podiel Rómov na celkovom počte obyvateľov (%)

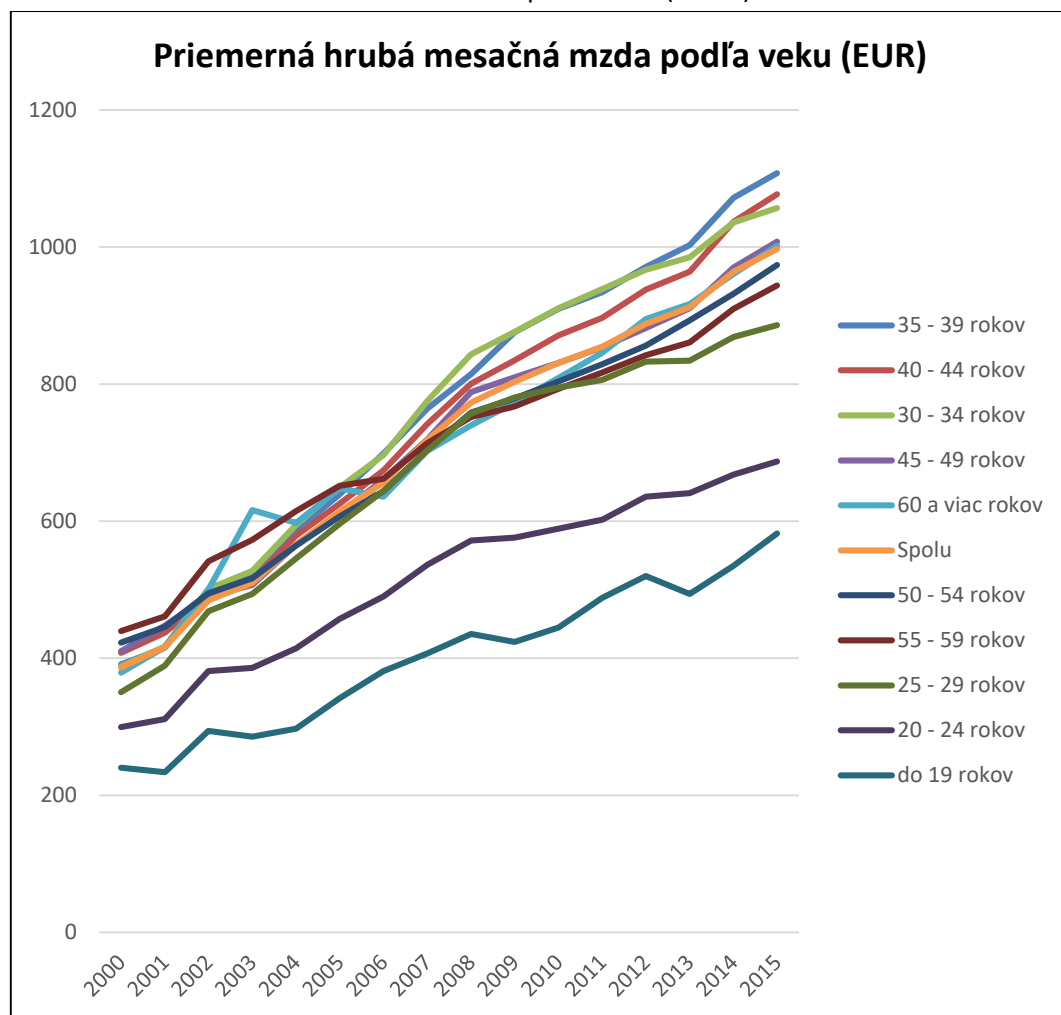
Zdroj: Atlas rómskych komunít 2013, Štatistický úrad SR

Záver podkapitoly: *Extrémistická ĽSNS nachádza vyššiu podporu v krajoch, kde je zväčša mladšie obyvateľstvo ako vo zvyšku Slovenska. Chudoba pritom dolieha na mladé vekové kategórie viac ako na ostatných. Týka sa to hlavne krajov PO, KE, ZA, BB.*

4.4 Mzdové rozdiely a chudoba v krajoch

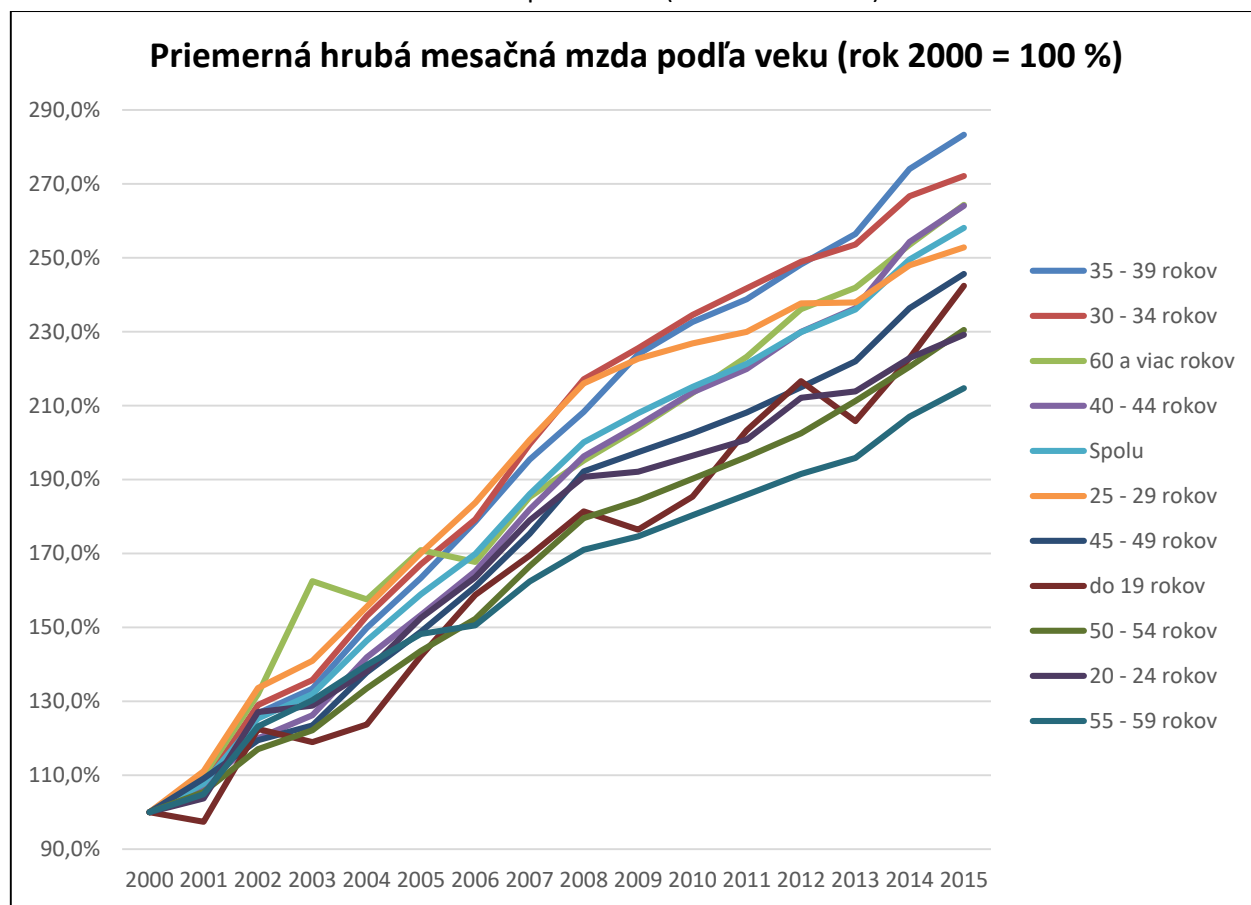
Vrátime sa k predchádzajúcej podkapitole a pozrieme sa na to, aký vplyv má vek na výšku mzdy. Všeobecne platí, že v nižších vekových kategóriách sú aj nižšie mzdy zamestnancov. Zaujímavá je dynamika rastu príjmov v prvej polovici aktívneho veku. V kategórii do 29 rokov rastú posledných 15 rokov mzdy nižším tempom, ako je všeobecný priemer, v ďalšej kategórii do 39 vyšším tempom, ako je priemer. Voliči ĽSNS sa koncentrovali medzi najmladšími občanmi a mohli byť znepokojení nielen nízkymi mzdami, ale aj zaostávaním rastu miezd za staršími pracovníkmi. Keďže po tridsiatke zamestnancom v priemere stúpali mzdy rýchlejšie ako ostatným, možno predpokladať, že tu sa našlo menej priaznivcov ĽSNS.

Graf 4.13: Priemerná hrubá mesačná mzda podľa veku (v EUR)

Zdroj: Štatistický úrad SR

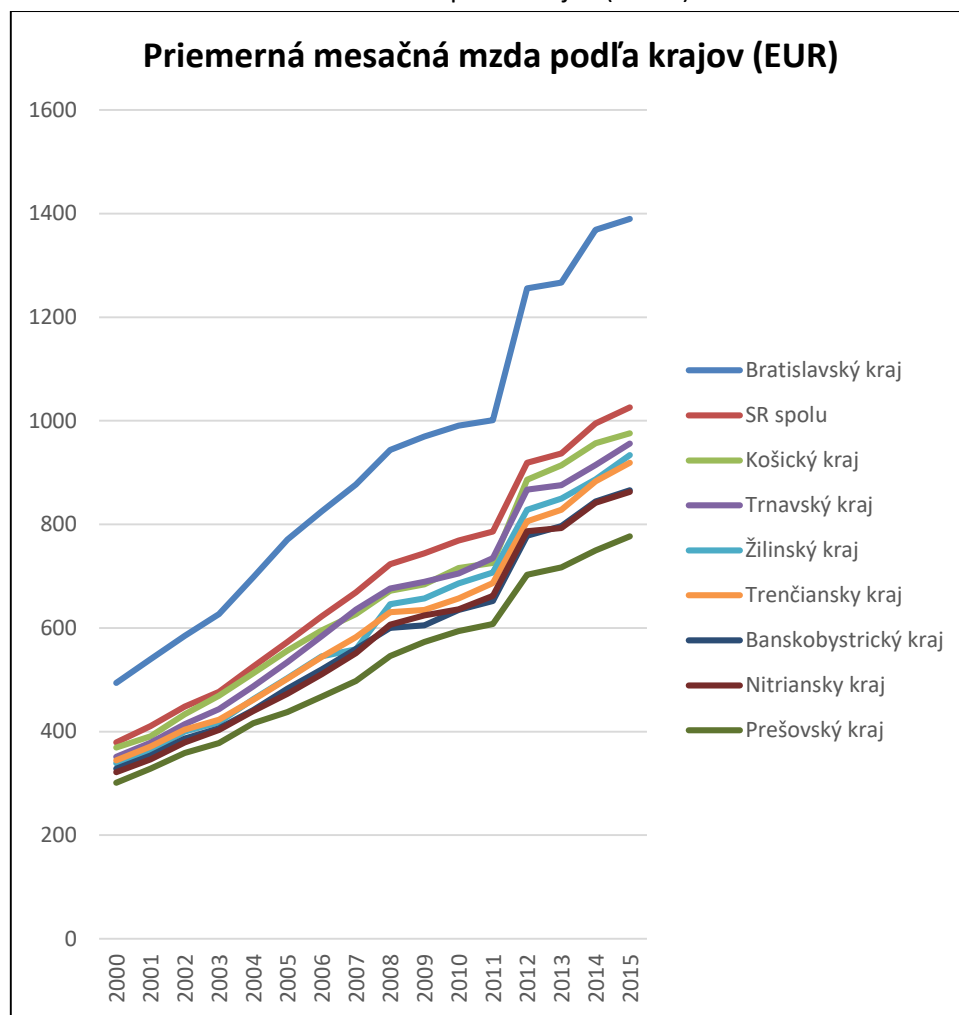
Graf 4.14: Priemerná hrubá mesačná mzda podľa veku (rok 2000 = 100%)

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty autora

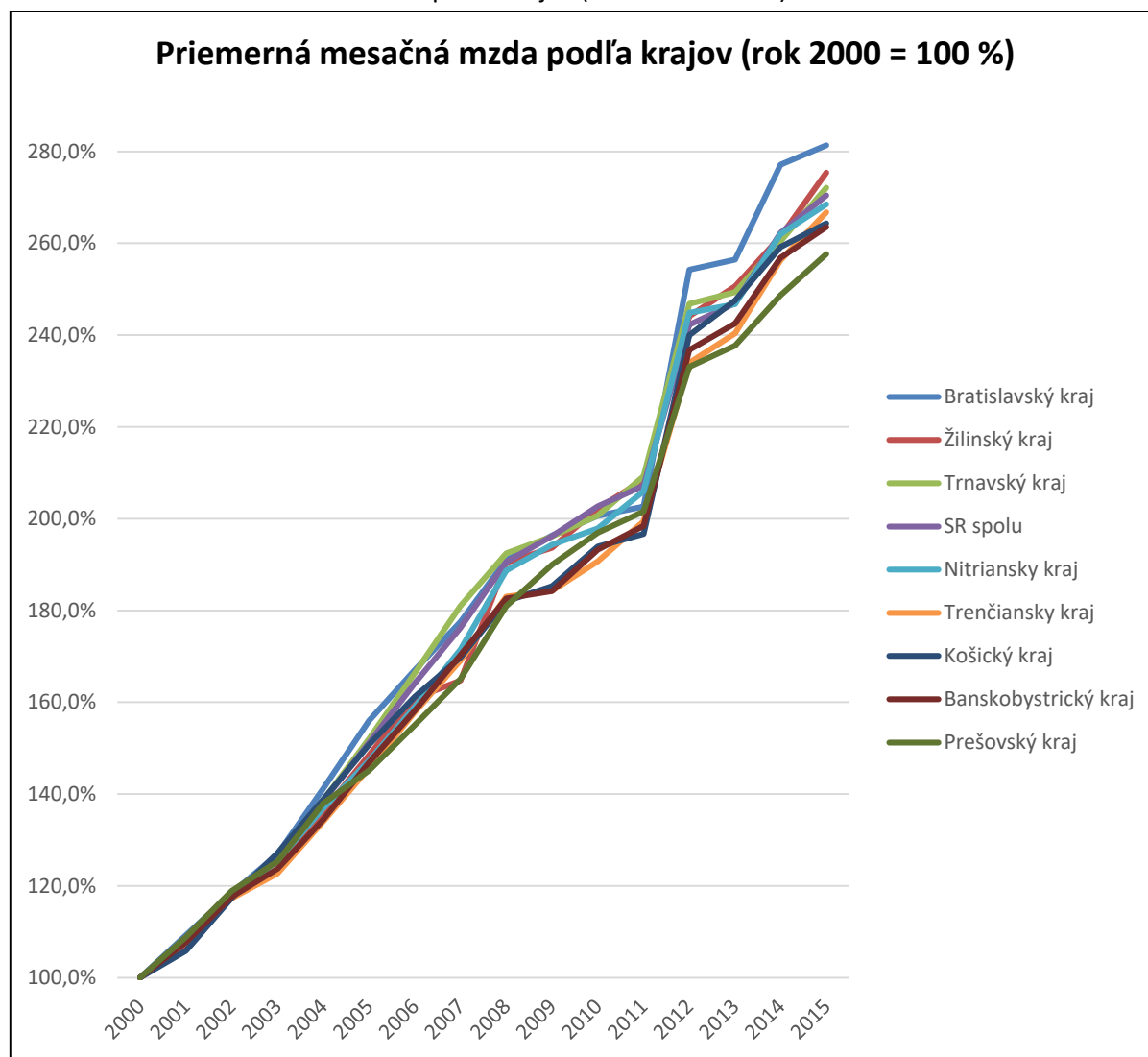
Keď sa pozrieme na rozloženie výšky miezd zamestnancov podľa krajov, sú dve zreteľné kategórie – kraj BA a ostatné. Medzi ostatnými krajmi sú tiež rozdiely. Mzdy sú dlhodobo najnižšie v krajoch PO, BB, NR, TN, pričom dynamika rastu miezd v krajoch PO a BB je nižšia ako vo väčšine ostatných. To spôsobuje, že rozdiely v odmeňovaní sa zväčšujú, a práve v týchto krajoch nájdeme vyššiu podporu ĽSNS.

Graf 4.15: Priemerná mesačná mzda podľa krajov (v EUR)

Zdroj: Štatistický úrad SR

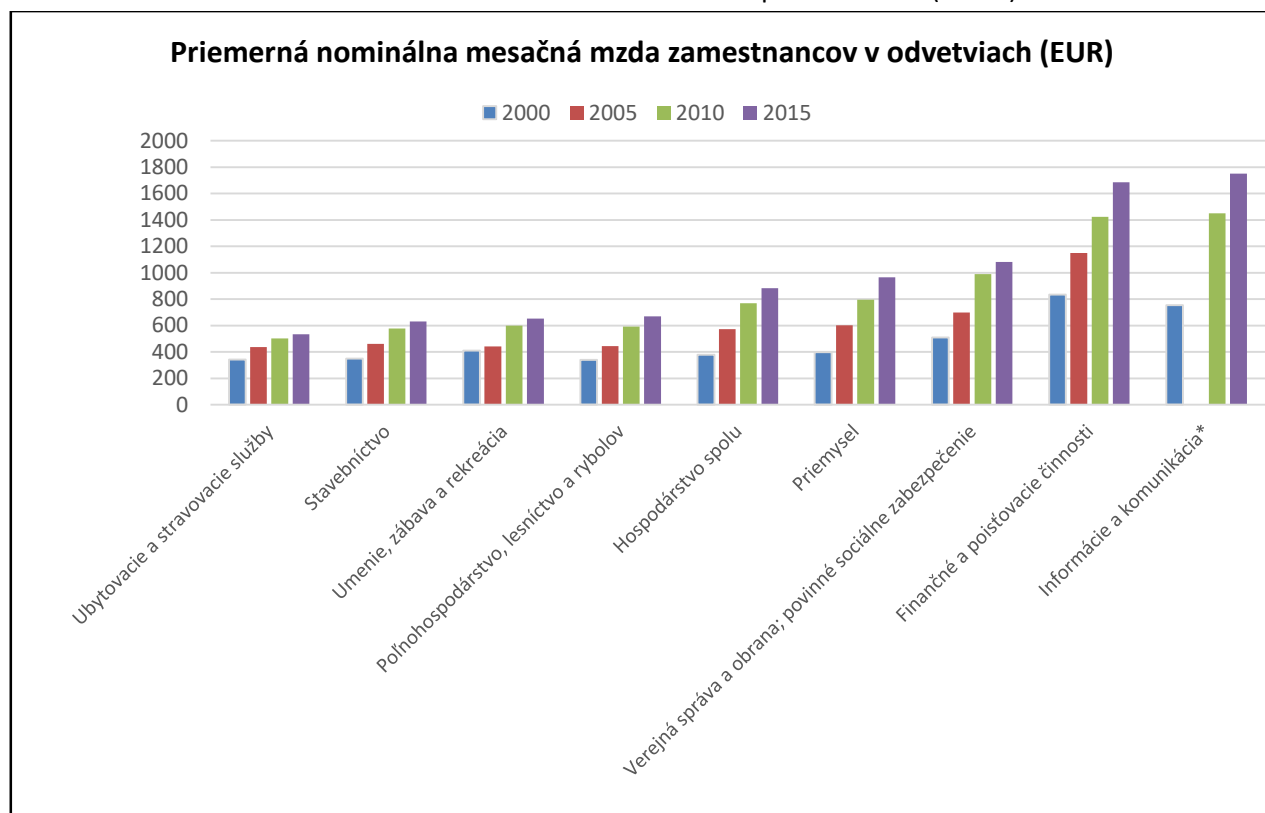
Graf 4.16: Priemerná mesačná mzda podľa krajov (rok 2000 = 100%)

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty INEKO

Rozdielny je stav a vývoj miezd v jednotlivých odvetviach. Dlhodobo najnižšie odmeny sú v oblastiach ako ubytovanie, stravovanie, stavebníctvo, rekreácia, poľnohospodárstvo, teda v odvetviach typických pre odľahlejšie regióny. Druhým, možno ešte dôležitejším poznatkom je, že dynamika rastu príjmov v nízko platených odvetviach je slabšia ako v ostatných – toto spôsobuje príjmové zaostávanie odľahlejších regiónov za zvyškom Slovenska a je jednou z príčin rozdielného vývoja chudoby.

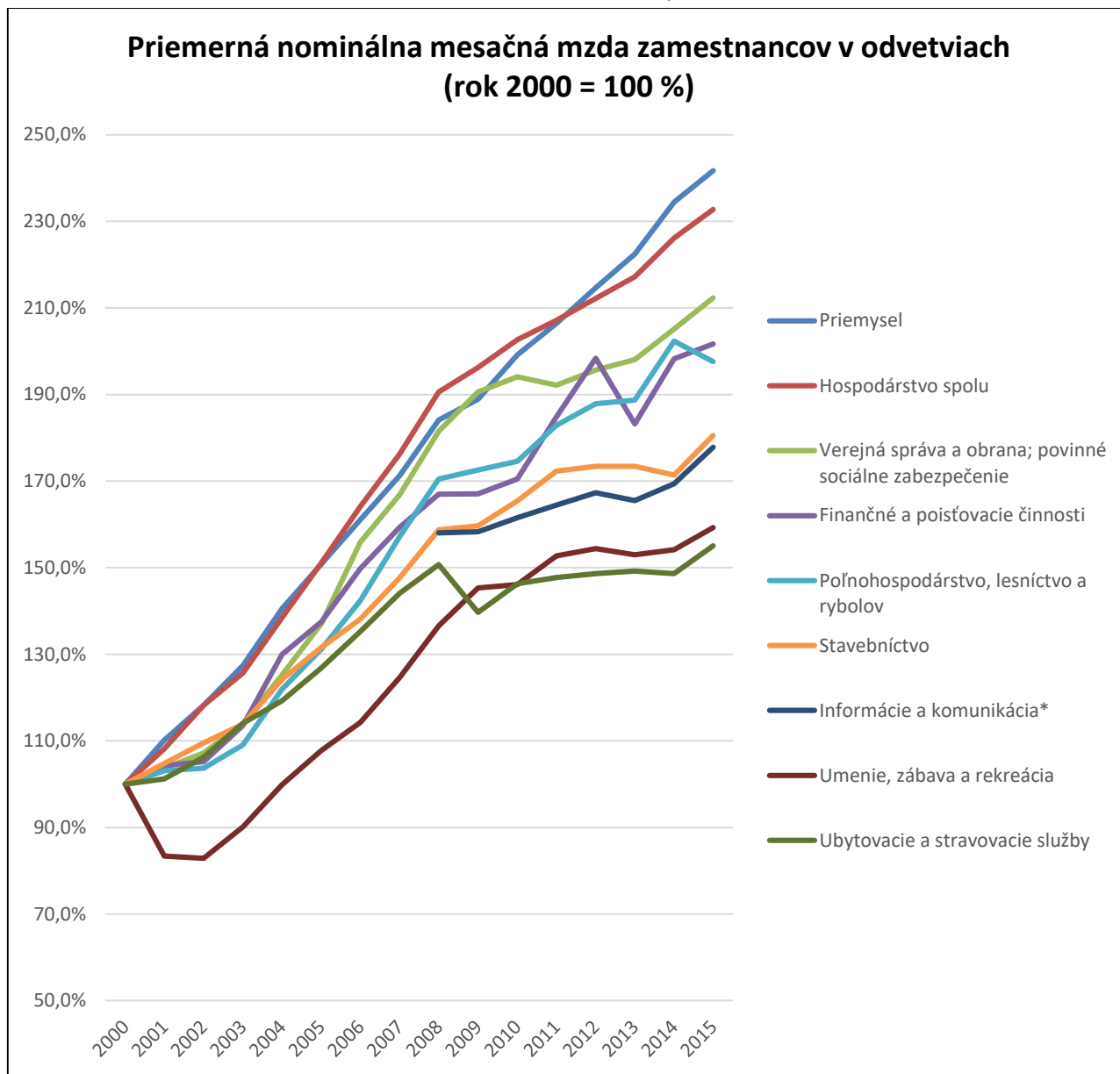
Graf 4.17: Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnancov podľa odvetví (v EUR)

* presná evidencia sa viedla až od roku 2008, údaj za rok 2000 je za Pošty a komunikácie

Zdroj: Štatistický úrad SR

Graf 4.18: Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnancov podľa odvetví (rok 2000 = 100%)

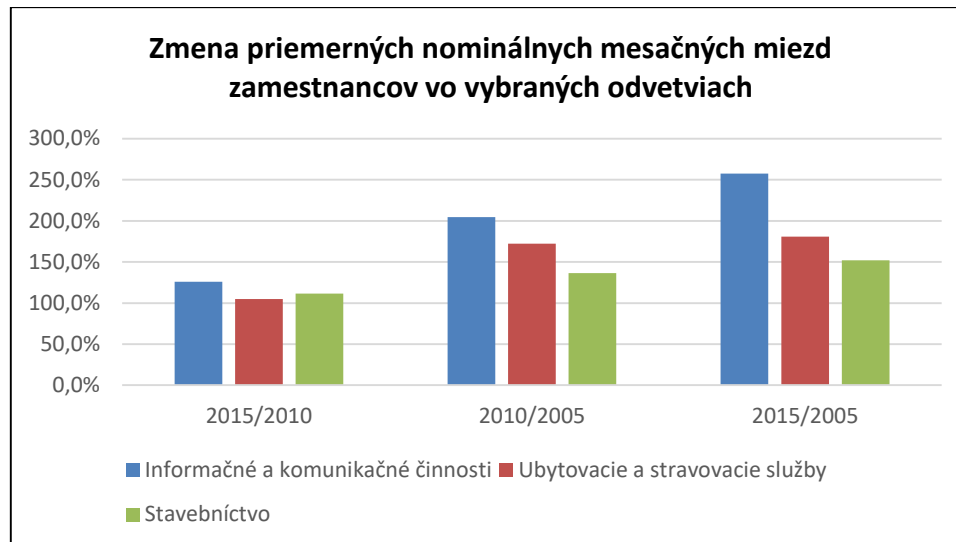
* presná evidencia sa viedla až od roku 2008, údaj za rok 2000 je za Pošty a komunikácie

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty INEKO

Vo vybraných, menej ohodnocovaných odvetviach bližších menej rozvinutým regiónom je zreteľná rozdielna dynamika rastu miest oproti odvetviam s vyššími mzdami. Kým napríklad vo vysoko ohodnocovaných infokomunikačných činnostiach medzi rokmi 2005 až 2015 mzdy narástli na 2,5-násobok, v ubytovacích a stravovacích službách to bolo na menej ako 2-násobok a v stavebníctve dokonca iba 1,5-násobok. Pritom je zrejmé, že infokomunikačné služby sa sústreďujú hlavne v Bratislave a Košiciach a na nižšie platené odvetvia sú viac odkázané menej vyspelé regióny. Pociť neproporcionálne vyššieho odmeňovania vo vyspelých regiónoch Slovenska tak môže v obyvateľoch menej vyspelých oblastí vyvolávať práve rozdielna ponuka pracovných miest z hľadiska odvetví a výšky odmeňovania v

nich. Zároveň je zreteľná tendencia, že vyššie oceňované odvetvia majú aj vyššiu dynamiku v raste miezd, čo spôsobuje, že regionálne rozdiely sa zvyšujú.

Graf 4.19: Zmena priemerných nominálnych mesačných miezd zamestnancov vo vybraných odvetviach

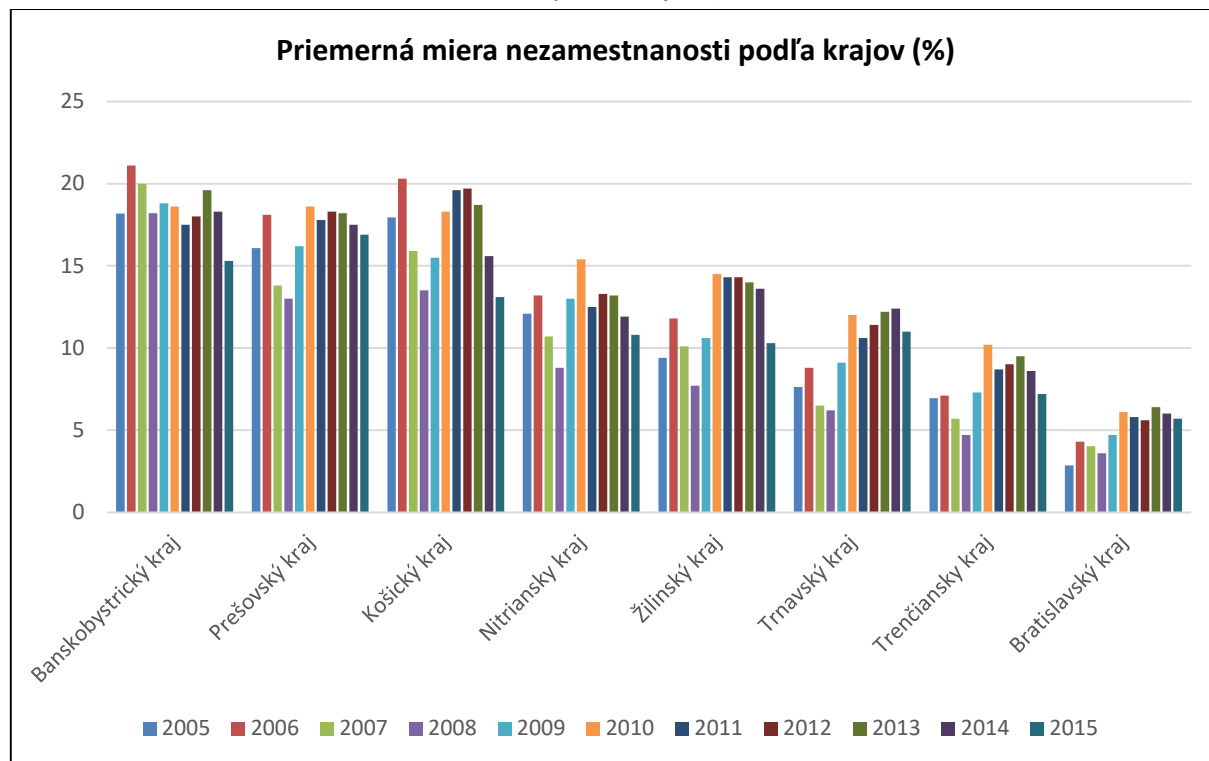
Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

Záver podkapitoly: *Extrémistická ĽSNS našla vyššiu podporu v najnižšej vekovej skupine voličov, kde sú mzdy najnižšie a ich rast zaostáva za priemerom. Rovnako našla podporu prevažne v krajoch, kde sú mzdy v priemere najnižšie, a to aj vďaka rozšíreniu nízko platených profesií, ktoré v posledných rokoch stále viac zaostávajú za vyššie platenými. Ukazuje sa, že podpora extrémistických strán môže súvisieť s pretrváváním resp. rastom regionálnych rozdielov.*

4.5 Nezamestnanosť a chudoba v krajoch

Miera nezamestnanosti je dlhodobo najvyššia v krajoch BB, PO, KE, NR a ZA, čo potvrdzuje, že práve tu je vo volebných časoch najväčší záujem o sľuby a riešenia, ktoré by ju mali znižovať.

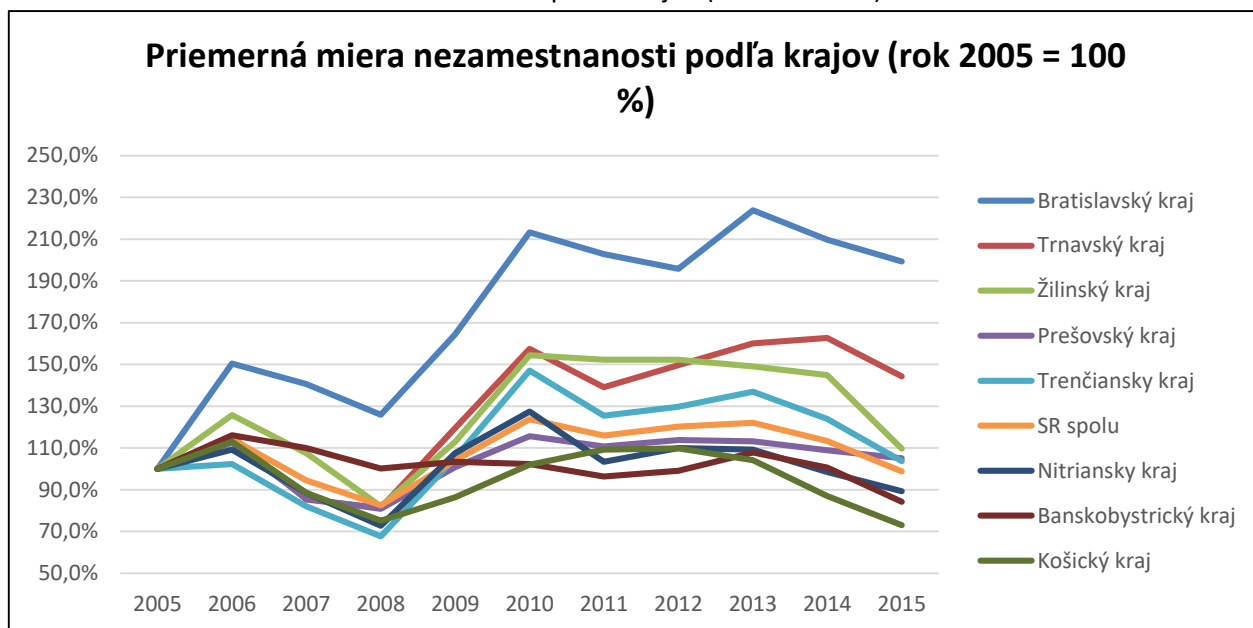
Graf 4.20: Priemerná miera nezamestnanosti podľa krajov (v %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

V krajocho najviac postihnutých nezamestnanosťou však zároveň nezamestnaných ubúda viac ako inde. V zmene nezamestnanosti úplne vyčnieva kraj BA (s najvyšším nárastom v rokoch 2005-2015), nasledovaný s odstupom druhým najvyspelejším krajom TT, kde priemerná miera nezamestnanosti v posledných rokoch stúpa alebo stagnuje.

Graf 4.21: Priemerná miera nezamestnanosti podľa krajov (2005 = 100 %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015, prepočty INEKO

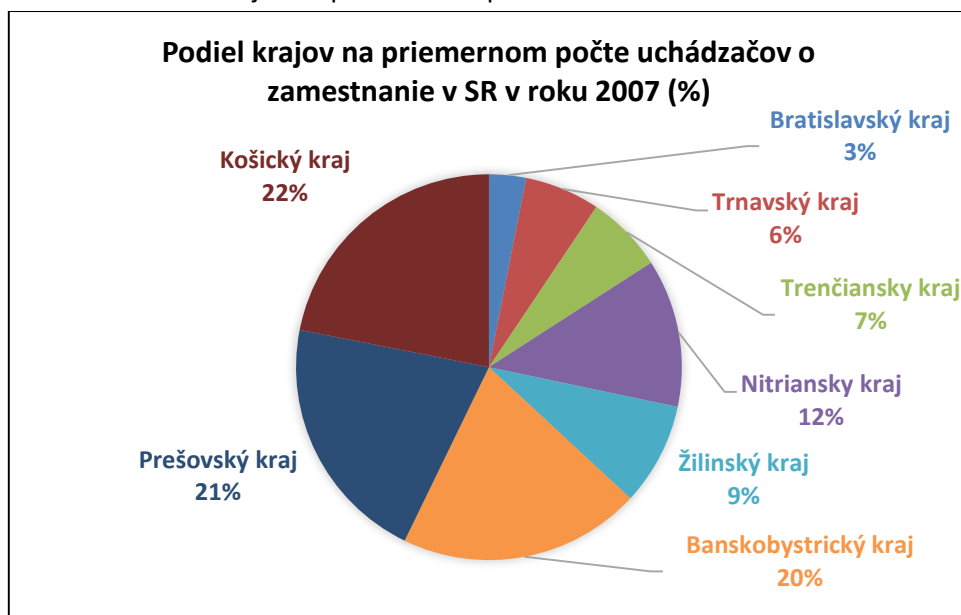
Z uvedenej tendencie by mohlo vyplývať, že v krajoch s najvyššou nezamestnanosťou sa problém s uplatnením na trhu práce môže relatívne zoslabovať. Nie je to tak, pretože nezamestnanosť neubúda hlavne pre vytváranie nových miestnych pracovných miest, ale skôr pre nútenú migráciu za prácou inam. Keď sa pozrieme, koľko pracovných príležitostí kraje vytvárajú a aký je v nich dopyt po práci, potom najmenej vyspelé kraje jednoznačne ťahajú za kratší koniec a táto situácia sa posledných osem rokov prakticky nemení. Stále platí, že polovicu nových pracovných miest vytvára kraj BA, pričom dopyt po práci takmer z dvoch tretín naplňajú kraje PO, KE, BB.

Graf 4.22: Podiel krajov na voľných pracovných miestach v SR v roku 2007 (v %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

Graf 4.23: Podiel krajov na priemernom počte uchádzačov o zamestnanie v SR v roku 2007 (v %)

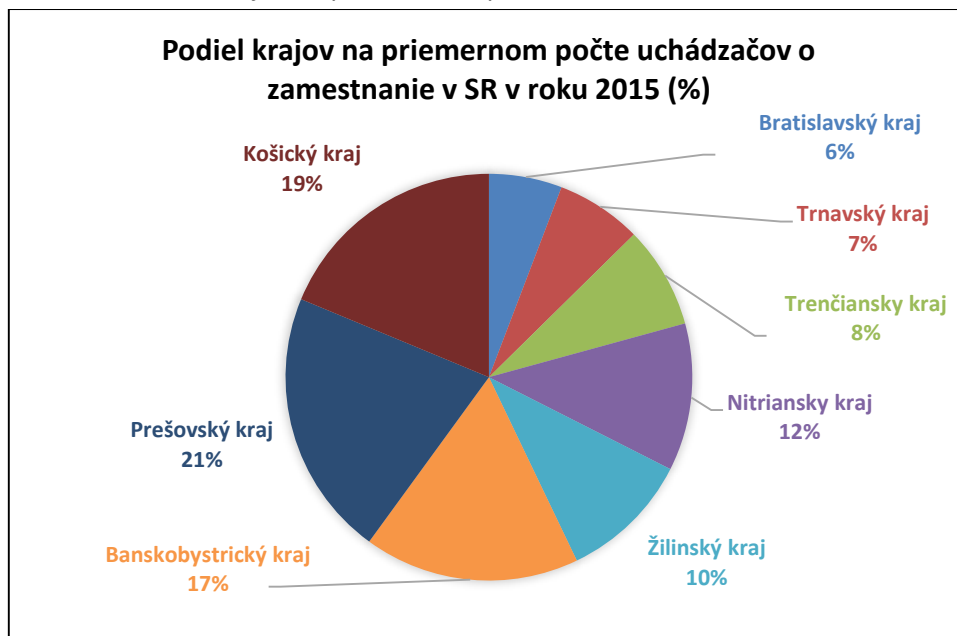
Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

Graf 4.24: Podiel krajov na voľných pracovných miestach v SR v roku 2015 (v %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

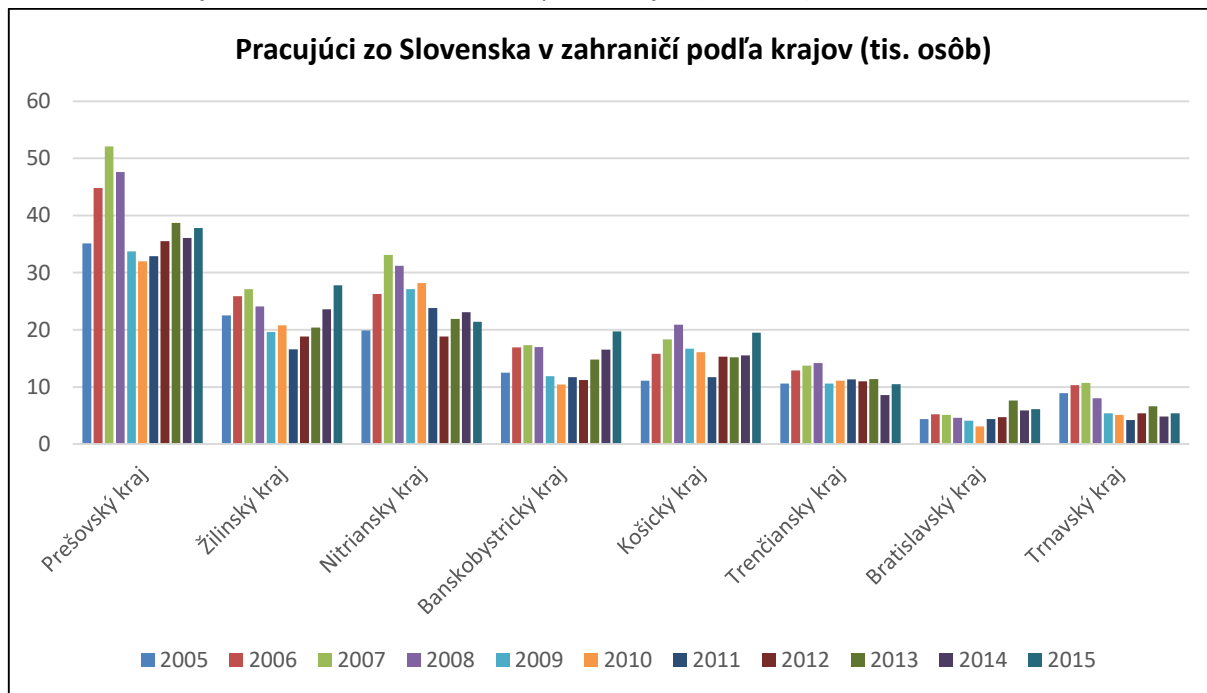
Graf 4.25: Podiel krajov na priemernom počte uchádzačov o zamestnanie v SR v roku 2015 (v %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

Za relatívne rýchlejšim poklesom nezamestnanosti v krajoch PO, ZA, NR, BB je okrem vnútroštátnej migrácie za prácou vysoký podiel občanov pracujúcich v zahraničí. Vystažhovalectvo za prácou je pre populistických politikov vďačná téma – v prísľuboch masového vytvárania nových pracovných miest, zakladania štátnych podnikov či obmedzovaní imigrácie.

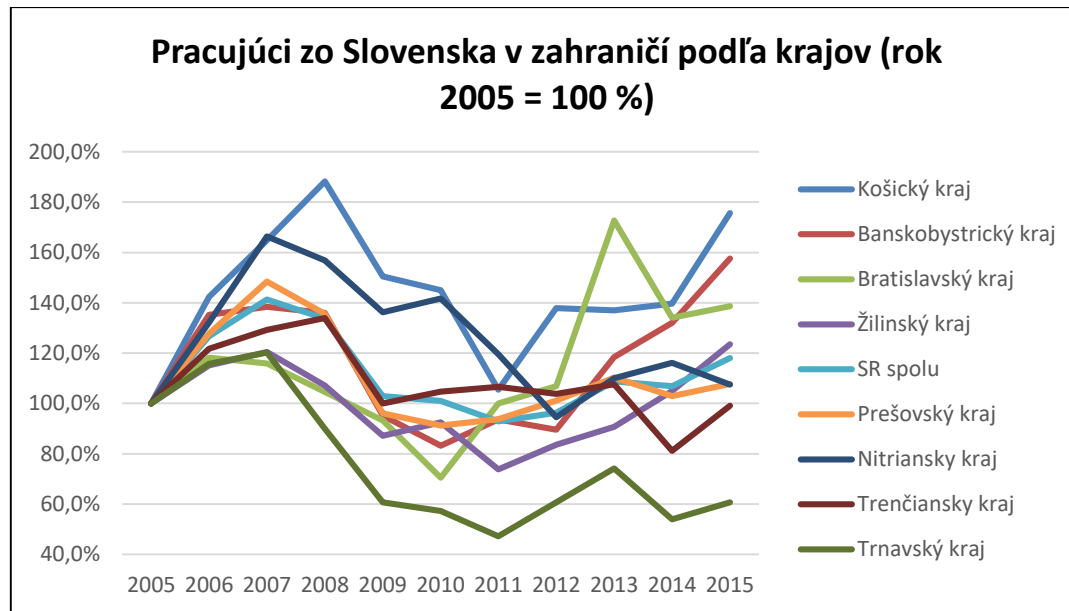
Graf 4.26: Pracujúci zo Slovenska v zahraničí podľa krajov (tis. osôb)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015

V posledných piatich rokoch navyše rastie počet obyvateľov pracujúcich v zahraničí, hlavne v krajoch KE, BB a ZA. V prípade kraja BA sa skôr prejavuje hojnejšie denno-denné dochádzanie za prácou do blízkeho Rakúska.

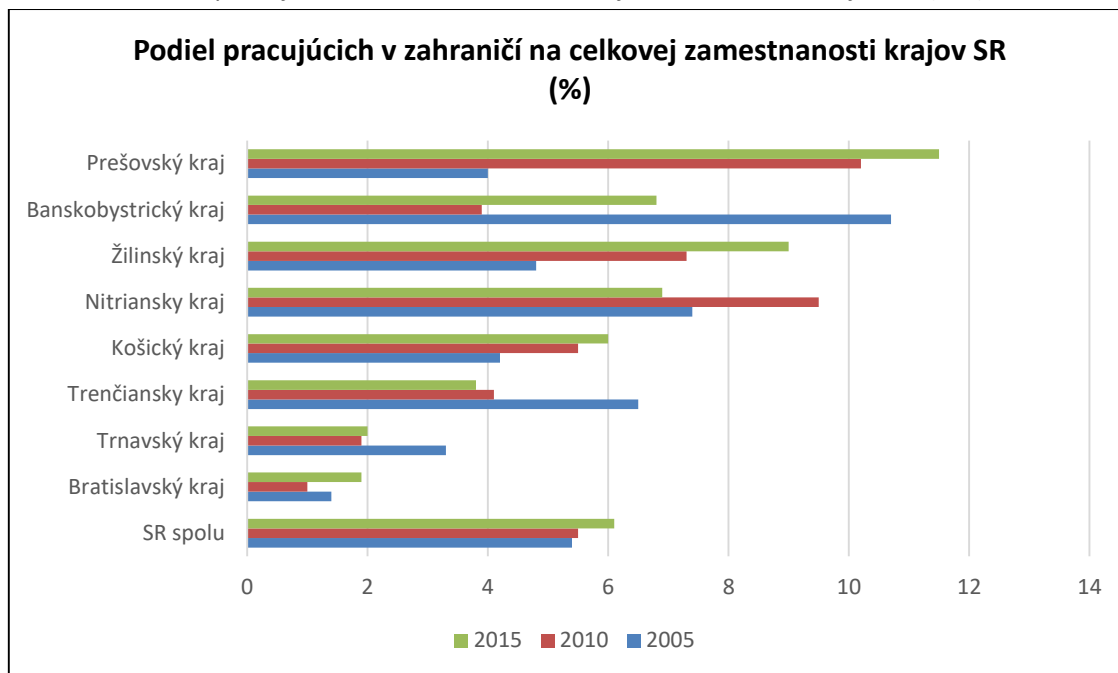
Graf 4.27: Pracujúci zo Slovenska v zahraničí podľa krajov (rok 2005 = 100 %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015, prepočty INEKO

Úspešnosť zamestnať sa doma a neopúšťať rodinu a bydlisko vystihuje ďalší údaj – podiel pracujúcich v zahraničí na celkovej zamestnanosti. Ako vidieť na grafe, najmenej komfortné pracovné príležitosti majú obyvatelia krajov PO, BB, ZA a NR, pričom najmä v krajoch PO a ZA je táto tendencia očividne rastúca.

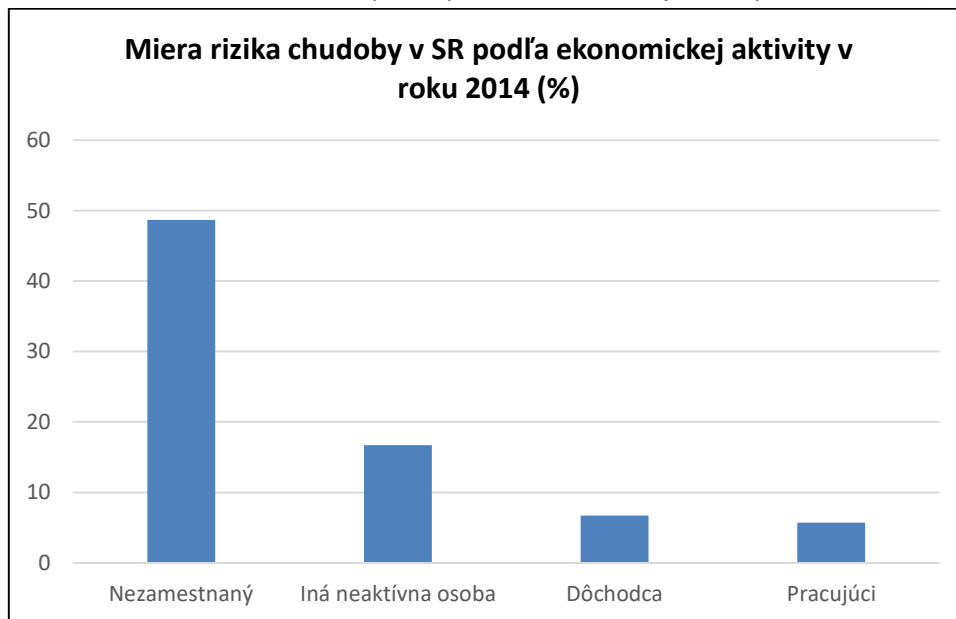
Graf 4.28: Podiel pracujúcich v zahraničí na celkovej zamestnanosti krajov SR (v %)

Zdroj: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za roky 2005 až 2015, prepočty INEKO

Chudobe sú podľa štatistík najviac vystavené domácnosti s deťmi a čiastočne aj samostatne žijúci jednotlivci. Z hľadiska vykonávanej ekonomickej aktivity sú najviac ohrození nezamestnaní a neaktívne osoby mimo dôchodcov, teda opäť hlavne deti.

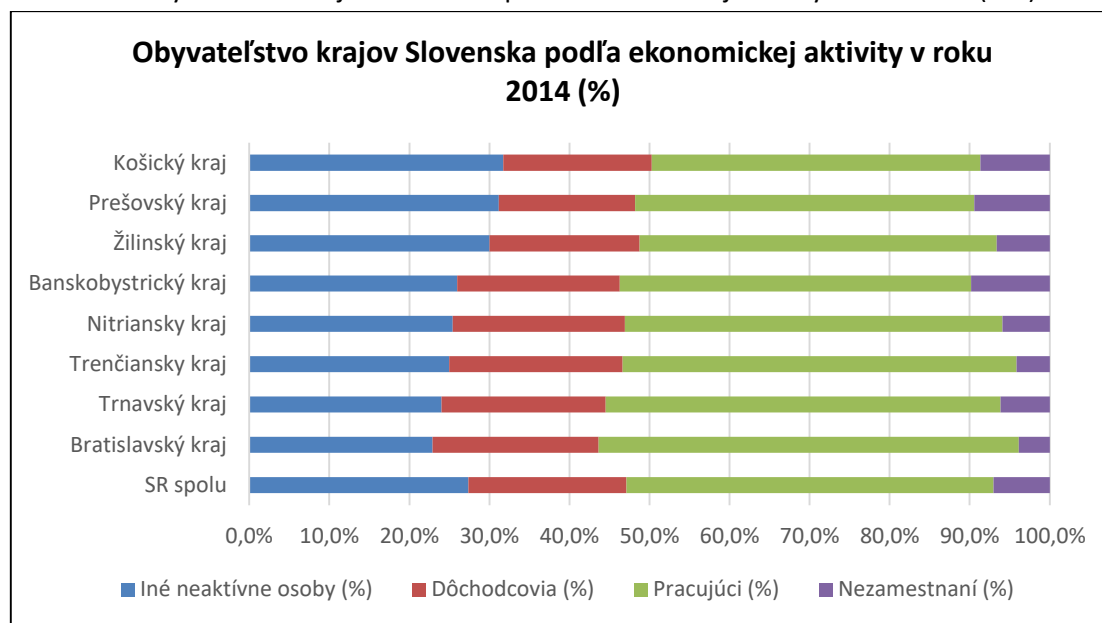
Graf 4.29: Miera rizika chudoby v SR podľa ekonomickej aktivity v roku 2014 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Najviac neaktívnych osôb⁴⁵ žije v krajoch KE, PO, ZA, BB, čo nasvedčuje, že tieto kraje sú najviac vystavené riziku chudoby.

Graf 4.30: Obyvateľstvo krajov Slovenska podľa ekonomickej aktivity v roku 2014 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty INEKO

Záver podkapitoly: Nezamestnanosťou, nedostatočnou ponukou miestnych voľných pracovných miest a nútenou migráciou za zamestnaním do zahraničia najviac trpia kraje BB, PO a ZA. Posledných päť rokov navyše rastie hlavne v krajoch PO, BB a ZA oproti ostatným podiel pracovníkov nachádzajúcich si prácu v zahraničí, čo svedčí o pretrvávani regionálnych rozdielov. Berúc do úvahy najohrozenejšie skupiny obyvateľstva, rizikom chudoby sú najviac ohrození obyvatelia krajov KE, PO, ZA a BB. Práve v týchto krajoch padajú na úrodnú pôdu populistické sľuby o veľkorysom vytváraní pracovných miest zo strany štátu či obmedzovaní prívlu imigrantov siahajúcich na tunajšie pracovné príležitosti.

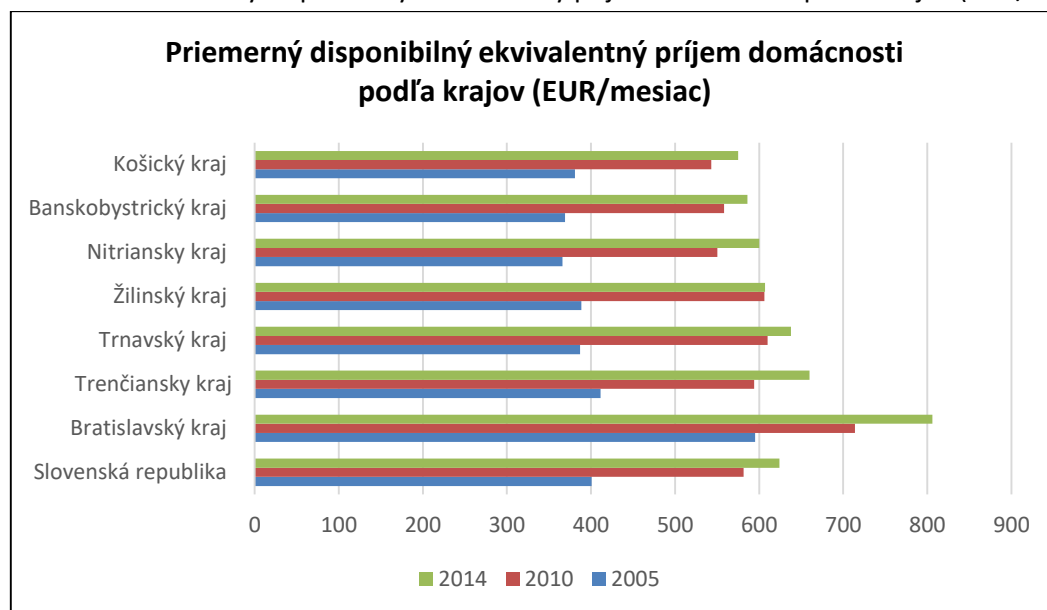
4.6 Príjmy, výdavky a zadlženosť v krajoch

Z hľadiska sledovania chudoby je vhodným ukazovateľom na meranie príjmu ekvivalentný disponibilný príjem. Vypočíta sa tak, že disponibilný príjem celej domácnosti sa vydolí ekvivalentnou veľkosťou domácnosti a získa sa priemerný príjem na jedného člena domácnosti.

⁴⁵ **Ekonomicky neaktívne obyvateľstvo** sú osoby, ktoré sú v sledovanom týždni bez práce, pretože sa pripravujú na povolanie, poberajú dôchodok, starajú sa o domácnosť, navštevujú rekvalifikačný kurz a z uvedených (prípadne ďalších) dôvodov si v priebehu posledných štyroch týždňov aktívne nehľadajú zamestnanie alebo si zamestnanie hľadajú, no nie sú schopní nastúpiť do 14 dní. Rovnako sem patria osoby na rodičovskej dovolenke a osoby, ktoré majú záujem pracovať, ale zamestnanie si nehľadajú, pretože neveria, že si nájdu primeranú prácu (tzv. odradení). Do ukazovateľa sú zahrnuté aj osoby mladšie ako 15 rokov.

Regionálna štruktúra priemerného disponibilného ekvivalentného príjmu domácnosti ukazuje, že za celoštátnym priemerom zaostávajú kraje KE, BB, NR a ZA.

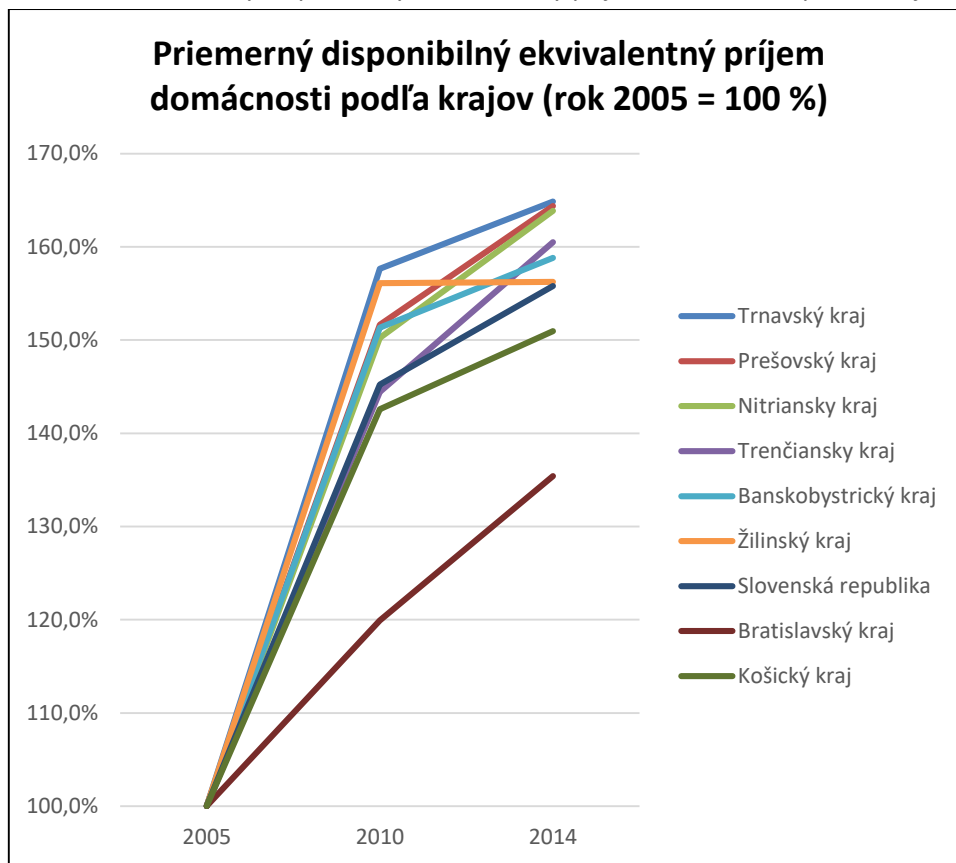
Graf 4.31: Priemerný disponibilný ekvivalentný príjem domácnosti podľa krajov (EUR/mesiac)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Keď sa však pozrieme podrobnejšie na vývoj v čase, zistíme, že práve kraj BA, ktorý sa príjmami vymyká zo Slovenska, má jednoznačne najnižšiu dynamiku rastu príjmov. Ostatné kraje sa v tomto ukazovateli pohybujú v pomerne úzkom intervale.

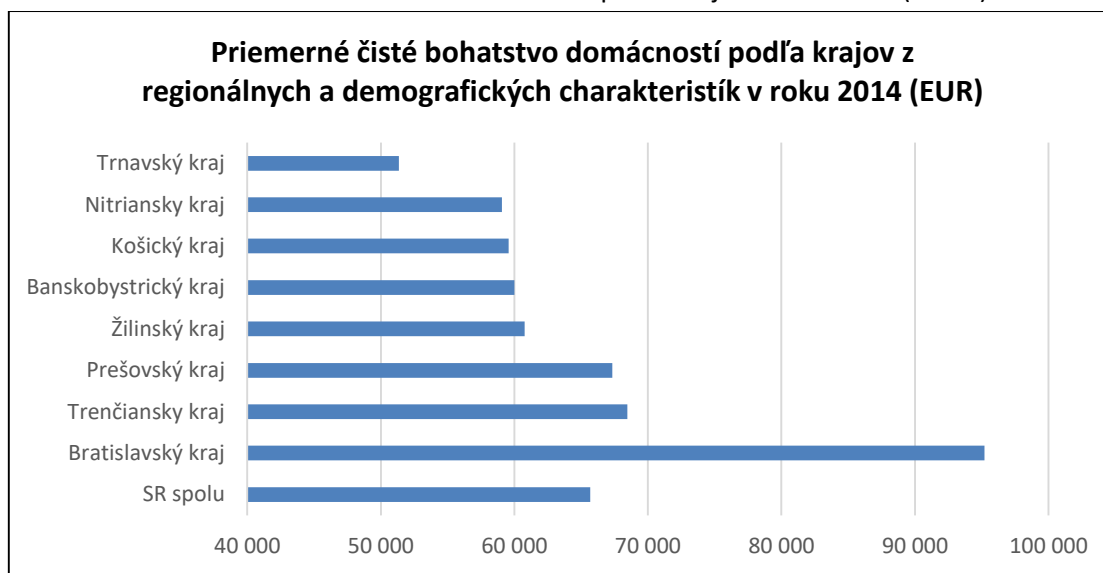
Graf 4.32: Priemerný disponibilný ekvivalentný príjem domácnosti podľa krajov (rok 2005 = 100 %)

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty INEKO

Dôležitým momentom je však posudzovať, z akej úrovne nastáva dobiehanie príjmov. Na to je vhodný ukazovateľ čistého bohatstva domácností. Z porovnania za rok 2014 vidíme, že najnižšie čisté bohatstvo, teda rozdiel medzi celkovými reálnymi aktívami (nehnuteľnosti, automobily a pod.) a finančnými aktívami (vklady v bankách, investície do podielových fondov a pod.) na jednej strane a celkovými pasívami (nesplatené pôžičky, úvery a pod.) na druhej strane je stále v krajoch NR, KE a BB. Výnimku predstavuje kraj TT, ktorý sa v tomto meraní umiestnil najhoršie, a to hlavne pre nadpriemernú zadlženosť jeho obyvateľov.

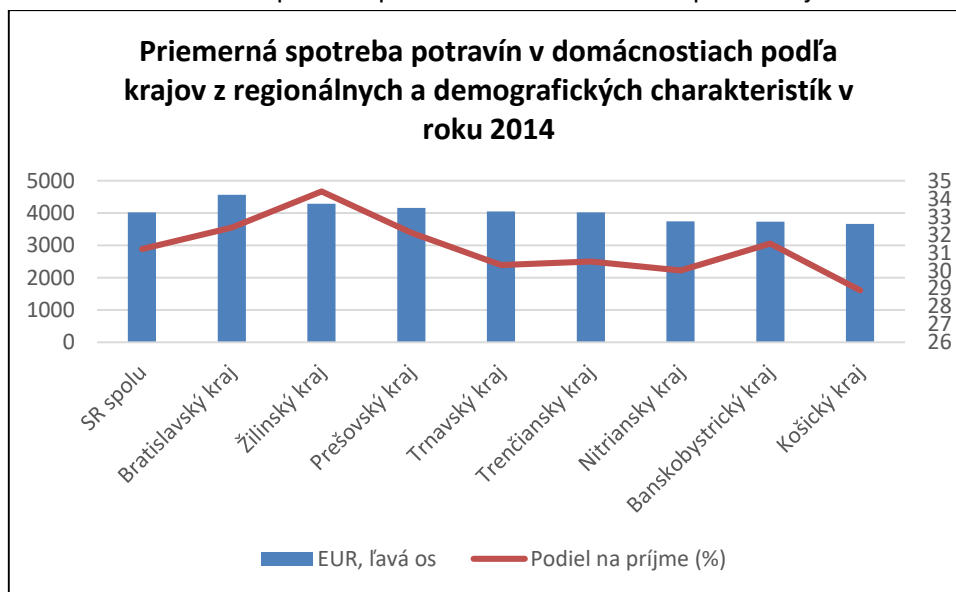
Graf 4.33: Priemerné čisté bohatstvo domácností podľa krajov v roku 2014 (v EUR)

Zdroj: Národná banka Slovenska

Keď sa pozrieme na spotrebu potravín, kde zväčša platí, že čím viac peňazí z príjmu sa míňa týmto spôsobom, tým slabšia je ekonomická kondícia domácností, potom najhoršie sú na tom kraje ZA, PO a BB. Najvyspelejší kraj BA je pravdepodobne výnimkou, pretože napriek vysokému podielu potravín sú tu príjmy najvyššie, čo znamená, že tu obyvatelia konzumujú drahšie potraviny.

Graf 4.34: Priemerná spotreba potravín v domácnostiach podľa krajov v roku 2014

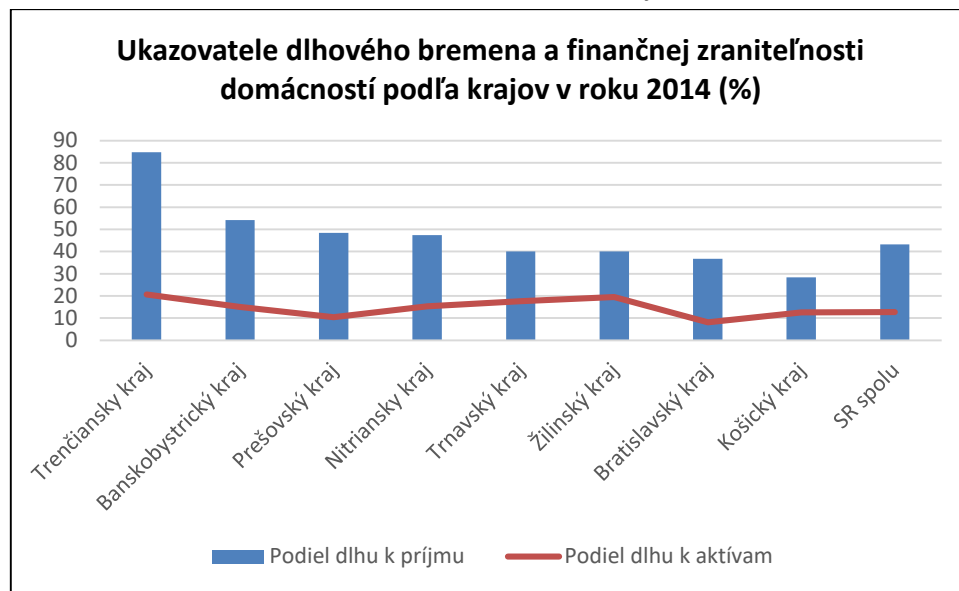

Zdroj: Národná banka Slovenska

O ekonomickej situácii domácností vypovedá ukazovateľ zadlženosti. Najviac sú ochotní zadlžovať sa jednoznačne obyvatelia kraja TN. Potom sa najviac zadlžujú obyvatelia krajov BB, PO a NR. Z tohto

pohľadu je dôležitá politika niektorých populistických strán, ktoré sľubujú razantný vstup do exekučných konaní s cieľom odpustenia časti dlhov dlžníkom.

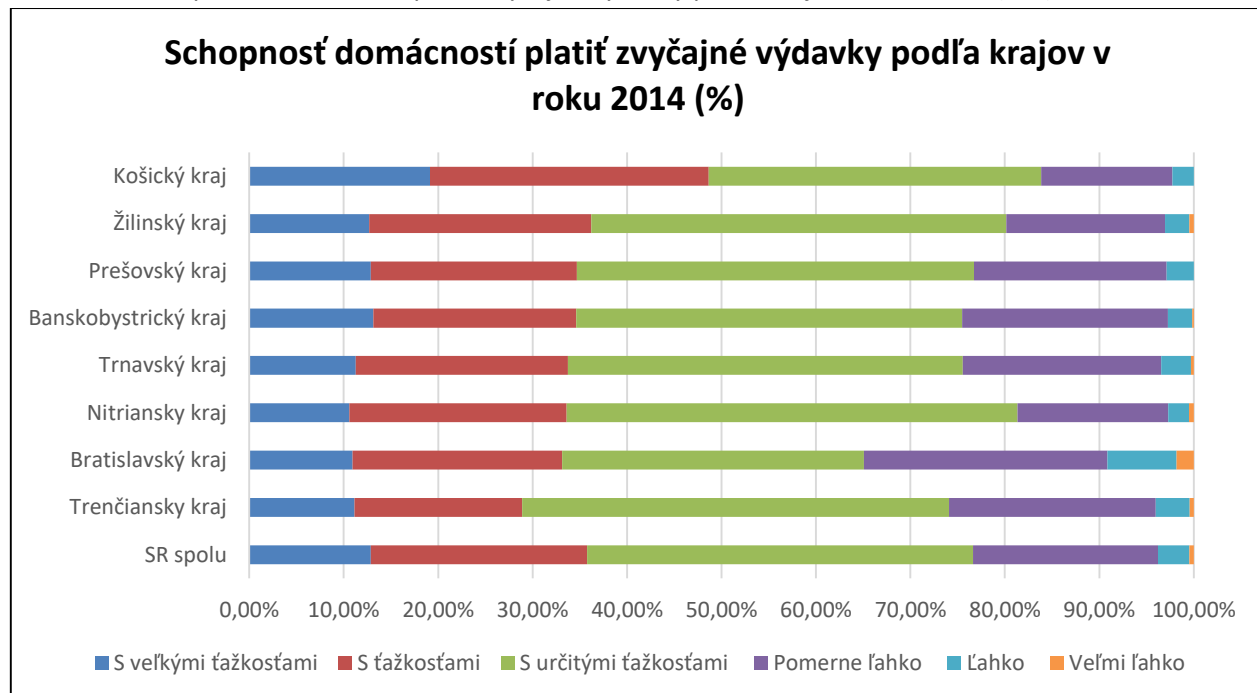
Graf 4.35: Ukazovatele dlhového bremena a finančnej zraniteľnosti domácností podľa krajov v roku 2014

Zdroj: Národná banka Slovenska

Štatistický úrad SR skúma schopnosť domácností platiť svoje dlhy. Veľmi nízka je hlavne v krajoch KE, ZA a PO. Tu obyvatelia asi najradšej počúvajú sľuby politikov o exekučných amnestiách.

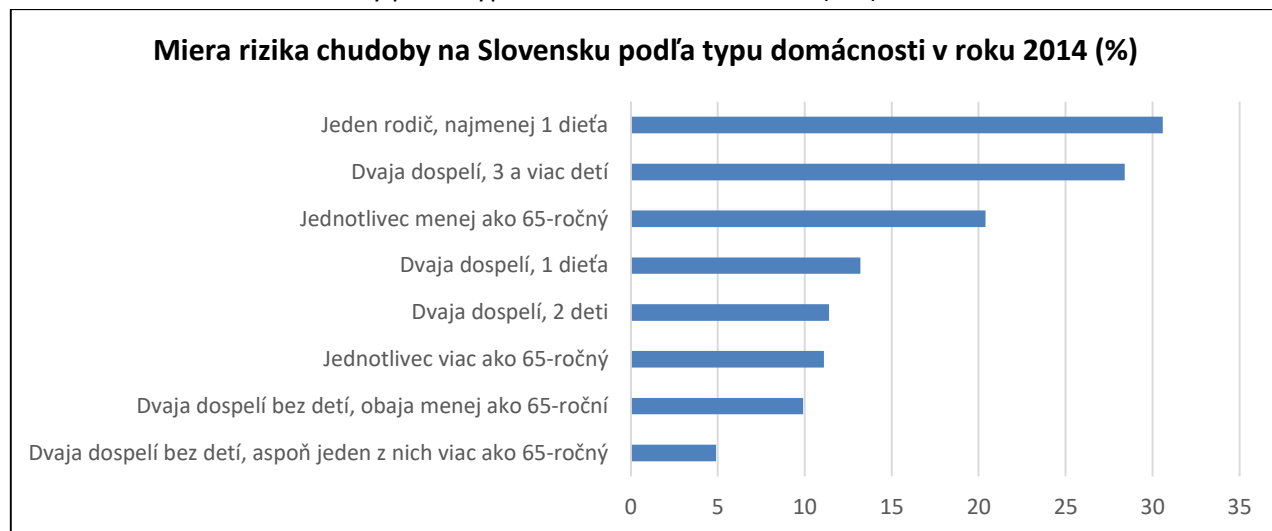
Graf 4.36: Schopnosť domácností platiť zvyčajné výdavky podľa krajov v roku 2014 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR

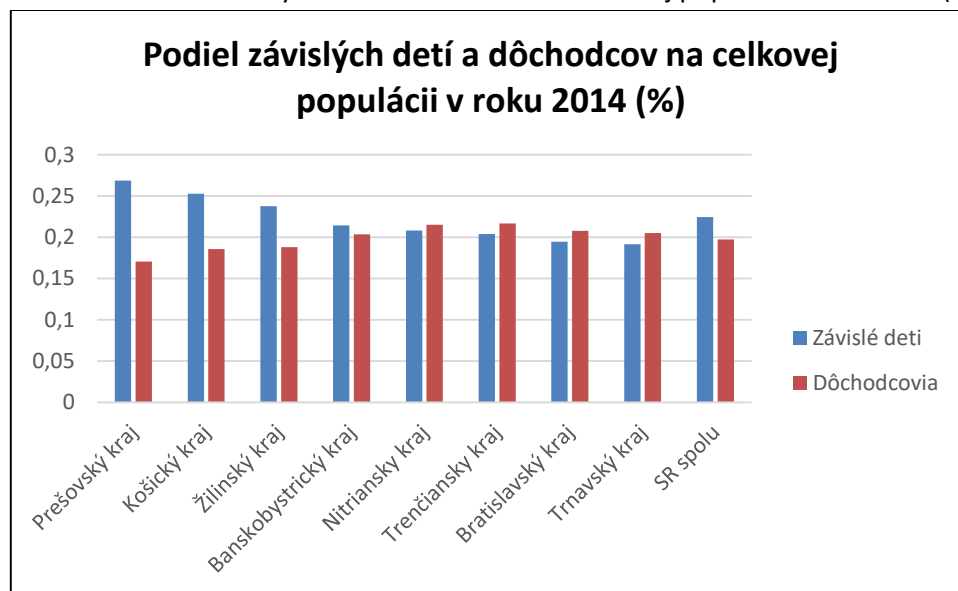
Napokon sa pozrieme na zraniteľnosť chudobou z hľadiska zloženia domácností. Najviac zraniteľné chudobou sú domácnosti s deťmi a čiastočne aj samostatne žijúci jednotlivci. Takýchto ľudí najviac žije v krajoch PO, KE, ZA a BB.

Graf 4.37: Miera rizika chudoby podľa typu domácnosti v roku 2014 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR

Graf 4.38: Podiel závislých detí a dôchodcov na celkovej populácii v roku 2014 (v %)

Zdroj: Štatistický úrad SR, prepočty autora

Záver podkapitoly: Ukazovatele rastu príjmov za posledné desaťročie naznačujú, že regióny dobiehajú najvyspelejšie juhozápadné Slovensko, no sčasti iba vďaka migrovaniu za prácou. Z hľadiska príjmov a vlastného majetku, ako východiskovej bázy, sú na tom na Slovensku najhoršie domácnosti v krajoch KE, BB, NR a ZA. Dlhý a schopnosť splácať ich trápia popri vyčnievajúcim kraji TN hlavne obyvatel'ov krajov KE, ZA a PO, kde zároveň žije najviac obyvatel'ov domácností vystavených chudobe. Práve voliči z

týchto domácností si prajú od politikov počuť veľké sľuby na zlepšenie ich finančnej situácie a populistická chlebová politika má u nich najväčšiu šancu na úspech.

4.7 Podpora extrémistom a chudoba v okresoch

Predmetom skúmania bol aj podrobnejší pohľad na regióny Slovenska a pokus sledovať súvislosti medzi príklonom voličov k ĽSNS a ekonomickým postavením obyvateľov v okresoch.

Keďže na Slovensku sa nemeria chudoba podľa jednotlivých okresov, ako podklad sme vzali poslednú štúdiu Zuzany Veselovskej a Antona Michálka z Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied, kde sa podujali priradiť okresom stupeň miery rizika chudoby v rokoch 2001 a 2011 na základe čiastkových meraných ukazovateľov, ako boli nezamestnanosť, nízke vzdelanie, veľkosť rodiny, neúplné rodiny, preplnenosť bytu, bez vody v byte. Výsledné číselné ohodnotenie okresu padlo do niektorého z intervalov, ktoré sme označili číslami od 1 do 5, pričom 1 je najmenšia a 5 najväčšia miera rizika chudoby.⁴⁶

Ako ďalšie ukazovatele sme skúmali podobne ako pri krajoch mieru nezamestnanosti a priemernú mzdu v jednotlivých okresoch, ako aj podiel rómskej populácie, ktorý sme prevzali z Atlasu rómskych komunít ministerstva vnútra⁴⁷.

Ukazovatele chudoby resp. ekonomickej úrovne sme porovnali s podporou ĽSNS a pre lepšiu porovnateľnosť aj s prepočítanou podporou ĽSNS, t.j. po odrátaní 83,1 % voličov maďarskej národnosti, ktorí podľa exit poll agentúry Focus volili strany SMK a Most-Híd⁴⁸. Na základe uvedených ukazovateľov sme zostavili tabuľku okresov v poradí podľa miery podpory strane ĽSNS.

⁴⁶ Index chudoby vyjadruje mieru chudoby v jednotlivých okresoch prepočítanú na jednoduché číslo od 1 do 5: ak je miera chudoby v okrese v intervale 2,44-13,56 prideliť sa jej index 1, v intervale 13,57-19,00 index 2, v intervale 19,01-29,78 index 3, v intervale 29,79-41,39 index 4 a v intervale 41,40-61,11 index 5.

⁴⁷ Atlas rómskych komunít uvádza len obce s ucelenejšími rómskymi komunitami. Súčet Rómov v takto sledovaných obciach však dáva 402-tisíc, čo sa veľmi blíži odhadom o celkovom počte Rómov na Slovensku.

⁴⁸ Potreba odpočítať časť voličov maďarskej národnosti vychádza z hypotézy, že prevažná väčšina z nich volila na základe etnického kľúča. V oblastiach s vyšším podielom občanov maďarskej národnosti to znižuje potenciálny volebný výsledok ĽSNS či strán, ktoré si voliči vyberajú prevažne z iných než etnických dôvodov. Hypotézu čiastočne potvrdzuje Exit poll agentúry Focus z marca 2016, podľa ktorého volilo strany SMK a Most-Híd až 83,1 % voličov maďarskej národnosti, kým stranu ĽSNS volilo len 1,4 % voličov maďarskej národnosti. Na základe týchto údajov sme prepočítali volebný zisk ĽSNS v jednotlivých okresoch tak, že sme odrátali z odhadovaného počtu voličov maďarskej národnosti 83,1 %. Bohužiaľ, údaje o volebnom správaní občanov maďarskej národnosti za jednotlivé okresy nie sú známe, ide preto o zjednodušenie.

Tabuľka 4.2: Okresy podľa podpory ĽSNS vo voľbách v roku 2016

Okres	Podpora ĽSNS medzi všetkými voličmi (v %)	Podpora ĽSNS po odrátaní väčšiny maďarských voličov (v %)	Podiel rómskej populácie (v %)	Index chudoby (1-5)	Miera nezamestnanosti (marec 2016, v %)	Priemerná mesačná mzda (2015, v EUR)
Krupina	15,35	15,40	10,74	5	11,12	695
Brezno	14,06	14,07	9,96	4	11,45	820
Poltár	13,66	13,71	11,07	4	20,09	713
Revúca	13,64	16,21	31,48	5	20,47	770
Kežmarok	13,32	13,33	26,32	5	21,59	678
Dolný Kubín	12,59	12,60	1,06	3	9,51	876
Žiar nad Hronom	12,09	12,12	5,59	2	9,88	876
Žarnovica	11,54	11,55	3,56	4	13,18	880
Tvrdošín	11,33	11,33	N/A	3	7,90	804
Vranov nad Topľou	11,29	11,30	21,71	5	18,43	737
Gelnica	11,21	11,23	25,73	5	16,29	699
Kysucké Nové Mesto	11,18	11,19	0,87	4	9,05	1076
Veľký Krtíš	11,11	13,87	12,29	5	16,96	707
Detva	10,99	10,99	3,88	3	11,70	875
Banská Štiavnica	10,94	10,96	3,70	4	14,22	732
Čadca	10,82	10,82	0,54	3	8,89	747
Ružomberok	10,78	10,79	1,43	3	9,03	957
Bytča	10,53	10,54	N/A	3	9,51	829
Námestovo	10,47	10,47	N/A	4	8,00	716
Poprad	10,31	10,32	11,11	3	9,41	888
Stará Ľubovňa	10,13	10,13	14,74	4	10,47	793
Spišská Nová Ves	10,11	10,11	21,74	5	12,91	812
Nové Mesto nad Váhom	10,06	10,07	2,69	1	5,78	944
Piešťany	9,89	9,91	1,39	1	4,78	878
Sabinov	9,86	9,87	19,29	5	17,89	791
Ilava	9,80	9,81	1,84	1	5,89	893
Zlaté Moravce	9,76	9,84	3,34	3	7,69	790
Hlohovec	9,74	9,75	2,64	2	5,65	916
Bardejov	9,71	9,71	13,85	4	17,12	636
Považská Bystrica	9,65	9,65	0,39	3	7,14	888
Humenné	9,36	9,37	5,25	3	14,16	763
Banská Bystrica	9,33	9,36	1,62	1	7,84	957
Topoľčany	9,12	9,15	1,38	1	8,34	801
Turčianske	9,11	9,11	1,61	2	8,34	735

Teplice						
Skalica	8,97	8,99	4,99	1	5,49	1037
Liptovský Mikuláš	8,97	8,98	4,47	2	8,01	797
Košice - okolie	8,92	9,72	20,43	5	16,97	862
Levoča	8,85	8,86	18,04	5	15,10	781
Prievidza	8,79	8,81	1,75	2	9,78	890
Partizánske	8,79	8,80	1,71	3	8,53	821
Púchov	8,72	8,72	0,61	1	4,89	944
Žilina	8,72	8,72	0,80	1	6,74	991
Rožňava	8,68	11,00	22,63	5	20,36	867
Rimavská Sobota	8,66	12,34	28,24	5	26,91	684
Trnava	8,63	8,64	1,43	1	5,13	1070
Bánovce nad Bebravou	8,63	8,63	2,72	2	7,07	816
Sobrance	8,54	8,54	11,90	5	17,73	819
Nitra	8,41	8,82	3,37	2	6,67	907
Stropkov	8,37	8,38	9,98	4	13,91	722
Senica	8,21	8,22	4,36	3	8,53	857
SR	8,04	8,66	7,45	2,83	9,89	883
Zvolen	7,93	7,95	6,56	2	8,63	963
Martin	7,91	7,93	2,09	2	5,61	994
Prešov	7,87	7,88	10,13	4	11,86	875
Svidník	7,50	7,50	13,28	4	17,97	733
Trenčín	7,42	7,43	0,28	1	5,57	935
Košice III	7,40	7,55	N/A	2	6,27	810
Malacky	7,25	7,28	6,10	3	5,64	1060
Košice II	7,04	7,18	N/A	2	8,09	1176
Michalovce	7,01	7,71	17,71	4	14,64	844
Levice	6,82	8,55	5,98	4	10,21	915
Lučenec	6,81	8,44	17,82	5	16,70	770
Košice mesto	6,80	6,96	7,60	2	7,59	1042
Košice IV	6,69	6,84	N/A	2	7,10	1025
Myjava	6,61	6,62	2,46	1	5,53	837
Šaľa	6,59	8,92	7,05	4	7,15	935
Košice I	6,38	6,54	N/A	1	7,98	998
Snina	6,25	6,25	6,46	3	15,38	702
Pezinok	6,18	6,21	0,32	2	5,37	828
Trebišov	6,01	7,70	17,13	5	17,10	760
Medzilaborce	5,79	5,80	12,29	4	15,96	732
Galanta	5,72	8,07	4,99	2	4,28	804
Nové Zámky	5,51	7,63	3,96	3	9,41	775
Senec	4,92	5,55	1,57	2	5,30	973

Bratislava V	4,79	4,94	N/A	1	4,27	1248
Bratislava IV	4,47	4,55	N/A	1	5,09	1359
Bratislava	4,14	4,28	2,10	1	4,81	1347
Bratislava II	4,01	4,18	N/A	1	5,09	1446
Bratislava III	3,71	3,79	N/A	1	5,14	1314
Bratislava I	2,70	2,76	N/A	1	4,34	1375
Komárno	2,06	4,37	6,16	4	12,30	787
Dunajská Streda	1,29	3,42	6,37	3	8,48	801

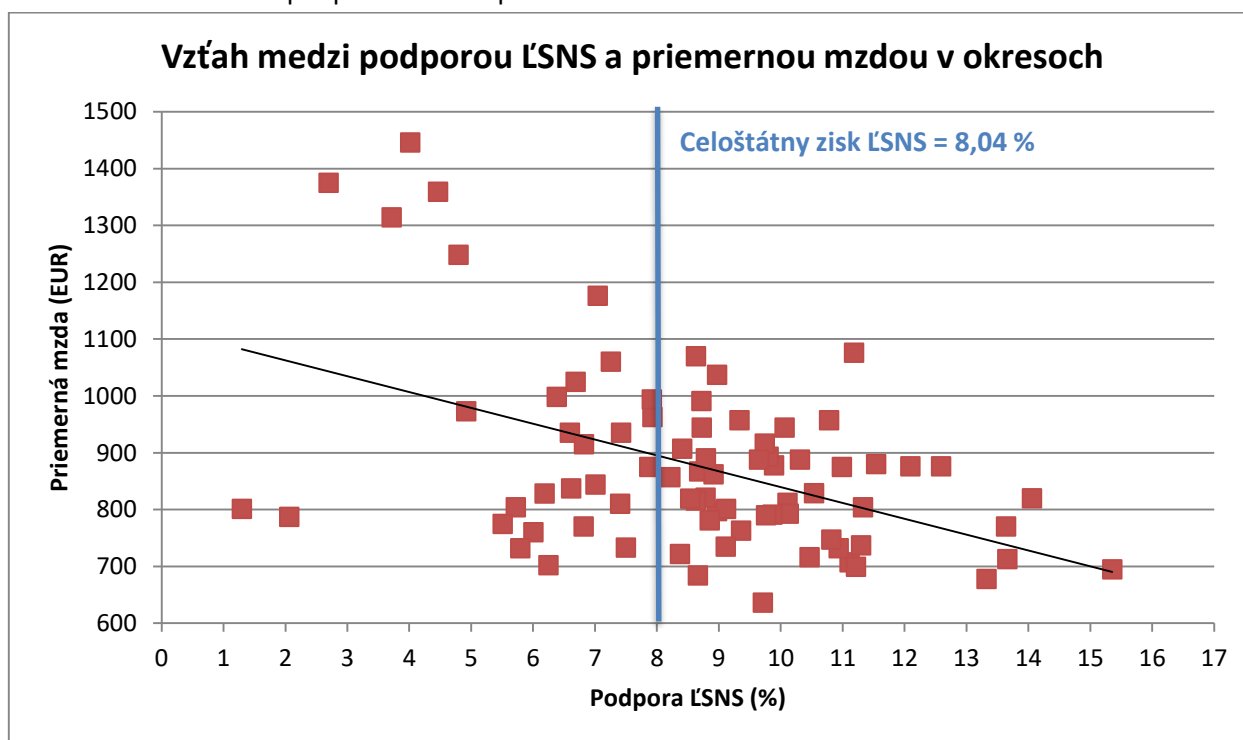
* chudoba meraná na stupnici od 1 (najnižšia) do 5 (najvyššia)

N/A = nezistené ucelené komunity Rómov

Zdroj: Štatistický úrad SR, Slovenská akadémia vied, Atlas rómskych komunít 2013, prepočty autorov

Z tabuľky možno postrehnúť, že podpora ĽSNS bola vo viacerých prípadoch vyššia v okresoch s vyšším stupňom chudoby (korelačný koeficient⁴⁹ 0,36 pri indexe chudoby a -0,46 pri priemernej mzde). Táto súvislosť je zreteľnejšia pri pohľade na podporu ĽSNS po odrátaní väčšiny voličov maďarskej národnosti (korelačný koeficient 0,49 pri indexe chudoby a -0,54 pri priemernej mzde). Napríklad z 10 okresov s najvyššou podporou ĽSNS majú 4 najvyšší index chudoby a 3 majú druhý najvyšší index. Z 20 okresov s najvyššou podporou ĽSNS má 6 najvyšší index chudoby a 6 druhý najvyšší.

Graf 4.39: Vzťah medzi podporou ĽSNS a priemernou mzdou v okresoch SR

Zdroj: Štatistický úrad SR, Atlas rómskych komunít 2013

⁴⁹ Korelácia je väzba (vzťah) medzi dvomi alebo viacerými premennými v štatistickom súbore. Korelačný koeficient vyjadruje intenzitu tejto väzby, pričom môže nadobúdať hodnotu na intervale <-1; 1>, kde -1 znamená najsilnejší záporný vzťah, 1 najsilnejší kladný vzťah a 0 znamená žiadny vzťah. Korelačný koeficient nevyjadruje kauzalitu, resp. príčinnú súvislosť, teda či jedna premenná ovplyvňuje inú.

Z Tabuľky 4.2 vyplýva aj vysoká súvislosť medzi mierou chudoby a podielom rómskeho obyvateľstva (korelačný koeficient 0,78 pri indexe chudoby a 0,84 pri miere nezamestnanosti). Je preto možné, že vyššia podpora ĽSNS v chudobnejších okresoch odráža aj vyšší podiel rómskeho obyvateľstva v nich.

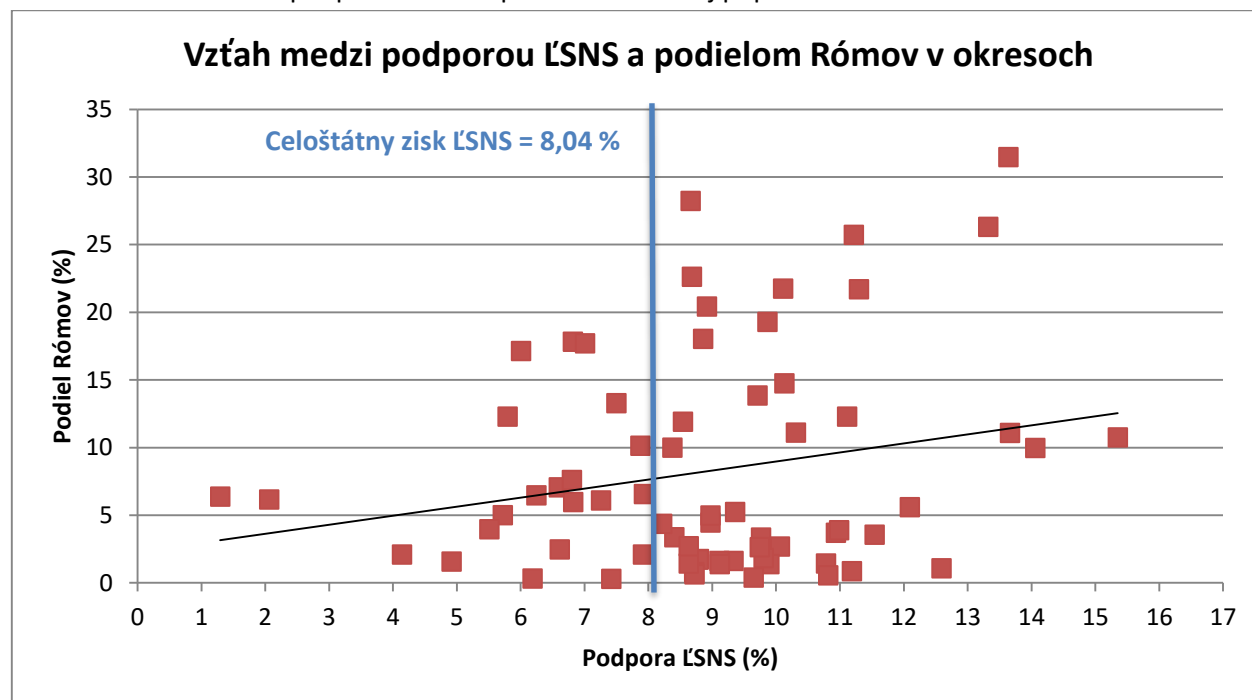
Tabuľka 4.3: Korelácie medzi podporou ĽSNS, chudobou a podielom rómskeho obyvateľstva v okresoch

	Podpora ĽSNS	Podpora ĽSNS po odrátaní väčšiny maďarských voličov	Index chudoby	Miera nezamestnanosti	Priemerná mzda
Podpora ĽSNS	1,00	0,94	0,36	0,34	-0,46
Podpora ĽSNS po odrátaní väčšiny maďarských voličov	0,94	1,00	0,49	0,46	-0,54
Podiel rómskeho obyvateľstva	0,22	0,37	0,78	0,84	-0,48

Zdroj: Prepočty autorov

Medzi rómskymi obyvateľmi, najmä v odľahlých enklávach, je vysoká nezamestnanosť a odkázanosť na sociálne dávky, čo môže poburovať voličov ĽSNS, ktorá často používa protirómsku rétoriku. Preto je zaujímavé sledovať, či práve v oblastiach s vyšším podielom rómskeho obyvateľstva mala väčšiu podporu. Údaje z Tabuľky 4.2 pri pohľade na podporu ĽSNS ukazujú len miernu súvislosť (korelačný koeficient 0,22), čo vizuálne potvrdzujú aj mapy okresov s vyznačením podielu rómskeho obyvateľstva (Obrázok 4.1) a podielu podpory ĽSNS (Obrázok 4.2). Súvislosť sa trochu zosilňuje pri pohľade na podporu ĽSNS po odrátaní väčšiny voličov maďarskej národnosti (korelačný koeficient 0,37). Vo viacerých okresoch s vyšším podielom rómskeho obyvateľstva dosiahla ĽSNS nadpriemerné výsledky. Napríklad z 10 okresov s najvyššou podporou ĽSNS je 7 s podielom rómskej populácie vyšším ako 5 % a 5 s podielom vyšším ako 10 %. A to napriek tomu, že rómski voliči pravdepodobne hlasovali za iné strany ako ĽSNS.

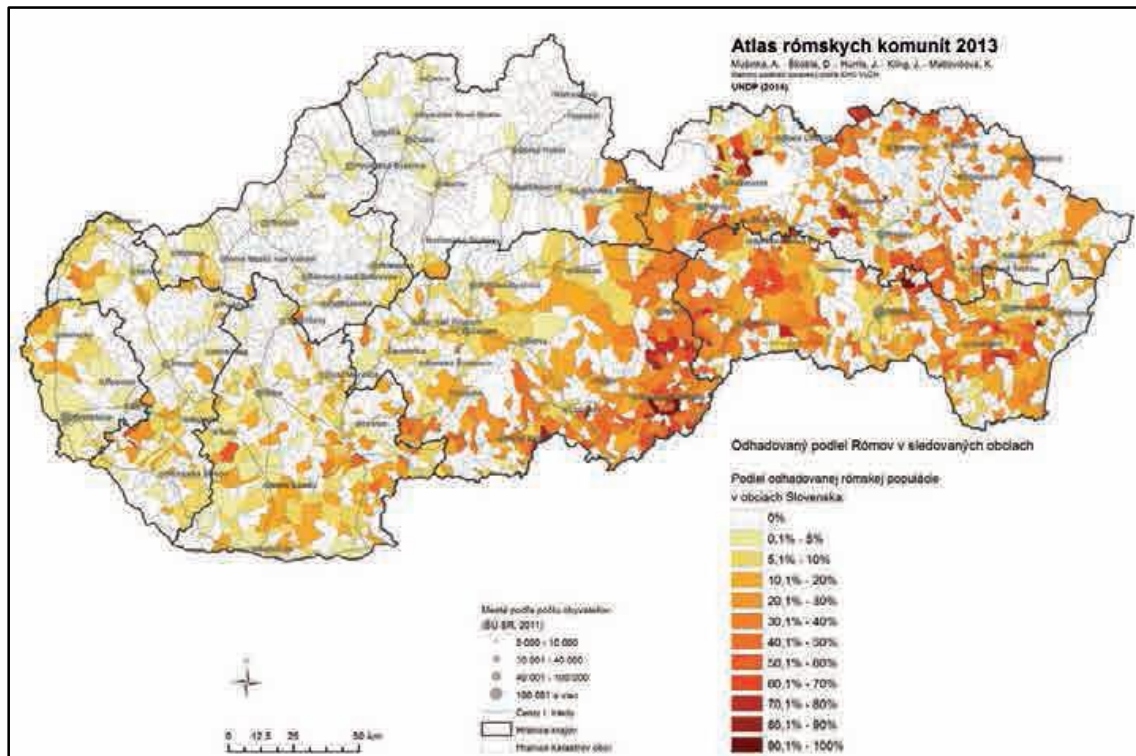
Graf 4.40: Vzťah medzi podporou ĽSNS a podielom rómskej populácie v okresoch SR

Zdroj: Štatistický úrad SR, Atlas rómskych komunít 2013, prepočty autorov

Na druhej strane existujú aj opačné príklady, keď mala ĽSNS podpriemerný zisk v okresoch s vysokým podielom rómskeho obyvateľstva, resp. keď mala ĽSNS nadpriemerný zisk aj v okresoch s nízkym podielom rómskeho obyvateľstva. Napríklad z 20 okresov s najvyššou podporou ĽSNS bolo 10 s podielom rómskeho obyvateľstva nižším ako 5 %. Príčinou môžu byť iné dôvody, prečo obyvatelia týchto okresov volili ĽSNS, napríklad nacionálna alebo protikorupčná rétorika. Príčinou však môže byť aj stereotypné zmýšľanie časti voličov, keď Rómov posudzujú aj bez osobnej skúsenosti s nimi.

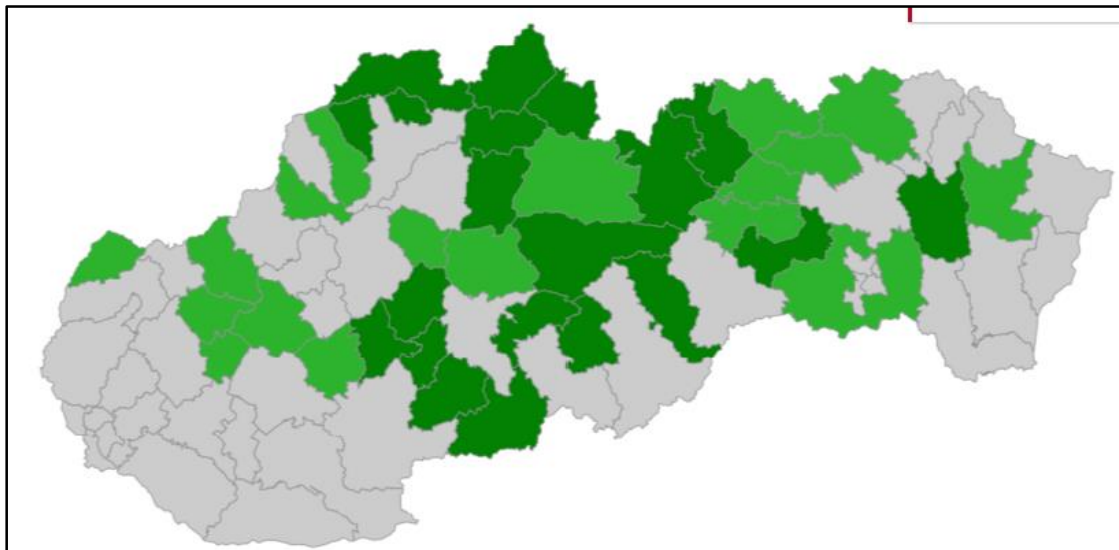
Obrázok 4.1: Odhadovaný podiel Rómov v sledovaných obciach*

* tmavší odtieň znamená vyšší podiel Rómov na obyvateľoch obcí

Zdroj: Atlas rómskych komunit 2013

Obrázok 4.2: Územná podpora strane Kotleba – ĽSNS v parlamentných voľbách v roku 2016

Zdroj: Denník N

Záver podkapitoly: Analýza ukazuje súvislosť medzi podporou ĽSNS po odrátaní časti voličov SMK a Most-Híd a ekonomickou zaostalosťou jednotlivých okresov. O čosi miernejšia súvislosť sa ukázala aj medzi podporou ĽSNS po odrátaní časti voličov maďarských strán a podielom rómskeho obyvateľstva v okrese.

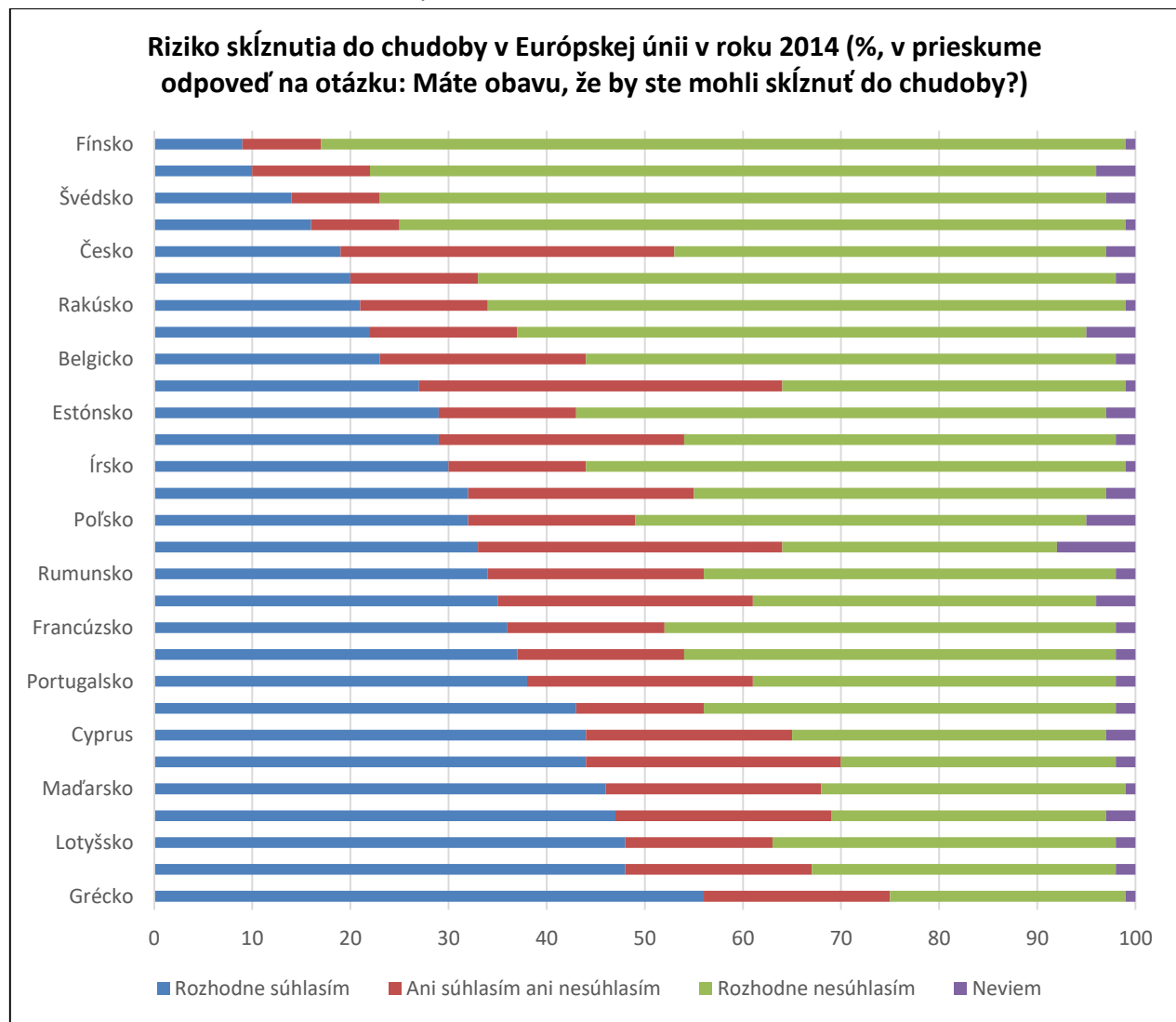
4.8 Názory obyvateľov a realita

Za zmienku ešte stojí výrazne pesimistický postoj k vlastnej budúcnosti, keď Slováci hľadajú na ňu v čiernych farbách a v rozpore s realitou.

V nasledujúcich dvoch grafoch prinášame postoje samých obyvateľov, ako vnímajú svoju ekonomickú situáciu, a skutočné ukazovatele na základe zberu údajov. Zreteľná je vyššia miera pozerania na svoju budúcnosť v čiernych farbách ako inde v Európe. V takomto nazeraní na vlastnú budúcnosť sa Slovákom vyrovnávajú azda len Maďari a Cyperčania.

Očakávania:

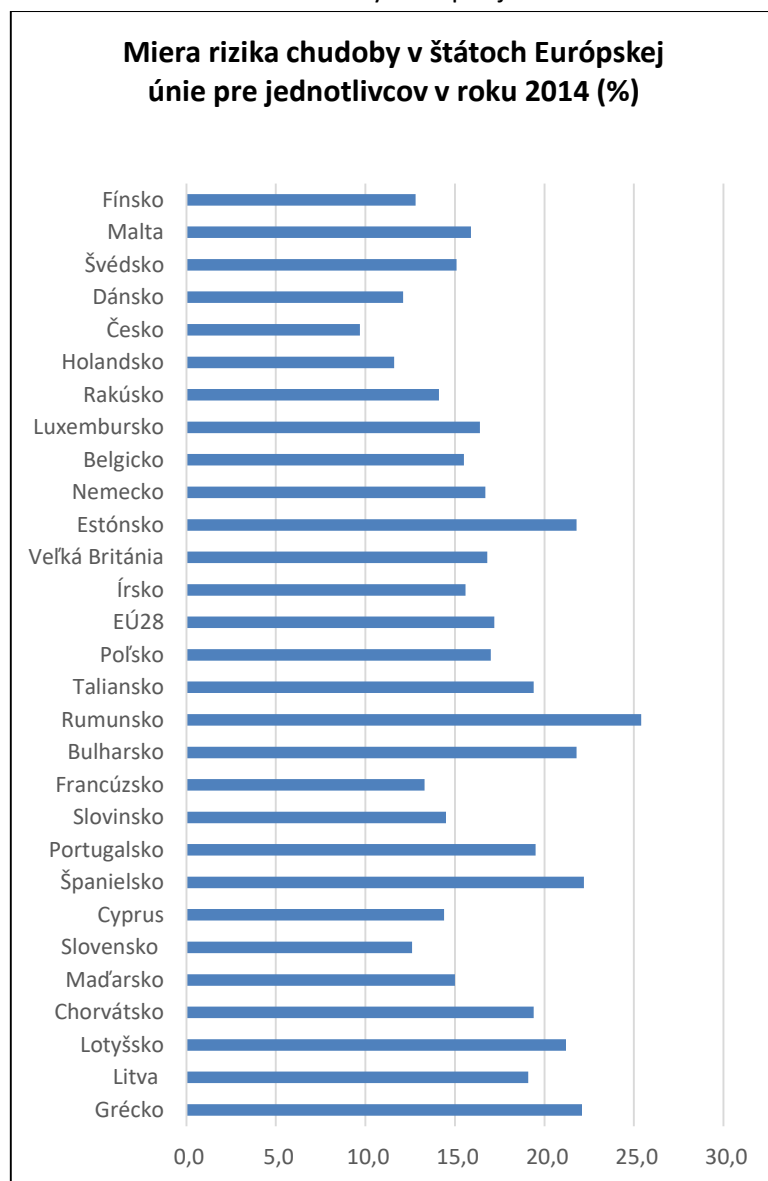
Graf 4.41: Riziko skĺznutia do chudoby v EÚ v roku 2014

Zdroj: Eurobarometer

Skutočnosť:

Graf 4.42: Miera rizika chudoby v EÚ pre jednotlivcov v roku 2014 (v %)

Zdroj: Eurostat

Záver podkapitoly: Skutočnosť ukazuje, že obyvatelia Slovenska dosahujú vo svojej sociálnej situácii lepšie výsledky, ako sú ich pôvodné očakávania. Táto nedôvera vo vlastné sily nahráva rastu popularity extrémistických a populistických politikov, ku ktorým mnohí voliči vzhliadajú ako k spasiteľom.

KAPITOLA 5: Vnímanie demokracie očami bežných ľudí a expertov

Autor: Peter Goliaš

V tejto kapitole prezentujeme výsledky troch prieskumov o vnímaní demokracie na Slovensku:

1. Prieskum Eurobarometra o spokojnosti s demokraciou na Slovensku a v štátoch V4.
2. Reprezentatívny prieskum verejnej mienky o vnímaní demokracie na Slovensku, ktorý na zadanie inštitútu INEKO vykonala agentúra Focus na prelome októbra a novembra na vzorke 1020 respondentov a následne v januári 2017 na vzorke 506, resp. 502 respondentov.
3. Prieskum názorov medzi vybranými osobnosťami, ktorý uskutočnil INEKO na prelome septembra a októbra 2016. Prieskumu formou elektronického dotazníka sa zúčastnilo 81 osobností, z nich 16 si želalo ostať v anonymite. Medzi respondentmi sú predstavitelia z mimovládneho sektora, podnikateľského prostredia, akadémie, médií a verejnej správy na Slovensku. Cieľom bolo zistiť postoje odborníkov na stav demokracie na Slovensku a na hlavné príčiny vysokej popularity autoritatívnych a anti-demokratických politikov, ako aj identifikovať iniciatívy, ktoré najviac pomáhajú alebo by mohli pomôcť rozvoju demokracie.

Pre kompletne závery reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky ako aj dotazníkového prieskumu medzi vybranými osobnosťami pozri prílohu k tejto kapitole.

Tabuľka 5.1: Zoznam účastníkov dotazníkového prieskumu

1	František Ambrovics	23	Robert Kičina	45	Laco Oravec
2	Martin Baláž	24	Ivan Košalko	46	Ján Orlovský
3	Peter Bárdy	25	Ctibor Košťál	47	Radovan Pala
4	Fedor Blaščák	26	Ján Kovalčík	48	Elena Pätoprstá
5	Ján Bunčák	27	Peter Kremský	49	Michal Piško
6	Konštantín Čikovský	28	Peter Krištúfek	50	Tomáš Profant
7	Peter Demčák	29	Peter Kunder	51	Dalibor Roháč
8	Richard Drutarovský	30	Rastislav Kužel	52	Miroslav Rusiňák
9	Martin Dubéci	31	Silvester Lavrík	53	Peter Serina
10	Richard Ďurana	32	Luboš Lopatka	54	Mikuláš Sliacky
11	Lukáš Fila	33	Darina Malová	55	Ondrej Smolár
12	Elena Gallová Kriglerová	34	Samuel Marec	56	Peter Spáčik
13	Peter Goliaš	35	Juraj Marušiak	57	Samuel Spáčik
14	Fedor Gömöry	36	Ján Mazák	58	Soňa Szomolányi
15	Peter Gonda	37	Grigorij Mesežnikov	59	Milan Šagát
16	Damas Gruska	38	Stanislav Mičev	60	Gabriel Šipoš
17	Ivan Harant	39	Daniel Milo	61	Peter Škodný
18	Pavol Hardoš	40	Ivana Molnárová	62	Filip Vagač
19	Ján Hargaš	41	Michal Mušák	63	Livia Vašáková
20	Jana Juráňová	42	Pavol Múdry	64	Magdaléna Vášáryová
21	Viera Kalmárová	43	Pavel Nechala	65	Dušan Zachar
22	Tomáš Kamenec	44	Andrej Nosko	66-81	16 anonymných účastníkov

Zhrnutie

- Podľa výsledkov Eurobarometra sa spokojnosť obyvateľstva s fungovaním demokracie v rokoch 2009 až 2014 na Slovensku zhoršovala, pravdepodobne aj v dôsledku dosahov globálnej finančnej krízy. Odvtedy sa zlepšuje, čo je pravdepodobne aj dôsledkom prudkého rastu reálnych miezd a poklesu nezamestnanosti. K novembru 2016 bolo skôr nespokojných 53 % obyvateľov, skôr spokojných 43 %. V porovnaní so susedmi z V4 vnímali fungovanie demokracie horšie len obyvatelia Maďarska.
- Podľa výsledkov Eurobarometra z novembra 2016 považujú ľudia na Slovensku za najdôležitejšie problémy nezamestnanosť (34 %) ako aj zdravotné a sociálne zabezpečenie (33 %), nasleduje rast cien a životné náklady (22 %) a ekonomická situácia (19 %). Medzi skúmanými odpoveďami nebola zahrnutá korupcia. Spomedzi krajín V4 obyvatelia Slovenska najviac nedôverujú polícii (nedôveruje 50 %, priemer ostatných krajín V3 je 34 %) ako aj spravodlivosti a právnemu systému (61 %, priemer V3 je 50 %). Naopak, relatívne najmenej nedôverujú obyvatelia Slovenska národnému parlamentu (nedôveruje 62 %, priemer V3 je 71 %) a vláde (62 %, priemer V3 je 66 %).
- Podľa reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky, ktorý sme zadali pre účely tejto štúdie, považuje až 40 % ľudí kvalitu demokracie na Slovensku za skôr zlú až mizernú, spokojných je len 26 %. Za posledných 5 rokov sa úroveň demokracie zhoršila podľa 43 % ľudí a zlepšila len podľa 18 %.
- V porovnaní s bežnými ľuďmi hodnotili stav a vývoj demokracie ešte kritickejšie experti, ktorých sme oslovili v dotazníkovom prieskume. Za skôr zlý až mizerný považuje súčasný stav demokracie polovica z nich a až 71 % si myslí, že sa kvalita demokracie za posledných 5 rokov zhoršila.
- Podľa expertov je úroveň demokracie na Slovensku horšia ako v ČR a Rakúsku, ale lepšia ako v Poľsku, Maďarsku a na Ukrajine.
- K rozvoju demokracie vzhľadom na ich potenciál podľa expertov najviac prispieva prezident Andrej Kiska, mimovládne organizácie zamerané na systémové zmeny a kontrolu mocných ako aj verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová. Naproti tomu najmenej prispieva vláda, Národná rada SR a Generálna prokuratúra. Z občianskych aktivít k rozvoju demokracie najviac prispievajú aktivity watchdogov a think-tankov zameraných na systémové zmeny a boj proti korupcii ako aj protesty občanov v kauzách Gorila a Bašternák.
- Z jednotlivých atribútov demokracie podľa expertov najlepšie funguje sloboda a kvalita mimovládnych organizácií a médií. Mimovládne organizácie majú na Slovensku relatívne silnú tradíciu od čias „mečiarizmu“ v 90-tych rokoch 20. storočia, keď sa časť verejnosti aj vďaka medzinárodnej podpore mobilizovala s cieľom zvrátiť politiku nacionalizmu a izolácie od západných štruktúr, ktorú presadzovala vtedajšia vláda pod vedením Vladimíra Mečiara. V súčasnosti je stabilita mimovládnych organizácií zameraných na kontrolu vlády a systémové zmeny skôr krehká, a to najmä v dôsledku ústupu zahraničných donorov a len čiastočnej kompenzácií z domácich zdrojov.

- Slobodu médií potvrdzuje aktuálne 12. miesto Slovenska spomedzi 180 krajín v rebríčku slobody médií (2016 World Press Freedom Index), ktorý zostavuje organizácia Reporters Without Borders. Pre porovnanie, Česká republika obsadila v rebríčku 21. miesto, Poľsko 47. miesto a Maďarsko 67. miesto.
- Ako ďalej vyplýva z prieskumu medzi expertmi, medzi najmenej funkčné atribúty demokracie patrí potieranie korupcie a klientelizmu, rovnosť pred zákonom a vymožitelnosť práva, pôsobenie politikov vo verejnom záujme, fungovanie regulačných a kontrolných inštitúcií, fungovanie nezávislej polície, prokuratúry a súdov.
- Demokracia na Slovensku zlyháva podľa respondentov reprezentatívneho prieskumu najmä preto, že politici nepracujú vo verejnom záujme (neriešia naozajstné problémy ľudí) ale v záujme vlastnom alebo spriaznených podnikateľov. Vnímaniu demokracie výrazne škodí aj prevládajúci pocit, že neehospodárne nakladanie s majetkom a peniazmi štátu sa netrestá, lebo je v záujme mocných, a tiež že si ľudia nie sú rovní pred zákonom a vymožitelnosť práva je slabá.
- Ako ukázal reprezentatívny prieskum z prelomu októbra a novembra 2016 na vzorke 1020 respondentov, takmer každý štvrtý občan Slovenska v danom čase videl alternatívu súčasného stavu demokracie už aj v zrušení parlamentného systému a nastolení diktatúry. K socialistickému zriadeniu pred roka 1989 by sa vrátilo 28 % ľudí. A 35 % pripúšťalo vystúpenie Slovenska z Európskej únie. S cieľom overiť výsledky sme otázku zopakovali v pôvodnom aj spresnenom znení v reprezentatívnom prieskume v januári 2017. Výsledky neukázali štatisticky významné rozdiely medzi odpoveďami na rôzne položené otázky. V porovnaní s prvým prieskumom z prelomu októbra a novembra 2016 však došlo k trom štatisticky významným zmenám:
 - podiel ľudí preferujúcich zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry klesol z 24 % na 16 %,
 - podiel ľudí preferujúcich vystúpenie z EÚ klesol z 35 % na 28 – 30 %,
 - podiel ľudí preferujúcich posilnenie úlohy štátu v ekonomike klesol zo 44 % na 37 – 39 %.
- Ľudí odmietajúcich demokraciu či EÚ je podľa pôvodného aj opakovaného prieskumu stále značná menšina. Väčšina populácie demokraciu podporuje. Viac než dve tretiny respondentov vidí jej zdokonalenie vo väčšej angažovanosti slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí. Takmer dve tretiny ľudí si želá posilniť nezávislosť a odbornosť policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci. Práve posilnenie nezávislosti a odbornosti kontrolných a regulačných orgánov označili za jedno z kľúčových riešení aj vybrané osobnosti v dotazníkovom prieskume INEKO.
- Z pohľadu volebných preferencií sú jednoznačne najviac nespokojní s atribútmi demokracie voliči strany ĽS-Naše Slovensko. Naopak najviac spokojní sú voliči strany SMER-SD. Výrazným prínosom pre demokraciu nie je žiadna politická strana. Mierny prínos majú strany KDH, SaS, Most-Híd a OĽaNO-NOVA.
- Kvalita demokracie zásadne alebo dosť výrazne ovplyvňuje kvalitu života podľa 52 % respondentov prieskumu verejnej mienky (podľa 10,5 % zásadne a podľa 41,8 % dosť výrazne), čiastočne podľa 34 %. Až 11 % ľudí si myslí, že kvalita života s demokraciou súvisí len málo alebo vôbec.

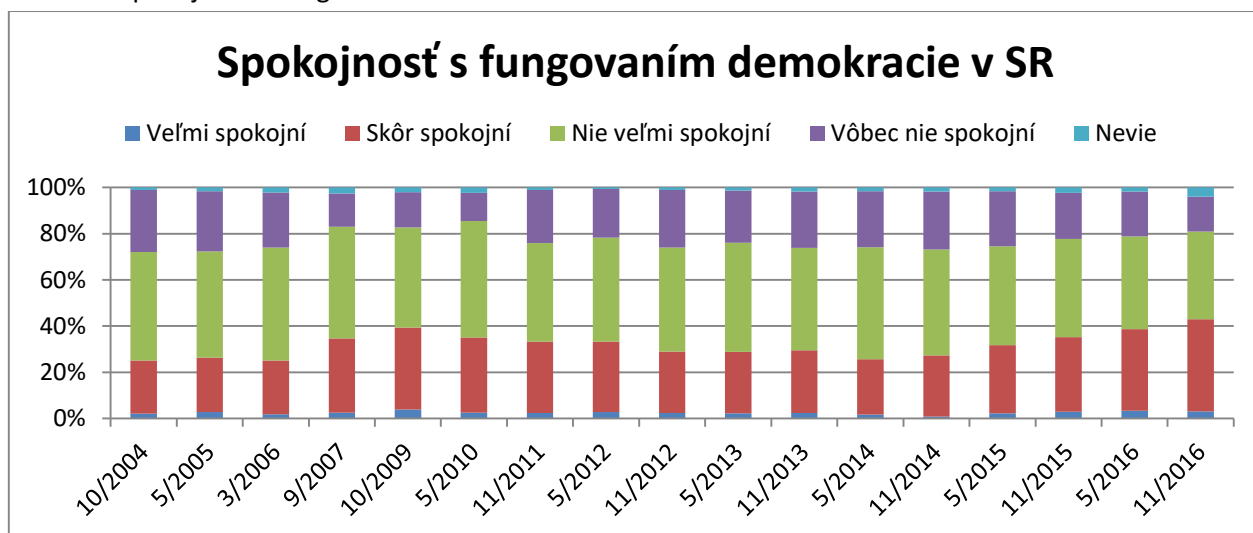
- Voliči ĽS-Naše Slovensko a SME RODINA – Boris Kollár si v porovnaní s inými stranami menej uvedomujú súvis medzi kvalitou demokracie a kvalitou života. To môže vysvetľovať ich väčšiu ochotu akceptovať radikálne riešenia.
- Podľa expertov je hlavnou príčinou rastu popularity autoritatívnych a neštandardných politikov to, že ľudia sú sklamaní z korupcie štandardných politikov a ich previazania na oligarchov a podnikateľské skupiny. Ľudia sú tiež sklamaní z toho, že štandardní politici nepriniesli poriadok a spravodlivosť a že nezvyšujú kvalitu verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď. Na strane ponuky je hlavnou príčinou populizmus – politikom sa darí využívať vplyvné médiá na šírenie nereálnych alebo klamlivých sľubov/riešení, ktoré sú nedostatočne, resp. iba niekedy konfrontované s realitou či hodnotením odborníkov. Medzi politickými stranami tiež podľa expertov chýba slušná demokratická alternatíva. Autoritatívni a neštandardní politici ťažia z toho, že najsledovanejšie médiá v SR sa namiesto hľadania pravdy väčšinou uspokojia s politickou vyváženosťou, v ktorej populizmus vyhráva.
- Najúčinnnejšie opatrenia, ktoré by podľa expertov zlepšili demokraciu už v krátkom čase:
 - Dôveryhodné vyšetrenie kauzy Bašternák
 - Monitoring a hodnotenie efektívnosti projektov a tendrov v rezortoch, kde sa rozdeľujú najväčšie verejné zákazky (napr. v doprave, zdravotníctve, IT a pod.)
 - Zverejňovanie podrobných majetkových priznaní politikov a vysokých štátnych funkcionárov
 - Posilnenie nezávislosti fungovania polície, prokuratúry a súdov napr. ich oddelením od výkonnej moci, zriadením nezávislej inšpekcie polície a prokuratúry, zrušením bezdôvodnej odvolateľnosti policajného prezidenta, otvorením Rady prokurátorov členom mimo prokurátorského prostredia, atď.
- Najúčinnnejšie opatrenia, ktoré by podľa expertov zlepšili demokraciu dlhodobo:
 - Deti a študenti by sa na školách mali učiť lepšie kriticky myslieť a rozumieť významu demokracie
 - Posilnenie nezávislosti a verejnej kontroly polície, prokuratúry a súdov
 - Zvyšovanie kvality verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď. (napr. meraním a zverejňovaním výsledkov, finančnými motiváciami, atď.)
 - Príchod dôveryhodných demokratických politikov (napr. vznik nových politických strán, ktoré by mobilizovali demokratických voličov)
- Nové iniciatívy občianskej spoločnosti na podporu demokracie by sa mali podľa expertov (na základe zisťovania v dotazníkovom prieskume) venovať najmä:
 - Verejnej kontrole, posilneniu a sfunkčneniu súdov, polície, prokuratúry, ako aj ďalších kontrolných úradov verejnej moci (napr. Úradu pre verejné obstarávanie, Najvyššieho kontrolného úradu)
 - Verejnej kontrole efektívnosti pri používaní verejných zdrojov, najmä veľkých projektov v IT, doprave, zdravotníctve, obrane, atď.
 - Výchove a vzdelávaní mladých ľudí k demokratickému občianstvu, rozvíjaniu kritického myslenia a podpore občianskej a komunitnej angažovanosti

- Podpora a vzdelávaniu médií, odhaľovaniu dezinformácií vo verejnom priestore – konfrontácia s faktami (sledovanie etiky a profesionality médií)
- Kontrole skutkov a sľubov politikov – overovanie politikov z pohľadu pravdivosti ich vyjadrení, overovanie miery plnenia predvolebných programov
- Pri diskusii za okrúhlym stolom experti zdôraznili aj potrebu nasledovných riešení:
 - Kvalitnejšie vzdelávanie: dôraz na kritické myslenie, vzdelávanie o podstate a význame demokracie (inšpirovať sa pozitívnym príkladom Nemecka, využiť IT na hravú formu vzdelávania), zvýšenie objemu financovania školstva, zmeny v obsahu a spôsobe vzdelávania už od materských škôl, rozvoj kritického myslenia podporovať aj medzi dospelými
 - Viac pozitívnej spätnej väzby na prácu politikov, úradníkov aj novinárov. Dnes vysoko prevláda negatívna spätná väzba, čoho dôsledkom sa polarizuje spoločnosť. Vyzdvihovanie len negatív skresľuje pravdu a môže nahrávať extrémistom. Osobitný problém je negatívne vnímanie politikov, čo prispieva k tomu, že slušní ľudia odmietajú vstupovať do politiky, resp. ich od toho odrádzajú ľudia z ich okolia. Príklad pochvaly: Ocenenie Úradníka roka; „Biela vrana“ aj pre úradníkov, nie len pre aktivistov.
 - Diskusie s voličmi nedemokratov; treba prekonať nenávisť, ktorá často vyplýva z rozdelenia spoločnosti na „úspešných a neúspešných“. Názorová nevraživosť je problém pre kultivovanie demokracie – potrebná je väčšia tolerancia pri vzájomných diskusiách, vzdelávanie a osveta, otvorená diskusia aj s voličmi nedemokratov. Nie je správne osočovať ľudí podporujúcich nesystémových politikov, ale hľadať príčiny, ktoré ich viedli k zapudeniu štandardných politických strán.
 - Väčšia angažovanosť ľudí pri správe vecí verejných – vstup slušných a schopných ľudí do politiky (aj komunálnej), protesty, mobilizačné kampane pred voľbami.
 - Osveta o základných hodnotách na ktorých je postavená demokracia (napr. názorová tolerancia, sloboda, spravodlivosť, rovnosť šancí), ktoré sú často „vykúpené krvou“ a ktoré sú často spojené aj s historickým vývojom na Slovensku.

5.1 Názory na stav a vývoj demokracie

Podľa výsledkov Eurobarometra sa spokojnosť obyvateľstva s fungovaním demokracie v rokoch 2009 až 2014 na Slovensku zhoršovala, pravdepodobne aj v dôsledku dosahov globálnej finančnej krízy. Napríklad miera nezamestnanosti stúpila podľa Štatistického úradu SR z 9,6 % v roku 2008 na 14,2 % v roku 2013 a reálne mzdy v rokoch 2011 a 2012 dokonca klesali. Od roku 2014 sa spokojnosť s demokraciou zlepšuje, čo je pravdepodobne aj dôsledkom prudkého rastu reálnych miezd (napr. až o 4,2 % v roku 2014) a poklesu miery nezamestnanosti na 9,5 % v treťom štvrtroku 2016. K novembru 2016 bolo skôr nespokojných 53 % obyvateľov, skôr spokojných 43 %. V porovnaní so susedmi z V4 vnímali fungovanie demokracie horšie len obyvatelia Maďarska.

Graf 5.1: Spokojnosť s fungovaním demokracie v SR

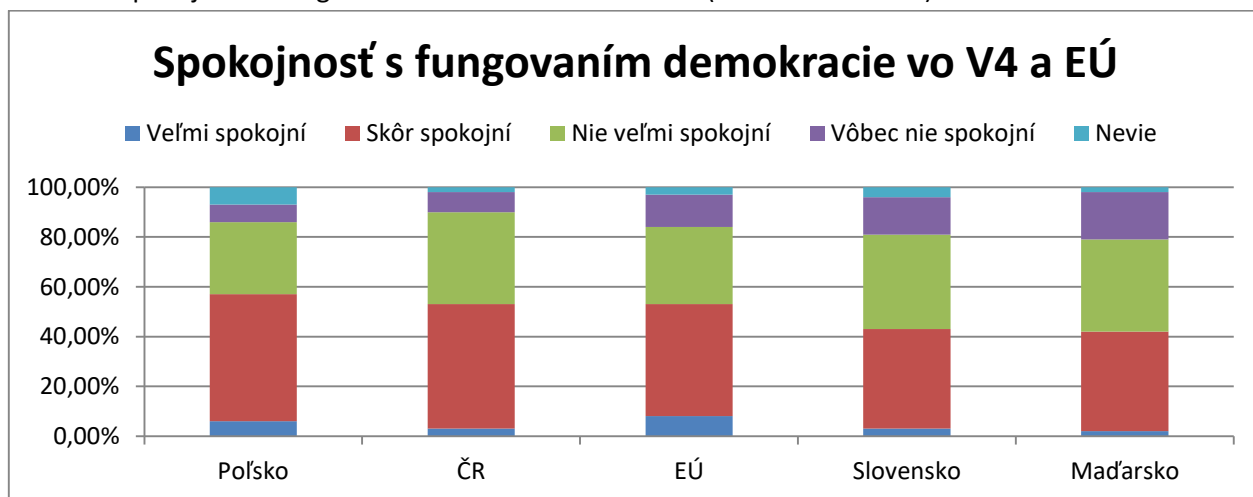
Zdroj: Eurobarometer

Tabuľka 5.2: Vývoj reálnych miezd a miery nezamestnanosti (v %)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Zmena reálnych miezd	4,3	3,3	1,4	2,2	-1,6	-1,2	1,0	4,2	3,3	3,6
Miera nezamestnanosti	11,0	9,6	12,1	14,4	13,6	14,0	14,2	13,2	11,5	9,7

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2016: prognóza Inštitútu finančnej politiky pri Ministerstve financií SR

Graf 5.2: Spokojnosť s fungovaním demokracie vo V4 a EÚ (k novembru 2016)

Zdroj: Eurobarometer

Podľa výsledkov Eurobarometra z novembra 2016 považujú ľudia na Slovensku za najdôležitejšie problémy nezamestnanosť (34 %) ako aj zdravotné a sociálne zabezpečenie (33 %), nasleduje rast cien a životné náklady (22 %) a ekonomická situácia (19 %). Medzi skúmanými odpoveďami nebola zahrnutá korupcia. Spomedzi krajín V4 obyvatelia Slovenska najviac nedôverujú polícii (nedôveruje 50 %, priemer ostatných krajín V3 je 34 %) ako aj spravodlivosti a právneho systému (61 %, priemer V3 je 50 %).

Naopak, relatívne najmenej nedôverujú obyvatelia Slovenska národnému parlamentu (nedôveruje 62 %, priemer V3 je 71 %) a vláde (62 %, priemer V3 je 66 %).

Podľa reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky o vnímaní demokracie, ktorý sme vykonali pre účely tejto štúdie, považuje až 40 % ľudí kvalitu demokracie na Slovensku za skôr zlú až mizernú, spokojných je len 26 %. Za posledných 5 rokov sa úroveň demokracie zhoršila podľa 43 % ľudí a zlepšila len podľa 18 %. V porovnaní s bežnými ľuďmi hodnotili stav a vývoj demokracie ešte kritickejšie experti, ktorých sme oslovili v dotazníkovom prieskume. Za skôr zlý až mizerný považuje súčasný stav demokracie polovica z nich a až 71 % si myslí, že sa kvalita demokracie za posledných 5 rokov zhoršila. Dôvodom je najmä nevyšetrenie káuz Gorila a Bašternák, netrestanie korupcie, nástup Mariána Kotlebu a jeho strany ĽS- Naše Slovensko, reakcia politikov na migračnú krízu, ako aj spôsob voľby Generálneho prokurátora. Naproti tomu demokracii najviac pomohlo zverejňovanie zmlúv so štátom ako aj súdnych rozsudkov, nástup a pôsobenie Andreja Kisku vo funkcii Prezidenta SR, ako aj nezvolenie Štefana Harabina za predsedu Súdnej rady a Najvyššieho súdu SR.

Tabuľka 5.3: Názory na kvalitu demokracie

	Prieskum verejnej mienky	Prieskum medzi osobnosťami
Skôr dobrá až výborná	26 %	25 %
Ani dobrá ani zlá	33 %	25 %
Skôr zlá až mizerná	40 %	50 %

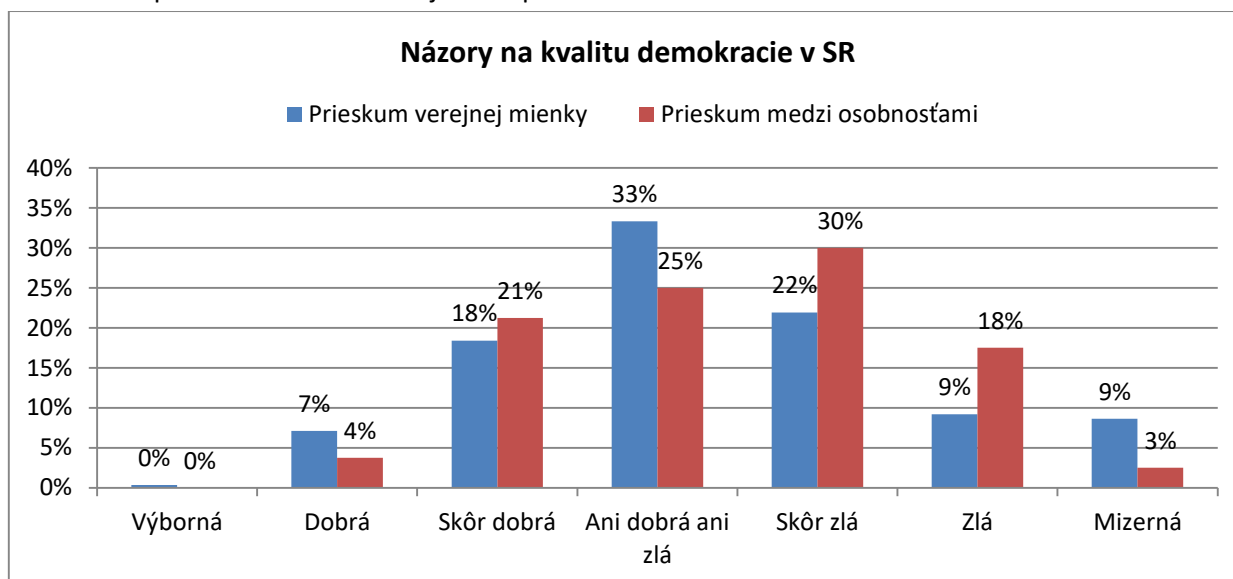
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami

Tabuľka 5.4: Názory na zmenu kvality demokracie za posledných 5 rokov

	Prieskum verejnej mienky	Prieskum medzi osobnosťami
Skôr sa zlepšila	18 %	13 %
Ani sa nezlepšila ani nezhoršila	36 %	16 %
Skôr sa zhoršila	43 %	71 %

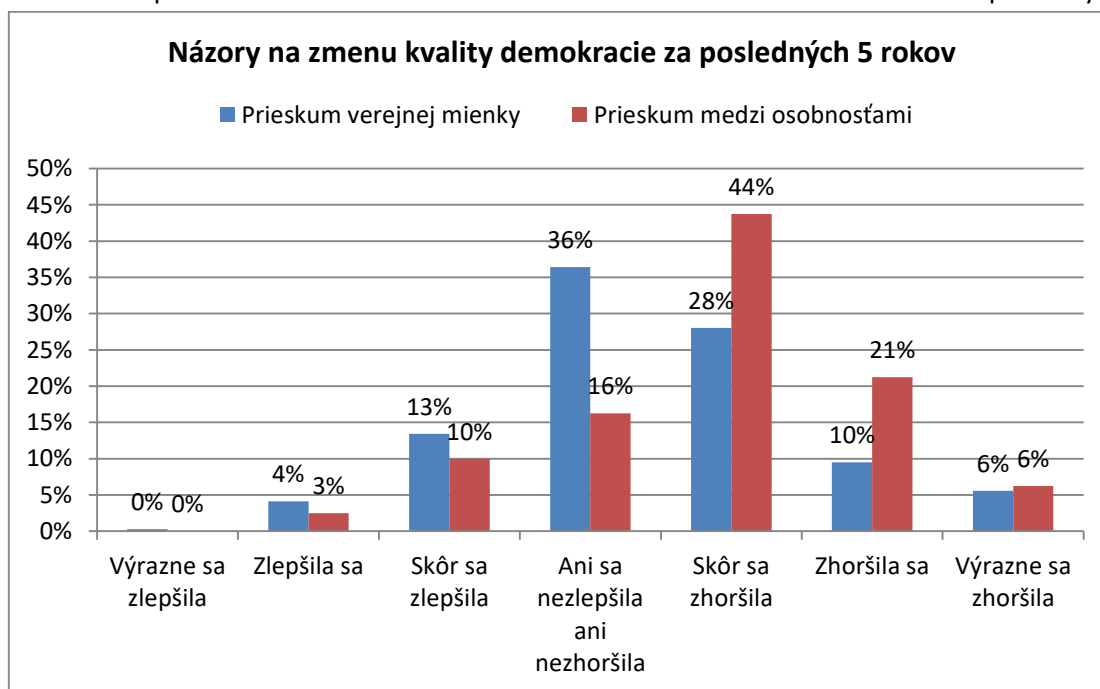
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami

Graf 5.3: Odpovede na otázku: Aká je dnes podľa Vás kvalita demokracie na Slovensku?

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; dotazníkový prieskum medzi 81 odborníkmi a podnikateľmi

Graf 5.4: Odpovede na otázku: Ako sa zmenila kvalita demokracie na Slovensku za posledných 5 rokov?

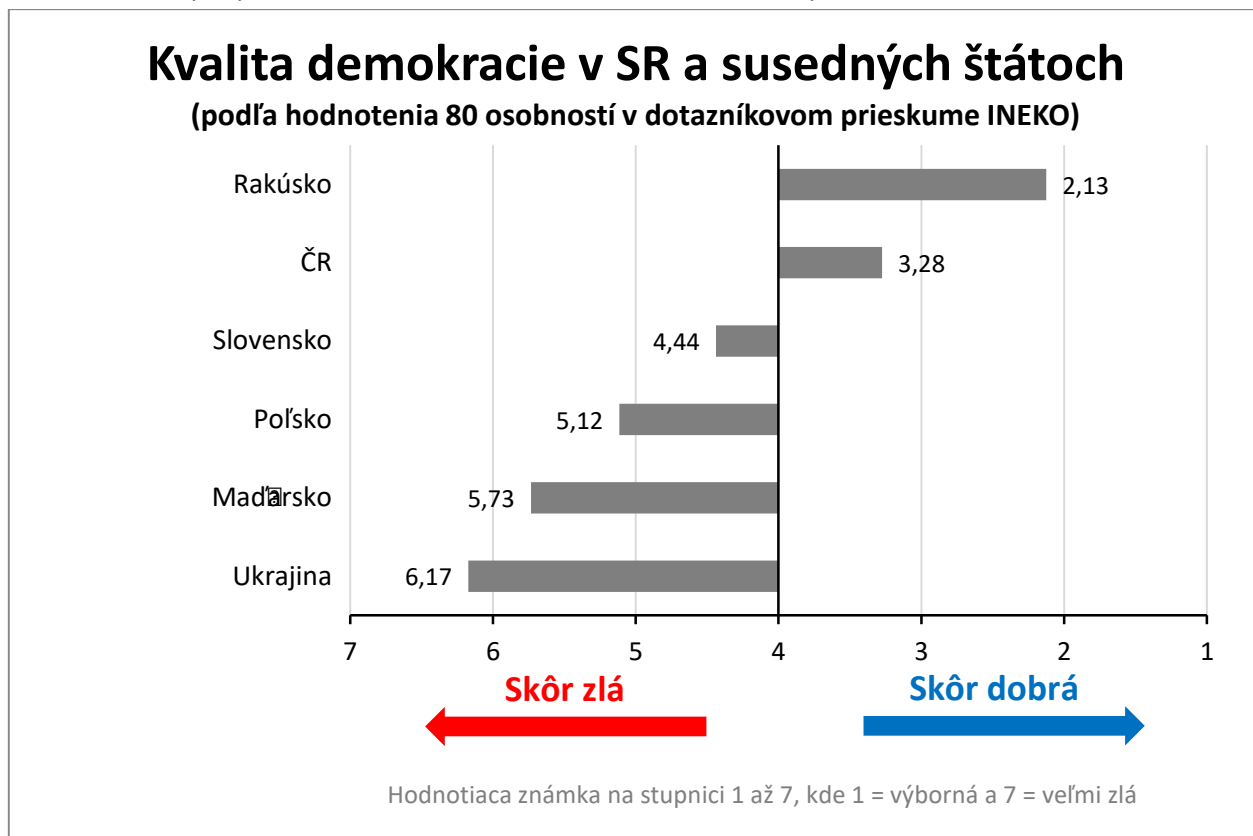

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO; dotazníkový prieskum medzi 81 odborníkmi a podnikateľmi

Podľa expertov je úroveň demokracie na Slovensku horšia ako v ČR a Rakúsku, ale lepšia ako v Poľsku, Maďarsku a na Ukrajine. Odborníci v priemere zhodnotili kvalitu demokracie v Rakúsku ako veľmi dobrú a v ČR ako mierne dobrú. Väčšina označila demokraciu v SR ako mierne zlú, resp. ani dobrú ani zlú. Ako

skôr zlú hodnotia úroveň demokracie v Poľsku, o niečo horšie v Maďarsku a za veľmi zlú ju označili na Ukrajine.

Graf 5.5: Názory expertov v SR na kvalitu demokracie v SR a susedných štátoch

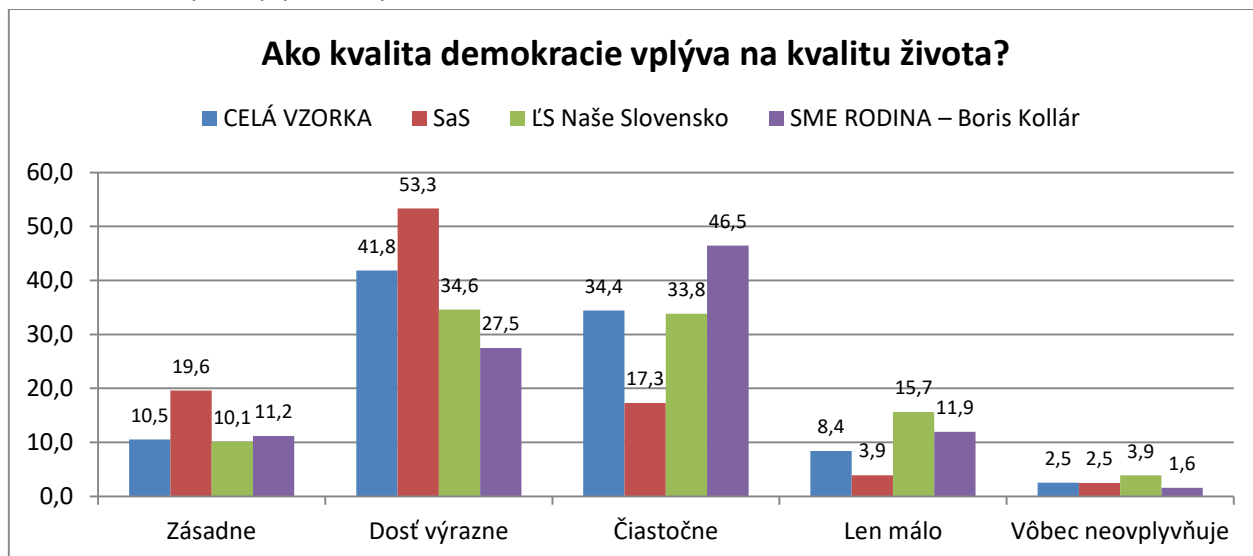
Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

5.2 Názory na súvis medzi kvalitou demokracie a kvalitou života

Kvalita demokracie zásadne alebo dosť výrazne ovplyvňuje kvalitu života podľa 52 % respondentov (podľa 10,5 % zásadne a podľa 41,8 % dosť výrazne), čiastočne podľa 34 %. Až 11 % ľudí si myslí, že kvalita života s demokraciou súvisí len málo alebo vôbec.

Súvis medzi kvalitou demokracie a života vyjadrili najmä voliči strán SaS a OĽANO-NOVA, ďalej ľudia s vyšším vzdelaním aj príjmom, častejším využívaním internetu, študenti a podnikatelia. Naopak skôr nízky vplyv stavu demokracie na kvalitu života vidia voliči strán ĽS-Naše Slovensko, SME RODINA – Boris Kollár, ďalej ľudia s nižším príjmom aj vzdelaním a menej častí používatelia internetu.

Graf 5.6: Názory na vplyv kvality demokracie na kvalitu života ľudí na Slovensku

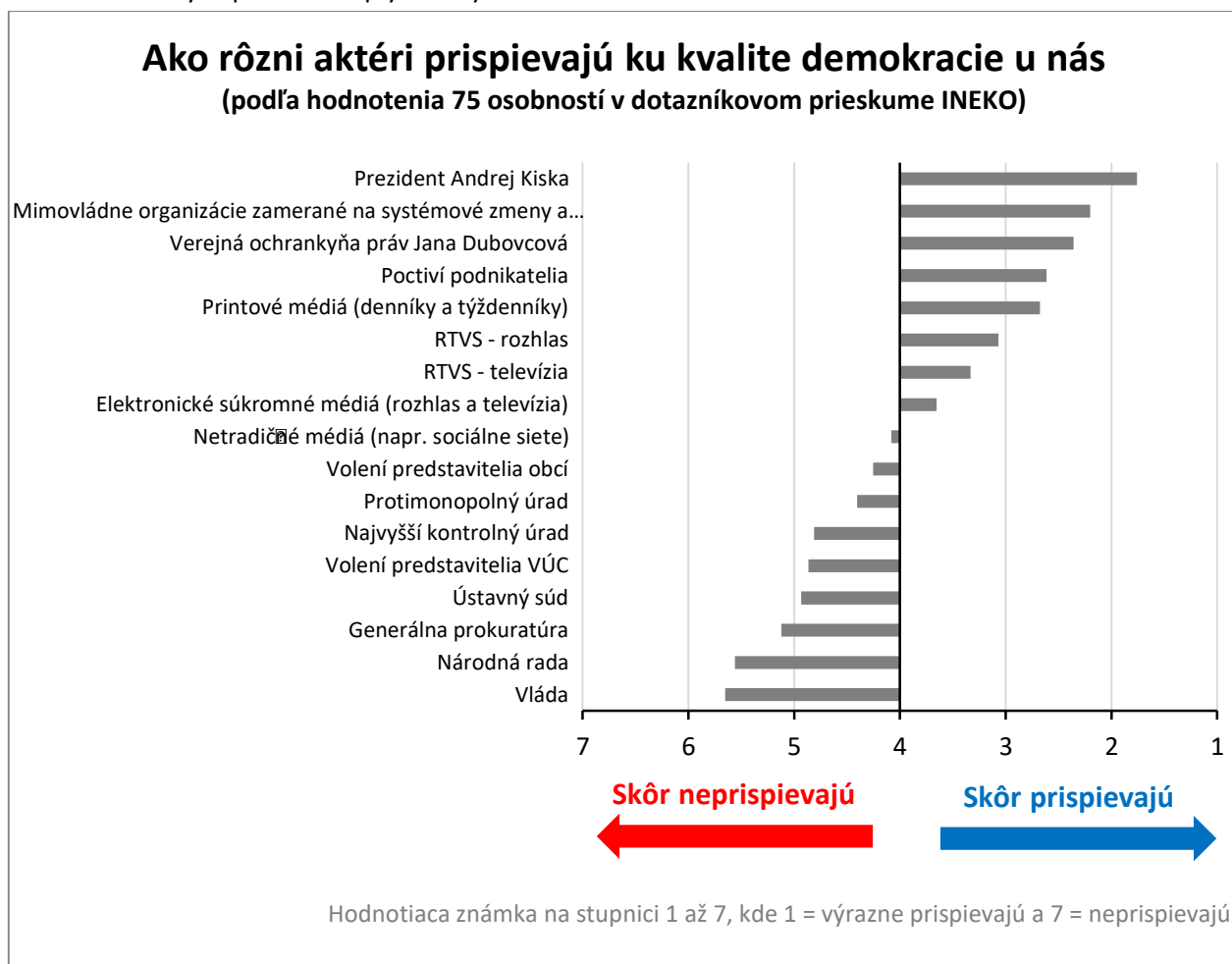

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

5.3 Názory na vplyv rôznych aktérov a funkčnosť kľúčových atribútov demokracie

K rozvoju demokracie vzhľadom na ich potenciál podľa expertov najviac prispieva prezident Andrej Kiska, mimovládne organizácie zamerané na systémové zmeny a kontrolu mocných ako aj verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová. Naproti tomu najmenej prispieva vláda, Národná rada SR a Generálna prokuratúra. Z občianskych aktivít k rozvoju demokracie najviac prispievajú aktivity watchdogov a think-tankov zameraných na systémové zmeny a boj proti korupcii ako aj protesty občanov v kauzách Gorila a Bašternák.

Graf 5.7: Názory expertov na vplyv rôznych aktérov na kvalitu demokracie

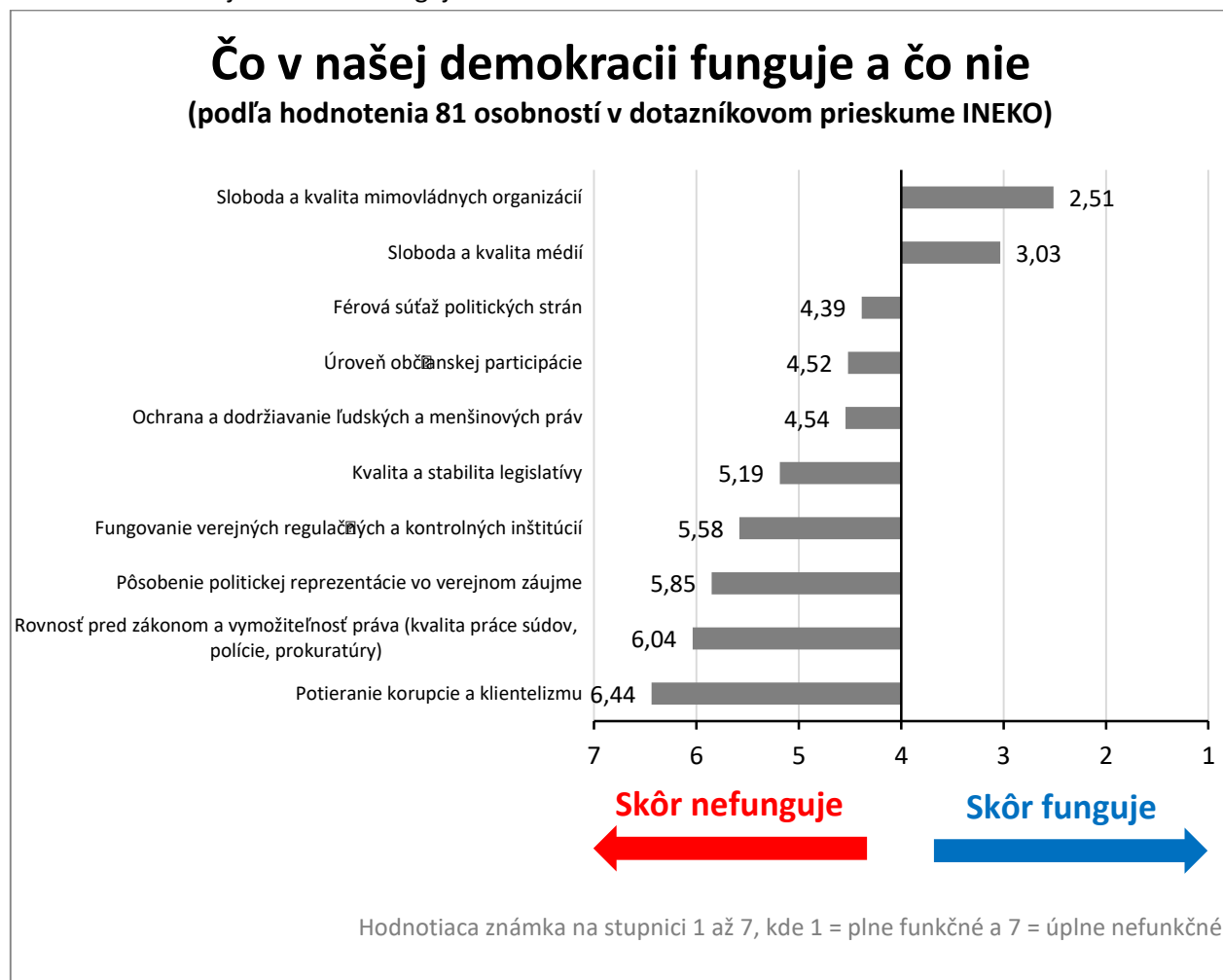
Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

Z jednotlivých atribútov demokracie podľa expertov najlepšie funguje sloboda a kvalita mimovládnych organizácií a médií. Mimovládne organizácie zamerané na kontrolu vlády a systémové zmeny majú na Slovensku relatívne silnú tradíciu od čias „mečiarizmu“ v 90-tych rokoch 20. storočia, keď sa časť verejnosti aj vďaka medzinárodnej podpore mobilizovala s cieľom zvrátiť politiku nacionalizmu a izolácie od západných štruktúr, ktorú presadzovala vtedajšia vláda pod vedením Vladimíra Mečiara. Po porážke „mečiarizmu“ a vstupe Slovenska do NATO, EÚ a OECD začala medzinárodná podpora tejto časti tretieho sektora slabnúť a think-tanky začali byť v oveľa vyššej miere odkázané na domáce zdroje. Čiastočne im v tomto smere pomáha možnosť pre daňových poplatníkov darovať do 2 % zo zaplatených daní na verejnoprospešný účel, prakticky teda pre mimovládnu organizáciu podľa ich výberu. Vo všeobecnosti domáce zdroje nedokázali nahradiť výpadok zdrojov zo zahraničia a stabilita mimovládnych organizácií zameraných na kontrolu vlády a systémové zmeny je v súčasnosti krehká.

Slobodu médií potvrdzuje aj aktuálne 12. miesto Slovenska spomedzi 180 krajín v rebríčku slobody médií (2016 World Press Freedom Index), ktorý zostavuje organizácia Reporters without Borders. Pre porovnanie, Česká republika obsadila v rebríčku 21. miesto, Poľsko 47. miesto a Maďarsko 67. miesto.

Ako ďalej vyplýva z prieskumu medzi expertmi, medzi najmenej funkčné atribúty demokracie patrí potieranie korupcie a klientelizmu, rovnosť pred zákonom a vymožitelnosť práva, pôsobenie politikov vo verejnom záujme, fungovanie regulačných a kontrolných inštitúcií, fungovanie nezávislej polície, prokuratúry a súdov.

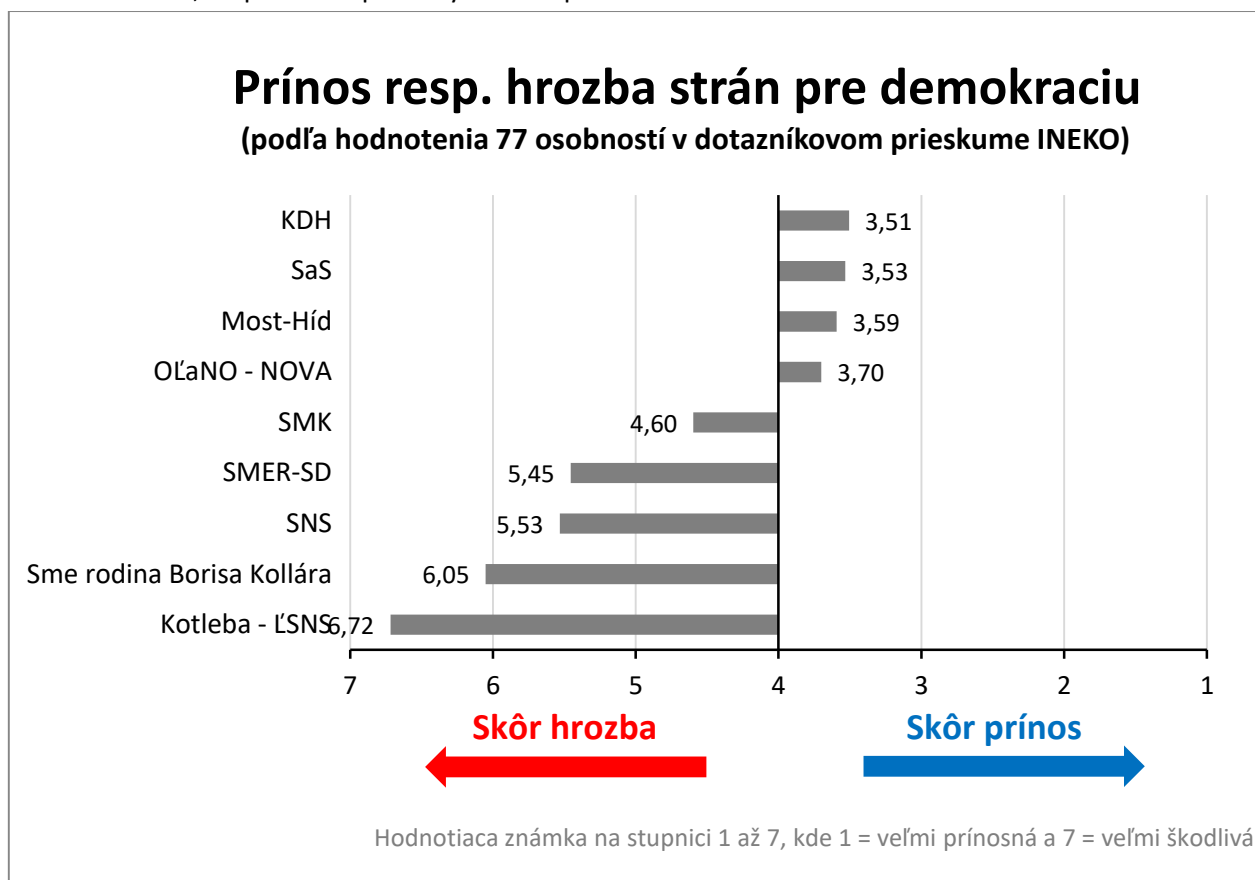
Graf 5.8: Čo v našej demokracii funguje a čo nie

Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

Spomedzi politických strán demokracii škodia najmä strany Kotleba-ĽSNS a Sme rodina Borisa Kollára, skôr škodia aj strany SNS a Smer-SD. Výrazným prínosom pre demokraciu nie je žiadna politická strana. Mierny prínos majú strany KDH, SaS, Most-Híd a OĽaNO-NOVA. Zaujímavý je nesúlاد hodnotenia prínosu pre demokraciu niektorých strán a ich lídrov. Napríklad lídri strán SaS a OĽaNO-NOVA majú podstatne nižší prínos než celé strany. Naproti tomu prínos lídrov KDH a SNS je vyšší, než prínos ich strán.

Graf 5.9: Prínos, resp. hrozba politických strán pre demokraciu

Zdroj: Dotazníkový prieskum INEKO medzi vybranými osobnosťami v SR

5.4 Názory na príčiny zlyhávania demokracie

Reprezentatívny prieskum verejnej mienky ukázal, čo ľuďom najviac prekáža na stave demokracie, akú máme dnes na Slovensku. **Demokracia na Slovensku zlyháva podľa respondentov najmä preto, že politici nepracujú vo verejnom záujme (neriešia naozajstné problémy ľudí) ale v záujme vlastnom alebo spriaznených podnikateľov.** S takýmto názorom súhlasí až 80 % respondentov. Vnímaniu demokracie výrazne škodí aj prevládajúci pocit až 78 % ľudí, že nehospodárne nakladanie s majetkom a peniazmi štátu sa netrestá, lebo je v záujme mocných, a tiež že si ľudia nie sú rovní pred zákonom a vymožiteľnosť práva je slabá.

Medzi ďalšími príčinami zlyhávania demokracie v SR respondenti najčastejšie uvádzajú nespravodlivé majetkové rozdiely medzi ľuďmi, zlyhávanie štátu v poskytovaní základných služieb, ako aj to, že regulačné a kontrolné inštitúcie nebránia zneužívaniu moci.

Zaujímavosťou je, že až 74 % respondentov vidí zlyhanie demokracie aj v zneužívaní sociálneho systému, keď ho nadmerne využívajú ľudia, ktorí nie sú ochotní pracovať a až 62 % v tom, že Slovensko stráca priveľa suverenity v prospech nadnárodných organizácií.

Podobné závery ukázal aj dotazníkový prieskum medzi osobnosťami.

Graf 5.10: Príčiny zlyhávania demokracie na Slovensku

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

Z pohľadu volebných preferencií sú jednoznačne najviac nespokojní s atribútmi demokracie voliči strany ĽS-Naše Slovensko. Naopak najviac spokojní sú voliči strany SMER-SD.

Tabuľka 5.5: Príčiny zlyhania demokracie podľa volebných preferencií

	Nadpriemerná miera súhlasu	Podpriemerná miera súhlasu
Politici nepracujú vo verejnom záujme	ĽS-Naše Slovensko, KDH	SMER-SD, MOST-HÍD
Netrestanie nehospodárneho nakladania s majetkom štátu	ĽS-Naše Slovensko	SMER-SD
Nerovnosť pred zákonom	ĽS-Naše Slovensko, nerozhodnutí	SMER-SD
Regulačné a kontrolné orgány nebránia zneužívaniu moci	ĽS-Naše Slovensko	SMER-SD, MOST-HÍD
Nespravodlivé majetkové rozdiely	Nevoliči, ĽS-Naše Slovensko	Nerozhodnutí, SMER-SD
Nekvalitné verejné služby	OĽANO-NOVA, ĽS-Naše Slovensko	SMER-SD
Sociálny systém sa zneužíva	ĽS-Naše Slovensko	OĽANO-NOVA
Zákony sú nekvalitné a často sa menia	ĽS-Naše Slovensko, KDH	SMER-SD, MOST-HÍD
V spoločnosti sa rozširuje chudoba	ĽS-Naše Slovensko, SME Rodina- Boris Kollár	SMER-SD, SNS, MOST-HÍD
Strata suverenity	ĽS-Naše Slovensko, nevoliči	SMER-SD
Slušní ľudia sa neangažujú	ĽS-Naše Slovensko, OĽANO-NOVA, nevoliči	SMER-SD
Nedodržujú sa ľudské a menšinové práva	Nevoliči, nerozhodnutí, ĽS-Naše Slovensko	SMER-SD

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

5.5 Názory na možné alternatívy súčasného stavu demokracie

Nespokojnosť so zneužívaním moci ženie mnohých k extrémizmu. Ako ukázal reprezentatívny prieskum z prelomu októbra a novembra 2016 na vzorke 1020 respondentov, takmer každý štvrtý občan Slovenska v danom čase videl alternatívu súčasného stavu demokracie už aj v zrušení parlamentného systému a nastolení diktatúry. K socialistickému zriadeniu spred roka 1989 by sa vrátilo 28 % ľudí. A 35 % pripúšťalo vystúpenie Slovenska z Európskej únie.

Uvedené výsledky mali široký mediálny ohlas, niektorí novinári aj odborníci ich však spochybnili vzhľadom na znenie otázky, v ktorej sme sa pýtali na alternatívy k súčasnému stavu demokracie⁵⁰. Podľa kritikov totiž technicky, resp. z politologického hľadiska alternatívou demokracie je aj diktatúra, či vystúpenie z EÚ. Uvedené výsledky tak mohli byť skreslené smerom nahor.

S cieľom overiť výsledky sme preto otázku zopakovali aj v reprezentatívnom prieskume v januári 2017. Vzorku sme náhodne rozdelili na dve časti, pričom jednej vzorke vo veľkosti 502 respondentov sme položili rovnakú otázku „Do akej miery súhlasíte s tým, že alternatívou demokracie, akú máme dnes na Slovensku, sú nasledujúce možnosti?“. A druhej vzorke vo veľkosti 506 respondentov sme položili zmenenú otázku „Chceli by ste demokraciu, akú máme dnes na Slovensku, zmeniť podľa nasledujúcich

⁵⁰ Presné znenie otázok aj s podrobnými výsledkami uvádzame v prílohe k tejto kapitole.

možností?“. Znížením vzorky respondentov došlo k zvýšeniu štatistickej chyby z maximálne 3 % (pri N = 1000) na maximálne 4,5 % (pri N = 500).

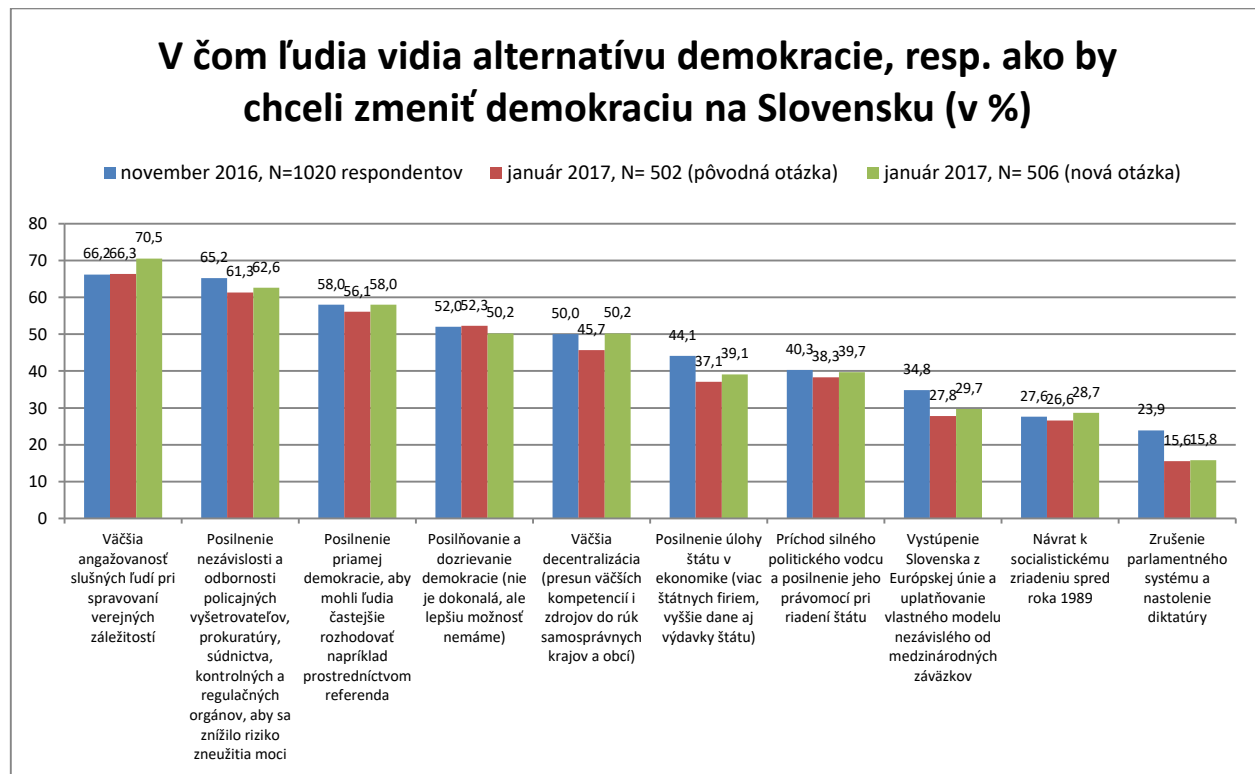
Výsledky vyvrátili pochybnosti kritikov, pretože neukázali štatisticky významné rozdiely medzi odpoveďami na rôzne položené otázky. V porovnaní s prvým prieskumom z prelomu októbra a novembra 2016 však došlo k trom štatisticky významným zmenám:

- podiel ľudí, ktorí preferujú zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry, klesol z 24 % na 16 %,
- podiel ľudí, ktorí preferujú vystúpenie z EÚ klesol z 35 % na 28 – 30 %,
- podiel ľudí, ktorí preferujú posilnenie úlohy štátu v ekonomike, klesol zo 44 % na 37 – 39 %.

Príčiny týchto zmien nepoznáme. Môžeme sa len domnievať, že názory ľudí mohla ovplyvniť široká medializácia výsledkov z novembrového prieskumu a pomerne intenzívne debaty o podstate liberálnej demokracie. Ďalšou príčinou môže byť chýbajúci kontext otázok, ktoré sme pri opakovanom prieskume nepoložili. Z medzinárodných udalostí v médiách v období medzi oboma prieskumami asi najviac rezonovalo zvolenie Donalda Trumpa za prezidenta USA. Podľa Martina Slosiarika z agentúry Focus tieto posuny môžu byť vyvolané aj určitou mierou neistoty ohľadom vývoja bezpečnostnej situácie vo svete, ktorá sa môže prejavovať aj väčším primknutím sa k existujúcim inštitúciám (EÚ, parlamentný systém vlády a pod.).

Ľudí odmietajúcich demokraciu či EÚ je podľa pôvodného aj opakovaného prieskumu stále značná menšina. Väčšina populácie demokraciu podporuje. Viac než dve tretiny respondentov vidí jej zdokonalenie vo väčšej angažovanosti slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí. Takmer dve tretiny ľudí si želá posilniť nezávislosť a odbornosť policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci. Práve posilnenie nezávislosti a odbornosti kontrolných a regulačných orgánov označili za jedno z kľúčových riešení aj vybrané osobnosti v dotazníkovom prieskume INEKO.

Graf 5.11: V čom ľudia vidia alternatívy súčasného stavu demokracie, resp. ako by chceli zmeniť demokraciu na Slovensku

Zdroj: Reprezentatívne prieskumy agentúry Focus pre INEKO

Tabuľka 5.6: Súhlas s alternatívami súčasného stavu demokracie podľa volebných preferencií

	Nadpriemerná miera súhlasu	Podpriemerná miera súhlasu
Návrat k socializmu spreď roka 1989	SME rodina – Boris Kollár	SAS, ĽS-Naše Slovensko
Posilnenie štátu v ekonomike	KDH	OĽANO-NOVA, ĽS-Naše Slovensko, SAS
Príchod silného vodcu	ĽS-Naše Slovensko, SME RODINA – Boris Kollár, MOST-HÍD, SNS	SaS, OĽANO-NOVA, SMER-SD
Posilňovanie a dozrievanie demokracie	OĽANO-NOVA, KDH, SaS	-
Zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry	SME RODINA – Boris Kollár, nevolíči	SaS
Posilnenie priamej demokracie	ĽS Naše Slovensko	MOST-HÍD
Posilnenie nezávislosti a odbornosti kontrolných a regulačných orgánov	SNS, ĽS Naše Slovensko, OĽANO-NOVA	SME RODINA – Boris Kollár, MOST-HÍD
Vystúpenie z EÚ	ĽS Naše Slovensko, nevolíči, SME RODINA – Boris Kollár	SaS, KDH, OĽANO - NOVA
Väčšia angažovanosť slušných ľudí	ĽS Naše Slovensko, OĽANO - NOVA	MOST-HÍD, SME RODINA – Boris Kollár
Väčšia decentralizácia	ĽS Naše Slovensko, KDH	SaS, SMER-SD, SME RODINA – Boris Kollár

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO

5.6 Charakteristiky ľudí s extrémnymi názormi

Na výsledky prieskumu z prelomu októbra a novembra sme sa vzhľadom na dostatočne veľkú vzorku pozreli aj v druhostupňovom členení podľa rôznych charakteristík respondentov. Necelá polovica tých, ktorí pripustili vystúpenie SR z EÚ (v celej vzorke 35 % respondentov) zároveň podporila aj zrušenie parlamentného systému vlády a jeho nahradenie diktatúrou. Po prepočte na celú vzorku tak 16 % respondentov podporila vystúpenie z EÚ a zároveň nahradenie parlamentného systému vlády diktatúrou. Dve tretiny takýchto respondentov zároveň súhlasili s tým, že by sme sa mali vrátiť k politickému systému spreď roka 1989. To znamená, že po prepočte na celú vzorku je celkovo 11 % respondentov, ktorí chceli vystúpiť z EÚ, zrušiť parlamentný systém a vrátiť sa do systému spreď roka 1989.

Podporovateľov vystúpenia z EÚ a zároveň zrušenia parlamentného systému vlády (16 % v celej vzorke) častejšie nájdeme medzi respondentmi:

- bývajúcimi v bratislavskom kraji (26 %)
- bývajúcimi v prešovskom kraji (25 %)
- s čistým mesačným príjmom domácnosti € 500-€ 700 (27 %)
- súčasnými sympatizantmi SME Rodina (22 %) a Ľudová Strana Naše Slovensko (21 %).

Treba však upozorniť, že v elektorátoch všetkých ostatných relevantných politických strán nachádzame 11 % až 19 % zastúpenie takýchto respondentov. To znamená, že podpora takéhto extrémneho riešenia

zmeny politického systému a medzinárodného smerovania SR nie je lokalizovateľná len na voličov antisystémových strán.

Ako sme už ukázali vyššie, **volíči ĽS-Naše Slovensko a SME RODINA – Boris Kollár si v porovnaní s inými stranami menej uvedomujú súvis medzi kvalitou demokracie a kvalitou života. To môže vysvetľovať ich väčšiu ochotu akceptovať radikálne riešenia.** Práve volíči týchto dvoch strán sú najviac ochotní podporiť vystúpenie Slovenska z EÚ. Volíči SME RODINA – Boris Kollár tiež najviac pripúšťajú nastolenie diktatúry, či návrat do socializmu. Extrémne riešenia podporujú väčšinou ľudia s nižším vzdelaním aj príjmom.

Tabuľka 5.7: Charakteristiky respondentov súhlasiacich s vystúpením z EÚ

	Nadpriemerná miera súhlasu	Podpriemerná miera súhlasu
Volebné preferencie	ĽS Naše Slovensko, nevolíči, SME RODINA – Boris Kollár	SaS, KDH, OĽANO - NOVA
Kraj	Banskobystrický, Prešovský	Košický, Trenčiansky
Vzdelanie	Základné	Vysokoškolské
Ekonomický status	Rodič na materskej dovolenke alebo trvalo v domácnosti, nezamestnaný	Študent, podnikateľ, živnostník
Čistý mesačný príjem domácnosti	501 - 700 €	1 501 € a viac
Typ domácnosti	Trojgeneračná domácnosť (deti, 1-2 rodičia, 1-2 starí rodičia)	Mladí ľudia (bezdetní, 1-2 dospelí)

Tabuľka 5.8: Charakteristiky respondentov súhlasiacich so zrušením parlamentného systému a nastolením diktatúry

	Nadpriemerná miera súhlasu	Podpriemerná miera súhlasu
Volebné preferencie	SME RODINA – Boris Kollár, nevolíči	SaS, OĽANO-NOVA
Kraj	Prešovský, Banskobystrický	Trenčiansky, Nitriansky
Vzdelanie	Základné	Vysokoškolské
Ekonomický status	Nezamestnaný, rodič na materskej dovolenke alebo trvalo v domácnosti	Študent, podnikateľ, živnostník
Čistý mesačný príjem domácnosti	501 - 700 €	1 501 € a viac
Typ domácnosti	Trojgeneračná domácnosť (deti, 1-2 rodičia, 1-2 starí rodičia)	Domácnosť s prevažne školopovinnými deťmi (1-2 rodičia, deti prevažne vo veku 6-18 rokov)

Tabuľka 5.9: Charakteristiky respondentov súhlasiacich s návratom k socializmu spred roka 1989

	Nadpriemerná miera súhlasu	Podpriemerná miera súhlasu
Kraj	Prešovský, Trnavský, Banskobystrický	Nitriansky, Žilinský, Trenčiansky
Čistý mesačný príjem domácnosti	701-900 €, do 500 €	1 501 € a viac
Volebné preferencie	SME rodina – Boris Kollár	SAS, ĽS-Naše Slovensko
Vzdelanie	Základné	Vysokoškolské
Vek	65 a viac rokov, 55-64 rokov	25-34 rokov
Ekonomický status	Dôchodca, nezamestnaný	Podnikateľ, živnostník, študent
Typ domácnosti	Trojgeneračná domácnosť (deti, 1-2 rodičia, 1-2 starí rodičia), starí ľudia (1-2 dospelí vo veku viac ako 60 rokov)	Mladí ľudia (bezdetní, 1-2 dospelí), domácnosť s prevažne školopovinnými deťmi (1-2 rodičia, deti prevažne vo veku 6-18 rokov), mladá domácnosť s prevažne malými deťmi (1-2 rodičia, deti prevažne vo veku do 6 rokov)
Používanie internetu	Vôbec	Denne

5.7 Názory expertov na príčiny rastu popularity autoritatívnych politikov a možné riešenia

Na príčiny rastu popularity autoritatívnych a neštandardných politikov sme sa pýtali aj vybraných osobností v dotazníkovom prieskume.

Ako hlavné príčiny na strane dopytu označili:

- Ľudia sú sklamaní z korupcie štandardných politikov a ich previazania na oligarchov a podnikateľské skupiny
- Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nepriniesli poriadok a spravodlivosť
- Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nezvyšujú kvalitu verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď.

Ako hlavné príčiny na strane ponuky označili:

- Populizmus - politikom sa darí využívať vplyvné médiá na šírenie nereálnych alebo klamlivých sľubov/riešení, ktoré sú nedostatočne, resp. iba niekedy konfrontované s realitou či hodnotením odborníkov
- Medzi politickými stranami chýba slušná demokratická alternatíva
- Autoritatívni a neštandardní politici ťažia z toho, že najsledovanejšie médiá v SR sa namiesto hľadania pravdy väčšinou uspokojia s politickou vyváženosťou, v ktorej populizmus vyhráva

Expert v dotazníkovom prieskume hodnotili aj najúčinnnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu.

Najúčinnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu už v krátkom čase:

- Dôveryhodné vyšetrenie kauzy Bašternák
- Monitoring a hodnotenie efektívnosti projektov a tendrov v rezortoch, kde sa rozdeľujú najväčšie verejné zákazky (napr. v doprave, zdravotníctve, IT a pod.)
- Zverejňovanie podrobných majetkových priznaní politikov a vysokých štátnych funkcionárov
- Posilnenie nezávislosti fungovania polície, prokuratúry a súdov napr. ich oddelením od výkonnej moci, zriadením nezávislej inšpekcie polície a prokuratúry, zrušením bezdôvodnej odvolateľnosti policajného prezidenta, otvorením Rady prokurátorov členom mimo prokurátorského prostredia, atď.

Najúčinnejšie riešenia, ktoré by zlepšili demokraciu dlhodobo:

- Deti a študenti by sa na školách mali učiť lepšie kriticky myslieť a rozumieť významu demokracie
- Posilnenie nezávislosti a verejnej kontroly polície, prokuratúry a súdov
- Zvyšovanie kvality verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď. (napr. meraním a zverejňovaním výsledkov, finančnými motiváciami, atď.)
- Príchod dôveryhodných demokratických politikov (napr. vznik nových politických strán, ktoré by mobilizovali demokratických voličov)

Nové iniciatívy občianskej spoločnosti na podporu demokracie by sa mali podľa expertov (na základe zisťovania v dotazníkovom prieskume) venovať najmä:

- Verejnej kontrole, posilneniu a sfunkčneniu súdov, polície, prokuratúry, ako aj ďalších kontrolných úradov verejnej moci (napr. Úradu pre verejné obstarávanie, Najvyššieho kontrolného úradu)
- Verejnej kontrole efektívnosti pri používaní verejných zdrojov, najmä veľkých projektov v IT, doprave, zdravotníctve, obrane, atď.
- Výchove a vzdelávaní mladých ľudí k demokratickému občianstvu, rozvíjaniu kritického myslenia a podpore občianskej a komunitnej angažovanosti
- Podpore a vzdelávaní médií, odhaľovaniu dezinformácií vo verejnom priestore – konfrontácia s faktami (sledovanie etiky a profesionality médií)
- Kontrole skutkov a sľubov politikov – overovanie politikov z pohľadu pravdivosti ich vyjadrení, overovanie miery plnenia predvolebných programov

Vybraní experti pri diskusii za okrúhlym stolom 11. novembra 2016 zdôraznili aj potrebu nasledovných riešení (zoradené približne podľa miery výskytu v argumentoch diskutujúcich):

- Kvalitnejšie vzdelávanie: dôraz na kritické myslenie, vzdelávanie o podstate a význame demokracie (inšpirovať sa pozitívnym príkladom Nemecka, využiť IT na hravú formu vzdelávania), zvýšenie objemu financovania školstva, zmeny v obsahu a spôsobe vzdelávania už od materských škôl, rozvoj kritického myslenia podporovať aj medzi dospelými

- Viac pozitívnej spätnej väzby na prácu politikov, úradníkov aj novinárov. Dnes vysoko prevláda negatívna spätná väzba, čoho dôsledkom sa polarizuje spoločnosť. Vyzdvihovanie len negatív skresľuje pravdu a môže nahrávať extrémistom. Osobitný problém je negatívne vnímanie politikov, čo prispieva k tomu, že slušní ľudia odmietajú vstupovať do politiky, resp. ich od toho odrádzajú ľudia z ich okolia. Príklad pochvaly: Ocenenie Úradníka roka; „Biela vrana“ aj pre úradníkov, nie len pre aktivistov
- Diskusie s voličmi nedemokratov; treba prekonať nenávisť, ktorá často vyplýva z rozdelenia spoločnosti na „úspešných a neúspešných“. Názorová nevraživosť je problém pre kultivovanie demokracie – potrebná je väčšia tolerancia pri vzájomných diskusiách, vzdelávanie a osveta, otvorená diskusia aj s voličmi nedemokratov. Nie je správne osočovať ľudí podporujúcich nesystémových politikov, ale hľadať príčiny, ktoré ich viedli k zapudeniu štandardných politických strán.
- Väčšia angažovanosť ľudí pri správe vecí verejných – vstup slušných a schopných ľudí do politiky (aj komunálnej), protesty, mobilizačné kampane pred voľbami
- Osveta o základných hodnotách na ktorých je postavená demokracia (napr. názorová tolerancia, sloboda, spravodlivosť, rovnosť šancí), ktoré sú často „vykúpené krvou“ a ktoré sú často spojené aj s historickým vývojom na Slovensku
- Riešenie problémov (začať treba otvorenou diskusiou o vízii, ako ich riešiť): rómska otázka, nezamestnanosť, stav ciest, korupcia, bezpečnosť, zdravotníctvo, atď.
- Reformy s cieľom zvýšiť ekonomický rast a životnú úroveň ľudí, zlepšiť kvalitu verejných služieb
- Analýza vplyvu nárastu sociálnych nerovností, nízkej životnej úrovne na popularitu nedemokratických politikov
- Efektívnejšie vymáhať dodržiavanie pravidiel (napr. riadne platenie daní, trestanie korupcie, atď.)
- Skladanie účtov – posilnenie nezávislosti polície, prokuratúry, súdov (vrátane ústavného)
- Média (osobitne televízie, ktoré majú najväčší vplyv) by mali nastavovať zrkadlo politikom, aby sa im menej vyplácal populizmus
- Analytická podpora a vzdelávanie novinárov, napr. škola kritického myslenia
- Decentralizovať štruktúru politických strán, aby sa v rámci nich vytvárali názorové platformy, ktoré by umožňovali novým lídrom presadzovať sa v rámci ich strany a znížili tak ich motiváciu zakladať nové strany
- Odpolitizovanie štátnej správy – prijatie zrušeného zákona o štátnej službe
- Zlepšenie povinného vzdelávania sudcov, zrušenie ich doživotnej funkcie napr. v prípade profesionálneho či etického zlyhania
- Hľadanie a podpora demokratických lídrov
- Osveta medzi podnikateľmi (v prieskumoch sú naladení veľmi proti EÚ, resp. majú nereálne vysoké vnímanie korupcie, napríklad v rebríčku Svetového ekonomického fóra)
- Treba rozlišovať medzi zlyhávaním demokracie a zlyhávaním štátu (osobné zlyhania politikov, štátnych úradníkov pri spravovaní štátu, neriešenie problémov). Mnoho ľudí si zlyhávanie štátu zamieňa za zlyhávanie demokracie.

KAPITOLA 6: Vnímanie demokracie očami podnikateľov

Autor: Jozef Hajko

Zhrnutie

Z otvoreného prieskumu medzi 11 podnikateľmi na Slovensku (zoznam pozri nižšie, kompletne odpovede uvádzame v prílohe k tejto kapitole) vyplynuli tieto hlavné závery:

1. So stavom demokracie na Slovensku nie je spokojný žiadny respondent. Nespoľahlivo fungujú viaceré inštitúcie, napríklad súdnictvo, neplatí rovnosť pred zákonom, upadá morálka v spoločnosti. Zlom k horšiemu nastal nástupom prvej vlády Roberta Fica v roku 2006.
2. Ani jeden z respondentov nie je spokojný so súčasným stavom podnikateľského prostredia a viacerí tvrdia, že sa v posledných rokoch zhoršuje.
3. V podnikaní trápi firmy hlavne to, že štát zvýhodňuje určité firmy, a tie potom majú pred ostatnými konkurenčnú výhodu. Zlyháva školský systém a dôsledkom je nedostatok kvalitných pracovníkov.
4. Drvivá väčšina oslovených podnikateľov sa do verejných súťaží a do výziev na získavanie dotácií a eurofondov nezapája. Pokladá ich za zmanipulované a skorumpované.
5. Podnikatelia pripúšťajú, že činnosť úradov sa v poslednom čase zlepšila, ale je to skôr zásluhou elektronizácie služieb. Kvalita a ústretovosť úradníkov stále pokrívava. Štátne inštitúcie podnikateľov skôr prenasledujú, ako by im pomáhali.
6. Na Slovensku sa dá poctivo podnikáť, ale len za cenu, že ignorujete účasť v skorumpovaných štátnych zákazkách a tým oželiete lepšie krátkodobé ekonomické výsledky. Vláda dehonestuje podnikateľský stav.
7. Systémová zmena v roku 1989 a prechod od totalitného k demokratickému režimu umožnil rozmach podnikania. Bez tejto zmeny by podnikanie nebolo možné.
8. Relatívne stabilné ukotvenie demokracie na Slovensku umožňuje, aby firmy mali voľnosť potrebnú na podnikanie. Ak by však kvalita demokracie bola vyššia, firmy by sa mohli viac rozvíjať a boli by ziskovejšie.
9. Podnikateľský stav prispel k rozvoju demokracie na Slovensku. No sú aj také subjekty, čo demokraciu oslabujú. Ide hlavne o uprednostňovaných podnikateľov prepojených s vládnymi politickými stranami.
10. Firmy vykonávajú aktivity na rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku orientované dovnútra k zamestnancom i navonok, hlavne podporou určitých oblastí, napríklad školstva. Podnikatelia cítia, že v poslednom čase ich všeobecná nespokojnosť so súčasnou politickou scénou núti zaoberať sa myšlienkami o politických aktivitách alebo o podpore úplne nových politikov.
11. Väčšie prenesenie právomocí z centrálnej vlády na samosprávy by mohlo byť na osoh lepšieho fungovania verejných vecí, no základom je odstrániť z centrálnej úrovne súčasnú deformáciu.

12. Podnikatelia sa majú združovať v podnikateľských združeniach a spoločne nastavovať vládam zrkadlo. Podnikateľská aliancia Slovenska má v tejto oblasti ako jedno z mála združení dostatočný kredit.

6.1 Vzťah medzi demokraciou a podnikateľským prostredím

V tejto kapitole sa pokúsime zmapovať, aký je vzťah medzi uplatňovaním demokracie a kvalitou podnikateľského prostredia na Slovensku. Vychádzame z toho, že tu ide o priamy súvis a túto hypotézu si necháme potvrdiť alebo vyvrátiť od manažérov slovenských firiem, ktorí nám sprostredkovali svoje skúsenosti a názory. Rovnako budeme hľadať odpoveď na otázku, aké je miesto podnikateľov pri udržiavaní či zveľaďovaní demokratického systému.

Sledovanie podnikateľského prostredia nie je samoučelné. Ak sa podnikateľské prostredie zdarne vyvíja, vyvoláva ekonomickú aktivitu a pretavuje sa do rastu životnej úrovne obyvateľov. Súvislosť medzi uplatňovaním demokracie a kvalitou podnikateľského prostredia už nie je taká jednoznačná. Na túto tému existuje mnoho literatúry, spomenieme aspoň jeden renomovaný zdroj z posledných rokov, ktorý neváha túto súvislosť potvrdiť.

Ekonomovia Daren Acemoglu a James A. Robinson v knihe *Why Nations Fail* (Prečo národy zlyhávajú) počas rokov štúdia histórie a mnohých oblastí celého sveta hľadali odpoveď na otázku, prečo sa niektorým národom či štátom darí ekonomicky viac a iným menej. Dospeli k záveru, že tie krajiny, kde sa počas histórie dlhodobo udomácňovali politické inštitúcie, ako sú ústavné zmluvy, regulačné orgány, právne systémy, deľba moci, čo sa potom pretavili aj do vplyvných ekonomických inštitúcií, sú úspešnejšie ako ostatné.

Poukazujú napríklad na odlišný historický vývoj medzi USA a Kanadou na jednej strane a ich južnými susedmi na americkom kontinente na druhej strane. Po objavení Nového sveta v závere 15. storočia španielski dobyvatelia Latinskej Ameriky držali tamorodých obyvateľov v područí. Zamerali sa len na ťažbu drahých kovov a presadili uplatnenie systému, ktorý mal priniesť úžitok iba najvyššej koloniálnej správe a španielskej korune. Dlhodobé zotrvávanie na takomto systéme, ktorý potláčal vlastnícke práva a presadzoval iba udržanie bohatstva a moci pre určitú elitu, potom znevýhodňoval celé ovládané oblasti.

Briti postupovali v Severnej Amerike inak. Nielenže domorodé obyvateľstvo neovládli (resp. kvôli nízkej hustote obyvateľstva pre nich pôvodné obyvateľstvo neprinášalo želaný úžitok), ale nedokázali vnútiť vykorisťovateľskú politiku ani ich vlastným kolonistom. Jedinou možnosťou, ako nalákať nových kolonistov do Ameriky, bolo poskytnutie určitých výhod. Osadníci dostávali príspevky na zaberanie pôdy a mohli si zriaďovať vlastnú správu. Z tejto živnej pôdy vznikli inštitúcie neskorších Spojených štátov amerických.

Tu, v hlbšej histórii, tkvie základ dnešných rozdielov. Štáty ako USA postupne vybudovali všeobecne uznávané inštitúcie, ktoré neskôr zabezpečili ekonomickú prosperitu. Latinská Amerika, ale rovnako subsaharská Afrika či blízky Východ ostali v zajatí vládcov uspokojujúcich svoje výsadné postavenie na

úkor väčšiny. Práve spomínané inštitúcie podnecovali ekonomickú aktivitu, vytvárali podmienky, aby sa oplácalo investovať, tvoriť. Tak to platí dodnes.

Acemoglu a Robinson na základe hlbokého výskumu len potvrdili, že medzi demokratickým systémom, ktorý prezentujú spomínané všeobecne uznávané inštitúcie, a propodnikateľským prostredím je priamy súvis. V podmienkach strednej Európy napokon nemusíme chodiť ani tak hlboko do histórie, aby sme si potvrdili tento vzťah.

Slovensko sa stalo spolu s ďalšími socialistickými štátmi bývalého východného bloku na konci 20. storočia pokusným poľom na potvrdenie myšlienky, že s demokraciou prichádza prosperita. Takmer 30-ročný vývoj dokazuje, že príchod demokracie spojený so zapojením týchto štátov do systému Európskej únie sa spája s rastom ekonomickej aktivity a prosperity obyvateľov.

Výsledky nie sú všade rovnaké. V jednotlivých štátoch vychádzali z jedného skrachovaného komunistického režimu, ale museli sa vyrovnávať s rozličným rozsahom transformačných nákladov, do éry voľného trhu vstupovali z inej východiskovej ekonomickej základne. Napríklad Československo bolo po druhej svetovej vojne povestné úplným zlikvidovaním súkromného kapitálu. V Maďarsku bolo drobné podnikanie povolené už za socialistického režimu a v Poľsku nikdy nedošlo k masovému zlikvidovaniu súkromného podnikania na pôde. Pritom každý z týchto štátov mal vlastnú úroveň ekonomickej vyspelosti.

Druhou dôležitou črtou, ktorá nás zaujíma ešte viac, bol spôsob uplatňovania demokracie. Kým Československo, a tým aj Slovensko, sa mohlo v spomienkach a na základe dávnejších skúseností vrátiť k demokratickému režimu existujúcemu medzi dvoma svetovými vojnami, Poľsko a Maďarsko sa po takmer polstoročnej odmlke mohli v skúsenostiach oprieť iba o obdobie zväčša autoritatívnych režimov z prvej polovice 20. storočia.

Bolo by krátkozraké vyvodzovať z vyššej súčasnej ekonomickej vyspelosti Slovenska a Česka oproti Maďarsku a Poľsku iba historické súvislosti, no zároveň treba pripomenúť, že práve na Slovensku a v Česku dnes sledujeme vyššiu mieru demokracie ako u ich susedov (v prípade Poľska s ohľadom na zhoršenie demokracie po výmene vlád v roku 2015). Iný prístup k demokracii prináša aj iné ekonomické výsledky. V tomto priestore na to najokatejšie poukazujú výsledky štátov vyšeegrádskej štvorky a susednej Ukrajiny. Tam demokratizačný proces, a tým pádom aj transformácia z bývalej štátom riadenej ekonomiky už dlhšie zlyháva, čo sa prejavuje na hospodárskom prešľapovaní a stagnovaní životnej úrovne obyvateľov.

Ekonomická transformácia z 90. rokov minulého storočia priniesla na Slovensko vznik podnikateľskej vrstvy – od najväčších firiem vlastnených zväčša nadnárodnými koncernmi, cez stredný stav združujúci čoraz viac domácich firiem, čo vyrástli za posledných 25 rokov, až po malých živnostníkov, ktorí zväčša zamestnávajú iba sami seba.

Títo podnikatelia ťažia z presadenia nového spoločenského systému v roku 1990. Ich tváre sa objavujú pri všetkých vážnych demokratizačných krokoch. Často v pozitívnom svetle, keď boli ťahúňmi zásadných zmien, zároveň s úplne opačným imidžom, keď z týchto zmien ťažili alebo sami ovplyvňovali politiku tak,

aby mali z toho iba vlastný prospech. Medzi týmito dvoma skupinami je masa ďalších podnikateľov, ktorí zmeny iba registrujú a prispôsobujú sa nastaveným pravidlám.

Našťastie, v spoločnosti sa najmä v posledných rokoch objavuje nová skupina podnikateľov, ktorá nie je ochotná tupo sa prispôsobovať pravidlám diktovaným čoraz viac jednotlivcami či skupinami prepletenými s politickou mocou. Odmietajú prispôsobovať sa klientelistickému štátnemu modelu, presadzovaným korupčným schémam a tým pádom aj kriveniu demokracie.

Práve výpovede takýchto ľudí nás zaujímajú v tejto kapitole. Slúži im vďaka za to, že oslovení manažéri sa neváhali otvorene vyjadriť o neduhoch v spoločnosti, ktoré majú jadro v deformáciách demokratického režimu. Ukazuje sa, že súvis medzi demokraciou a ekonomickou prosperitou je jednoznačný. Východisko zo súčasných problémov sa črtá v obmene súčasnej politickej štruktúry, inej cesty niet.

6.2 Index podnikateľského prostredia na Slovensku

O kvalitu podnikateľského prostredia na Slovensku sa začala systematicky zaujímať Podnikateľská aliancia Slovenska (PAS) na začiatku tohto milénia. Dovtedy podnikateľské združenia až na výnimky sledovali skôr spoločné odvetvové záujmy alebo individuálne ciele svojich členov.

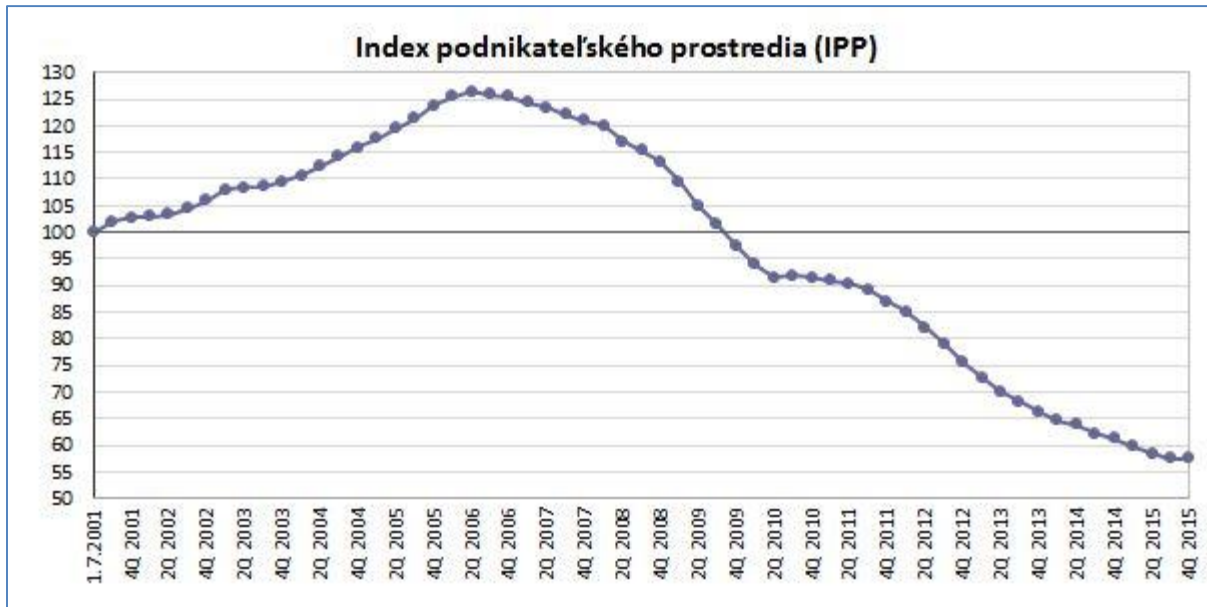
V roku 2001 začala PAS merať kvalitu podnikateľského prostredia vlastným Indexom podnikateľského prostredia. Už pri zrode indexu si jeho tvorcovia uvedomovali, že podnikateľské prostredie neurčujú len predpisy, administratíva či inštitúcie týkajúce sa podnikateľov, ale aj stav spoločnosti.

Preto sa index meral na základe troch oblastí – vplyvu právneho a regulačného rámca, vplyvu samých podnikov na prostredie a vplyvu iných rozhodujúcich vonkajších podmienok. Keď sa tieto ukazovatele rozdelili na podrobnejších 33 otázok pre respondentov, skúmali sa tu napríklad funkčnosť politického systému v štáte, legislatíva upravujúca podnikateľské prostredie, uplatňovanie princípu rovnosti pred zákonom, vymáhateľnosť práva, funkčnosť súdnictva, funkčnosť štátnych inštitúcií, úroveň korupcie na úradoch, výskyt hospodárskej kriminality a organizovaného zločinu. Ako vidíme, respondenti odpovedali aj na otázky, ktoré sa týkali demokratického fungovania štátu, lebo tie podľa PAS súviseli s podnikateľským prostredím.

Tento postreh sa ukázal ako správny. Kým pred 15 rokmi sa niektoré otázky pre podnikateľov nezdali kľúčové, neskôr sa stali rozhodujúcimi. Stačí, keď sa pozrieme na vývoj za posledných desať rokov. Časový interval sme si nezvolili náhodne, v ďalšom texte vysvetlíme, čo nás k tomu viedlo.

Index podnikateľského prostredia meria PAS na základe pravidelných prieskumov medzi podnikateľmi, pričom vyhodnocuje ich názory na zmenu 33 ukazovateľov za každý štvrtrok. Na základe zahrnutia všetkých ukazovateľov vypočítava sumárne číslo. V roku 2001 začínal index na úrovni 100 bodov. Od tohto obdobia stúpал až do konca roka 2005. Práve vtedy vrcholili reformné kroky druhej vlády Mikuláša Dzurindu. Ďalších 10 rokov index už len klesal, s výnimkou krátko trvajúceho stagnovania v rokoch 2010 až 2011, keď nakrátko pôsobila vláda Ivety Radičovej. V ostatnom čase sa menila iba rýchlosť poklesu indexu, spomaľovanie ustalo na konci roka 2015.

Graf 6.1: Index podnikateľského prostredia podľa PAS

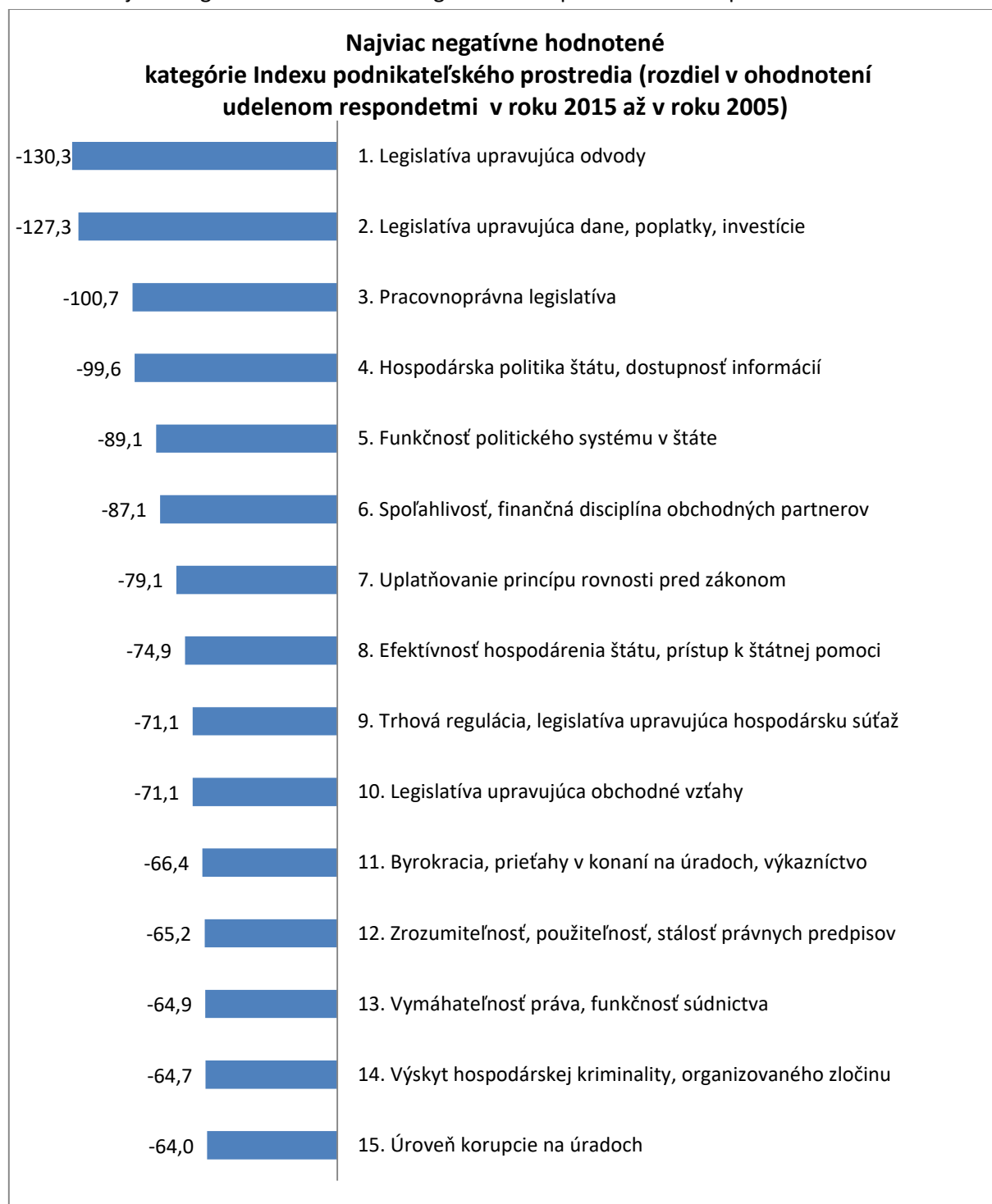

Zdroj: Podnikateľská aliancia Slovenska

Kritici vyčítajú zostavovateľom indexu, že jeho pohyb nezohľadňuje reálny vývoj, lebo nie je možné, aby stav bol v roku 2015 dvakrát horší ako v roku 2005. To by sa muselo prejavovať na porovnateľnej zníženej ekonomickej aktivite podnikateľských subjektov. Tento argument by sa dal zohľadniť v prípade, že by sa merali tvrdé, štatistické parametre. Tu sa však zohľadňujú názory, ba často sklamané očakávania podnikateľov. Pokles indexu vyjadruje skôr premrhanú šancu ako reálne zhoršenie ekonomickej situácie.

Viac to pochopíme, keď sa pozrieme na jednotlivé čiastkové ukazovatele, ktoré najviac prispeli k celkovému poklesu indexu. V nasledujúcom grafe je prvých 15 položiek s najväčšími príspevkami k jeho dlhodobému poklesu.

Graf 6.2: Najviac negatívne hodnotené kategórie Indexu podnikateľského prostredia

Zdroj: Podnikateľská aliancia Slovenska

Je pochopiteľné, že podnikateľov najviac trápili nevhodné zmeny v zákonoch. Tie sú na prvých troch miestach. No už na štvrtom mieste je hospodárska politika štátu a na piatom funkčnosť politického systému v štáte. Kým na konci roka 2005 ohodnotili podnikatelia funkčnosť politického systému na

úrovni 105 bodov (východisko v roku 2001 bolo 100 bodov), v roku 2015 bol tento údaj iba na úrovni 16 bodov. Rozdiel za desaťrocie predstavoval 89 bodov.

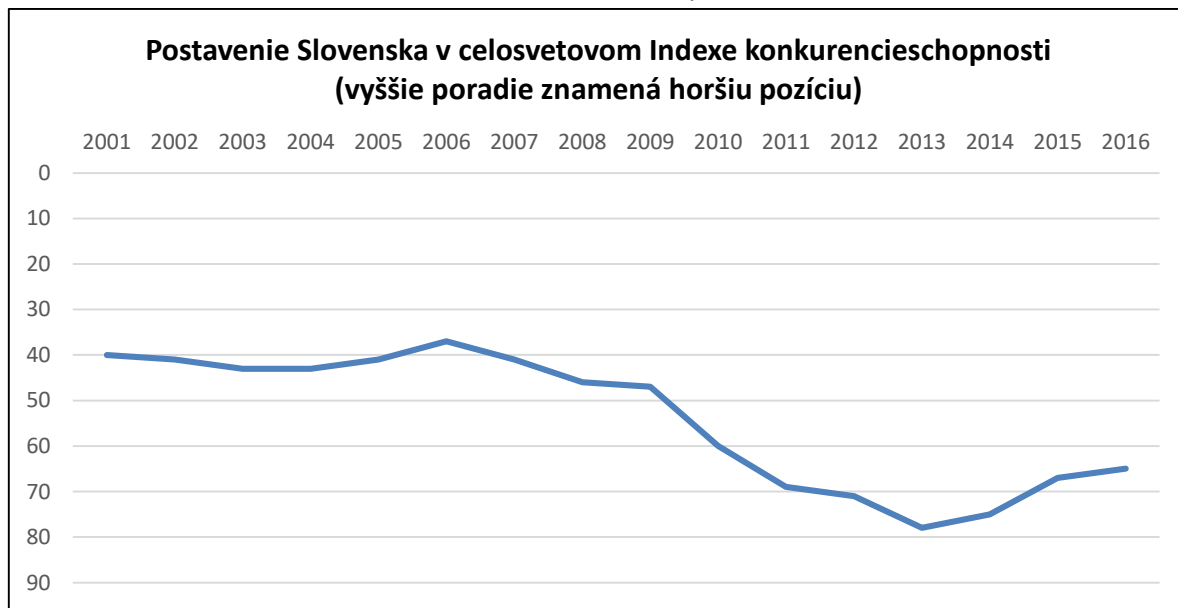
V prvej pätnástke sa vyskytujú ďalšie zaujímavé kategórie – uplatňovanie princípu rovnosti pred zákonom, efektívnosť hospodárenia štátu, prístup k štátnej pomoci, byrokracia, prietahy v konaní na úradoch, vymáhateľnosť práva, funkčnosť súdnictva, výskyt hospodárskej kriminality a organizovaného zločinu, úroveň korupcie na úradoch. Spolu s klesajúcou funkčnosťou politického systému v štáte ide o ukazovatele, ktoré priamo súvisia s uplatňovaním demokracie.

6.3 Index konkurencieschopnosti vo svete

Na ilustráciu uvádzame aj medzinárodné porovnanie. Svetové ekonomické fórum (WEF) už dve desaťtky rokov porovnáva prostredníctvom Indexu konkurencieschopnosti väčšinu štátov sveta. Index vypovedá o perspektíve krajiny dosahovať udržateľný hospodársky rast v strednodobom horizonte. Zostavovateľ indexu získava údaje od respondentov v jednotlivých štátoch.

V roku 2001 sa Slovensko v rebríčku umiestnilo na 40. mieste, potom sa do roku 2006 posunulo na 37. miesto, čo bola jeho najlepšia pozícia v histórii. V roku 2016 padlo na 65. miesto medzi 138 štátmi sveta. V roku 2013 bolo na tom ešte horšie, keď obsadilo 78. priečku.

Graf 6.3: Postavenie Slovenska v Indexe konkurencieschopnosti

Zdroj: Svetové ekonomické fórum

Toto porovnávanie treba brať s určitou rezervou, lebo počet štátov sa mení, no nie až tak, aby medziročné zmeny neboli dostatočne výpovedné. Dôležité je pozrieť sa dovnútra indexu. WEF skúma pri zostavovaní indexu vyše 100 konkrétnych parametrov.

Z hľadiska fungovania inštitúcií sa v roku 2016 ocitlo Slovensko až na 102. mieste vo svete. V pripomienkovaní legislatívneho procesu skočilo na predposlednom mieste a v účelovosti prijímania rozhodnutí vládnych úradníkov na treťom mieste od konca. V efektívnosti využívania dotácií na trhu práce je rovnako tretie od konca. Kvalita vzdelávacieho systému, schopnosť priťahovať a udržiavať talenty zaraďuje Slovensko do poslednej dvadsiatky štátov.

V poslednej tridsiatke je Slovensko v oblasti dôvery v politikov, nezávislosti sudcov, dôveryhodnosti polície. V korupcii a využívaní úplatkov uzatvára deviatu desiatku zo 138 štátov sveta.

Podľa Indexu vnímania korupcie, ktorý zostavuje Transparency International, obsadilo Slovensko v roku 2016 spomedzi 176 krajín sveta 54. priečku. Pre porovnanie, Poľsko obsadilo 29. priečku, Česká republika 47. a Maďarsko 57. priečku.

Pre úplnosť uvádzame aj výsledky rebríčka Doing Business 2017 Svetovej banky, ktorý je založený prevažne na „tvrdých“ dátach za vybrané oblasti podnikateľského prostredia a teda nie na názoroch podnikateľov. V tomto rebríčku Slovensko obsadilo 33. priečku spomedzi 190 krajín, Poľsko 24., Česká republika 27. a Maďarsko 41. miesto.

Postavenie v Indexe konkurencieschopnosti potvrdzuje, že situácia Slovenska sa v medzinárodnom porovnaní zhoršila. Zlom nastal zhruba pred desiatimi rokmi. Pohyb smerom nadol sa síce v roku 2013 zastavil, no odvtedy môžeme hovoriť o určitom stagnovaní. Tento nepriaznivý vývoj korešponduje s pohybom domáceho Indexu podnikateľského prostredia, čo len potvrdzuje, že pred desiatimi rokmi sa stalo niečo zásadné.

Nasledujúca podkapitola nám na skúsenostiach konkrétnych manažérov a podnikateľov potvrdí, že ten zlom skutočne nastal. Indexy PAS i WEF nám naznačili, ktoré oblasti boli zasiahnuté najviac, výpovede respondentov nám to potvrdia.

6.4 Výpovede podnikateľov a manažérov

V rámci analýzy sme oslovili 11 manažérov slovenských podnikov z rozličných lokalít, odvetví a s rozličnou majetkovou štruktúrou, ktorí boli ochotní otvorene prezentovať svoje názory. Individuálne sme im položili 12 otvorených otázok zameraných na úroveň demokracie a podnikateľského prostredia a na ich vzájomnú previazanosť.

Zoznam respondentov:

1. **Ivan Trančík, generálny riaditeľ, i.tran, s.r.o., Turzovka.** Spoločnosť je textilný podnik pletiarenskej výroby. Zamestnáva 130 zamestnancov.
2. **Ondrej Smolár, výkonný riaditeľ, Soitron, s.r.o., Bratislava.** Spoločnosť je systémový integrátor a poskytovateľ služieb v oblasti informačných technológií. Na Slovensku zamestnáva 350 zamestnancov. Člen PAS.

3. **Mgr. Peter Serina, advokátska kancelária, s.r.o., Bratislava, majiteľ, konateľ.** Spoločnosť sa zaoberá poskytovaním právnych služieb. Člen PAS.
4. **Ivana Molnárová, výkonná riaditeľka, Profesia, s.r.o, Bratislava.** Spoločnosť prevádzkuje najnavštevovanejší pracovný portál na Slovensku www.profesia.sk. Zamestnáva 40 zamestnancov.
5. **Ján Lunter, zakladateľ, spolumajiteľ, Alfa Bio, s.r.o., Banská Bystrica.** Spoločnosť je výrobcom potravín zameraných na zdravé stravovanie. Zamestnáva vyše 150 zamestnancov.
6. **Ľuboš Lopatka, generálny riaditeľ, Svet zdravia, a.s., Bratislava.** Spoločnosť je prevádzkovateľom 14 nemocníc na celom Slovensku. Zamestnáva takmer 6 000 zamestnancov.
7. **Jozef Ličko st. spolumajiteľ, konateľ firmy HONT-stav, s.r.o., Krupina.** HONT-stav je stavebná a strojárská spoločnosť. Zamestnáva 20 zamestnancov.
8. **Pavol Lančarič, generálny riaditeľ, Orange Slovensko, s.r.o., Bratislava.** Spoločnosť je najväčší mobilný operátor na Slovensku. Zamestnáva vyše 1 000 zamestnancov. Člen PAS.
9. **Ivan Košalko, Nitra, certifikovaný kouč, konateľ, Košalko Consulting, s.r.o, Nitra, bývalý generálny riaditeľ Ceram Čab, a.s., Nové sady.** Košalko Consulting je nová spoločnosť, ktorá sa zaoberá mentoringom a koučingom. I. Košalko je bývalým generálnym riaditeľom spoločnosti PPC Čab, a.s., zaoberajúcej sa výrobou porcelánových izolátorov. Člen PAS.
10. **Ivan Harant, majiteľ, konateľ, Z. I. Servis, s.r.o., Prievidza.** Z. I. Servis pôsobí vo finančnej sfére. Jej sesterská spoločnosť s tým istými majiteľmi MIP, s.r.o., sa zaoberá renováciu tonerových a atramentových kaziet do tlačiarň a má 30 zamestnancov. Člen PAS.
11. **Martin Baláž, riaditeľ, Intech Control, s.r.o, Bratislava.** Spoločnosť pôsobí oblasti merania, regulácie a riadenia v chemickom, potravinárskom a farmaceutickom priemysle. Zamestnáva 13 zamestnancov. Člen PAS.

Spracované výpovede podľa jednotlivých otázok sú v nasledujúcom texte. Úplné výpovede respondentov sú v prílohe kapitoly.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

So stavom demokracie na Slovensku nie je spokojný žiadny respondent. Demokracia môže fungovať len vtedy, keď existuje právny štát a vymožitelnosť práva, občania a podnikatelia sú si rovní pred zákonom, keď spoľahlivo pracuje súdnictvo a polícia. V týchto oblastiach sú na Slovensku vážne problémy. Rezervy má volebný systém, pretože volia nepripravení ľudia a do parlamentu sa dostávajú nekvalitní zástupcovia občanov. Víťazi volieb sami porušujú demokraciu. Štát ubíja aktivitu ľudí, namiesto ústretovosti občanov trestá, čo spôsobuje, že medzi ľuďmi rastie egoizmus a vzájomná neúcta. Chýbajú pozitívne vzory. Klesá úroveň morálky a odbornosti v spoločnosti, čo je aj dôsledkom zle fungujúceho školstva. Rastie pokrytectvo, niečo iné si ľudia myslia a niečo iné navonok uznávajú, lebo v spoločnosti uznávajúcej predpísané názory sa boja dehonestovania.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Ani jeden z respondentov nie je spokojný so súčasným stavom podnikateľského prostredia a viacerí tvrdia, že sa v posledných rokoch zhoršuje. Vláda neberie podnikateľov vážne alebo ich dokonca až ignoruje. Ak sa nimi zaoberá, vníma ich často ako nepriateľov alebo iba ako subjekty, z ktorých jej plynú peniaze do verejných rozpočtov. Vďaka tomuto prístupu sa v spoločnosti stále udržuje všeobecný obraz podnikateľa – podvodníka. Vláda k tomu prispieva ďalším spôsobom, keď uprednostňuje seba blízkych veľkých podnikateľov. Niektorí respondenti ich označujú za oligarchov, ktorí škodia podnikateľskému stavu. Na Slovensku sa tak vytvorilo skorumpované a klientelistické prostredie, presadzuje sa štátne výpalníctvo. Problémy spôsobuje byrokracia, vysoká administratívna záťaž, neustála zmena zákonov. Jeden z respondentov to charakterizoval výrokom, že „zákony padajú z neba ako hurky“. Iný predložil príklad, že „aby sa zamestnal jeden človek na jeden rok, treba na to vykonať 84 administratívnych úkonov“. Pracovné právo sa zhoršilo po nástupe prvej vlády Roberta Fica v roku 2006 a odvtedy sa mení každý rok. Táto nestabilita spôsobuje problémy pri zamestnávaní ľudí. Namiesto toho, aby štát vytváral podmienky na zamestnávanie, siahla na represívne opatrenia, napríklad postihovanie nelegálnej práce. Podnikatelia musia plniť množstvo nezmyselných nariadení a predpisov, napríklad v bezpečnosti pri práci, zdravotnej službe, pri ekologických auditoch budov, v školení vodičov, ochrane osobných údajov. Mnohé nezmyselné nariadenia a ich vymáhanie sa stali rajom pre príživnícke firmy spriaznené s vládou. Prijímané zákony sú nekvalitné, nestabilné, umožňujú úradníkom presadzovať svojvôľu. V prípade jedného respondenta štátna inštitúcia označila neprávom výrobcu potravinového výrobku za šíriteľa nemoci medzi obyvateľmi, čo mu spôsobilo vážne ekonomické problémy, dokonca až ohrozenie existencie. Tým, že štát ľudí trestá a nemotivuje, núti ich, aby obchádzali zákony. Víťazia ľudia, ktorí nemajú žiadne škrupule, splnia si povinnosti iba naoko, v skutočnosti ich však nedodržiavajú. Veľkú deformáciu v podnikateľskom prostredí spôsobuje privilegovaný vzťah štátu k vybraným podnikateľom. Jeden z respondentov dokonca konštatoval, že o podnikateľskom prostredí rozhodujú silné finančné skupiny. Nemôže sa slobodne rozvíjať, lebo v štáte dominujú oligarchovia a poctiví podnikatelia nemajú možnosť presadiť svoj názor. Výsledkom je, že vláda niektorých podnikateľov cielene uprednostňuje, napríklad vytvára osobitné zákony ako v prípade reštrukturalizácie Váhostavu, iných výberovo postihuje, napríklad banky či telekomunikačných operátorov osobitnými daňami. Dlhodobým problémom je vysoké odvodové zaťaženie trápiace hlavne malé firmy. Popri nevyhovujúcom pracovnom práve je práve ono príčinou zníženej schopnosti zamestnávať ľudí.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

V tejto oblasti sa odpovede respondentov viac rôznia, pretože každý z nich podniká v inej oblasti. No vyskytujú sa aj všeobecné konštatovania so zameraním na celé podnikateľské prostredie. Veľkým problémom je, že štát zvýhodňuje určité firmy, a tie potom majú pred ostatnými konkurenčnú výhodu. Ak zvýhodnená firma napríklad dostane lukratívnu štátnu zákazku, môže svojim zamestnancom vytvoriť priaznivejšie podmienky na odmeňovanie a s neodolateľnou ponukou prebrať žiadaných pracovníkov od konkurencie. Firmy z odvetví, kde sa vo zvýšenej miere uplatňuje verejné obstarávanie a ony sú v nich neúspešné alebo sa im pre zmanipulovanosť vyhýbajú, majú problémy získať iné, ekonomicky zaujímavé zákazky. Potom si majiteľ firmy iba povzdychne, že takto si podnikanie po vyše 20 rokoch nepredstavoval. Dnes, namiesto toho, aby odovzdal riadenie najatému manažérovi, musí vo firme tráviť desať hodín

denne, aby zamestnancom zabezpečil prácu. Firmy trápí slabá vymožitelnosť práva, zlé regulačné prostredie, ťažkosti pri zamestnávaní ľudí z iných štátov. Osobitným problémom je nízka kvalita absolventov škôl. Napríklad remeselníkov treba dlho zaúčať, lebo sú nepripravení. Keď sa na to firma podujme a uspeje, lebo na pracovnom trhu nenájde nikoho iného, dovyučení remeselník po čase nezriedka odíde a firma môže začínať odznova. Mzdové nároky uchádzačov o zamestnanie rastú podľa niektorých respondentov neopodstatnene, pretože buď majú nízku odbornú kvalitu alebo sa inšpirujú podmienkami vo vyspelých európskych štátoch, pričom slovenskí zamestnávateľia im nemôžu vyhovieť, lebo pôsobia v iných podmienkach. Jeden z respondentov doslova hovorí o nástupe novej generácie pracovníkov so slabšími návykmi. Každý si úzkostlivo sleduje iba svoj úsek pracovných postupov, ľudia a činnosti sú nekoordinované. Je to podľa neho celoeurópsky trend, ktorý sa dostáva aj na Slovensko. Iný respondent konštatoval, že najväčšie škody v minulých rokoch zasiahli na Slovensku vnímanie, správanie sa ľudí. Pretrvávajú rozličné mýty, napríklad, že zisk v zdravotníctve je amorálny, pričom morálne je pre každú firmu práve vytvárať zisk a amorálny môže byť iba spôsob jeho použitia. Ďalší respondent prezentuje kritiku aj dovnútra podnikateľského prostredia, keď tvrdí, že na Slovensku prevláda amaterizmus, nedovzdelanosť, všeobecne nízka náročnosť. Keď sa k tomu pridá benevolentnosť zákazníkov, nevzniká dostatočný tlak na firmy, aby produkovali kvalitu. To potom strpčuje život všetkým občanom. Hlavne nekvalitný školský systém spôsobuje, že ľudia na Slovensku majú nízke právne vedomie. Chýba im vzdelanie v tom, čo je skutočne dôležité. Ľudia nerozumejú svojim právam a povinnostiam vo vzťahu k zákonu.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Drvivá väčšina respondentov uviedla, že do verejných súťaží a do výziev na získavanie dotácií a eurofondov sa nezapája. Dôvodom je, že sú zmanipulované a skorumpované. Jedna z oslovených firiem uviedla, že do súťaží sa nezapája už 17 rokov, hoci štátne zákazky by jej pomohli. Iná firma je nútená do verejných zákazok vstupovať, lebo pôsobí v odvetví, kde bude štát vždy výrazným zadávateľom. Musí to rešpektovať. Veľmi si praje, aby súťaže boli normálne. No opak je pravda, posledné desaťročie sa situácia iba zhoršuje. Miera deformácie je obrovská, je centrálné riadená, účelová. Zatiaľ nebolo vládnej garnitúry, ktorá by sa snažila robiť súťaže čisto, ale strana Smer-SD doviedla zmanipulovanosť systému do dokonalosti. Respondenti potvrdzujú, že do súťaží vstupujú často firmy založené na tento jediný účel a po víťazstve posúvajú zákazky skutočným dodávateľom. Podobná situácia je v prideľovaní eurofondov. Jeden z respondentov povedal, že za možnosť financovania sa platí naplňaním pokladníc vládnych strán. Tento výber peňazí sa robí cez projekčné firmy na eurofondy, pričom sa všeobecne hovorí o províziách vo výške 30 percent zo zákazky. Sami na tento problém narazili, keď sa uchádzali o eurofondy. Čo sú to za kritériá, keď uchádzač vyhovie všetkým, ale potom príde to posledné kritérium – úplatok, v ktorom nevyhovie, a je z kola von? Eurofondy sú skorumpované a zmanipulované. Čuduje sa, že sa o tomto všeobecnom obrovskom probléme nepíše viac v médiách. Iný respondent spomína, že jeho firma sa zapojila do zákazky v novej oblasti, kam chceli rozšíriť svoje podnikanie. Odoberateľ ich služieb mal k dispozícii eurofondy, no za dodané práce neplatil aj tak. Riešenie problému trvalo viac ako rok. Pochopil, že táto zákazka nemala dobrý ekonomický základ, že do nej boli okrem jeho firmy zakomponovaní aj nekalí podnikatelia. A tí mali lepšie podmienky ako oni. Pociťovali na vlastnej koži, že

v odvetviach atraktívnych z hľadiska podpory z eurofondov sa pohybujú nekalí podnikatelia. Ďalší respondent potvrdil, že podobná situácia je vo verejných zákazkách vypisovaných samosprávami. Tam zvykne bývať jediným kritériom cena. Do súťaží sa však zväčša zapája iba do počtu, lebo vyhrá iný, čo má cenu len o málo nižšiu. S veľkou pravdepodobnosťou je to preto, že do jeho zalepenej obálky s ponukou niekto pred ukončením prijímania ďalších ponúk nazrel a informáciu pustil von. Ďalším problémom býva neodborné zloženie komisií. Ak by sa uplatňovali iné kritériá ako cena, nemal by ich kto odborne posúdiť. Respondenti zväčša konštatujú, že badateľný zlom v manipulovaní štátnych zákazok nastal po nástupe prvej vlády Roberta Fica v roku 2006. Jeden z nich spomína, že keď vtedy vstúpili do súťaže a odmietli ich iba preto, že im chýbala čiarka v názve firmy, pochopili, že tadeto ich cesta v budúcnosti viesť nebude. Skúšali uspieť v ďalšej súťaži v okresnom meste, ale rovnako nepochodili. Nepomohlo im ani to, že z úradu práce, ktorý súťaž organizoval, predtým odoberali postihnutých ľudí a zamestnávali ich v chránenej dielni. Kritérium prospešnosti firmy pre región sa do podmienok súťaže nedostalo. V inej súťaži síce vyhrali, ale zadávateľ si vybral na zákazku aj tak druhého v poradí. Odvtedy sa do súťaží nezapájajú, odmietajú dávať úplatky. Dôsledkom je, že firma sa nerozvíja, stagnuje, lebo pôsobí v odvetví, kde verejný sektor je a bude významným zákazníkom. Iná firma, ktorá sa síce verejným súťažiam a eurofondom vyhýba, naráža na iný problém, ktorý súvisí so štátom ako zákazníkom. Štát nerovnomerne, až nerozumné, zvyhodňuje jednotlivé potraviny vo svojich zariadeniach. Vláda napríklad podporovala spotrebu mlieka, ale spôsobom, čo má so zdravou výživou málo spoločné. Prispela na výrobu malých osladených balení mlieka, inak by deťom v škole nechutili. Za tým je schopná loby producentov. Pokúšali sa presadiť zmeny v stravovaní v školách v zmysle zdravého stravovania odporúčaného Svetovou zdravotníckou organizáciou. Narazili však na diktát ministerstva školstva. Ťažko je bojovať proti vyhláškam, za ktorými stoja silné lobistické skupiny. V nemocniciach je to podľa respondenta podobné. Dodávatelia mäsa sú silní, často sa tam dodáva mäso, ktoré sa už inak nedarí prediť.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Podnikatelia sa podľa možnosti úradom vyhýbajú, úkony delegujú na externých dodávateľov alebo uprednostňujú elektronickú komunikáciu s úradmi. V tomto smere vyzdvihujú, že stupeň elektronizácie v úradoch rastie. Na druhej strane jeden respondent z advokátskej oblasti kritizuje, že napríklad súdy sú v elektronizácii vo veľkom sklze, pretože on má lepšie technické vybavenie ako tieto štátne inštitúcie. Iný respondent kritizuje, že technika sa mení, ale ľudia ostávajú a zaostávajú: „Technológie sa menia, ľudia však nie.“ Systém riadenia verejných vecí je zlý, myslí si predchádzajúci respondent. Úradníci z roka na rok vybavujú menej vecí a vybavujú ich menej rýchlo. Problém je v nedostatočnej kvalite ľudí, v rezignovaní šikovných. Byť šikovný sa neoplatí, čo ľudí demotivuje, ubíja. Štátni zamestnanci necítia podporu priamo z ministerstiev. Tento respondent zažil príbeh s prokurátorkou. Keď sa obvineného, veľkého muža, na súdnom pojednávaní nič nepýtala, zisťoval, prečo mlčala. Mala obavy, že ju obvinený zbije. „Akí ľudia sa vyberajú do prokuratúry, keď sa boja?“ pýta sa respondent. Aj jeho zastrašovali, ale nesmie sa báť, inak sa advokátska profesia nedá riadne vykonávať. Zovšeobecňuje, že pri prijímaní do zamestnania na úradoch chýbajú osobnostné kritériá a hľadá sa len na vzdelanie a skúsenosti v odbore. Iný respondent si myslí, že úradníci sú stresovaní zhora: „Boja sa

o miesta, a preto sú poslušní.“ Keby bolo v úradoch normálne riadenie, bez politických nominácií, bolo by to určite iné, ľudia by mali priestor pozitívne sa prejaviť. Medziľudské vzťahy sú podľa neho všeobecne zdeformované. Pridáva sa k nemu ďalší respondent, ktorý potvrdzuje, že problém úradov je v ich spolitizovaní. Výsledkom je ich nekvalita. Prevláda alibizmus, nič nepodpísať, nič nerozhodnúť, nebrať na seba žiadnu zodpovednosť, vybavovať si v práci súkromné veci. Uzatvára: „Najväčšie škody na úradoch sú škody z nevyužitých príležitostí. Hlúposť sa u nás netrestá.“ Iný respondent potvrdzuje, že všeobecne sa práca úradov zlepšuje, no za nepriateľským konaním niektorých úradníkov vidí zámer: „Často tu platí, že namiesto Pomáhať a chrániť sa podnikatelia zo strany štátu stretávajú s prístupom Nachytať a pokutovať.“ Štát sa zameriava prednostne na pokutovanie, keď sa niekde objaví nesplnenie povinností, pripája ďalšia respondentka ilustrujú to na uplatňovaní zákona o ochrane osobných údajov. Respondenti sa na viacerých miestach sťažujú na zlyhávajú štátu v plnení svojich povinností, ba až na jeho protipodnikateľské postoje. Niektorí uviedli konkrétne prípady. Firma produkujúca potravinárske výrobky pre nejednoznačný výklad predpisov zo strany štátnych úradníkov nesprávne uplatňovala DPH. Úradníci ju nachytali a uvalili na ňu dodatočné daňové bremeno, čo pre firmu znamenalo existenčné ohrozenie. Firma produkujúca textilné výrobky prišla uvalením obchodných sankcií EÚ, vrátane Slovenska, proti Rusku o polovicu odberateľov. Štát im nijako nepomohol a oni sa z toho museli dostať s obrovským vypätím vlastnými silami. Firma podnikajúca v stavebníctve sa nedopatrením dostala do sporu s vládou v africkom Čade, kde sa podieľali na štátnej zákazke. Syna majiteľa firmy v Čade neoprávnene zadržovali a slovenské ministerstvo zahraničných vecí im nijako nepomohlo. Keď sa firma na tento postup pošťazovala v médiách, vzápätí ju navštívila daňová kontrola, ktorá jej vyrubila neoprávnenú daňovú pokutu. Po prehratom súde musel štát peniaze vrátiť a robil to dlho.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Všetci oslovení odpovedali pozitívne. Ale zároveň dodali, že poctivé podnikanie je náročné a doslova môže ohroziť existenciu firmy, pretože podnikatelia rešpektujúci alebo využívajúci zdeformované pravidlá majú pred nimi krátkodobú konkurenčnú výhodu. Dlhodobu sa poctivé podnikanie vypláca, lebo vedie k stabilite náročných zákazníkov a k dobrej platobnej kondícii. Dôležité je eliminovať nepoctivých podnikateľov a podvodníkov. Napríklad v stavebníctve by pomohol zákaz vytvárať fyzickej osobe viac ako jednu spoločnosť s ručením obmedzeným. Zahatali by sa tak aktivity pri presunoch majetku medzi viacerými spoločnosťami jediného majiteľa, ktorý túto schému využíva na vyhýbanie sa plneniu svojich záväzkov. Poctivé podnikanie sa začína už u majiteľa firmy, on musí byť osobne presvedčeným, že nechce konať inak. Ďalšou nevyhnutnosťou je existencia firemnej kultúry. Hoci sa však majitelia, manažéri, zamestnanci venujú poctivo svojej práci na sto percent, môže ich ohroziť konanie vlády. Stačí jeden zlý alebo priamo protipodnikateľsky mierený zákon a okamžite sú znevýhodnení. Problémom pri poctivom podnikaní je, že vlády pod vedením R. Fica demoralizovali spoločnosť a zvýšilo sa korupčné správanie v štátnej správe, hodnotí ďalší respondent. Chýbajú pozitívne vzory. Pretrváva beztretnosť konkrétnych osôb, napríklad v prípade zneužívania systému zdravotníctva. Ďalší potvrdzuje, že štát svojím konaním navodzuje, aby sa neoplatilo poctivo podnikáť. Zo strany vlády sa niečo iné píše, rozpráva, a iná je skutočnosť. Štát uplatňuje dvojaký meter. Sú ľudia, ktorých ťažko nazvať podnikateľmi, lebo sú to klamári a zlodeji, čo môžu všetko. Iní nemôžu nič. V minulosti sa volali papaláši, teraz sú to ľudia spriaznení vláde.

Ťažia z nerovnakého prístupu, klientelizmu. Akoby sa zaviedlo pravidlo, že od určitej politickej úrovne či spriaznenosti sa môže všetko. Slušní ľudia sa potom uzatvárajú do seba. Je to podobné ako v minulom socialistickom režime. Potvrďuje to ďalší respondent, ktorý hovorí, že na socializmus všetci nadávali, ale nikto sa neodvážil povedať to otvorene. Tak je to aj teraz.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Ak by sa neudiali systémové zmeny v roku 1989, podnikat' by sa nedalo, alebo len veľmi obmedzene. Pred rokom 1989 bol samostatne ekonomicky činný len jeden respondent. Podnikal už vlastne v 80. rokoch 20. storočia, lebo pochádza z oblasti, kde prišla socialistická kolektivizácia pôdy neskoro, a preto mohol vďaka svojej zručnosti a pracovitosti dodávať seno pre poľnohospodárske družstvo. Ale pritom musel obchádzať predpisy – napríklad musel rozpisovať príjmy z tejto činnosti na širokú rodinu, lebo inak by prekročil limity v povolenej výške príjmu. Tvrdé obmedzenia mali napríklad advokáti. Za socializmu boli nútení spolupracovať s políciou, prokuratúrou. Boli vlastne paródiou na advokáciu. Skutočná advokácia bez slobodnej, občianskej spoločnosti je neuskutočniteľná, konštatuje respondent. Bez zásadnej zmeny v roku 1989 by oslovení manažéri s veľkou pravdepodobnosťou ostali v pôvodných pracovných pozíciách. Keďže však možnosť prišla, hneď po nej siahli. Dôležité boli ich osobné ambície a schopnosť spoľahnúť sa na vlastné schopnosti. Výhodu malí tí, čo pochádzali z prostredia, ktoré aspoň trochu vyznačovalo týmito atribútmi. Systémová zmena v roku 1989 potvrdila správnosť životného presvedčenia konať sám za seba, spoliehať sa na seba. Tak to vyjadril jeden z respondentov a ostatní rozmýšľajú veľmi podobne.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Potrebu demokracie opisuje jeden respondent takto: „Demokracia prináša zjednodušovanie, ako robiť biznis. Cieľom je prosperita národa, vysoká kúpyschopnosť.“ Demokraciu spájajú podnikatelia často s členstvom Slovenska v EÚ a NATO. Je to pochopiteľné, lebo keď k tomu ešte pripočítame používanie spoločnej európskej meny euro, vytvára to pre nich pomerne stabilné prostredie odolné proti mimoriadnym výkyvom v domácom uplatňovaní demokratického režimu. Ukazuje sa, že z tohto pohľadu sú problémy vymenované vyššie stále prekonateľné. V rámci medzinárodného zakotvenia Slovenska do demokratických štruktúr by nemalo hroziť, že sa situácia radikálne zmení. No ako varuje respondentka na príklade Maďarska, kde ich firma pôsobí v rámci rozsiahlych zahraničných aktivít, možnosti potláčania kvality demokracie nemožno podceňovať. Je tam viacmenej vláda jednej strany, kontrola médií, platí sa daň z reklamy. To má dopad na podnikanie, ovplyvňuje to ziskovosť firiem. Práve relatívne stabilné ukotvenie demokracie na Slovensku umožňuje, aby firmy mali voľnosť potrebnú na podnikanie. Politici potom firmám môžu ich cestu len sťažovať, a nie naplno hatať. Ak by politici konali v prospech zvyšovania kvality podnikateľského prostredia, a nie naopak, potom by sa mohli firmy viac rozvíjať a boli by ziskovejšie. Jeden respondent však upozorňuje na určité rozdiely. Kvalita demokracie je dôležitá hlavne pre malé podniky s domácim kapitálom, aby mali rovnosť šancí, stabilné, predvídateľné a

spravodlivé prostredie. Nadnárodné firmy si dôležité veci vybavujú samy. Potvrdzuje to iný majiteľ malej firmy. Ťažko je podľa neho systematicky budovať firmu, ktorá nemá zázemie u vládnych politikov. Druhým problémom je, že zamestnanci si často nevážia svoje zamestnanie, zaujímajú ich často iba peniaze, nad svojim výkonom sa nezamýšľajú. Privítal by švajčiarsky model, kde zamestnanec dostane celý plat a sám si z neho vypláca odvody a dane. Vtedy by zamestnanci pochopili, čo je to podnikanie. A práve takéto podmienky má vytvárať demokraticky zvolená vláda.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

V tejto otázke panuje zhoda, no k pozitívnej odpovedi sa dostávajú z rozličných uhlov pohľadu. Väčšina respondentov nepochybuje o tom, že podnikateľský stav mal priamy vplyv na vývoj demokracie. Spomínajú sa napríklad zásluhy nadnárodných firiem, ktoré priniesli na Slovensko novú firemnú kultúru a ovplyvnili tak aj svojich zamestnancov, občanov štátu. Iní upozorňujú, že zahraničné firmy priniesli síce štandardy, ale niektoré ich samy porušujú. Jeden respondent dokonca pociťuje, že tieto štandardy v posledných rokoch negatívne ovplyvnili konanie a prístup zamestnancov vo firmách. Ďalším problémom je, že veľké zahraničné firmy majú s vládou priamy vzťah, môžu žiadať to, čo im vyhovuje. Pre štát je jednoduchšie komunikovať s firmou, čo zamestná 20-tisíc ľudí, ako komunikovať s 20-tisíc živnostníkmi. Drobných podnikateľov vláda prehliada, hoci tí nemenej prispeli k rozvoju demokracie. Jeden respondent je presvedčený, že podnikateľské prostredie na Slovensku určuje niekoľko silných finančných skupín, čím vlastne deformujú stav demokracie v štáte.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Firmy cítia svoje pôsobenie v troch oblastiach, vo vzťahoch dovnútra voči zamestnancom, navonok voči celej spoločnosti a v osobnej angažovanosti samých manažérov. Dovnútra sa snažia byť dôslední voči zamestnancom, plniť si svoje povinnosti vyplývajúce z pracovného vzťahu, pôsobiť na nich vlastným príkladom a výchovne. Smerom navonok sa venujú podpore rozličných aktivít, hlavne v oblasti tretieho sektora. Predmetom záujmu je predovšetkým školstvo a vzdelávanie, kde už sú firmy aktívne alebo mienia vyvíjať budúcu aktivitu. Firmy sa snažia plniť svoje povinnosti voči partnerom a presadzovať firemnú kultúru dovnútra a navonok. V prípade jedného respondenta je dokonca záujem inšpirovať štát, aby v tomto odvetví pôsobil podobne. V inom prípade postupujú v spolupráci so štátom prípad od prípadu – firma napríklad významne podporila cez svoju telekomunikačnú sieť účasť občanov na referende o vstupe Slovenska do Európskej únie v roku 2003 a s veľkou pravdepodobnosťou pomohla dosiahnuť potrebné kvórum na jeho platnosť. Ak by prišiel podobný zlomový moment, urobila by to isté. Medzi respondentmi však vzhľadom k štátu prevláda výrazne kritický tón a označujú ho dokonca za pôvodcu demoralizovania vlastných zamestnancov. Nespokojnosť so stavom prostredia vyjadrila jedna firma zámerom odísť zo Slovenska a podnikáť v zahraničí. Tam si stavebníkov vážia. V oblasti osobnej angažovanosti nespokojnosť manažérov so súčasnou situáciou v spoločnosti dokonca vyústila do úvah, či sa nejako neangažovať v politike. Spájanie firiem s politikou nepokladajú za šťastné, skôr volia podporu

zmysluplných aktivít či osobnú angažovanosť v týchto aktivitách. Dá sa to chápať aj tak, že všeobecná nespokojnosť so súčasnou politickou scénou ich núti zaoberať sa myšlienkami, ktoré by mali byť doménou profesionálnych a čestných politikov. Ak takých niet, je aj na nich, aby prispeli k zmene, hoci ich vlastný biznis ich dostatočne vyťažuje. Jeden z respondentov sa však predsa rozhodol vstúpiť do komunálnych volieb v roku 2017 ako nezávislý kandidát na post predsedu samosprávneho kraja.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Pre podnikateľov dnes nie sú lokálni samosprávní politici dôležitými partnermi. Samozrejme, závisí to aj od toho, v akej oblasti pôsobia. Napríklad ak firma stavia novú nemocnicu v okresnom meste, musí komunikovať s primátorom a ďalšími miestnymi ľuďmi. Ak respondenti majú s politikmi zo samosprávy kontakty, väčšinou sú dobré. Názory na možné posilnenie samospráv na úkor centrálnej vlády sú polarizované. Časť respondentov takéto niečo odmieta, ba naopak je za väčšiu centralizáciu. Napríklad úrady práce sú podľa jedného respondenta jedny z mála centralizovaných úradov, ktoré dnes riadne fungujú, a mali by sa v tejto forme ponechať. Podnikateľ zo stavebníctva kritizuje presunutie stavebných úradov spod ministerstva životného prostredia na samosprávy. Kým v centralizovanom systéme boli jasné pravidlá, a ak ich firma rešpektovala, nemala v stavebnom konaní problémy, dnes je tento systém skorumpovaný. On sám odmietol dať v okresnom meste úplatok, a tak stavebné povolenie na novú prevádzku nedostal a jeho podnikateľský projekt stroskotal. Ďalší respondent navrhuje vrátiť sa k systému troch krajov a 38 okresov. Úplne zbytočne máme teraz tri stupne správy, je to drahé a neefektívne. Ak by sa systém naspäť scentralizoval, počet zamestnancov týchto inštitúcií by klesol na tretinu. Úsporu by potom použil na kvalitné ohodnotenie úradníkov, aby vykonávali profesionálnu prácu. Predpokladom, aby takýto systém fungoval, by bolo odpolitizovanie úradov. Odbremenenie úradov od politických nominácií považuje za nevyhnutnosť aj ďalší respondent, a to bez ohľadu na to, na akej je to úrovni. Druhú skupinu tvoria respondenti, čo by súhlasili s ďalšou decentralizáciou. Jeden z nich je presvedčený, že existuje priestor na zvýšenie lokálnej výroby a lokálnej spotreby. Platí to o Slovensku v rámci EÚ, ale platí to rovnako aj o regiónoch v rámci Slovenska. Ak by nastal ďalší presun kompetencií na samosprávu, dôležité je, aby sa politici zodpovedali miestnym občanom. Tento proces však bude podľa ďalšieho respondenta účinný iba vtedy, ak občania dostanú do rúk nástroje, aby sa mohli brániť proti miestnym politikom, ak narazia na zneužitie osobného postavenia. Jednotlivec musí mať možnosť obhájiť si svoju pozíciu, a to cez efektívne súdnictvo, prokuratúru, políciu. Posilnenie právomocí komunálnej sféry a zlepšenie práce úradov sa dajú robiť naraz. „Ľudia sú na to dosť zrelí, len štát nie je pripravený na to, aby sa prejavili,“ uzatvára respondent. Presun kompetencií smerom nadol nevylučuje ďalší respondent, ale predpokladá to, aby sa najskôr napravili veci, ktoré sa dajú urobiť len zhora. Sem zaraďuje napríklad problém slabej vymožiteľnosti práva.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Až na jednu výnimku všetci respondenti odpovedali kladne. Najlepšie o tom vypovedajú výroky respondentov. „Združenia majú byť svedomím podnikateľov, majú nastavovať vláde zrkadlo.“ „Firmy individuálne podnikajú, generujú zisk. Mali by sa spájať so zámerom skvalitňovania podnikateľského prostredia pre všetkých.“ „Musia sa združovať, spoločný hlas znamená väčšiu silu.“ „Je to ich životný záujem. Ak podnikatelia nepochopia, že demokracia je jediný systém, kde môžu dosiahnuť svoje podnikateľské ciele, prejaviť svoju konkurencieschopnosť, čaká ich zánik.“ „Členovia týchto združení nemusia súhlasiť so všetkými spoločnými prístupmi, ale svoj individualizmus prekonajú s vidinou vyššieho kontextu.“ „Podnikanie nie je v prvom rade o ziskoch. Morálni podnikatelia zamestnávajú ľudí a ohodnocujú ich. Podnikateľská aliancia Slovenska má ako jedna z mála podnikateľských inštitúcií na Slovensku kredit.“

KAPITOLA 7: Vnímanie demokracie očami mladých ľudí

Autori: Peter Goliaš, Michal Piško

V októbri až decembri 2016 sme uskutočnili 5 diskusií spolu so 41 študentmi, z toho tri diskusie prebehli na gymnáziách v rôznych regiónoch Slovenska a dve na vysokej škole v Bratislave.

Hlavné závery:

- Významne prevláda negatívny pohľad na stav demokracie a spoločnosti, vo všeobecnosti však boli stredoškolskí študenti podstatne viac frustrovaní v porovnaní s vysokoškólákmi.
- Podľa mnohých študentov demokracia u nás funguje len „naoko“, pretože politici väčšinou neplnia svoje sľuby, nesledujú verejný záujem, zneužívajú moc, klamú a nie sú za to potrestaní. Ako možné riešenia vidia informovanie ľudí o neplnení sľubov (verejná kontrola plnenia sľubov), viac priamej demokracie – referendum, trestanie korupcie a to aj na najvyššej úrovni medzi politikmi a vo vláde, nezávislé súdnictvo a políciu.
- Študenti z východného Slovenska majú pocit, že vrcholní politici sa nezaujímajú o ich región, neriešia ich problémy, predovšetkým zaostávajú regiónov (hladové doliny), starajú sa skôr o seba, resp. západné regióny.
- Na Slovensku podľa väčšiny stredoškolských študentov nie je koho voliť, chýba slušná demokratická alternatíva. Neveria premiérovi a predsedovi Smeru-SD Robertovi Ficovi ani iným politikom. Fico má podľa nich škandály, vládne už príliš dlho. Odznali aj kritickejšie hodnotenia ako napríklad „rozkráda štát a ani sa to nesnaží zakryť“, alebo „vie manipulovať ľudí“. Na druhej strane má ale podľa väčšiny najmä stredoškolských študentov rozumný postoj k migrantom. Má tiež zásluhy, že sme jedna z najrýchlejšie rastúcich ekonomík v eurozóne.
- Rozšírená je korupcia a klientelizmus v školstve, zdravotníctve (predbiehanie v čakaní na operácie/vyšetrenia), na polícii, súdoch, rozkrádajú sa eurofondy, atď. Štát zlyháva v kontrole a trestaní nepravostí. Študenti oslovení v jednej z diskusií by úplatok skôr nenahlásili, keďže by to aj tak nevedlo k zmene a ešte by ich to mohlo poškodiť. Viacerí študenti potvrdili, že o úplatkoch vedia aj z osobnej skúsenosti.
- Veľká väčšina študentov stredných škôl chce odísť študovať aj žiť mimo Slovenska, podstatná časť z nich sa už ani nechce vrátiť. Príčiny: nízka kvalita školstva, korupcia a klientelizmus, vyššia životná úroveň a lepšie možnosti uplatnenia v zahraničí. Stredoškolskí študenti väčšinou neveria, že dokážu vlastnou angažovanosťou zmeniť niečo vo fungovaní štátu. Študenti oslovených vysokých škôl chcú naproti tomu väčšinou ostať na Slovensku.
- Pre väčšinu študentov je najmenej sympatický politik Marián Kotleba, pretože je radikálny, chce vystúpiť z EÚ, chce uplatniť prísnu „stráž“ nad všetkými obyvateľmi, diktatúru, obmedzovanie slobôd. Kotleba podľa nich ohrozuje demokraciu, viacerí ho priamo označili za fašistu. Študenti nesúhlasia s porušovaním ľudských práv. Napriek tomu Kotleba podľa mnohých v zásade správne pomenoval problémy (rezonuje najmä rómsky problém, potreba nastolenia poriadku a zaostávajú regiónov). Študenti medzi rovesníkmi poznajú veľa jeho sympizantov. Kotlebu volili mladí, pretože je nová tvár a znamená zmenu, podľa niektorých

urobil dobré veci ako župan v Banskobystrickom kraji. Mladým často imponuje jeho protirómska rétorika. Mnohí ho tiež volili z rebelantstva (viacerí už údajne zmenili názor), medzi ďalšie dôvody patrí bránenie národných záujmov, snaha o zavádzanie poriadku a bezpečnosti (napríklad dobrovoľné hliadky vo vlakoch).

- Kollár na rozdiel od Kotlebu nie je ohrozením demokracie, ale ani veľkým prínosom. Niektorí študenti (prevažne dievčatá) často sledujú výstupy Borisa Kollára na Facebooku, je podľa nich úprimný a sympatický, dobre komunikuje prostredníctvom videí. Viac študentov vyjadrilo názor, že keďže je Kollár bohatý, nejde do politiky s cieľom kradnúť.
- Facebook je pre študentov dôležitým zdrojom informácií, menovali ho napríklad pri získavaní informácií o strane Kotlebu alebo Kollára.
- Mnohí študenti (najmä stredoškólační z oblastí s početnejšou rómskou populáciou) sa zhodli, že drvivá väčšina Rómov zneužíva sociálny systém (nepracujú a poberajú sociálne dávky, resp. materské, invalidné dôchodky). Niektorí navrhujú zrušiť údajnú pozitívnu diskrimináciu Rómov, zníženie/zrušenie sociálnych dávok, resp. ich podmienenie skutočnou prácou, zrušenie/zníženie dávok nad určitý počet detí, odobratie detí do internátov. Objavil sa aj extrémny názor: *„Ideálne, hoci nereálne riešenie by bolo ich vystaňovanie, nech si žijú vo vlastnom štáte.“*
- Medzi vysokoškólačními zaznel aj názor, že Rómovia nezneužívajú sociálny systém: *„Rómom sa nepomáha, pretože sú Rómovia. Rómom sa pomáha, pretože sú chudobní.“* Ďalší študent spresňuje, že dávky s počtom detí klesajú a *„ani z toho sa nedá dôstojne žiť“*. Spochybňuje preto argument, že počet detí Rómov súvisí s výškou dávok. Podľa neho je hlavnou príčinou zanedbané vzdelanie a nulová finančná gramotnosť. Podľa jednej študentky, ktorá má skúsenosť s humanitárnou pomocou v Afrike, Slovensko nemá žiadny rómsky problém, ale *„má obrovský sociálny problém a zlyhanie štátu, ktorý nedokáže integrovať určité skupiny obyvateľstva“*. Veľká kriminalita alebo veľký počet detí je podľa nej fenomén chudoby, nie fenomén rómskej alebo akejkoľvek etnickej skupiny. Kritizuje podfinancovanie komunitných centier, ktoré pracujú s marginalizovanými skupinami obyvateľstva často izolovane iba na lokálnej úrovni, chýba podľa nej štruktúrované riešenie. *„My im postavíme domy a potom odídeme, (...), ale nevedieme ich k nejakej zmene, reálne ich nenaučíme používať tie veci.“*
- Vzťah študentov k EÚ je pozitívny, najmä vďaka možnosti cestovať a prílevu zahraničných investícií. Slovensko podľa nich profituje najmä vďaka zahraničným firmám, pričom vystúpením z EÚ by sme o túto výhodu mohli prísť.
- Názory na Rusko a USA sa rôznia, zhoda je v tom, že by sme mali mať s oboma veľmocami dobré vzťahy. Medzi negatívami Ruska spomenuli nedostatok slobody a sociálne rozdiely, pri USA najmä zahraničnú politiku, ktorá má byť zodpovedná za mnoho vojenských konfliktov.

Podrobné zistenia:

Cirkevná spojená škola – Gymnázium v Snine, 24.10.2016

- Zúčastnilo sa 6 študentov vo veku 17 rokov (5 dievčat, 1 chlapec)

Verejné angažovanie a vnímanie politiky

- Dve študentky sa angažujú pri organizácii miestnych kultúrnych podujatí, jedna študentka pôsobí v miestnom mládežníckom dobrovoľníckom parlamente, kde diskutujú o miestnych problémoch
- Sledujú zasadnutia miestnych poslancov
- Chodníky aj cesty sú v zlom stave, mestských poslancov to väčšinou nezaujíma, starajú sa len o „vlastné kapsy“
- Rozumejú, že vrcholná politika má vplyv na kvalitu života aj v regiónoch, napríklad keby neboli daňové úniky a podvody bolo by viac peňazí na riešenie problémov
- Zdroje informácií: správy na TV JOJ, Denník N, Facebook, Pravda, Postoj, rôzne internetové portály – často nevedeli menovať
- Facebook je pre nich dôležitým zdrojom informácií, menovali ho napríklad pri získavaní informácií o strane Kotlebu alebo Kollára (vraj pomáha ľuďom v tiesni), o postojoch Flašíkovej-Beňovej a jej kritikov

Názory na politikov

- Najsympatickejší politici: Väčšinou nevedeli uviesť, raz bol spomenutý Vašečka – poslanec OĽaNO (podporuje tradičnú rodinu) a raz Kotleba (má aj dobré názory, napríklad chce riešiť rómsky problém, chce zmenu, problém je len, že ide na to drasticky a rázne)
- Najmenej sympatický: Kotleba, pretože je radikálny, chce vystúpiť z EÚ, čo by bolo chybou, chce uplatniť prísnu „stráž“ nad všetkými obyvateľmi, diktatúru, obmedzovanie slobôd. Študenti tvrdia, že Slovensko profituje najmä vďaka zahraničným firmám, vystúpením z EÚ by sme o to prišli.
- Kotleba ohrozuje demokraciu. Kollár skôr nie je ohrozením demokracie, ale ani veľkým prínosom.
- Študenti majú pocit, že vrcholní politici sa nezaujímajú o východné Slovensko, neriešia ich problémy, predovšetkým zaostávanie regiónov (hladové doliny), starajú sa skôr o seba, resp. západné regióny. Na východe chýbajú diaľnice.
- Kotleba podľa nich v zásade správne pomenoval problémy (rezonuje najmä rómsky problém a zaostávanie regiónov), ale je príliš radikálny, napriek tomu medzi rovesníkmi poznajú veľa jeho sympatizantov
- Kotlebu volili mladí, pretože je nová tvár a znamená zmenu, urobil dobré veci ako župan v BB kraji. Jeho voliči z mladých sa tiež chcú zbaviť rómskej menšiny, ktorí zneužívajú sociálny systém (nepracujú a poberajú sociálne dávky, resp. materské, invalidné dôchodky).
- Sympatizanti Kotlebu chcú riešiť problém Rómov drasticky – prísna kontrola, stráž. Študenti nesúhlasia s porušovaním ľudských práv.

Názory na rómsku otázku

- Zhoda, že drvivá väčšina Rómov zneužíva sociálny systém, aj sa s tým vraj chvália. Bieli ľudia v sociálnej núdzi sa oveľa ťažšie dostanú k sociálnym bytom. Mesto investovalo do mreží/oplotenia okolo odpadkových košov kvôli Rómom, ktorí tam predtým robili neporiadok. Niektorí bieli poctivo pracujú a majú menej peňazí ako Rómovia, ktorí poberajú rôzne dávky.
- Okrem zneužívania sociálneho systému odsudzujú aj pozitívnu diskrimináciu Rómov, kradnutie (kradnú už aj malé deti), ničenie darovaného majetku (napríklad bytov). Navrhujú zrušiť pozitívnu diskrimináciu, zníženie/zrušenie sociálnych dávok, resp. ich podmienenie skutočnou prácou, zrušenie/zníženie dávok nad určitý počet detí, odobratie detí do internátov. Objavil sa aj názor, že „*ideálne, hoci nereálne riešenie by bolo ich vysťahovanie, nech si žijú vo vlastnom štáte*“.
- Objavil sa názor, že tým, že na západnom Slovensku je menej Rómov, je tam aj vyššia životná úroveň.
- Po diskusii niektorí uznávajú, že problém je aj na strane bielych, že odsudzujú Rómov. Niektorí uviedli, že Rómovia v Michalovciach a Košiciach pracujú – verejnoprospešné práce. V Snine to tak nie je.
- Štát dáva veľa peňazí na integráciu Rómov, ale nepomáha to.

Názory na stav demokracie

- Demokracia u nás podľa nich funguje len „naoko“, politici neplnia svoje sľuby a nie sú za to potrestaní. Ako možné riešenia vidia informovanie ľudí o neplnení sľubov (verejná kontrola plnenia sľubov), ale aj viac priamej demokracie. Politici nie sú úprimní.
- Demokratické voľby sú dôležité, ale problém je slabá kontrola politikov. Riešením by bolo posilnenie priamej demokracie – referendum. Čoraz viac ľudí nadáva na politikov. Veľa ľudí už je pasívnych, ale ak to pôjde takto ďalej, môžu sa nespokojní začať aj búriť. Niektorí politici zneužívajú svoju moc.
- Vadí im, že politici sa orientujú skôr na západné krajiny a nie na Rusko
- Máme zručných ľudí, nerastné bohatstvo, peknú prírodu, kultúrne pamiatky – štát to nevyužíva, nerozvíja sa cestovný ruch
- Štát podľa nich nefunguje dobre - korupcia v zdravotníctve (predbiehanie v čakaní na operácie/výšetrenia), školstve, rozkrádanie eurofondov
- Ľudia na Slovensku často bohatnú nezákonne (v bezprostrednom okolí skôr zaslúžene), často aj s pomocou ľudí vo verejných funkciách. Štát zlyháva v kontrole, trestaní neprávostí.
- Politici si kupovali hlasy pomocou Rómov.
- Smer nesie zodpovednosť za to, aké sú problémy, že sa krajina nehýbe dopredu, resp. sa veci zlepšujú len pomaly, najmä na východe.
- Väčšina chce odísť študovať aj žiť do zahraničia (v ich rodinách väčšinou jeden rodič pracuje mimo SR). Príčiny: nízka kvalita školstva, vyššia životná úroveň a lepšie možnosti uplatnenia v zahraničí
- Bratislavčania nemajú radi východniarov

- O demokracii sa učili na základnej škole. Kvalita demokracie skôr súvisí s kvalitou života.

Názory na Rusko a USA

- Slovensko je pod sférou vplyvu USA, v prípade vojny by nás ochránili
- Rusko je podľa nich náš väčší brat (máme príbuzné jazyky), mali by sme mať s ním priateľské vzťahy. Jedna študentka vníma Rusko skôr ako hrozbu.
- Obávajú sa vlny utečencov v prípade vyostrenia konfliktu na Ukrajine. Treba lepšie chrániť hranice.

Gymnázium v Považskej Bystrici, 15.11.2016

- Zúčastnilo sa 8 študentov vo veku 18-19 rokov (4 dievčatá, 4 chlapci)
- Ide o žiakov Juraja Smatanu, známeho občianskeho aktivistu a učiteľa dejepisu, ktorý mal nepochybne vplyv na relatívne osvietené názory študentov

Počas skupiny takmer nedochádzalo k vzájomným konfrontáciám účastníkov, vo veľkej väčšine odpovedí sa zhodli alebo vzájomne dopĺňali

Verejné angažovanie a vnímanie politiky

- Na Považskej Bystrici im prekáža, že v meste sa deje málo aktivít a je tam málo zaujímavých miest pre domácnosti i návštevníkov, taktiež im chýba väčšia podpora pre menšinové športy.
- Niektorí účastníci skupiny sú v komunitnom živote okrajovo angažovaní, zbierajú napríklad odpadky v okolí.
- O politike sa doma bavia sporadicky, najmä pred voľbami. V rodinách sa často vyskytuje generačný spor, keď študenti zväčša zdieľajú názory rodičov, kým starí rodičia zastávajú iný pohľad (zväčša podporujú Smer).
- Rozpory sa ale vyskytnú aj medzi deťmi a rodičmi, jeden zo študentov napríklad uvádza, že s otcom sa nezhodne pri pohľade na bývalý režim, keď otec vychvaľuje aj jeho pozitíva
- Sporadicky riešia aj zahraničnú politiku, jedna zo študentiek mala nedávno výmenu názorov so starými rodičmi o Trumpovi, ona ho na rozdiel od nich nepodporuje, ako argument však uvádza, že Trump chce vyštváť indiánov.
- Jej spolužiačka dodáva, že jej rodičia (a teda ani ona) tiež nechceli Clintonovú, lebo je chronická klamárka a ako ministerka zahraničia zlyhala. Jej rodičia volia Fica, lebo je to najmenšie zlo
- Opakuje sa názor, že rodičia a starí rodičia sa pred voľbami dokážu pohádať, starí rodičia volia Fica, kým rodičia sú až na výnimky skôr proti nemu
- Ďalší študent hovorí, že hoci jeho mama je katechétka, rodina je liberálna a bola napríklad proti referendu o rodine. Takisto sú proti nacionalistickej politike Fica, Danku, Kotlebu
- Jedna zo študentiek priznáva, že jej rodičia i ona volili Procházku, aby sa väčšmi presadilo právo, no z vývoja zostali sklamaní
- V škole na hodinách sa o voľbách bavia minimálne

- Informácie čerpajú najmä z televíznych novín (Markíza, TA3, RTVS), rádií a potom z Facebooku
- Zdroj informácií na FB je často nejasný, jeden zo študentov priznáva, že zväčša verí tomu, čo je napísané, hoci sa snaží k informáciám kriticky pristupovať. Dôležité je aj to, kto informácie zdieľa, ak je to ich profesor Smatana, má tomu tendenciu veriť viac
- 2 z 8 účastníkov skupiny si občas ešte kúpia papierové noviny, najmä regionálne

Kotleba, Kollár

- Politici, ktorí majú sympatie študentov sú napríklad Lipšic, Mihál, Lajčák (na to, že je zo Smeru, je obľúbený a má dobré meno aj v zahraničí)
- Nesympatický je im napr. Procházka (potom, čo predviedol) a hlavne Kotleba – pri ňom panuje všeobecná zhoda. Jeden z dôvodov je, že ho považujú za fašistu – popiera holokaust, neprimerane sa oháňa národom, je to „nesympatický primitív“
- Kotleba má prívržencov aj v okolí študentov, niektorí z nich vraj už prišli na to, že to bola chyba, no nedôverujú štandardným stranám. Účastníci skupiny však poznajú aj takých, ktorí za Kotlebom stále stoja
- Ďalší dôvod, pre ktorý mladí volili Kotlebu, bola „voľba zo srandy“
- Niektorí z jeho voličov sympatizujú napríklad s hliadkami vo vlakoch, predstavuje to bezpečnejšie cestovanie (údajné vyjadrenie starého otca jedného z účastníkov skupiny)
- Ďalší dôvod, ktorý rezonuje je, že Kotleba urobí poriadok s cigánmi. Rómovia tu pritom takmer nežijú. „Ľudia sa tu Rómov aj utečencov boja, hoci tu takmer žiadni nie sú,“ hovorí jeden z účastníkov skupiny
- Chudoba medzi voličmi Kotlebu v Považskej Bystrici nie je podľa účastníkov až tak rozhodujúca
- Voliča Kotlebu majú aj vo vedľajšej triede, no potom, ako ho kritizovali, sa už k dôvodom voľby verejne vyjadrovať nechce
- Kollára berú skôr pozitívne, hoci názov strany sa im vzhľadom na Kollárov background zdá smiešny
- Medzi ľuďmi v Považskej Bystrici podľa študentov rezonuje, že je už bohatý a nepotrebuje si v politike nahrabať
- Jedna zo študentiek je jeho sympatizantka (predtým volila Procházku), najmä preto že si na Facebooku vo videách nedáva servítky pred ústa a povie rovno, čo si myslí
- Kľúčový je pocit, že „hovorí bez servítok“, konkrétne názory si ale študentka nepamätá. Viacerí sa pridávajú, že ako osoba im Kollár nevadí, hoci voliť ho nechcú
- Vyzdvihujú aj to, že je to nový človek, ktorý prišiel do politiky, aby veci zlepšil
- Počet jeho žien a detí im tak neprekáža, lebo „každý si môže robiť čo chce“. Odsudzujú to podľa nich skôr starší a kresťansky založení ľudia

Dôvody nespokojnosti s vývojom na Slovensku

- Celkovo študentom chýba politická alternatíva, ktorej by nešlo len o politický prospech

- Problematický sa im javí aj spôsob narábania s verejnými peniazmi, v mnohých dôležitých oblastiach chýbajú. Napríklad v zdravotníctve a školstve. Dôsledkom je, že podľa nich „zhruba ¾ žiakov“ chce odísť študovať do zahraničia
- Zo skupiny chce študovať v ČR 7 z 8 študentov, všetci tam chcú aj zostať alebo sa neskôr pohnúť ešte ďalej na západ. Jedným z hlavných dôvodov sú aj vyššie platy v zahraničí
- Študenti uznávajú, že mladí ľudia budú Slovensku chýbať, ale pristupujú k tomu pragmaticky – „to už nebude náš problém“
- Kritizujú aj náš systém školstva a pracovný trh – drahé prijímačky, nižšia kvalita vzdelania, schátrané budovy škôl a internátov, protekcia v školstve, aj pri prijímaní do zamestnania
- Školám podľa jedného zo študentov nejde v prvom rade o vzdelávanie študentov, ale o zárobky, ktoré na hlavu dostanú
- Bratislava je atraktívna iba pre 1 z prítomných 8 študentov, ktorý chce v Bratislave študovať právo a zároveň písať o športe do novín
- Študenti uznávajú, že na Slovensku je lepší život ako vo väčšine sveta, keď sa ale porovnávame s okolím napríklad v rámci V4, sme podľa nich skoro vo všetkom poslední
- Opakuje sa pocit stagnácie krajiny
- Problémom Slovenska je aj to, že vo svete a v Európe nemá takmer žiadny hlas
- Protieurópske nálady na Slovensku však podľa nich neprevládajú, Brexit bol podľa nich založený na prehnaných obavách
- Okrem školstva výrazne zaostáva aj zdravotníctvo, v nemocniciach sú zastarané prístroje, čakacie lehoty sú dlhé a funguje tam uplácanie – je tam korupcia, s úplatkami v zdravotníctve majú aj osobnú skúsenosť
- Časť študentov uznáva, že nie všetko v štáte funguje zle, napríklad nezamestnanosť sa znižuje a kto chce, dokáže si prácu nájsť
- O miere nezamestnanosti nemajú presnú predstavu, zväčša hádajú okolo 13 – 15%, objavil sa ale aj ojedinelý názor, že je jednociferná

Utečenci

- Politika vlády k utečencom podľa viacerých študentov nie je v poriadku, mali sme im aspoň čiastočne pomôcť, „veď možno aj my budeme potrebovať pomoc, ak napríklad na Ukrajine vypukne konflikt a Ukrajinci budú prúdiť k nám“
- Viacerí študenti sa zhodujú, že sme mali stanoviť počty, koľkým dokážeme pomôcť a prijať aspoň niektorých
- Vnímajú, že ľuďom môže utečenecký tábor v okolí ich obydli prekážať, napríklad pre rozdielne náboženstvo
- Kľúčové by podľa nich bolo, či dokážeme utečencov začleniť do života.
- Zhodujú sa, že časť ľudí by bola k utečencom aj tak kritická, vyčítali by im, že domácim ľuďom berú prácu

Rusko a USA

- Byť nepriateľ s Ruskom by podľa skupiny nebolo múdre, je to silný štát. Prikláňajú sa skôr k priateľským vzťahom, no rozhodne nepovažujú Rusko za vzor
- Vnímajú, že úroveň demokracie v Rusku je nižšia, takisto je tam väčšia chudoba. Dôkazom môže byť podľa nich aj to, že ľudia oveľa radšej cestujú do Ameriky ako do Ruska
- Jeden zo študentov odsúdil aj zahraničnú politiku Ruska a ich agresivitu, keď stále presadzujú svoju sféru vplyvu a napadli napríklad Ukrajinu
- Ameriku vnímajú pozitívne, napríklad preto, že mnohým slovenským študentom poskytuje možnosť získať kvalitné vzdelanie
- Zhodujú sa, že k Amerike majú skôr pozitívne pocity
- Pri zahraničnej politike však väčšina študentov vníma, že aj Amerika podobne ako Rusko presadzuje vo svete svoje veľmocenské záujmy – „sú zapletení vo všetkých svetových konfliktoch“
- Iný študent však dodáva, že Amerika je rozhodne demokratickejšia ako Rusko
- Väčšina sa zhoduje v tom, že svet nie je čiernobiely a aj Američania robia chyby
- To, že sú Rusi Slovania, nie je pre študentov zaujímavý faktor. Uznávajú, že na starších môže vplývať aj to, že nás počas 2. svetovej vojny oslobodili
- V škole sa o demokracii učia, najmä táto skupina. Učia sa o tom na občianskej náuke, podobne to bolo aj na základnej škole

Úroveň demokracie na Slovensku

- Demokraciu vnímajú ako vládu väčšiny, ktorá chráni práva menšín
- Študenti hovoria, že kvalita demokracie vplyva na kvalitu života, napríklad je dôležité, aby človek mohol slobodne vyjadriť svoj názor
- Pripúšťajú aj to, že život v Rusku môže byť horší aj preto, že demokracia tam nie je tak rozvinutá a prezident tam má silné slovo. V krajine podľa nich stále prevláda aj strach, ktorý pretrváva ešte z čias sovietskej éry
- Zhodujú sa, že na Slovensku demokracia nefunguje až tak zle. Najmä pokiaľ ide o ľudské práva, človek sa na Slovensku „oproti Rusku necíti v ohrození“
- Problém stavu demokracie na Slovensku je podľa členov skupiny aj v tom, že nemáme kvalitnú politickú alternatívu

Volebné správanie

- Chýba im aj liberálna strana, SaS za takú nepovažujú, napríklad pre postoj k EÚ alebo utečencom
- Voliť boli 5 z 8, všetci traja čo neboli, neboli kvôli veku
- Z 5 voličov je spokojný s voľbou iba jeden. Hovoria, že už pri voľbe volili najmenšie zlo.
- Voliť považujú za svoje právo, ale aj povinnosť, nevolíči podľa nich nemajú právo na politikov nadávať. Mnohí sú podľa nich na Slovensku ľahostajní a to považujú za problém
- Pri rozhodovaní o strane a politikovi sú dôležité sympatie a informácie, ktoré majú zo správ či od rodičov

- K rastúcim sociálnym rozdielom jeden zo študentov poznamenal napríklad to, že kto sa snaží, môže sa presadiť. Druhý naopak súhlasí s presnejšie neidentifikovaným článkom, ktorý čítal, že na Slovensku sa likviduje stredná trieda a chudobnejší ľudia musia hrdlačiť
- Tlmočia aj skúsenosť od rodičov – živnostníci sú likvidovaní, majú väčšie kontroly ako veľké firmy
- Za veľký problém považujú aj to, že voči korupčníkom nie je vyvodzovaná žiadna zodpovednosť a z toho podľa nich vyplýva aj ľahostajnosť časti voličov
- Ak by boli svedkami korupcie napríklad na vysokej škole, nenahlásili by to, lebo by mohli na škole skončiť. Zhodujú sa, že najmä na vysokej škole by to nikto neriskoval
- Iniciatívy, ktoré by tlačili na čistejší verejný život, nepoznajú. Neskôr jeden zo študentov dodáva, že ich profesor Smatana šliape politikom na päty
- Uznávajú, že na ich názory má profesor Smatana čiastočne vplyv

Gymnázium v Liptovskom Hrádku, 25.11.2016

- Zúčastnilo sa 6 študentov vo veku 17-18 rokov (2 dievčatá, 4 chlapci)

Zdroje informácií

- Najčastejšie sledujú spravodajstvo na internete - topky.sk, aktuality.sk, cas.sk, dolezite.sk
- RTVS (televízne noviny, politické diskusie – O 5 minút 12) – jeden študent považuje RTVS za nezaujatú televíziu, TA3, televízne noviny na Markíze a JOJ
- Facebook – často nepoznajú zdroj, len čítajú, čo im príde od kamarátov, jeden študent sleduje len Facebook
- Jedna študentka číta SME, regionálne noviny
- Niektorí sa snažia sledovať viac zdrojov, aby si vedeli vytvoriť objektívnejší názor.

Vnímanie politiky

- U jedného študenta sú debaty o politike v rodine na dennej úrovni – starí rodičia a občas aj rodičia (sú to radoví robotníci, ktorí sú pomaly na minimálnej mzde) nadávajú na politikov, ktorí rozkradli štát (Dzurinda, Mikloš), teraz tiež nadávajú na opozíciu (Sulík, Matovič). Počúvajú Slovenský rozhlas. Študent nemá celkom rovnaký názor, ale nepustia ho k slovu, bojí sa im oponovať, lebo by si s nimi zhoršil vzťahy.
- V rodine iného študenta sa o politike na Slovensku takmer nerozprávajú, lebo podľa neho aj tak nemá veľký vplyv na dianie. Navyše, aj politik ktorý vyhrá, nepresadzuje všetky svoje názory. Nakoniec aj tak rozhodnú organizácie, ktoré financujú politikov, napríklad bohatí ľudia alebo finančné skupiny v pozadí.
- Doteraz tu bol iba Fico, nemali šancu vidieť, ako by vládli iní. Preto by bola dobrá zmena.
- Väčšinou neveria Ficovi ani iným politikom. Fico podľa jedného študenta rozkráda štát a ani sa to nesnaží zakryť. Vie manipulovať ľudí, ale vie zapôsobiť aj kultivovaným správaním, napríklad ženy sú z neho hotové, keď im príde gratulovať ku dňu matiek. Nesplnil sľuby o diaľniciach či riešni

rómskej problematiky. Na druhej strane má ale rozumný postoj k migrantom (odolal tlaku Európy). Má tiež zásluhy, že sme jedna z najrýchlejšie rastúcich ekonomík v strednej Európe.

- Sympatickí politici: Radičová, Nicholsonová, Sulík. Sulík má podľa viacerých kultivovaný prejav založený na argumentoch, oceňujú, že vystupuje v debatách aj v Nemecku a hovorí po nemecky, najmä k utečeneckej kríze. Jeho názor, že Slovensko nechce prijať žiadnych utečencov, považujú viacerí za správny. Imponuje im, že si Sulík stojí za svojim názorom, hoci mu väčšina politikov aj v zahraničí oponuje.

Názory na demokraciu

- Za hlavnú výhodu demokracie považujú slobodu slova. Pochybujú o fungovaní demokracie v súčasnom svete, keďže veľký vplyv má pár bohatých firiem a ľudí, ktorí strážia len svoje záujmy a obmedzujú aj inovácie (konkrétne menujú zastavenie vývoja vodíkového pohonu, keďže to údajne nie je vzáujme veľkých automobiliek). Nevedia porovnať, aké je to bez demokracie, lebo to nezažili.
- Demokracia na Slovensku nefunguje dobre:
 - Máme síce slobodu slova, ale problém je korupcia. Ľudia vo veľkom podplácajú v súdnictve, školstve, zdravotníctve, športe, aj v najvyššej politike. Viacerí študenti potvrdili, že o úplatkoch vedia aj z osobnej skúsenosti. Korupciu považujú za jeden z najväčších problémov na Slovensku. Peniaze sú pre väčšinu ľudí najvyššou hodnotou.
 - Najmä kvôli korupcii sú si ľudia rovní a rovnejší
 - Politici klamú, šikovní ľudia odchádzajú
 - Jednému študentovi vadí, že dnes ľudia volia len na základe sľubov, nepoznajú osobne politikov, tí ich tak môžu ľahko oklamať. Kontrola nefunguje, lebo ak niečo politik spraví zle, v podstate súdi sám seba.

Kotleba, Kollár

- Jedna študentka čítala program Kotlebu, považuje ho za nerealizovateľný, napríklad vystúpiť z EÚ nie je reálne.
- Poznajú veľa ľudí, ktorí volili Kollára alebo Kotlebu. Ide najmä o mladých ľudí, ktorí nechcú voliť Fica ani ostatných. Fica nechcú voliť, lebo má škandály, vládne už príliš dlho. Kollára alebo Kotlebu volili z recesie alebo preto, lebo chcú zmenu. Rozdiel medzi Kotlebom a Kollárom ich známi veľmi nevidia. Jeden študent má kamarátku, ktorá volila Kollára, pretože je známy a je nová tvár v politike.
- Zhodne odmietajú Kollára (je iba celebrita) aj Kotlebu (je extrémista a fašista): „*História nám už ukázala, čo sa stane, keď sa ľudia ako Kotleba dostanú k moci.*“ „*Kollár je len hviezda, ktorá už nemá čo robiť a do politiky šiel len preto, aby sa ukázal.*“ „*Ľudia ako Kotleba alebo Kollár v politike nemajú čo robiť.*“
- Dá sa sympatizovať s niektorými myšlienkami Kotlebu. Nedá sa sympatizovať s extrémizmom a rasizmom. Kotlebovi pomohlo to, že chce radikálne riešiť rómsky problém.

Riešenia

- Trestať korupciu a to aj na najvyššej úrovni medzi politikmi a vo vláde. Oddeliť políciu aj súdy od politikov. Polícia dnes spadá pod ministerstvo vnútra, preto nič nevyšetrí, je v konflikte záujmov. Polícia naozaj nepomáha ľuďom, policajti sa u nás cítia byť ako páni sveta.
- Aby sa niečo zmenilo, museli by prísť do politiky šikovní mladí ľudia, ktorí ale odchádzajú preč. Politici medzi seba nepustia slušných ľudí, ktorí by začali odhaľovať, ako kradnú. *„Ľudia túžia po zmene - treba zmeniť systém, vymeniť všetkých politikov.“*
- Jeden študent navrhuje zrušiť volebné právo nad istú vekovú hranicu, napríklad 65-70 rokov, lebo starým ľuďom aj tak môže byť jedno, ako sa bude žiť v budúcnosti.

Postoje k rómskej problematike

- Ľudia v ich okolí nemajú radi cigánov, lebo nič nerobia a dostávajú peniaze od štátu, často vraj majú vyšší dôchodok ako tí, čo v živote robili za málo peňazí.
- *„Ak má ísť človek kopať kanály za 300 eur a pritom dostane 250 eur na sociálnych dávkach, ak nič nerobí, tak nepôjde pracovať a radšej ostane doma.“*
- Osobne poznajú skôr Rómov, ktorí pracujú. Priznávajú, že mnohí ľudia majú voči Rómom predsudky, v skutočnosti sa mnohí snažia pracovať a *„sú celkom fajn“*. Stretávajú ale aj veľa takých, ktorí len poberajú dávky a do práce nechodia, lebo sa tak naučili žiť od svojich rodičov aj starých rodičov. Mnohí žijú v chudobe, zatiaľ nekradnú, ale ak sa im zhorší situácia (napr. zbúraním čiernych stavieb, v ktorých bývajú), môžu začať. Odmietajú radikálne riešenia, situácia sa dá zlepšiť len postupne. Sú za sprísnenie poskytovanie sociálnych dávok, aby sa nezneužívali.

Postoje k migračnej kríze

- Takmer všetci odmietajú utečencov, pretože väčšina vraj migruje z ekonomických dôvodov. Tí, čo potrebujú pomoc (napr. záchranu života), môžu ostať v Taliansku. Dvaja študenti si myslia, že by sme mali pomôcť tým, ktorí utekajú pred vojnou a sú naozaj v núdzi a chcú sa začleniť do našej spoločnosti.
- Problém je, že utečenci neakceptujú naše zvyky, majú inú kultúru, niektorí sa začínajú radikalizovať. Islam sa podľa jedného študenta vylučuje s demokraciou, slobodou slova, zakazuje ženám šoférovať, ženy musia nosiť burky. Bude ťažké ich u nás tolerovať, integrácia potrvá mnoho generácií. Dalo by sa to len, ak by prichádzali postupne v menších množstvách, nie masovo. Študent, ktorý v minulosti žil v Rakúsku, ale upozornil, že mnoho migrantov v Rakúsku alebo Švédsku sa podarilo integrovať a sú plnohodnotnou súčasťou spoločnosti. Mal mnohých kamarátov z Turecka, Albánska, Bosny a iných krajín. Odmietá nacionalizmus a uzatváranie sa do vlastných hraníc. Podľa neho je zmiešanie obyvateľstva z rôznych kontinentov prirodzený proces, ktorému sa nedá vyhnúť a dopadne to tak ako v USA. Migranti sa ale musia prispôbiť našej kultúre. Iný študent čítal štúdiu, podľa ktorej sa aj integrovaní migranti na západe začínajú radikalizovať.
- Jeden študent sa pýta, prečo nás západní politici kritizujú za odmietanie utečencov, keď my máme problém s Rómami? Prečo utečencov neprijíma veľká a bohatá Saudská Arábia?
- Po diskusii študenti pripúšťajú, že by sme mohli pomôcť aspoň menšiemu počtu utečencov, ktorí sú naozaj v núdzi.

Čo ich ešte trápí

- V bezprostrednom okolí ich trápí zlá výbava školy (lavice, stoličky), slabá úroveň vyučovania, nízka úroveň kultúry, slabá propagácia regiónu, slabo rozvinutí turistický ruch, zlá cesta v jednej časti mesta (nejasné vlastnícke vzťahy neumožňujú jej opravu)
- Sú nespokojní s úrovňou vzdelávania – memorovanie na školách, musia si kupovať učebnice, sú zahltení prácou
- Na Slovensku je problém chudoba, nízke dôchodky. Ak niekto dostáva 300 eur mesačne, je to podľa jedného študenta obmedzovanie jeho ľudských práv, pretože nemôže žiť naozaj slobodne. Jeden študent brigádoval ako poštár a videl, aké nízke dôchodky majú ľudia. Často aj navštívil ich príbytky a videl, ako žijú. Iný študent ale uvádza, že miera chudoby je na Slovensku len 13 % a Bratislavský kraj patrí medzi najbohatšie v EÚ, takže to nie je až také zlé.
- Ekonomika stojí len na automobilovom priemysle, treba rozvíjať aj iné odvetvia
- SR vraj dováža odpady z celej Európy, v obchodoch je plno nekvalitných výrobkov
- Jednému študentovi prekáža, že štátu už takmer nič nepatrí, všetko vlastní zahraniční investori
- Jeden študent si uvedomuje, že Slovensko patrí do tretiny najbohatších krajín na svete, medzi ľuďmi nie sú obrovské sociálne rozdiely. Pripúšťa, že ľudia si tvoria negatívnejší obraz, ako je realita. Dodáva, že ľudia na Slovensku akoby mali zakódované, že nechcú meniť svet, radšej sú ticho a podriaďa sa, prípadne odídu do zahraničia.

Odchod do zahraničia

- Štyria študenti chcú odísť študovať na vysokú školu do ČR, jeden zvažuje ČR (Brno) alebo SR (Žilina), jeden nechce ísť na vysokú školu, iba ak externe, po maturite plánuje pracovať v rodinnej firme. Ak by v budúcnosti šiel študovať, odišiel by do Holandska alebo Dánska, kde sú lepšie školy, viac orientované na prax. Podľa jedného študenta sú poplatky na slovenské školy vyššie a je administratívne náročnejšie sa na ne prihlásiť v porovnaní so školami v ČR. V českých školách tiež knihy dostanú, na slovenských si ich musia kupovať. Viacerí študenti tvrdia, že na Slovensku sa viac memoruje a študenti sú zahltení aj nepotrebnou prácou, v ČR či na západe je dôraz na porozumenie a aplikovanie vedomostí. Absolventi škôl v ČR a na západe majú lepšie uplatnenie.
- Traja študenti chcú cestovať do zahraničia, potom sa vrátiť a bývať v SR. Traja chcú zostať v zahraničí. Odísť do zahraničia chcú kvôli horšej ekonomickej a sociálnej situácii v SR a horším možnostiam uplatniť sa tu.

Názory na EÚ, USA a Rusko

- EÚ hodnotia pozitívne, nesúhlasia s Kotlebom, ktorý chce vystúpiť z EÚ. Na rozdiel od Veľkej Británie alebo Švajčiarska nemáme takú silnú ekonomiku, aby sme si mohli dovoliť vystúpiť z EÚ alebo NATO a dotovať napríklad vlastnú armádu.
 - Výhody EÚ: cestovanie bez pasu, investície, voľný obchod
 - Nevýhody: vraj nám chce zakázať zabíjačky, pestovať zemiaky a propagovať slovenské výrobky, veľkí investori (ako napr. Land Rover) si vylobujú, aby neplatili dane, slabé výsledky za eurofondy

- S USA treba mať dobré vzťahy, ale nesmie to byť namierené proti Rusku. Z USA neprišlo nič dobré (výnimkou sú školy a výskumné strediská), len zbrane a rozbroje, oni môžu aj za utečeneckú krízu (konflikt v Sýrii), zarábajú na vojne, všetko chcú mať pod kontrolou, každého špehujú. „*Oni si nás len preto držia, lebo my sme len takí ich otroci*“. Všetko riadia nadnárodné korporácie, ktoré financujú politikov, americkej vláde sa nedá veriť. Trump už je bohatý, snáď od nich nebude závislý. Majú zložitý volebný systém. Majú vysoký dlh.
- Jeden študent občas krátko debatuje s otcom, naposledy o voľbách v USA. V Amerike je podľa neho veľmi vysoká chudoba, vraj viac ako 50 % ľudí žije pod hranicou chudoby a preto sa dalo predpokladať, že ľudia zvolia zmenu a prezidentom bude Donald Trump.
- Rusko je vojensky silné (neprehrajú žiadnu vojnu) a je tam silný nacionalizmus. Je „*blbosť*“ sankcionovať Rusko, keďže oni zo Západu nedovážajú veľa produktov a naopak, Európa od nich dováža ropu a zemný plyn. Cieľom sankcií je len oslabenie Ruska. Na priamu otázku študenti nevedia povedať, či sankcie pomohli riešiť konflikt na Ukrajine. Ako príčinu konfliktu uvádzajú snahu Ukrajiny vstúpiť do EÚ, čoho reakciou bol záujem Ruska získať Krym. Sankcie poškodili Rusko aj Európu, profitovali z toho len USA. Navyše kultúrne aj jazykovo máme bližšie k Rusku ako k USA, preto by sme mali držať spolu.
- Nevedia posúdiť, či by Ukrajine pomohol vstup do EÚ, keďže ju považujú za príliš úzko spätú s Ruskom. Nám by to uškodilo, keďže Ukrajinci majú ešte lacnejšiu pracovnú silu. Jeden študent povedal: „*Ak Ukrajina vstúpi do EÚ, príde veľa ľudí na Slovensku o prácu, bude to definitívny koniec ekonomického rastu.*“

Fakulta ekonomických a sociálnych vied Univerzity Komenského v Bratislave – bakalársky stupeň, 8.12.2016

- Zúčastnilo sa 11 študentov z toho 9 dievčat a 2 chlapci vo veku 18-20 rokov
- Pochádzajú z rôznych častí Slovenska, jedna študentka pochádza zo Srbska

Angažovanosť

- Odkaz pre starostu – využívanie aplikácie na zasielanie fotiek zobrazujúcich nejaký problém predstaviteľom danej samosprávy, organizovanie petícií a zber podpisov (napr. na opravu ciest, opravu Synagógy, proti používaniu zvierat v cirkusoch), účasť na štrajku na podporu učiteľov.

Debaty o politike

- Jeden študent sa často rozpráva s otcom, obaja sú liberáli, zhodujú sa v názoroch, podporujú stranu SaS. Ďalšia študentka má tiež rodičov liberálov, jeden z nich pracuje v zahraničí, veľa cestujú.
- Najmenej sympatickí politici: Fico a Kaliňák, dávajú ich na jednu úroveň s Kotlebom. Študentom vadí, že politici ako Fico alebo Kaliňák nie sú schopní odísť, keď sa prevalí kauza. Vadí im tiež spôsob vyjadrovania, napríklad keď Fico nadával novinárom do špinavých prostitútok. Podľa

jedného študenta „*nechcú odísť, lebo sa boja, že by sa tie kauzy vyšetrili a oni by skončili v base*“. Iní tvrdia, že im chutí moc. Vedia, že sa kauzy nevyšetrí a preto sú takí sebavedomí.

- Dvaja študenti boli na demonštrácii v kauze Gorila. Keďže to nepomohlo, neboli motivovaní protestovať aj v kauze Bašternák. Protesty považujú za dobrú formu protestu, ale hlavným nástrojom na zmenu sú voľby. Ľudia by preto mali chodiť voliť.
- Prevažne volili alebo sympatizujú so SaS (6x), OĽaNO-NOVA (1x, kvôli Lipšicovi), Most-Híd (1x), SNS (1x). KDH je pre jedného študenta príliš konzervatívne, napríklad kvôli zákazu potratov. OĽaNO by nevolil, keďže „*Matovič je trochu blázon a Lipšic je odstavený*“. Inej študentke sa na Matovičovi páči, že otvára kauzy, ale nevolila ho, lebo nemá riešenia. Inej študentke sa nepáči, že má kampaň založenú na nenávisti k Ficovi.

Kotleba

- Študenti sa rozprávali s mnohými podporovateľmi Kotlebu, zaujíma ich, prečo ho podporujú. Jeden študent vidí dve skupiny voličov: (1) Protestné hlasy najmä mladých ľudí, ktorí ani nečítali Kotlebov program a často hovoria „*On im všetkým ukáže!*“, resp. „*My im ukážeme!*“, čím myslia iných politikov, ktorí kradnú. (2) Starších ľudí, na ktorých zapôsobil osobný kontakt s Kotlebom, ktorý veľa chodil po dedinách, podával ľuďom ruky a usmieval sa na nich. Iná študentka dodala: „*Je skvelý rečník, vie zaujať davy.*“
- Jedna študentka pochádza z Bardejova, kde je vážny problém s Rómami a dokonca zavraždili 54-ročného človeka kvôli 7 eurám: „*Viem pochopiť aj dospelých ľudí, ktorí volili Kotlebu, pretože už neznesú nátlak Rómov a nevedia vyriešiť ten problém sami.*“ Nesúhlasí s týmito ľuďmi a snaží sa im vysvetliť, prečo je zlé podporovať Kotlebu. Pýta sa, či si preštudovali jeho volebný program, či vedia, čo dosiahol. Väčšinou nevedia, ale veria, že zmení situáciu. Nedarí sa jej presvedčiť ich, že je populista a že nemá reálne riešenia: „*Nevraživosť voči Rómom je príliš veľká na to, aby ja som ich presvedčila sama.*“
- Študenti sa zhodujú, že Kotleba chce riešiť rómsky problém extrémne, čo oni odmietajú. Rómov označuje za parazitov. Jedna študentka hovorí o dedine pri Bardejove, kde „*prišiel Kotleba s dvadsiatimi vyholenými mužmi*“. Je šokovaná, ako takáto forma šírenia strachu môže oslovovať dospelých ľudí. „*Príde na aute s logom „Odstránime parazity!” a to mi pripomína dobu z 30-tych, 40-tych rokov.*“
- Kotlebovi voliči majú konšpiračné názory, napríklad že médiá klamú, sú voči Kotlebovi zaujaté. Argumentujú tiež, že Kotleba je študovaný, vyšťudoval dve vysoké školy. Študenti uznávajú, že je to inteligentný človek.
- Po diskusii sa ukazuje názorová zhoda, že hlavnou príčinou popularity Kotlebu je prisľubovanie riešenia rómskeho problému. Ako uviedol jeden študent: „*Kotleba je spoločné dieťa všetkých politických strán, keďže neriešili rómsky problém, alebo ho riešili spôsobom, ktorý sa ľuďom nepáči. On je nádej, že sa ten problém dá vyriešiť iným spôsobom.*“ Doterajšie riešenia boli podľa študentov najmä v poskytovaní sociálnych dávok.
- Ďalšia príčina podpory Kotlebu: „*Ľudia nevidia žiadne výsledky, že by strany plnili čo sľubujú. Z toho vzniká frustrácia, odpor až apatia.*“

Kollár

- Viacerí študenti označili Kollára za populistu, prirovnali ho k Trumpovi. Je politicky nekorektný, má peniaze, veľa detí, ženy. Aby mal všetko, založí si ešte aj politickú stranu. Nevedia, aký má motív vstúpiť do politiky. Kradnúť už asi nechce, keďže je dosť bohatý.
- Mladých ľudí priťahujú najmä jeho videá na Facebooku, kde sa napríklad odmietavo vyjadruje k utečencom. Niektoré študentky pravidelne sledujú jeho videá na Facebooku. Hovoria, že je perfektný rečník, prináša nový spôsob politického marketingu, keď sa priamo z gauča prihovára ľuďom, vytvára uvoľnenú atmosféru, odlišuje sa tým od ostatných politikov.
- Žiadnemu študentovi zo skupiny nie je sympatický, ale nepovažujú ho za nebezpečného, nie je podľa nich ohrozením demokracie. Za nebezpečné nepovažujú ani jeho kontakty s mafiou v minulosti, v 90-tych rokoch „*to tak jednoducho bolo*“. Oveľa väčší problém je, že „*premiér býva v byte daňového podvodníka*“, alebo že „*Kaliňákovi chodí stoštyridsaťtisíc eur na účet*“.

Čo ich trápi

- Zhoda, že vládni politici nezlepšujú život na Slovensku.
- Nízka životná úroveň: Jeden študent brigádoval ako čašník za 2,70 eur na hodinu. Keď to povedal Rakúšanom alebo Nemcom, nechceli mu veriť. U nich je vraj minimálna mzda 7,50 eur na hodinu. Ďalšia študentka brigádovала celé leto za 1,50 eur na hodinu (minimálna mzda je 2,50 eur na hodinu). Ďalšia mala „*po známosti*“ 2,50 eur na hodinu, kým ostatní mali len 2,20 eur na hodinu. Iná študentka tvrdí, že sa na Slovensku nemáme až tak zle. Väčšina ľudí má dom, auto a prácu, klesá nezamestnanosť. Inej študentke vadí, že niektorí ľudia „*od rána do večera*“ pracujú a majú nízke mzdy. Viacerí pochybujú, či dobré čísla o raste ekonomiky majú dopad na reálnu životnú úroveň občanov.
- Sú frustrovaní z korupcie a nízkej kvality verejných služieb. Na západe alebo v Škandinávii platia vysoké dane, ale funguje tam všetko – pošta, zdravotníctvo. U nás ľudia nevidia výsledky a ani neveria, že to bude fungovať. Vidia korupciu, ako sa kradne, rozbité cesty. Preto ani nechú platiť vyššie dane.
- Korupcia je hlboko zakorenená. Vidia ju všade, v zdravotníctve (menujú bežné úplatky, ale aj neprimerané odmeny manažérov), v školstve (zriaďovatelia vraj neposielajú školám všetky peniaze, čo by mali), na úradoch. Jedna študentka menuje z vlastnej skúsenosti príklad korupcie v materskej škole, keď mamička dala úplatok, aby jej dieťa nešlo do materskej školy s veľkým počtom rómskych detí ale do inej podľa jej výberu.
- Nedôvera v políciu a súdy. Z vlastnej skúsenosti uvádzajú príklady, keď mali pocit, že im policajti naozaj nechceli pomôcť, resp. keď nemali rovnaký prístup k ľuďom.
- Rómsky problém. Viacerí študenti odmietajú pozitívnu diskrimináciu Rómov, ktorí údajne často zneužívajú sociálny systém. Jedna študentka menuje ani nie 15-ročného chlapca, ktorý údajne nezaslúžene dostáva invalidný dôchodok „*a má sa lepšie ako ľudia, ktorí pracovali celý život*“. Riešenie: zníženie pôrodnosti, treba zmeniť/integrovať deti (dospelých už nezmeníme).

Postoj k utečencom

- Nesúhlasia s oficiálnym postojom Slovenska, ktoré až na malé výnimky odmietlo prijímať utečencov. Zhoda, že sme ich mali prijať viac, mali sme byť solidárni s inými členmi EÚ. Mali by sa ale naučiť náš jazyk, integrovať sa. Tiež ich nesmie byť príliš veľa, preto treba zastaviť ďalší prílev utečencov, napríklad založením táborov ďalej od našich hraníc. Ľudom v najväčšej núdzi a disidentom ale treba pomáhať.

Odchod zo Slovenska

- Piatí zvažujú, že odídu zo Slovenska, šiesti tu chcú ostať. ČR pre nich nie je atraktívna, chcú ísť do Rakúska alebo ďalej na západ. Jeden študent by šiel do anglicky hovoriacich krajín, kde sa žije lepšie. Viacerí chceli ísť na vysokú školu do ČR alebo Rakúska, ale sa im to nepodarilo, niektorí to budú skúšať znova.
- Tí, čo chcú ostať, hovoria: „*My sme tí mladí ľudia, ktorí to tu majú ťahať.*“ „*Slovensko mladých ľudí potrebuje.*“ Viacerí sa chcú aj verejne angažovať, ale ešte nemajú jasnú predstavu. Niektorí by šli aj do politiky. Niektorí sú frustrovaní, uvedomujú si, že jeden človek nič nezmôže a že ľuďom chýba aktivita, aby sa spájali.
- Jedna študentka bola počas strednej školy rok vo Francúzsku. Jej rodina očakáva, že pôjde do zahraničia, ale ona chce ostať na Slovensku. Vo Francúzsku mali školu orientovanú na prax, ale podľa nej žiakom chýbali základné teoretické poznatky, napríklad z dejepisu, čo jej vadilo. Autobus tam chodil raz za deň, preto ju museli voziť do školy autom. Podľa nej to v zahraničí nemusí byť vždy lepšie ako na Slovensku.

Názory na EÚ, USA a Rusko

- EÚ vnímajú pozitívne. Jeden študent kritizuje neschopnosť riešiť migračnú krízu, obchádzanie pravidiel, posielanie peňazí Grécku „*v technickom bankrote*“, ale výhody podľa neho prevažujú, podporuje ideu EÚ, ktorou je spolupráca a zachovanie mieru. Ďalšie výhody: cestovanie, ekonomické výhody, eurofondy, podmienky vstupu nútia krajinu k reformám. Viacerí študenti vidia ako výhodu solidaritu medzi členmi, súhlasia preto aj s pomocou Grécku. Ďalší študent si myslí, že členské štáty sú až príliš navzájom závislé a nepáči sa mu, že odchod jednej krajiny ohrozuje celok.
- Podľa jedného študenta USA vyvolali napríklad v Iraku umelé konflikty kvôli ropе alebo potrebe predať svoje zbrane „*pod zástierkou, že prinášajú demokraciu*“. Zvolenie Trumpa je krok späť, čo sa týka demokracie. Kritizujú jeho názory na ženy, populizmus. Obávajú sa o budúcnosť NATO, že USA nebudú brániť Európu.
- V Rusku nefunguje demokracia, majú z neho skôr strach. Konflikt na Ukrajine je podľa nich dôsledkom rozpínavosti Ruska, ktoré nechce pustiť Ukrajinu do EÚ. Podrobnejšie súvislosti s Oranžovou revolúciou a zápasom o demokraciu nepoznajú.

Názory na demokraciu

- Zhoda, že kvalita demokracie má veľký vplyv na kvalitu života. Oceňujú najmä slobodu slova, možnosť zasahovať do politického vývoja a rozdeľovania verejných zdrojov cez voľby.

- V kvalite demokracie zaostávame za ČR aj Rakúskom. S Poľskom a Maďarskom to nevedia porovnať, asi sme rovnocenní, ale negatívne vnímajú nedávny návrh na zákaz interrupcií v v Poľsku. Ukrajina aj Srbsko sú na tom oveľa horšie. Jedna študentka pochádza zo Srbska, podľa nej tam je ešte väčšia korupcia, nižšia životná úroveň, nižšia sloboda cestovať, nižšia dostupnosť zdravotníctva.
- Západ je bohatší najmä kvôli tomu, že má dlhšie demokraciu a nemal komunizmus.

Fakulta ekonomických a sociálnych vied Univerzity Komenského v Bratislave – magisterský stupeň,
12.12.2016

- Zúčastnilo sa 10 študentov, 7 chlapcov a 3 dievčatá vo veku 22-25 rokov
- Pochádzajú z rôznych častí Slovenska, jeden študent je z Užhorodu na Ukrajine
- Takmer všetci pracujú na čiastočný úväzok, napr. v IT firme, personálnej agentúre, v mimovládnej organizácii, stáž v parlamente, všetci sa zaujímajú o politiku a medzinárodné vzťahy
- Väčšina chce ostať na Slovensku. Niektorí chcú odísť do zahraničia, aby získali skúsenosti alebo si zarobili viac peňazí, potom sa ale chcú vrátiť.

Debaty o politike

- Jeden študent sa často doma rozpráva o politike s mamou alebo dedom. Oni väčšinou nadávajú na politiku, čítajú bulvárne časopisy, majú negatívne názory: „*Všetko je zlé, nič tu nefunguje a treba ísť preč*“. Pýtajú sa ho na vysvetlenie, keďže on študuje politiku. Študent uznáva, že niektoré veci nefungujú, ale vidí aj dobré stránky. Chce zostať na Slovensku, chce niečo spraviť, aby sa situácia zlepšila a aby jeho generácia neskôr nemusela nadávať. V jeho rodine najčastejšie „*nadávajú*“ na Roberta Fica, ktorý „*môže za všetko*“, tiež na Roberta Kaliňáka hlavne v spojitosti s kauzou Bašternák. Často spomínajú aj Mariána Kotlebu, hlavne v súvislosti s rómskou otázkou, keďže v dedine majú aj rómsku osadu. Študentovi príbuzní údajne nie sú voličmi Kotlebu (mama nakoniec volila aj pod vplyvom študenta Most-Híd), ale sympatizujú s niektorými jeho názormi. Napríklad sa vyjadrili, že by rómsku osadu chceli zrušiť. Študent sa im snaží vysvetliť, že riešenie rómskeho problému nie je jednoduché.
- Jedna študentka sa rozpráva najmä s otcom o medzinárodnej politike, napríklad o situácii v Sýrii. Jej otec si myslí, že v Sýrii všetko „*rozrýpali európske krajiny a Amerika*“ a teda Európa si do veľkej miery sama môže za utečeneckú krízu. Podľa študentky sú ale podstatné aj domáce faktory. S otcom tiež riešia situáciu doma v dedine, kde už roky nevedia zmeniť starostu, ktorý sa údajne málo stará o infraštruktúru. Jej otec aj ďalší príbuzní boli členmi zastupiteľstva, ale starosta s inými členmi ich „*prevalcovali*“. Údajne boli skorumpovaní, doslova podplatení. Študentka je z toho znechutená.
- Jedna študentka často diskutuje so starými rodičmi, ktorý podporujú Smer. Študentka sa im snaží oponovať.

- Jeden študent diskutuje často s mamou, majú podobné názory, posielajú si články aj knihy, navzájom si vysvetľujú, čo sa deje. Tiež diskutuje s dedom, ktorý má ale radikálne názory a nedá si povedať, väčšinou sa urazí a odíde. Podľa deda sú všetci politici zlí, má negatívne názory na Rómov, ktorí dostali byty a zničili ich, zatiaľ čo on nedostal nič. Podľa študenta je stále dobré, že nikto z jeho rodiny nevolil Smer ani Kotlebu. Dedo nakoniec volil Most-Híd.

Kotleba

- Ľudia volia Kotlebu, pretože im ponúka „na pochopenie veľmi jednoduché riešenia, ktoré ale v konečnom dôsledku nič nespravia, alebo sú opakom skutočných riešení.“ Príklad: „Dajme našich ľudí do vlakov a bude tam poriadok.“ Kotlebu volia aj preto, že v ňom vidia niečo iné, nové. Ďalším dôvodom je, že sa Kotleba vymedzuje voči korupcii, z ktorej sú už ľudia znechutení.
- Jedna študentka je z Brezna, kde má Kotleba vysokú podporu. Aj jej 18-ročný brat volil ako prvovolič Kotlebu. Išlo vraj o protestný hlas, keďže v skutočnosti má úplne iné názory. Aj viacerí kamaráti jej brata volili Kotlebu, medzi nimi dokonca aj integrovaní Rómovia. Ku Kotlebovi sa vraj dostali cez „krčmové kontakty“, keď v bare stretli nejakého zapáleného člena strany, ktorý ich presvedčil, aby ju volili. Sám Kotleba často chodí do Brezna, v strane má veľa mladých ľudí. Kotlebovci argumentujú najmä korupciou a rómskou otázkou. „Myslím, že v našej rodine to celkom zaberá,“ povedala študentka. Mladí si podľa nej nepamätajú Slovenskú pospolitosť, ktorá bola predchodcom ĽSNS a preto si nemyslia, že ide o fašistickú stranu.
- Študent, ktorý stáži v parlamente, hovorí, že poslanci ĽSNS sú pasívni, ani nediskutujú.

Kollár

- Hovorí to, čo chcú ľudia počuť. Je nová tvár. V parlamente je na rozdiel od Kotlebovcov aktívny. Má jednoduchú rétoriku, dobre využíva sociálne médiá, najmä Facebook. Jedna študentka si občas pozrie jeho profil, je podľa nej veľmi aktívny, vyjadruje sa ku všetkému. Ľudia tiež vnímajú, že už je bohatý a úspešný, tak už hádam nebude v politike kradnúť a išiel tam, aby naozaj niečo zmenil k lepšiemu. Jeho motiváciu vstúpiť do politiky prirovnávajú ku Trumpovi v USA. Už má všetko, tak chce vyskúšať ešte aj politiku.
- V porovnaní s Kotlebom má podľa jednej študentky menší potenciál, lebo nemá stratégiu, iba komentuje, čo sa deje. V politike podľa nej nezostane dlho.
- Jeden študent ho označil za „produkt postfaktuálnej doby“. Svoje statusy často stavia na nepodložených informáciách a poloprávdach, len aby oslovil čo najviac ľudí. Podľa študenta to je nebezpečné, lebo zavádza ľudí a tí potom nevedia, čomu majú veriť. Strácajú dôveru aj voči serióznym zdrojom informácií, ako napríklad Denník N. Takéto „ohlupovanie elektorátu“ podľa viacerých študentov ohrozuje demokraciu.

Rómska otázka

- Jeden študent vie od svojho otca, že Rómovia zničili budovu v Michalovciach, ktorú im na bývanie daroval štát. Iný študent vysvetľuje, že ľudia si vždy menej vážia, ak im niekto niečo daruje a nevytvoria si to sami.

- Jeden študent má osobnú negatívnu skúsenosť s Rómami, bol jedným Rómom šikanovaný. V minulosti *„nechcel o Rómoch nič ani počuť“*. Napriek tomu by nikdy nevolil Kotlebu, ktorý má *„jednoduché riešenia na komplexné problémy“*, ale rozumie argumentom typu *„Rómovia nerobia nič dobré, len škodia, robia ľuďom zle, ničia majetok, nechcú pracovať“*. On s takým zovšeobecnením nesúhlasí, ale podľa neho je názor na Rómov podmienený aj podobnými osobnými skúsenosťami ľudí. Ľudia, ktorí chcú Rómom pomáhať a integrovať ich do spoločnosti, podľa neho s nimi reálne nezažili nič negatívne. Kritizuje splnomocnenca vlády pre rómske komunity, že doteraz neprišiel s riešením. Uznáva, že riešením je integrácia, ale nevie, ako to spraviť, keď to mnohí Rómovia ani nechcú.
- Jeden študent vidí ako riešenie to, že štát zabráni Rómom zneužívať sociálny systém. Ako príklad zneužívania uvádza, že Rómovia plodia deti podľa toho, aby dostali od štátu čo najviac dávok. Údajne pozná veľa Rómov, *„ktorí nepracujú, majú veľa detí a potom z toho žijú“*. Neodpovedal na otázku, či by sme teda mali dávať Rómom menej peňazí, keď už teraz vidíme, že mnohí žijú v chudobe. Iný študent mu tiež oponoval, že dávky sú pre všetkých rovnaké. Nesúhlasí, že Rómovia zneužívajú sociálny systém: *„Rómom sa nepomáha, pretože sú Rómovia. Rómom sa pomáha, pretože sú chudobní.“* Ďalší študent spresňuje, že dávky s počtom detí klesajú a *„ani z toho sa nedá dôstojne žiť“*. Spochybňuje preto argument, že počet detí Rómov súvisí s výškou dávok. Podľa neho je hlavnou príčinou zanedbané vzdelanie a nulová finančná gramotnosť.
- Podľa jednej študentky, ktorá má skúsenosť s humanitárnou pomocou v Afrike, Slovensko nemá žiadny rómsky problém, ale *„má obrovský sociálny problém a zlyhanie štátu, ktorý nedokáže integrovať určité skupiny obyvateľstva“*. Veľká kriminalita alebo veľký počet detí je podľa nej fenomén chudoby, nie fenomén rómskej alebo akejkolvek etnickej skupiny. Kritizuje podfinancovanie komunitných centier, ktoré pracujú s marginalizovanými skupinami obyvateľstva často izolovane iba na lokálnej úrovni, chýba podľa nej štruktúrované riešenie. *„My im postavíme domy a potom odídeme, (...), ale nevedieme ich k nejakej zmene, reálne ich nenaučíme používať tie veci.“*
- Viacerí študenti si myslia, že ide o nafúknutý problém, politikom podľa nich vyhovuje, ak označia nepriateľa, proti ktorému budú bojovať. Kritizujú kupovanie rómskych hlasov vo voľbách, jedna študentka má aj osobnú skúsenosť, sú podľa nej dôkazy, len sa to nerieši.

Korupcia

- Jeden študent tvrdí, že korupcia ohrozuje životy. Ako príklad uvádza štatistiku, podľa ktorej na Slovensku umiera na liečiteľné choroby dva razy viac ľudí ako v ČR. Ako príklad osobnej skúsenosti s korupciou uvádza lekárku, ktorá vyberá 20 eur za objednanie na štátnom hradenú preventívnu prehliadku. Ďalej uvádza predražené nákupy zdravotníckych prístrojov v nemocniciach. Na korupcii podľa neho Slovensko stráca miliardy eur, ktoré by sa mohli investovať napríklad do zdravotníctva na zníženie úmrtnosti. Viacerí študenti potvrdzujú osobnú skúsenosť s korupciou v zdravotníctve, aj z dávnejšej minulosti, najmä šlo o rýchle vybavenie kvalitného vyšetrenia, či úplatky pred operáciou.
- Jeden študent priznal, že raz uplatil policajta, ktorý si úplatok vyžiadal. Ďalšia študentka uvádza príklad, keď policajt za úplatok zničil dôkazy. Iný študent hovorí o úplatku 650 eur, ktorý jeho

kamarát dal policajtom za zahľadenie toho, že šoféroval pod vplyvom alkoholu, za čo mu hrozilo, že nebude prijatý na policajnú akadémiu.

- Podľa viacerých je verejné tajomstvo, že v strane Smer a jej pozadí sú skorumpovaní ľudia. „Každá kauza sa zametie.“ Nedá sa ale tvrdiť, že všetci politici sú skorumpovaní, sú medzi nimi rozdiely.
- Iný študent spomína príklad, keď na Finančnej správe vznikol tím na preverovanie daňových podvodov, ale po dvoch mesiacoch ho zrušili, keďže sa stal pre istých podnikateľov nebezpečným.

Názory na EÚ, USA a Rusko

- Výhody EÚ: predvstupové kritériá zlepšujú politickú kultúru štátu, štrukturálne fondy
- Nevýhody EÚ: ľudia celkom nerozumejú, čo je EÚ a ako funguje, preto „sa dá na EÚ hodiť vina za všetko“, čo niektorí najmä antieurópski politici aj využívajú
- Jeden študent vníma USA skôr pozitívne, odmieta konšpirácie typu „za všetko môže Amerika a Židia“. Trumpa v USA považuje za populistu, jeho zvolenie za prezidenta vníma negatívne a ako signál, že „ani v Amerike nie je všetko v najlepšom poriadku“. Iná študentka kritizuje USA za prístup k životnému prostrediu, nesúhlasí s vojenskými intervenciami. Viacerí študenti vidia v USA pozitíva aj negatíva.
- Rusko má podľa jedného študenta bohatú históriu a kultúru. Problém ale je, že tam teraz vládne Putin, s ktorým zásadne nesúhlasí a považuje ho za proti-demokratického politika. Podľa inej študentky existujú jasné dôkazy, že Rusko vojensky intervenuje vo východnej Ukrajine. Snaží sa tak vytvoriť si „nárazníkovú zónu“. Putin tiež využíval anexiu Krymu na zvýšenie svojej popularity. Intervenciou na Ukrajine sa podľa viacerých Rusko snaží zachovať svoju sféru vplyvu, ktorú by stratilo, ak by Ukrajina vstúpila do EÚ. Študent pochádzajúci z Ukrajiny si myslí, že ak by sa Ukrajine po demokratických zmenách začalo dariť, začali by sa aj ľudia v Rusku búriť, čo by priamo ohrozilo tamajší autoritatívny systém vlády.
- V súvislosti s Ruskom a USA vnímajú diskusiu v spoločnosti o tom, či je demokracia najvhodnejší systém spravovania krajiny. Oni sú jednoznačne za demokraciu. Autoritatívne systémy podľa nich vedú k nerovnosti ľudí aj ku slabšej ekonomickej výkonnosti.

Utečenci

- Podľa niektorých študentov sme mali prijať viac utečencov, mali sme súhlasiť aj s kvótami, aby sme solidarizovali s inými štátmi a aby sa solidarita vymohla aj od tých, ktorí ju odmietali. Iní študenti ale kvóty odmietajú, keďže už podľa nich ide o narušenie suverenity štátu, ktorý stráca možnosť rozhodovať, kto bude jeho občanom. Prijať sme mali len utečencov, ktorí by prišli na Slovensko a chceli tu ostať. EÚ by podľa nich nemala nútiť utečencov, aby žili v konkrétnom štáte. EÚ by mala pomáhať utečencom priamo v štátoch, kde dochádza ku problému, napríklad v Turecku, Grécku alebo Taliansku.
- Utečenecká kríza prebehla pred parlamentnými voľbami, čo podľa viacerých podporilo negatívny postoj väčšiny politických strán k prijímaniu utečencov.

Ako by podporili demokraciu na Slovensku

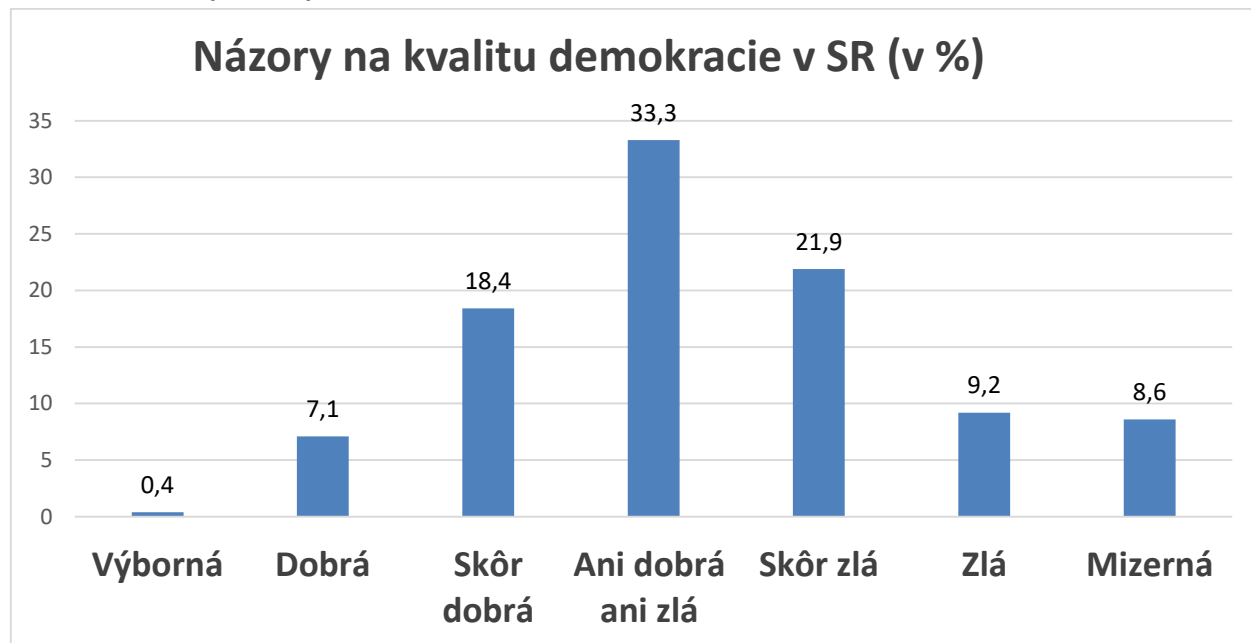
- Treba investovať do formálneho aj neformálneho vzdelávania, aby mladí ľudia videli alternatívu Kotlebovi a extrémnym názorom.
- Boj proti korupcii. Vznik úradu podobne ako v Rumunsku, ktorý by mal reálnu moc a trestal korupciu. Decentralizovať vyšetrovacie orgány, aby neboli pod vplyvom politikov.
- Podpora neziskových organizácií, ktoré pracujú s bežnými ľuďmi, vzdelávajú, riešia sociálne problémy. Podpora nezávislých a prodemokratických médií a iniciatív, ako napríklad Denník N, konspiratori.sk.

PRÍLOHY

Príloha k 5. kapitole: Úplné výsledky reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky a dotazníkového prieskumu medzi vybranými osobnosťami

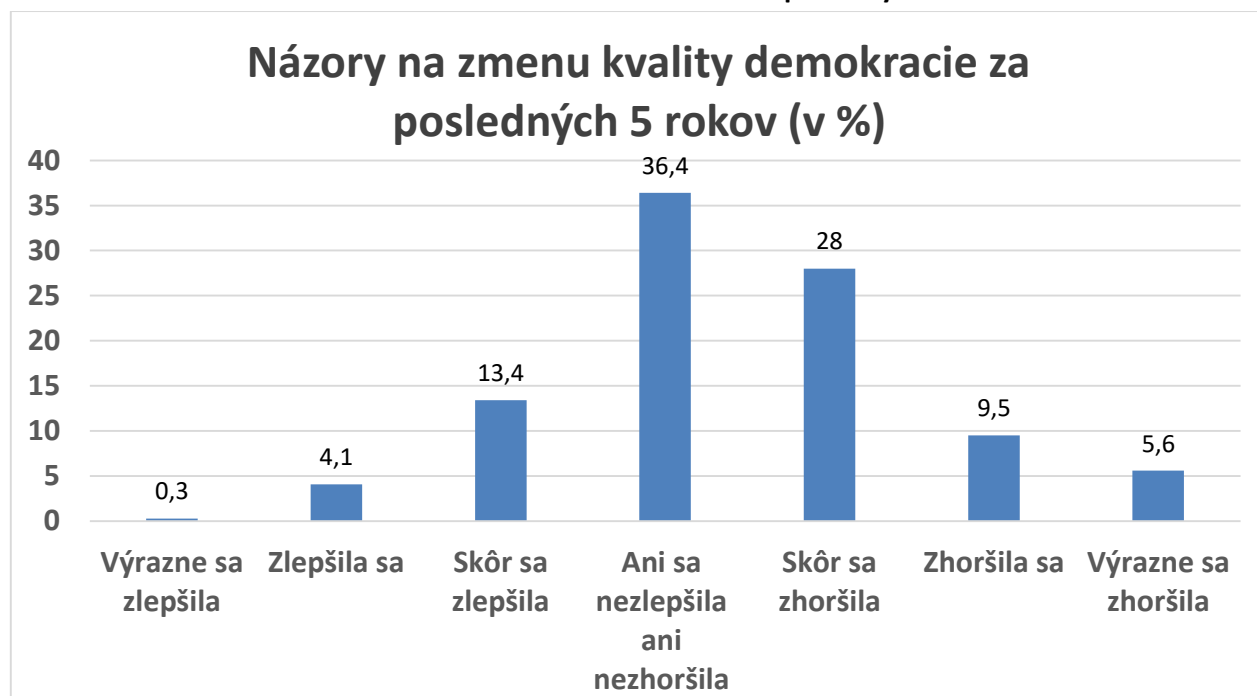
REPREZENTATÍVNY PRIESKUM VEREJNEJ MIENKY – OKTÓBER/NOVEMBER 2016

Otázka č. 1: Aká je dnes podľa Vás kvalita demokracie na Slovensku?

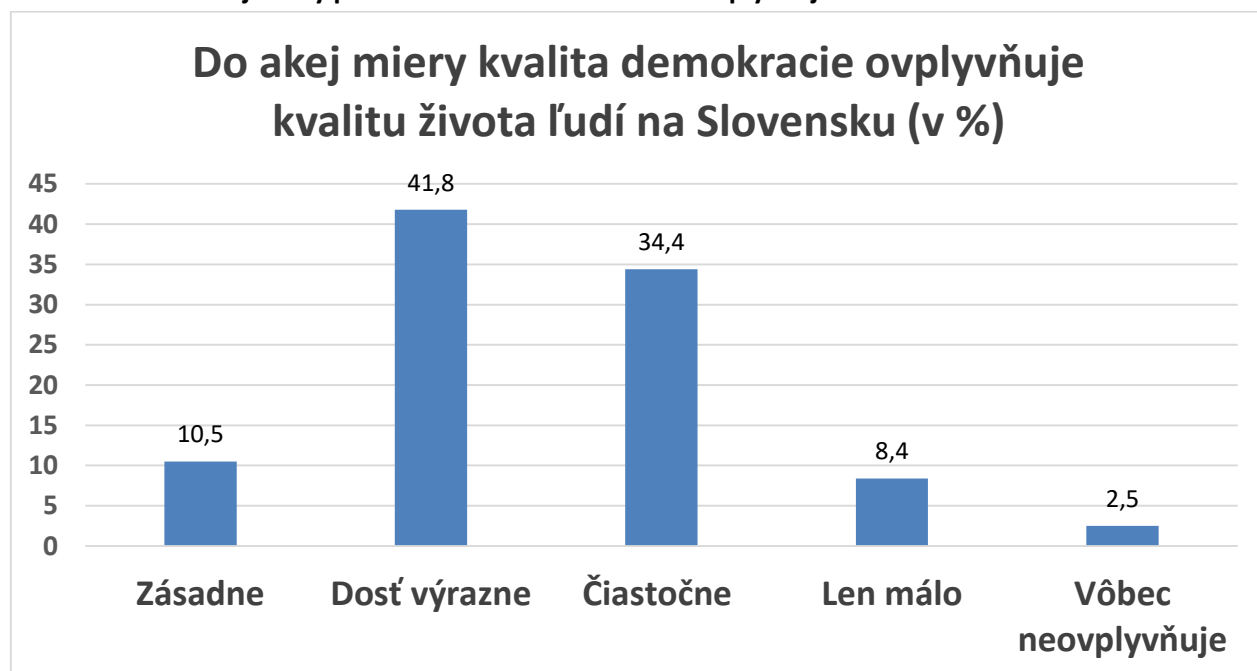
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016

Otázka č. 2: Ako sa zmenila kvalita demokracie na Slovensku za posledných 5 rokov?

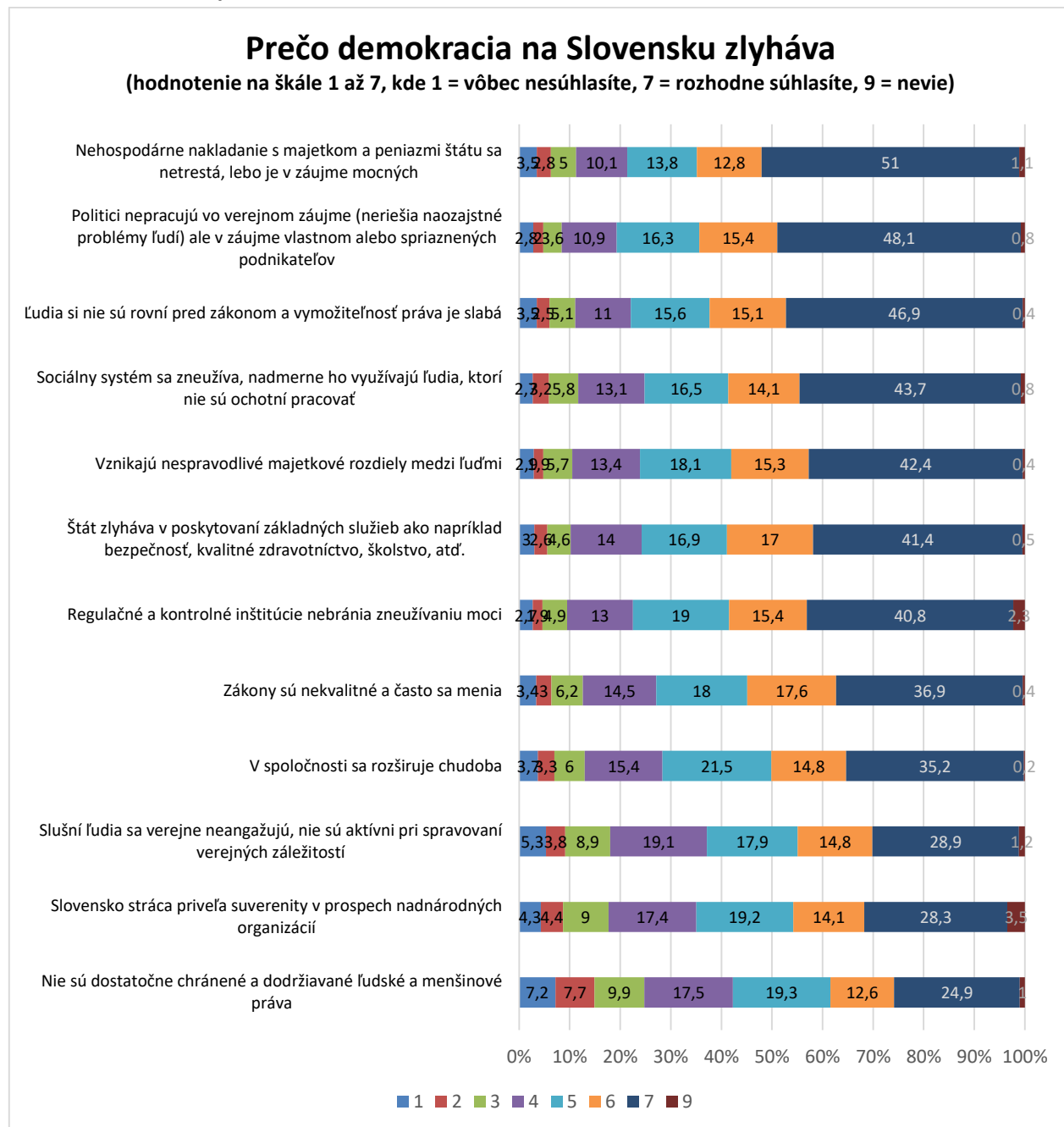
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016

Otázka č. 3: Do akej miery podľa Vás kvalita demokracie ovplyvňuje kvalitu života ľudí na Slovensku?

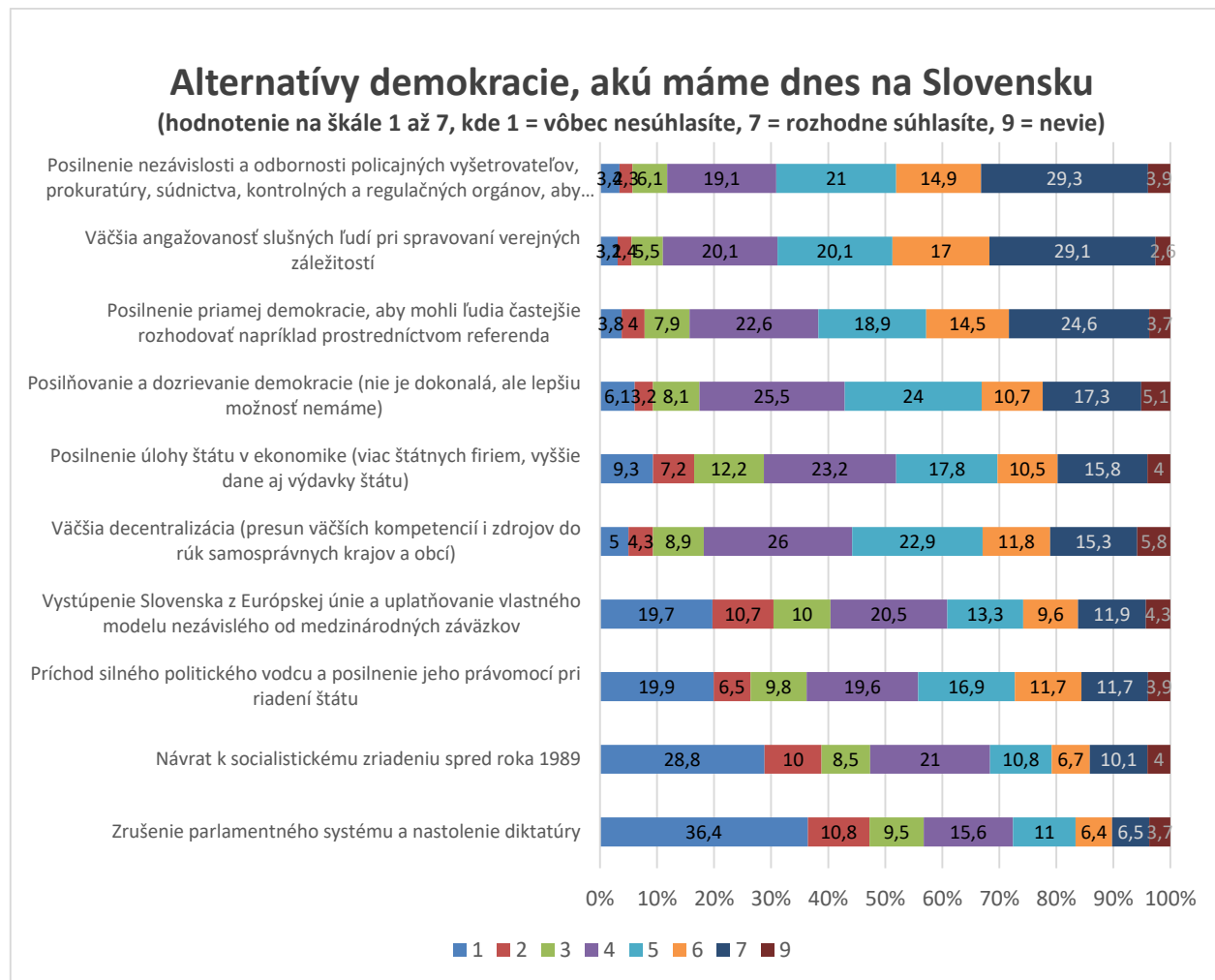
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016

Otázka č. 4: Do akej miery súhlasíte s tým, že demokracia na Slovensku zlyháva alebo nespĺňa očakávania ľudí z nasledovných dôvodov? Vyjadrite sa ku každému dôvodu na škále 1 až 7, kde 1 znamená, že vôbec nesúhlasíte s tým, že demokracia na Slovensko zlyháva z tohto dôvodu a 7 znamená, že rozhodne súhlasíte s tým, že demokracia na Slovensku zlyháva z tohto dôvodu. Na hodnotenie môžete použiť ktorékoľvek číslo medzi 1 až 7.

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016

Otázka č. 5: Do akej miery súhlasíte s tým, že alternatívou demokracie, akú máme dnes na Slovensku, sú nasledujúce možnosti. Vyjadrite sa ku každej možnosti na škále 1 až 7, kde 1 znamená, že vôbec nesúhlasíte s tým, že toto je dnes alternatívou demokracie na Slovensku a 7 znamená, že rozhodne súhlasíte s tým, že toto je dnes alternatívou demokracie na Slovensku. Na hodnotenie môžete použiť ktorékoľvek číslo medzi 1 až 7.

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016, N=1020 respondentov

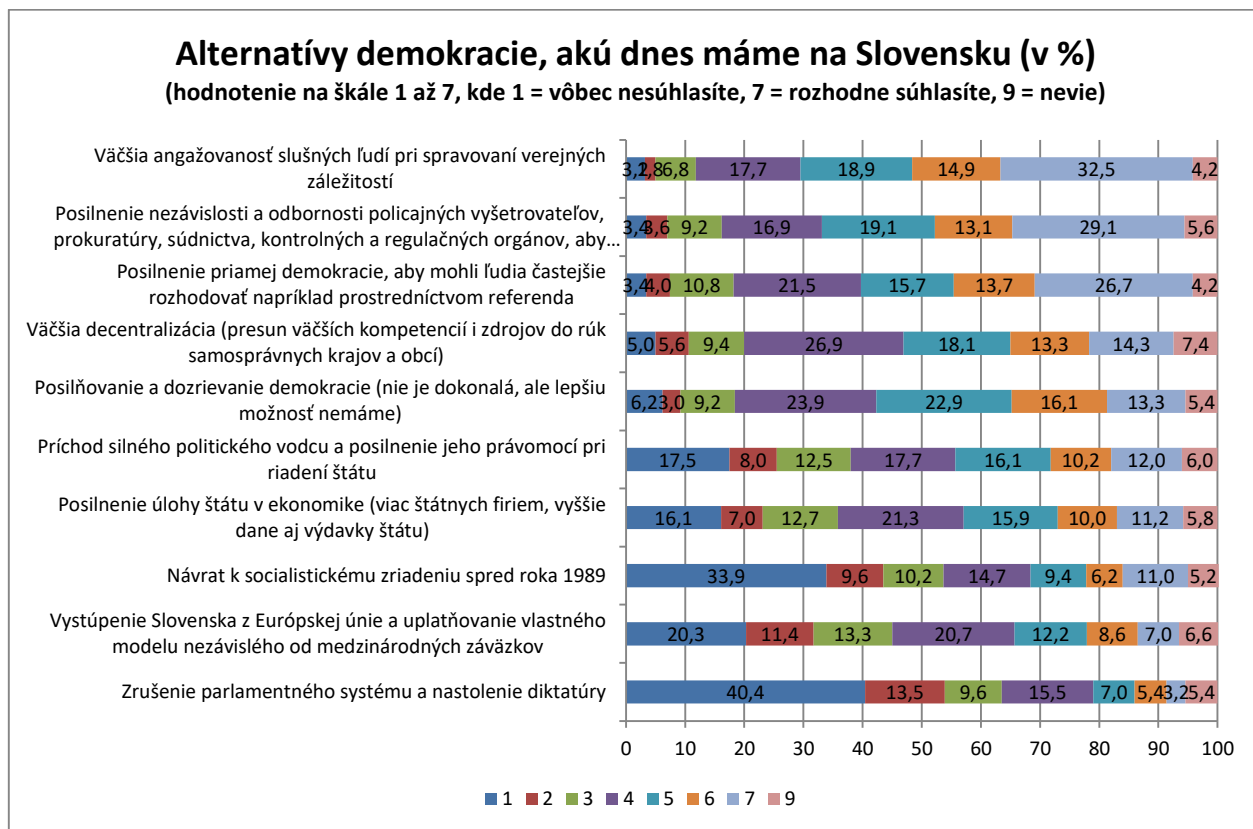
Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o súhlase s alternatívami demokracie na Slovensku (v %)

november 2016, N=1020 respondentov	1	2	3	4	5	6	7	9		1+2+3	4	5+6+7
Návrat k socialistickému zriadeniu pred roka 1989	28,8	10,0	8,5	21,0	10,8	6,7	10,1	4,0		47,3	21,0	27,6
Posilnenie úlohy štátu v ekonomike (viac štátnych firiem, vyššie dane aj výdavky štátu)	9,3	7,2	12,2	23,2	17,8	10,5	15,8	4,0		28,7	23,2	44,1
Príchod silného politického vodcu a posilnenie jeho právomocí pri riadení štátu	19,9	6,5	9,8	19,6	16,9	11,7	11,7	3,9		36,2	19,6	40,3
Posilňovanie a dozrievanie demokracie (nie je dokonalá, ale lepšiu možnosť nemáme)	6,1	3,2	8,1	25,5	24,0	10,7	17,3	5,1		17,4	25,5	52,0
Zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry	36,4	10,8	9,5	15,6	11,0	6,4	6,5	3,7		56,7	15,6	23,9
Posilnenie priamej demokracie, aby mohli ľudia častejšie rozhodovať napríklad prostredníctvom referenda	3,8	4,0	7,9	22,6	18,9	14,5	24,6	3,7		15,7	22,6	58,0
Posilnenie nezávislosti a odbornosti policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci	3,4	2,3	6,1	19,1	21,0	14,9	29,3	3,9		11,8	19,1	65,2
Vystúpenie Slovenska z Európskej únie a uplatňovanie vlastného modelu nezávislého od medzinárodných záväzkov	19,7	10,7	10,0	20,5	13,3	9,6	11,9	4,3		40,4	20,5	34,8
Väčšia angažovanosť slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí	3,1	2,4	5,5	20,1	20,1	17,0	29,1	2,6		11,0	20,1	66,2
Väčšia decentralizácia (presun väčších kompetencií i zdrojov do rúk samosprávnych krajov a obcí)	5,0	4,3	8,9	26,0	22,9	11,8	15,3	5,8		18,2	26,0	50,0

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 10/11-2016

REPREZENTATÍVNY PRIESKUM VEREJNEJ MIENKY – JANUÁR 2017

Otázka: Do akej miery súhlasíte s tým, že alternatívou demokracie, akú máme dnes na Slovensku, sú nasledujúce možnosti. Vyjadrite sa ku každej možnosti na škále 1 až 7, kde 1 znamená, že vôbec nesúhlasíte s tým, že toto je dnes alternatívou demokracie na Slovensku a 7 znamená, že rozhodne súhlasíte s tým, že toto je dnes alternatívou demokracie na Slovensku. Na hodnotenie môžete použiť ktorékoľvek číslo medzi 1 až 7.

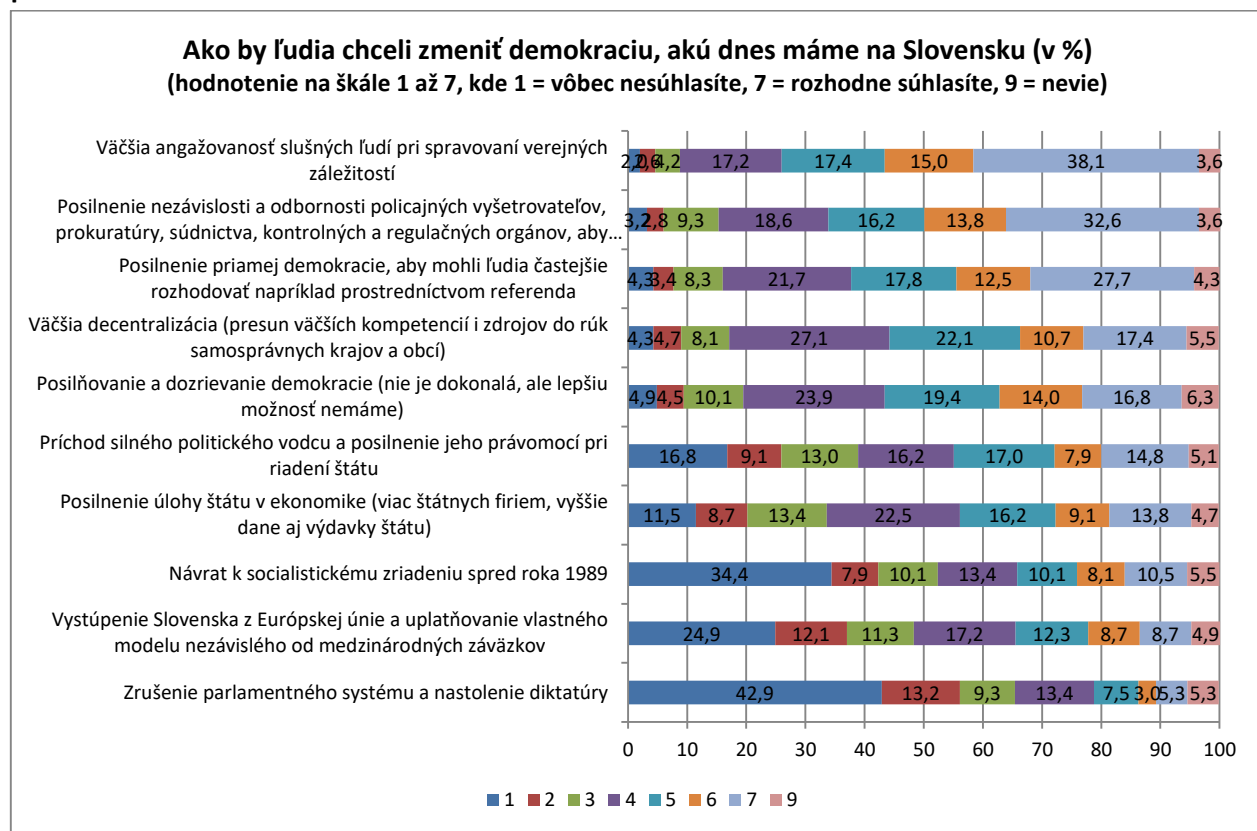
Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 01-2017, N=502 respondentov

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o súhlase s alternatívami demokracie na Slovensku (v %)

január 2017, N= 502 respondentov (pôvodné znenie otázky)	1	2	3	4	5	6	7	9		1+2+3	4	5+6+7
Zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry	40,4	13,5	9,6	15,5	7,0	5,4	3,2	5,4		63,5	15,5	15,6
Vystúpenie Slovenska z Európskej únie a uplatňovanie vlastného modelu nezávislého od medzinárodných záväzkov	20,3	11,4	13,3	20,7	12,2	8,6	7,0	6,6		45,0	20,7	27,8
Návrat k socialistickému zriadeniu pred roka 1989	33,9	9,6	10,2	14,7	9,4	6,2	11,0	5,2		53,7	14,7	26,6
Posilnenie úlohy štátu v ekonomike (viac štátnych firiem, vyššie dane aj výdavky štátu)	16,1	7,0	12,7	21,3	15,9	10,0	11,2	5,8		35,8	21,3	37,1
Príchod silného politického vodcu a posilnenie jeho právomocí pri riadení štátu	17,5	8,0	12,5	17,7	16,1	10,2	12,0	6,0		38,0	17,7	38,3
Posilňovanie a dozrievanie demokracie (nie je dokonalá, ale lepšiu možnosť nemáme)	6,2	3,0	9,2	23,9	22,9	16,1	13,3	5,4		18,4	23,9	52,3
Väčšia decentralizácia (presun väčších kompetencií i zdrojov do rúk samosprávnych krajov a obcí)	5,0	5,6	9,4	26,9	18,1	13,3	14,3	7,4		20,0	26,9	45,7
Posilnenie priamej demokracie, aby mohli ľudia častejšie rozhodovať napríklad prostredníctvom referenda	3,4	4,0	10,8	21,5	15,7	13,7	26,7	4,2		18,2	21,5	56,1
Posilnenie nezávislosti a odbornosti policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci	3,4	3,6	9,2	16,9	19,1	13,1	29,1	5,6		16,2	16,9	61,3
Väčšia angažovanosť slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí	3,2	1,8	6,8	17,7	18,9	14,9	32,5	4,2		11,8	17,7	66,3

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 01-2017

Otázka: Chceli by ste demokraciu, akú máme dnes na Slovensku, zmeniť podľa nasledujúcich možností? Vyjadrite sa ku každej možnosti na škále 1 až 7, kde 1 znamená, že vôbec nesúhlasíte s danou možnosťou a 7 znamená, že rozhodne súhlasíte s danou možnosťou. Na hodnotenie môžete použiť ktorékoľvek číslo medzi 1 až 7.

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 01-2017, N=506 respondentov

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku, ako by ľudia chceli zmeniť demokraciu na Slovensku (v %)

január 2017, N= 506 respondentov (nové znenie otázky)	1	2	3	4	5	6	7	9		1+2+3	4	5+6+7
Zrušenie parlamentného systému a nastolenie diktatúry	42,9	13,2	9,3	13,4	7,5	3,0	5,3	5,3		65,4	13,4	15,8
Vystúpenie Slovenska z Európskej únie a uplatňovanie vlastného modelu nezávislého od medzinárodných záväzkov	24,9	12,1	11,3	17,2	12,3	8,7	8,7	4,9		48,3	17,2	29,7
Návrat k socialistickému zriadeniu pred roka 1989	34,4	7,9	10,1	13,4	10,1	8,1	10,5	5,5		52,4	13,4	28,7
Posilnenie úlohy štátu v ekonomike (viac štátnych firiem, vyššie dane aj výdavky štátu)	11,5	8,7	13,4	22,5	16,2	9,1	13,8	4,7		33,6	22,5	39,1
Príchod silného politického vodcu a posilnenie jeho právomocí pri riadení štátu	16,8	9,1	13,0	16,2	17,0	7,9	14,8	5,1		38,9	16,2	39,7
Posilňovanie a dozrievanie demokracie (nie je dokonalá, ale lepšiu možnosť nemáme)	4,9	4,5	10,1	23,9	19,4	14,0	16,8	6,3		19,5	23,9	50,2
Väčšia decentralizácia (presun väčších kompetencií i zdrojov do rúk samosprávnych krajov a obcí)	4,3	4,7	8,1	27,1	22,1	10,7	17,4	5,5		17,1	27,1	50,2
Posilnenie priamej demokracie, aby mohli ľudia častejšie rozhodovať napríklad prostredníctvom referenda	4,3	3,4	8,3	21,7	17,8	12,5	27,7	4,3		16,0	21,7	58,0
Posilnenie nezávislosti a odbornosti policajných vyšetrovateľov, prokuratúry, súdnictva, kontrolných a regulačných orgánov, aby sa znížilo riziko zneužitia moci	3,2	2,8	9,3	18,6	16,2	13,8	32,6	3,6		15,3	18,6	62,6
Väčšia angažovanosť slušných ľudí pri spravovaní verejných záležitostí	2,0	2,6	4,2	17,2	17,4	15,0	38,1	3,6		8,8	17,2	70,5

Zdroj: Reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre INEKO, 01-2017

DOTAZNÍKOVÝ PRIESKUM MEDZI VYBRANÝMI OSOBNOSŤAMI

Otázka 1: Ktoré udalosti za posledných 5 rokov najviac ovplyvnili kvalitu demokracie na Slovensku? Ku každej možnosti uveďte celé číslo na stupnici 1 = výrazne zlepšili až 7 = výrazne zhoršili.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o udalostiach ktoré ovplyvnili demokraciu

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Zverejňovanie zmlúv so štátom ako aj súdnych rozsudkov	38	27	11	2	2	0	0	80	1,79
Nástup a pôsobenie Andreja Kisku vo funkcii Prezidenta SR	31	30	18	1	0	1	0	81	1,91
Vznik a pôsobenie Denníka N	7	19	23	25	4	2	0	80	3,08
Výsledky parlamentných volieb 2012	1	1	3	22	27	18	9	81	5,01
Výsledky parlamentných volieb 2016	0	0	5	20	25	22	7	79	5,08
Predčasný rozpad vlády Ivety Radičovej	0	1	4	24	21	17	14	81	5,12
Vznik a pôsobenie vlády od roku 2016	1	0	3	24	17	22	14	81	5,20
Vznik a pôsobenie vlády 2012-16	1	1	2	10	25	31	11	81	5,40
Nástup a pôsobenie Mariana Kotlebu vo funkcii župana bansko-bystrického VÚC	0	1	3	14	16	18	29	81	5,65
Kauza Gorila a spôsob jej vyšetrovania	0	0	2	7	12	28	31	80	5,99
Kauza Bašternák a spôsob jej vyšetrovania	1	2	0	6	11	19	42	81	6,07

Zdroj: INEKO

Respondenti spontánne uviedli aj mnoho ďalších udalostí, ktoré podľa nich v uplynulých piatich rokoch zásadne ovplyvnili kvalitu demokracie. Prehľad tých najčastejšie spomínaných uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka: Výber spontánne menovaných udalostí zlepšujúcich/zhoršujúcich kvalitu demokracie, zoradené od najčastejšie menovaných

Udalosti zlepšujúce demokraciu
Nezvolenie Štefana Harabina za predsedu Súdnej rady a Najvyššieho súdu SR, úprava fungovania oboch inštitúcií
Zvolenie Jany Dubovcovej za verejnú ochrankyňu práv (ombudsmanku)
Stabilizácia RTVS
Transparentnosť v súdnictve
Udalosti zhoršujúce demokraciu
Reakcia politikov na migračnú krízu a s tým súvisiaca radikalizácia politického slovníka
Voľba generálneho prokurátora, rozhodnutie prezidenta o odmietnutí Jozefa Čentéša zvoleného parlamentom za generálneho prokurátora
Ovládnutie Ústavného súdu SR nominantmi jednej strany (SMER-SD), ktorí svojím pôsobením oslabujú jeho kredibilitu
Žiadny trest za korupciu a nedoriešené kauzy, nevyvodzovanie trestnoprávnej zodpovednosti voči politikom spájaným s kauzami
Postoje kompetentných v rôznych kauzách, ako napríklad Hedviga Malinová, únik DPH v kauze M. Chovanec, neefektívne čerpanie eurofondov, razia kukláčov v rómskej osade v Moldave nad Bodvou, kauza Čistý deň
Nástup internetových médií a sociálnych sietí šíriacich konšpiračné teórie
Koncentrácia vlastníctva médií v rukách oligarchických skupín, selektívny prístup médií ku korupčným kauzám na základe sympatií, resp. antipatií novinárov, resp. vlastníkov médií
Stav súdnictva, pôsobenie Štefana Harabina v justícii
Anti-EÚ tézy v oficiálnych vyhláseniach verejných činiteľov
Zhoršovanie kvality školstva, zlý (množstevný) princíp financovania a podfinancovanie škôl, postoj vlády k aktivitám nespokojných učiteľov
Riešenie kauzy Hedvigy Malinovej
Rétorika súčasnej opozície, zmena smerovania strany SaS
Politické a business nominácie, prenikanie podnikateľských prvkov do riadenia politických strán
Neriešená podpora a financovanie extrémistických strán zo zahraničia, takmer žiadna oficiálna ofenzíva voči protieuroúskej a protidemokratickej propagande a jej financovanie cudzími štátmi na území Slovenska a V4
Činnosť špeciálnej prokuratúry, zvolenie Dušana Kováčika za šéfa špeciálnej prokuratúry
Nepotrebanie rasistických názorov na sociálnych sieťach, rozhodnutie súdu v kauze Milana Mazureka o popieraní holokaustu
Ignorácia odporúčaní Verejnej ochrankyne práv
Rozpad SDKÚ-DS, úpadok KDH

Zdroj: INEKO

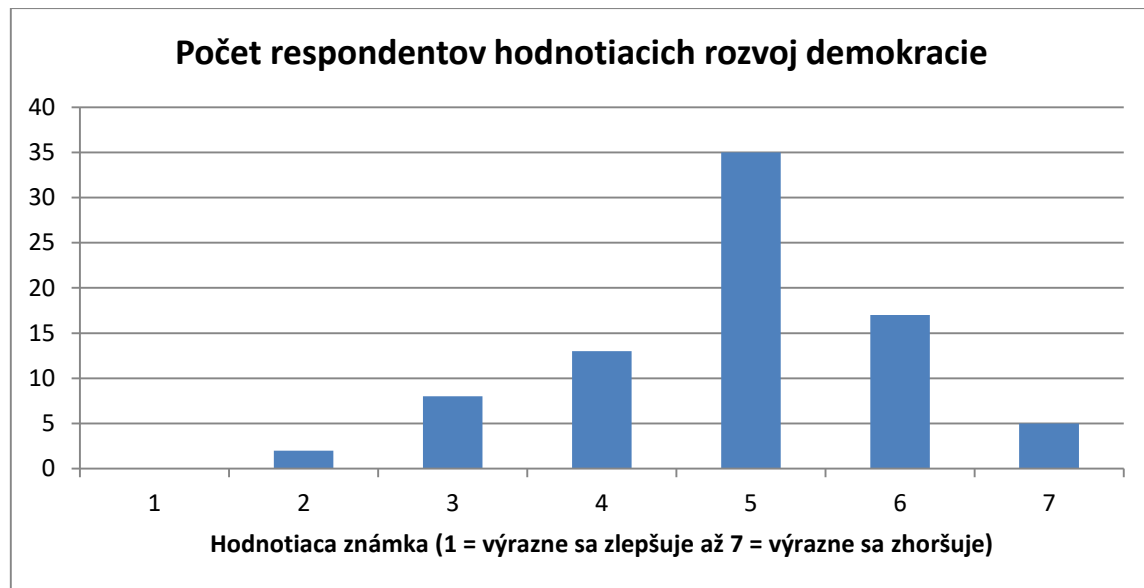
Otázka 2: Ako by ste charakterizovali rozvoj demokracie na Slovensku za posledných 5 rokov? Uved'te číslo na stupnici 1 = výrazne sa zlepšuje až 7 = výrazne sa zhoršuje.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o rozvoji demokracie za posledných 5 rokov

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Rozvoj demokracie za posledných 5 rokov	0	2	8	13	35	17	5	80	4,90

Zdroj: INEKO

Graf: Hodnotenie rozvoja demokracie za posledných 5 rokov

Zdroj: INEKO

Otázka 3: Ako vnímate funkčnosť/kvalitu nasledovných atribútov demokracie na Slovensku? Ku každej možnosti uveďte celé číslo na stupnici 1 = plne funkčné až 7 = úplne nefunkčné.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o funkčnosti/kvalite atribútov demokracie

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Sloboda a kvalita mimovládnych organizácií	7	39	26	4	2	2	0	80	2,51
Sloboda a kvalita médií	3	24	32	13	5	4	0	81	3,03
Férová súťaž politických strán	1	9	13	15	23	17	3	81	4,39
Úroveň občianskej participácie	0	2	19	21	16	20	3	81	4,52
Ochrana a dodržiavanie ľudských a menšinových práv	0	9	12	16	19	20	5	81	4,54
Kvalita a stabilita legislatívy	0	1	4	13	30	27	6	81	5,19
Fungovanie verejných regulačných a kontrolných inštitúcií	0	0	3	8	17	45	8	81	5,58
Pôsobenie politickej reprezentácie vo verejnom záujme	0	0	2	6	18	30	24	80	5,85
Rovnosť pred zákonom a vymožitelnosť práva (kvalita práce súdov, polície, prokuratúry)	0	0	2	4	8	42	25	81	6,04
Potieranie korupcie a klientelizmu	0	0	0	3	4	28	45	80	6,44

Zdroj: INEKO

Tabuľka: Výber spontánne menovaných atribútov demokracie, zoradené od najčastejšie menovaných

Atribúty demokracie hodnotené ako skôr alebo úplne nefunkčné
Funkčnosť a nezávislosť polície, prokuratúry a súdov ako kontrolných mechanizmov; chýbajúci zákon o štátnej službe - chýbajúca nezávislosť polície a štátnych úradov, politické nominácie do odborných zložiek štátu a súdnictva
Chýbajúca nezávislosť verejnoprávnych a samosprávnych médií; kampaňovitosť mediálneho pokrytia naliehavých tém; hlas a priestor pre prezentáciu názorov odborníkov a "elít"
Dialóg vlády s občanmi, podnikateľmi a tretím sektorom
Nerešpektovanie princípu konfliktu záujmov v samospráve, parlamente a v štátnej správe
Citlivosť verejnosti na zneužívanie moci
Zlepšovanie kvality vzdelávania; výchova k uplatňovaniu občianskych práv
Systémové riešenie otázok chudoby a vylúčených komún

Zdroj: INEKO

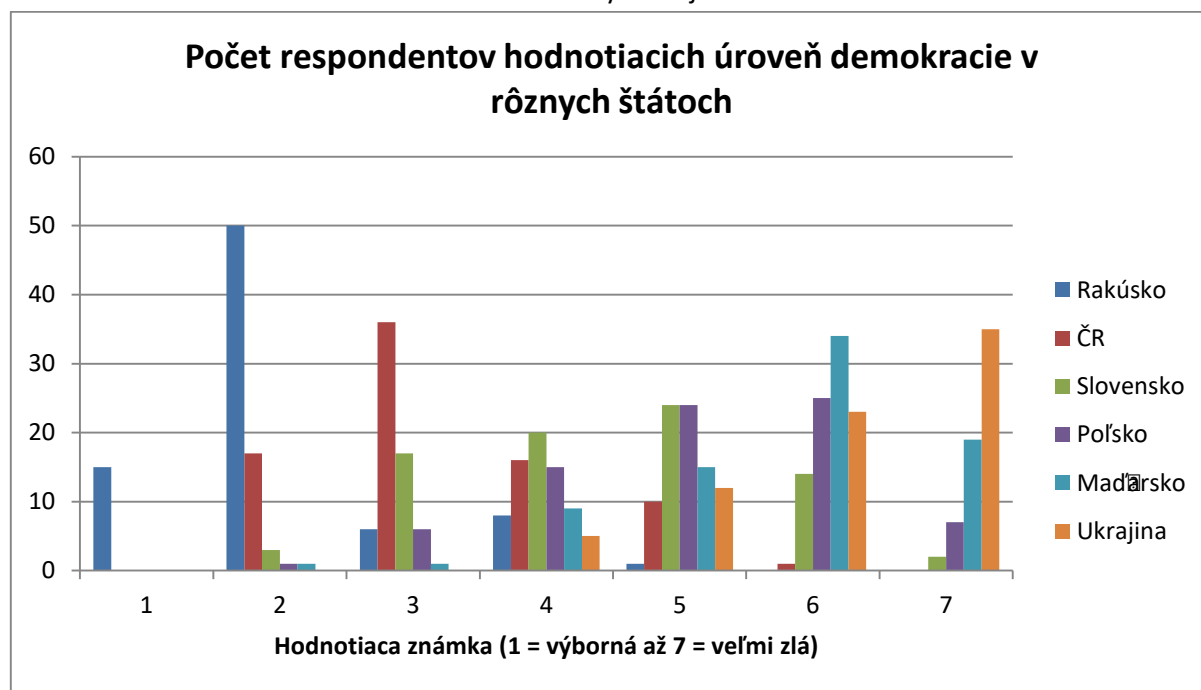
Otázka 4: Aká je podľa Vás úroveň demokracie na Slovensku a v susedných krajinách? Ku každej krajine uveďte celé číslo na stupnici 1 = výborná až 7 = veľmi zlá.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o úrovni demokracie na Slovensku a v susedných krajinách

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Rakúsko	15	50	6	8	1	0	0	80	2,13
ČR	0	17	36	16	10	1	0	80	3,28
Slovensko	0	3	17	20	24	14	2	80	4,44
Poľsko	0	1	6	15	24	25	7	78	5,12
Maďarsko	0	1	1	9	15	34	19	79	5,73
Ukrajina	0	0	0	5	12	23	35	75	6,17

Zdroj: INEKO

Graf: Úroveň demokracie na Slovensku a v susedných krajinách

Zdroj: INEKO

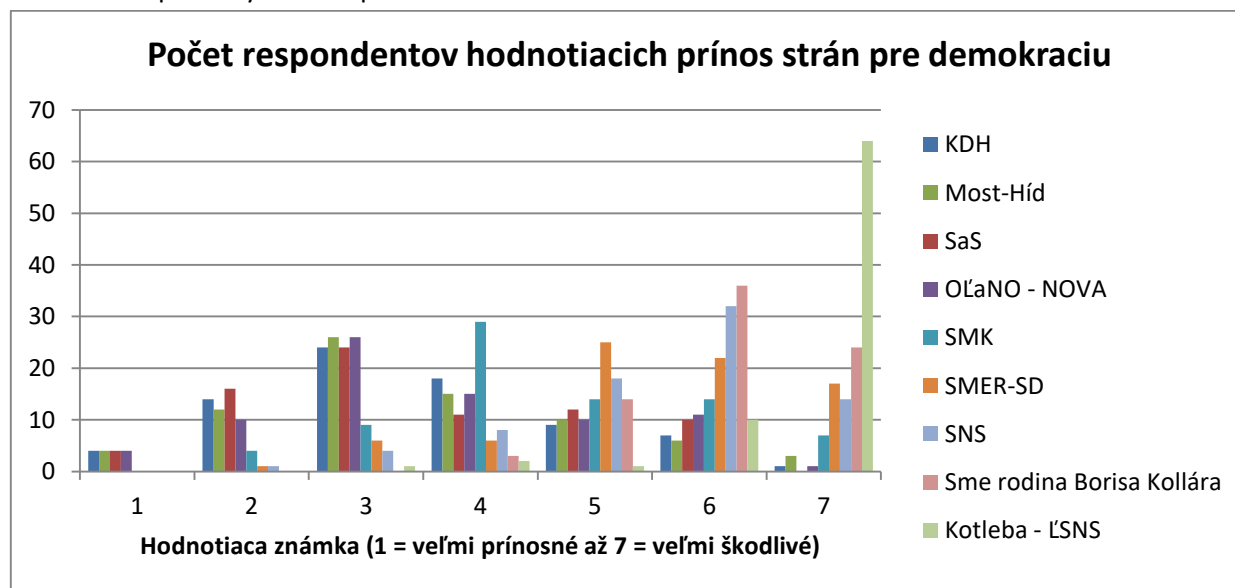
Otázka 5: Ako veľmi považujete uvedené politické strany za demokratické, resp. (aj perspektívne) prínosné pre demokraciu na Slovensku? Ku každej strane uveďte celé číslo na stupnici 1 = veľmi prínosné až 7 = veľmi škodlivé.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o hodnotení prínosu politických strán pre demokraciu

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
KDH	4	14	24	18	9	7	1	77	3,51
SaS	4	16	24	11	12	10	0	77	3,53
Most-Híd	4	12	26	15	10	6	3	76	3,59
OĽaNO - NOVA	4	10	26	15	10	11	1	77	3,70
SMK	0	4	9	29	14	14	7	77	4,60
SMER-SD	0	1	6	6	25	22	17	77	5,45
SNS	0	1	4	8	18	32	14	77	5,53
Sme rodina Borisa Kollára	0	0	0	3	14	36	24	77	6,05
Kotleba - ĽSNS	0	0	1	2	1	10	64	78	6,72

Zdroj: INEKO

Graf: Prínos politických strán pre demokraciu

Zdroj: INEKO

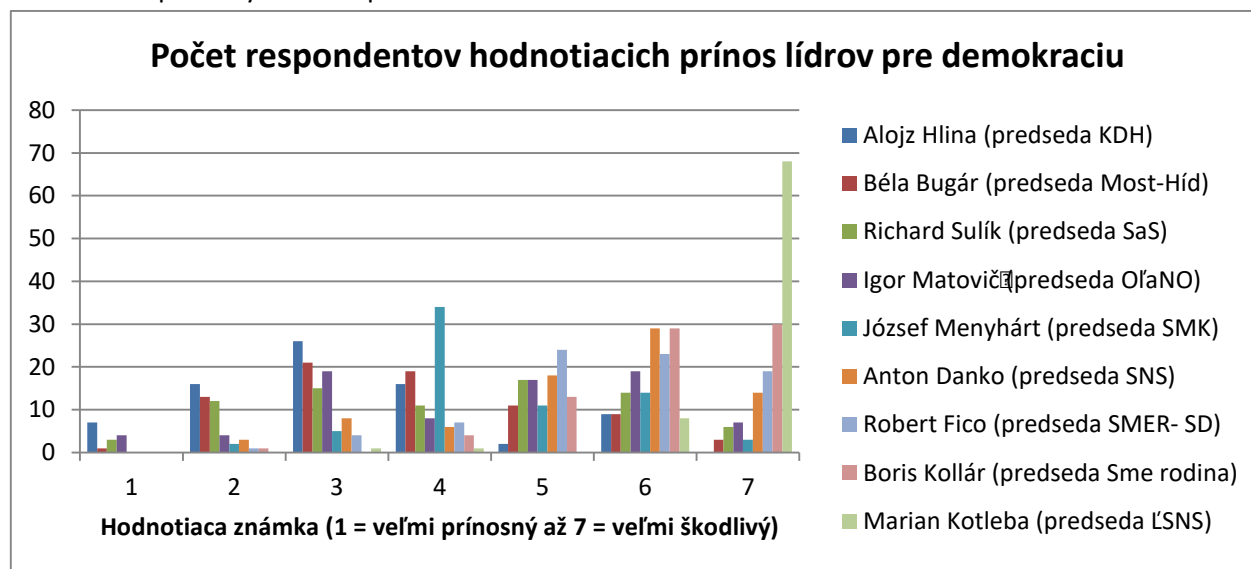
Otázka 6: Ako veľmi považujete uvedených politických lídrov za demokratických, resp. (aj perspektívne) prínosných pre demokraciu na Slovensku? Ku každému lídrovi uveďte celé číslo na stupnici 1 = veľmi prínosný až 7 = veľmi škodlivý.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o hodnotení prínosu politických lídrov pre demokraciu

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Alojz Hlina (predseda KDH)	7	16	26	16	2	9	0	76	3,22
Béla Bugár (predseda Most-Híd)	1	13	21	19	11	9	3	77	3,84
Richard Sulík (predseda SaS)	3	12	15	11	17	14	6	78	4,19
Igor Matovič (predseda OĽaNO)	4	4	19	8	17	19	7	78	4,47
József Menyhárt (predseda SMK)	0	2	5	34	11	14	3	69	4,57
Anton Danko (predseda SNS)	0	3	8	6	18	29	14	78	5,33
Robert Fico (predseda SMER-SD)	0	1	4	7	24	23	19	78	5,55
Boris Kollár (predseda Sme rodina)	0	1	0	4	13	29	30	77	6,06
Marian Kotleba (predseda ĽSNS)	0	0	1	1	0	8	68	78	6,81

Zdroj: INEKO

Graf: Prínos politických lídrov pre demokraciu

Zdroj: INEKO

Otázka 7: Aké sú podľa Vás hlavné príčiny rastúcej, resp. vysokej popularity autoritatívnych resp. neštandardných (t.j. nedemokratických, anti-systémových) politikov? Ku každej možnosti uveďte celé číslo vyjadrujúce mieru relevantnosti na stupnici 1 = najviac relevantná, až 7 = irelevantná.

NA STRANE DOPYTU

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o príčinách popularity nedemokratických politikov – strana dopytu

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Ľudia sú sklamaní z korupcie štandardných politikov a ich previazania na oligarchov a podnikateľské skupiny	41	25	10	3	0	0	0	79	1,68
Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nepriniesli poriadok a spravodlivosť	32	20	13	12	1	1	0	79	2,15
Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici nezvyšujú kvalitu verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď.	33	18	17	5	5	1	0	79	2,16
Ľudia (najmä mladí) sú dezorientovaní, ťažko rozlišujú, kde je pravda a uprednostňujú zdanlivo jednoduché riešenia	17	34	15	4	2	3	2	77	2,44
Ľudia sú sklamaní z toho, že štandardní politici neriešia ich nepriaznivú sociálnu situáciu	21	19	22	11	4	2	0	79	2,54
Ľudia sú unavení zo štandardných politikov a hľadajú niečo nové	16	27	18	8	5	2	3	79	2,71
Ľudia odmietajú politiku otvorenosti, napríklad už nechcú hlbšiu integráciu EÚ a odmietajú prílev imigrantov vrátane utečencov	6	14	21	18	6	9	4	78	3,60
Ľudia uprednostňujú jednotnú líniu vo vládnutí, nie "rozhádané" strany	2	8	21	14	16	8	3	72	3,97
Ľudia (najmä mladí) neberú politiku vážne a "zo zábavy" dávajú hlasy autoritatívnym, resp. neštandardným politikom	4	14	17	13	7	17	7	79	4,06

Zdroj: INEKO

Tabuľka: Spontánne uvedené príčiny popularity nedemokratických politikov – na strane dopytu

Ľudia veria, že keď odmietnu všetky reálne alternatívy, príde ideálna
Ľudia sa cítia ako "porazení" v systéme, ktorý neoceňoval ich prácu, možno aj trpezlivosť
Ľudia vnímajú zlyhania politikov pri riešení následkov hospodárskej krízy a hľadajú ráznejšie riešenia
Vymedzovanie SR voči EÚ, chápanie EÚ ako politickej "cudziny"
Je to obranný mechanizmus proti tomu, aby niekto iný (EÚ, elity - politici, Bratislava, "kaviareň") určoval témy, ktoré ich (ľudí) nezaujímajú
Vysoká hladina paternalizmu - nekritická akceptácia politických elít bráni kritickému odstupu od emocionálnych manipulácií
Demokracia je komplikovaná a ľudia mali od nej nesprávne očakávania - očakávali výsledky, nie proces
Stagnácia ideí
Vplyv ideologického dedičstva minulosti u časti populácie
Nedostatočné vzdelávanie na základnom a strednom stupni
Výuka k demokracii, chápanie diskusie ako dôležitého spôsobu nachádzania riešení vo vede, politike aj rodine
Revolúcia zvýšených očakávaní
Dlhodobá preferencia úzko politicky/individuálne orientovaných riešení je v rozpore s demokratickými hodnotami

Zdroj: INEKO

Otázka 8: Aké sú podľa Vás hlavné príčiny rastúcej, resp. vysokej popularity autoritatívnych resp. neštandardných (t.j. nedemokratických, anti-systémových) politikov? Ku každej možnosti uveďte celé číslo vyjadrujúce mieru relevantnosti na stupnici 1 = najviac relevantná, až 7 = irelevantná.

NA STRANE PONUKY

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o príčinách popularity nedemokratických politikov – strana ponuky

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Populizmus - politikom sa darí využívať vplyvné médiá na šírenie nereálnych alebo klamlivých sľubov/riešení, ktoré sú nedostatočne, resp. iba niekedy konfrontované s realitou či hodnotením odborníkov	25	21	17	6	5	2	1	77	2,42
Medzi politickými stranami chýba slušná demokratická alternatíva	23	25	10	11	7	2	0	78	2,49
Autoritatívni a neštandardní politici ťazia z toho, že najsledovanejšie médiá v SR sa namiesto hľadania pravdy väčšinou uspokojia s politickou vyváženosťou, v ktorej populizmus vyhráva	10	23	23	11	5	5	1	78	2,96
Autoritatívni, resp. neštandardní politici presadzujú politiku uzavretosti, napríklad odmietaním hlbšej integrácie EÚ ako aj imigrácie, vrátane utečencov	11	20	20	12	8	5	1	77	3,06
Štandardní politici zanedbávajú komunikáciu s voličmi	11	21	22	8	7	5	4	78	3,13
Štandardné politické strany sú "rozhádané" a nevedia sa dohodnúť, negarantujú stabilitu	8	12	17	21	9	7	2	76	3,53

Zdroj: INEKO

Tabuľka: Spontánne uvedené príčiny popularity nedemokratických politikov – na strane ponuky a iné, zoradené od najčastejšie menovaných príčin

<p>Zlyhanie médií:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verejnoprávne média rozhlas a TV neprinášajú dostatočný priestor pre verejnú diskusiu/vysvetľovanie, že "demokracia toť diskusia", vysvetlenie že demokracia je náročná ale prináša lepšie rozhodnutia pre krajinu ako totalitné rozhodnutia • Média nedávajú priestor pozitívnym osobnostiam a politikom, ktorí posúvajú krajinu a kultúrnosť smerom k európskym hodnotám • Desenie spoločnosti je najlepší spôsob jej ovládnutia, médiá ho "škandalizáciou informácií" skôr podporujú miesto toho, aby takýto spôsob ovládania verejnosti demaskovali • Degradácia verejného diskurzu do krátkych informácií a infantilizácia verejnoprávnych médií, dôležité témy sa prekrývajú nepodstatnými ale škandalóznymi informáciami, politické diskusie neriešia problém, ale sa stávajú kohútiami zápasmi a verejnosť boduje víťaza. Miesto hľadania riešenia problémov v spoločnosti sa diskusie menia na hádky a plytké seba-prezentovanie • Média sú jediná forma komunikácie s voličom - kvôli financiám médiá nedávajú reálny obraz situácie, splošňujú ho a škandalizujú kvôli čítanosti, kvalitu nahradila čítanosť, verejnosť nemá reálnu možnosť vidieť aj pozitívne trendy, cíti sa neistá a vydesená, napriek tomu, že reálne je na tom aj materiálne najlepšie ako kedykoľvek pred tým • Chýbajúca podpora investigatívnej žurnalistiky, filmu o našej historickej sebareflexii, podpora kvalitného vzdelávania novinárskej obce, zodpovednosť k poskytovaným informáciám a ich šíreniu
<p>Zlyhanie štandardných politikov:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Absencia zásadových, čestných a schopných osobností v politike • Politické strany sa stali absolútne nedôveryhodné • Zlyhanie štandardných politikov pri zabezpečovaní práva a spravodlivosti • Štandardný politik sa stal synonymom korupcie a partikulárnych záujmov na úkor občanov • Štandardní politici často iba opakujú naučené a nič nehovoriace frázy, ktoré už občania nie sú ochotní počúvať a veriť im • Starí politici sú vnímaní ako súčasť systému, ktorí nefunguje a je potrebné ho "narušiť" zvonku • Starí politici nie sú vnímaní ako "úprimní", neštandardní politici toto bremeno nemajú • Občanom chýba jasne sformulovaný a konzistentný postoj, jednota slov a činov v konaní politikov, chýba politická kultúra • Autoritatívni a neštandardní politici dokážu využívať nedôveru ľudí voči zabehnutým politickým stranám a ďalej ju živa, čím podkopávajú zažitý politický systém
<p>Populizmus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nepopulárne témy nemá kto vysvetľovať. Nemusia a nemôžu to byť vždy politici. Ich záujmom je totiž prinášať skôr populárne témy, aby získali podporu čo najviac voličov. • Populizmus, ale nie formou klamstiev v médiách, ale politikami s výnosom v súčasnosti ale vysokým nákladom do budúcnosti • Nekritické, populistické sľuby z minulosti a súčasnosti sa prenášajú do celkového rozčarovania • Autoritatívni a neštandardní politici ponúkajú voličom jednoduché riešenia na zložité problémy, napríklad pri Rómskej otázke, v oblasti bezpečnosti, atď. • Politici koalície vyvolávajú strach a iné negatívne emócie a tým zvyšujú mieru nedôvery v ich sily /záujem to riešiť; úzkosť a strach z neznámeho • Populistické strany identifikujú nepriateľa / hrozbu a na tento problém okamžite ponúknu riešenie, ktoré je síce morálne problémové, ale v ich očiach o to potrebnéjšie; populisti majú jasne definovaného nepriateľa (oligarchia, utečenci, LGBTI, EÚ, NATO, Rómovia, mimovládne

<p>organizácie), ktorý môže za to, že sa krajine/l'udu nedarí</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neštandardní politici ponúkajú akúsi nešpecifikovanú zmenu – odpoveď na "chceme to nejako inak" • Autoritatívnym a neštandardným politikom sa darí aj pod vplyvom celosvetového vzostupu populizmu v politike
<p>História a chýbajúce vzdelanie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Predkovia spojení s fašistickým alebo komunistickým režimom a ich interpretácia reality • Slabá podpora výskumu novodobej histórie, nespracované biele miesta novodobej histórie, historických osobností ktoré mali vplyv na demokraciu (od neznámej histórie československých légii po nespracovanú nežnú revolúciu a porevolučné obdobie Mečiara a chyby Dzurindovej vlády...) • Politická nevzdelanosť a "nezrelosť", nedostatočné vnímanie súvislostí • Xenofóbne podhubie slovenskej kultúry
<p>Konšpirácie šírené netradičnými médiami:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prostredníctvom internetu a sociálnych sietí ľudí väčšmi ovplyvňujú konšpirátori; antiamerikanistické, antieurópske, proruské, konšpiračné internetové zdroje
<p>Plytkosť a povrchnosť je objednávaná ako štandard - nevyvodzuje sa osobná zodpovednosť voči nekvalitným a klamným informáciám ako v médiách tak aj u politikov, nevyvodzuje sa osobná zodpovednosť politikov za staršie rozhodnutia, ktoré viedli k znižovaniu demokracie a zväčšovaniu korupcie (príklad: zrušenie zákona o štátnej službe - vieme kto a prečo tak urobil?, jeden volebný obvod detto...)</p>
<p>Nízka úroveň sebaúcty a občianskeho sebavedomia</p>
<p>Zdroj: INEKO</p>

Otázka 9: Čo by už v krátkom čase najviac pomohlo rozvoju demokracie na Slovensku? Ku každej možnosti uveďte celé číslo na stupnici 1 = najviac pomohlo, až 7 = vôbec nepomohlo.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o krátkodobých riešeniach na podporu demokracie

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)								Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7	Spolu	
Dôveryhodné vyšetrenie kauzy Bašternák	49	17	5	4	0	0	0	75	1,52
Monitoring a hodnotenie efektívnosti projektov a tendrov v rezortoch, kde sa rozdeľujú najväčšie verejné zákazky (napr. v doprave, zdravotníctve, IT a pod.)	28	26	16	3	2	0	0	75	2,00
Zverejňovanie podrobných majetkových priznaní politikov a vysokých štátnych funkcionárov	24	17	20	6	6	3	0	76	2,50
Otvorenejší prístup politikov k médiám (napr. odpovedanie na otázky všetkým médiám, účasť na diskusiách s každým oponentom vybraným médiami)	17	20	28	6	2	1	1	75	2,51
Prijatie účinného protischránkového zákona	20	20	20	8	3	3	1	75	2,56
Obmedzenie ekonomickej závislosti médií od vlády, napríklad presunom kontroly nad objednávaním platenej propagácie eurofondov z ministerstiev na Zastúpenie EK.	14	19	25	11	4	3	0	76	2,75
Priebežná kontrola profesionality a etiky médií (napr. po vzore projektu Slovak Press Watch - http://spw.blog.sme.sk/)	13	18	26	10	7	1	1	76	2,83
Pravidelný odpočet plnenia sľubov v politike (napr. po vzore projektu http://www.ineko.sk/ostatne/sluby-a-lamenty-co-politici-slubili-a-co-z-toho-plnia)	14	14	23	12	6	4	2	75	3,03
Presun policajnej inšpekcie pod Generálnu prokuratúru	8	14	27	18	5	3	1	76	3,14
Priebežný a podrobný fact-checking výrokov politikov (napr. po vzore projektu http://www.demagog.sk/)	7	17	24	14	7	5	1	75	3,21
Jednotný kandidát štandardných strán proti Kotlebovi vo voľbách do VÚC	8	21	14	13	6	6	7	75	3,45
Pravidelný monitoring kvality demokracie (napr. po vzore projektu http://www.ivo.sk/7203/sk/projekty/otvorenejšie-slovensko)	6	13	16	13	14	7	4	73	3,73

Zdroj: INEKO

Tabuľka: Výber spontánne uvedených krátkodobých riešení na podporu demokracie, zoradených od najčastejšie uvádzaných

<p>Zmeny fungovania polície, prokuratúry a súdov:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oddelenie orgánov činných v trestnom konaní od výkonnej moci • Zriadenie samostatnej inštitúcie Policajného zboru • Zriadenie nezávislej inšpekcie polície a prokuratúry; zriadenie nezávislého a samostatného orgánu na vyšetrovanie sťažností a trestnej činnosti policajtov a iných príslušníkov • Zrušenie bezdôvodnej odvolateľnosti policajného prezidenta • Otvorenie Rady prokurátorov členom mimo prokurátorského prostredia • Kvalitný a objektívny výber nových prokurátorov • Výmena generálneho prokurátora; zvolenie Lenky Bradáčovej za generálnu prokurátorku SR • Odvolanie špeciálneho prokurátora Dušana Kováčika • Zrušenie doživotnej funkcie sudcu • Zmena vo vedení Najvyššieho súdu SR a Ústavného súdu SR • Doplnenie sudcov Ústavného súdu SR • Odchod niektorých sudcov do dôchodku
<p>Vyšetrenie káuz:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dôveryhodné uzatvorenie traumatických káuz ako Hedviga Malinová alebo Gorila • Vyšetrenie a potrestanie rozkrádania verejných zdrojov • Príkladné/Dôrazné potrestanie všetkých politikov, ktorí porušili zákony • Politická kultúra - v prípade podozrení je politik "odstavený" z funkcie do skončenia vyšetrovania • Zrušenie Mečiarových amnestií
<p>Kvalitnejšie médiá, verejná diskusia a vzdelávanie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kvalitné médiá, kvalita/objektivita televízneho spravodajstva • Pravidelné verejné debaty špičkových politikov v TV s hlasovaním o dôveryhodnosti formou SMS • Verejné poukazovanie na konflikt záujmov poslancov - vlastníctvo firiem ktoré profitujú z verejných financií, vlastníctvo médií • Masívna mediálna podpora kvalifikovanej verejnej debate (polemike) vedenej odborníkmi schopnými zrozumiteľne formulovať svoje postoje, argumentovať a viesť polemickú debatu • Keby sa efektívne podarilo komunikovať (a vzdelávať) o témach, ktoré sa zrejme zanedbali. Čo je dobré a čo zlé na demokracii? Prečo sme v EÚ silnejší ako bez EÚ? (bez tej sugestívnosti) • Verejná podpora elít hodnôt EÚ, demokratických princípov. Vysvetľovanie omylov totalít, historická sebareflexia, vzdelávanie verejnosti v demokracii, vysvetľovanie dôležitosti participácie nezávislej odbornej verejnosti na zákonoch, podpora účasti verejnosti na rozhodovaní v samosprávach
<p>Podpora zapojenia občanov do kontroly verejných inštitúcií; podpora zverejňovania štátnych dát, tzv. open data</p>
<p>Kvalitnejšia štátna správa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obnova zákona o štátnej službe a politická nezávislosť štátnej správy a štátnych podnikov a akcioviek (detto v samospráve), kvalitné výberové konania odborníkov, verejné výberové konania na vedúce funkcie, odbornosť a nezávislosť štátnej správy, súdnictva a polície, povinné vzdelávanie štátnej správy
<p>Zníženie kvóra pre referendum, rozhodovanie o závažných otázkach vývoja krajiny v referende</p>
<p>Participácia odbornej verejnosti v prípravných fázach veľkých štátnych projektov</p>

Nižšie stimuly firmám, vyšší podiel vlastných príjmov samospráv
Dôsledné potieranie prejavov podpory hnutí propagujúcich neznášanlivosť a pod.
Zjednodušenie a zlacnenie podnikania pre nízkopríjmové skupiny
Podpora štrajkujúcim učiteľom a reforma školstva

Zdroj: INEKO

Otázka 10: Čo by dlhodobo najviac pomohlo rozvoju demokracie na Slovensku? Ku každej možnosti uveďte celé číslo na stupnici 1 = najviac pomohlo, až 7 = vôbec nepomohlo.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o dlhodobých riešeniach na podporu demokracie

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)							Spolu	Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7		
Deti a študenti by sa na školách mali učiť lepšie kriticky myslieť a rozumieť významu demokracie	44	24	6	1	0	0	0	75	1,52
Posilnenie nezávislosti a verejnej kontroly polície, prokuratúry a súdov	43	25	6	1	0	0	0	75	1,53
Zvyšovanie kvality verejných služieb napríklad v školstve, zdravotníctve, súdnictve, bezpečnosti, atď. (napr. meraním a zverejňovaním výsledkov, finančnými motiváciami, atď.)	35	26	10	1	1	3	0	76	1,89
Príchod dôveryhodných demokratických politikov (napr. vznik nových politických strán, ktoré by mobilizovali demokratických voličov)	22	28	19	4	0	2	0	75	2,17
Kvalitnejšia investigatívna žurnalistika, resp. práca nezávislých analytikov, ktorí kontrolujú mocných	21	28	16	6	4	0	0	75	2,25
Zodpovedná realizácia projektu "Hodnota za peniaze"	20	25	19	8	1	1	1	75	2,36
Intenzívnejšie angažovanie poctivých podnikateľov za rozvoj demokracie a lepšie spravovanie štátu	16	26	23	6	2	1	0	74	2,39
Reformy zamerané na zrýchlenie hospodárskeho rastu (napr. zlepšovanie podnikateľského prostredia, posilňovanie hospodárskej súťaže)	17	20	26	7	2	0	1	73	2,47
Riešenie sociálnych problémov (napr. odstraňovanie chudoby, zníženie odvodov pre ľudí s nízkym príjmom, resp. pre pracujúcich rodičov)	22	20	20	7	2	3	2	76	2,53
Existencia nezávislej televízie so silným objektívnym spravodajstvom	12	15	29	13	3	3	1	76	2,91

Hlbšia integrácia s EÚ	7	5	8	17	3	0	0	40	3,10
Decentralizácia štátnej správy, posilnenie kompetencií aj finančnej autonómie regiónov	11	18	19	13	3	9	2	75	3,19

Zdroj: INEKO

Tabuľka: Výber spontánne uvedených dlhodobých riešení na podporu demokracie, zoradených od najčastejšie uvádzaných

Spravodlivé a dôveryhodné súdy, prokuratúra a polícia: <ul style="list-style-type: none"> • Posilnenie nezávislosti prokuratúry a polície a dosadenie kvalitných ľudí do ich čela • Reforma súdnictva a vymožitelnosť práva • Zmena spôsobu voľby sudcov Ústavného súdu SR
Vyššia transparentnosť: <ul style="list-style-type: none"> • Zverejňovanie príjmov vysokých štátnych úradníkov a politikov • Vyššia transparentnosť prijímania nových zákonov a noviel • Zverejňovanie politických nominácií vysokých štátnych úradníkov a politikov
Reforma vzdelávania: <ul style="list-style-type: none"> • Zvýšenie kvality učiteľov • Zmysluplná reforma školstva a zvýšenie výdavkov na vzdelávanie
Kvalitnejšie médiá: <ul style="list-style-type: none"> • Kritika „jednoduchých“, povrchných, totalitných a silových riešení v médiách aj za cenu „nižšej čítanosti“ • Žurnalistika, ktorá nehľadá za každú cenu šokujúce správy a ich vinníkov
Aktívnejší občania: <ul style="list-style-type: none"> • Návrat a angažovanie sa šikovných ľudí, ktorí v uplynulých rokoch a desaťročiach opustili Slovensko • Podpora rozvoja širokej občianskej spoločnosti obcami, mestami a regiónmi
Osveta: <ul style="list-style-type: none"> • Finančná podpora poznávania vlastnej histórie, cez vedu, verejnoprávne médiá, kultúru, médiá, film; podpora historickej sebareflexie, kritiky, patriotizmu bez xenofóbie a šovinizmu • Preferovanie politickej kultúry a kultúrneho správania, obhajoba humanizmu, vzdelanosti, rozvoja ľudskej osobnosti
Zverejňovanie kľúčových dát strojovo spracovateľným spôsobom
Podpora európskej „federálnej“ polície, obrany, súdnictva s vyššími kompetenciami pre ochranu európskych a civilizačných hodnôt
Nastolenie demokracie v Rusku
Funkčná a zodpovedná samospráva, blízka občanom, sústrediaca sa na verejné blaho
Zmena volebného systému
Odluka cirkvi od štátu

Zdroj: INEKO

Otázka 11: Ako, vzhľadom na ich potenciál, prispievajú k rozvoju demokracie na Slovensku nižšie vymenovaní aktéri? Ku každému uveďte celé číslo na stupnici 1 = výrazne prispievajú, až 7 = neprispievajú.

Tabuľka: Prehľad odpovedí na otázku o príspevku rôznych aktérov k demokracii na Slovensku

	Počet respondentov podľa hodnotenia (známka na stupnici 1-7)							Spolu	Vážený priemer
	1	2	3	4	5	6	7		
Prezident Andrej Kiska	34	31	6	3	0	1	0	75	1,76
Mimovládne organizácie zamerané na systémové zmeny a kontrolu mocných	19	29	22	2	1	0	1	74	2,20
Verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová	23	24	16	7	1	3	1	75	2,36
Poctiví podnikatelia	15	23	23	9	1	3	1	75	2,61
Printové médiá (denníky a týždenníky)	14	22	22	8	6	2	0	74	2,68
RTVS - rozhlas	7	24	18	14	6	3	2	74	3,07
RTVS - televízia	6	18	22	13	8	6	2	75	3,33
Elektronické súkromné médiá (rozhlas a televízia)	3	12	22	19	9	10	0	75	3,65
Netradičné médiá (napr. sociálne siete)	3	13	10	16	18	9	5	74	4,08
Volení predstavitelia obcí	0	3	12	35	14	10	1	75	4,25
Protimonopolný úrad	1	4	16	20	15	12	6	74	4,41
Najvyšší kontrolný úrad	0	2	10	27	9	15	12	75	4,81
Volení predstavitelia VÚC	0	0	6	30	13	18	7	74	4,86
Ústavný súd	3	4	5	14	15	23	10	74	4,93
Generálna prokuratúra	0	1	8	21	11	19	15	75	5,12
Národná rada	0	0	4	11	16	27	17	75	5,56
Vláda	0	0	3	11	15	26	20	75	5,65

Zdroj: INEKO

Otázka 12: Vymenujte najviac 5 iniciatív, na ktorých realizácii sa podieľate alebo ste sa podieľali v uplynulých najviac 10 rokoch a ktoré podľa Vás pomáhajú/pomohli rozvíjať demokraciu na Slovensku. Ak je to možné, uveďte aj linky na hlavné výstupy. Iniciatívy zoradte od najprínosnejšej pre rozvoj demokracie.

Tabuľka: Výber spontánne uvedených iniciatív na podporu demokracie, na ktorých respondenti spolupracovali

Práca pre mimovládne organizácie a médiá, investigatíva (odkrývanie káuz), písanie článkov a vystupovanie v tradičných aj sociálnych médiách, publikačná činnosť
Projekty a iniciatívy: <ul style="list-style-type: none"> • Biela vrana: Projekt oceňujúci ľudí, ktorí bez ohľadu na riziká sa postavili za verejný záujem • Dátové projekty a aktivity vedúce k zverejňovaniu dát o efektívnosti hospodárenia s verejnými

prostriedkami: Datanest.sk, znasichdani.sk, otvorenezmluvy.sk, atď.

- Demagog.sk: Prevádzkovanie portálu www.demagog.sk - vytváranie tlaku na politikov prostredníctvom overovania ich vyjadrení = zvýšenie zodpovedania sa politikov
- Fond pre transparentné Slovensko Nadácie Pontis podporujúci watchdogové aktivity mimovládnych organizácií zamerané najmä na znižovanie korupcie: www.nadaciapontis.sk/fond-pre-transparentne-slovensko
- HESO: Hodnotenie ekonomických a sociálnych opatrení vlády a štátnej správy: <http://www.ineko.sk/static/heso/index.php>
- Hodnota za peniaze: <http://www.mfsr.sk/Default.aspx?CatID=11158>
- Chceme vedieť viac o budúcnosti vzdelávania na Slovensku: http://chcemevedietviac.sk/?page_id=2368
- Investigatíva Aliancie Fair-play (financovanie politických strán, nástenkový tender, Váhostav, Bašternák, atď.)
- IVO Barometer: "monitoring kvality demokracie"
- Meranie a zverejňovanie výsledkov kvality a efektívnosti nemocníc: <http://nemocnice.ineko.sk/>
- Meranie a zverejňovanie výsledkov žiakov základných a stredných škôl: <http://skoly.ineko.sk/>
- Meranie a zverejňovanie finančného zdravia obcí a VÚC: <http://www.hospodarenieobci.sk/>
- Monitoring súdnictva: Projekt v minulosti zameraný na fungovanie Súdnej rady a na disciplinárne konania voči tzv. reformným sudcom
- Monitoring udržateľnosti verejných financií vrátane PPP projektov a veľkých projektov v doprave
- Monitoring výkonnosti a transparentnosti miest a štátnych firiem
- Odkazprestarostu.sk: Založenie a prevádzkovanie komunitného portálu, ktorý zvyšuje participáciu ľudí na lokálnej úrovni, resp. zvyšuje zodpovedanie sa samospráv za svoju činnosť: www.odkazprestarostu.sk
- Odpočet plnenia sľubov v politike: <http://www.ineko.sk/ostatne/sluby-a-lamenty-co-politici-slubili-a-co-z-toho-plnia>
- Otvorená prokuratúra - Projekt, ktorý sa zameriava na otváranie prokuratúry verejnej kontrole: <https://prokuratori.otvorenesudy.sk/>
- Otvorené súdy - projekt, ktorý sa usiluje o zvyšovanie osobnej zodpovednosti sudcov a tvorbu súdnych politík na základe dát
- Podnikateľská aliancia Slovenska (PAS): Hodnotenie a monitoring podnikateľského prostredia, Desatoro požiadaviek podnikateľov od politikov pred voľbami 2016, projekt monitorovania poslaneckých návrhov pri novelách zákonov
- Rule of Law - Iniciatíva za vládu zákona: www.vladazakona.sk
- Slovak Press Watch: <http://spw.blog.sme.sk/>
- Slovensko.Digital: <https://slovensko.digital/>
- Súhrnná správa o Slovensku - Projekt Inštitútu pre verejné otázky
- Via Bona – ocenenie za zodpovedné podnikanie: <http://www.nadaciapontis.sk/via-bona-slovakia>

Kampane:

- Kampaň Štrngám za zmenu: www.strngamzazmenu.sk
- www.alehejtneskryje.sk
- Aliancia Stop konfliktu záujmov
- Za dobrú voľbu - <http://zadobruvolbu.sk>
- Výzva k ľudskosti: www.vyzvakludskosti.sk

- Kampaň Správni kandidáti: www.spravnikandidati.sk, zvyšovanie informovanosti o kandidátoch v komunálnych voľbách 2014
- <http://peticie.fair-play.sk/handzusovci-vydrzte/>
- Červená pre Harabina: <http://www.cervenapreharabina.sk/>
- Spoločná výzva MVO premiérovi na aktívnejší zápas s extrémizmom - výstupom je prebiehajúce konanie na MV SR vo vládnom Výbore pre boj proti rasizmu a xenofóbii (VRAX)
- www.hrameovela.sk a A dosť! - výzva k volebnej účasti a predvolebné diskusie ku kvalite školstva so záväzkom politických strán postaviť školstvo medzi top priority
- Predvolebná iniciatíva Len spoločne - jednoduchý web: nástroj pre zapojenie širokej verejnosti do šírenia blogov o kandidátoch na prezidenta Andrejovi Kiskovi v offline: vytlač leták s blogmi a vhod ho do 10 schránok. 8500 zapojených, leták v priemere rozniesli do 30 schránok t.j. 255-tisíc. Webka už nefunguje, tu je ešte FB status: <https://www.facebook.com/lenspolocne/?fref=ts>
- Vraciam vratku: www.vratky.sk - web fungoval v čase, keď vláda zasielala pred voľbami ľuďom vratky za plyn, odporúčal ľuďom obrátiť tento "úplatok" na niečo prospešné pre spoločnosť. Boli tam linky na rôzne neziskové organizácie. Web sa veľmi šíril, bol spomínaný v médiách. Deklarovaných bolo verejnosťou 80 000 EUR pre užitočnú vec.
- Sviečkový protest proti zvoleniu Mariana Kotlebu za župana
- Kto pomôže, www.ktopomoze.sk
- Občania občanom - zvyšovanie informovania voličov o kandidátoch v mestskej časti BA-Rusovce v komunálnych voľbách 2006 a 2010 - uskutočnenie rozhovorov s kandidátmi na starostu, vydanie a distribuovanie spracovaných odpovedí do každej domácnosti v mestskej časti

Organizovanie konferencií/seminárov/diskusii/kultúrnych podujatí pre odborníkov aj verejnosť:

- Slovenská debatná asociácia
- Založenie série verejných diskusií v Denníku SME a neskôr v Denníku N, <https://www.facebook.com/diskusieN/>
- Prednášky v školách a univerzitách - na témy demokracia, EÚ, NATO a ich význam pre SR po celom Slovensku
- K ekonomickým a sociálnym témam, napr. http://ec.europa.eu/slovakia/about-us/economy_sk#tab-0-2
- O dezinformáciách, o strašení utečencami, o osobnostných profiloch pravicových extrémistov
- Diskusia o drogových závislostiach na Pohode
- Bratislavské Hanusove dni: www.bhd.sk
- Pripravovaná iniciatíva: diskusia po Slovensku s mládežou na gymnáziách o výhodách demokracie a jej dôležitosti

Vzdelávanie, výskum a osвета v nasledovných oblastiach:

- SME v škole: <http://www.sme.sk/c/6400649/vzdelavaci-projekt-pre-ziakov-zakladnych-skol-a-studentov-gymnazii-a-strednych-skol.html>
- Myslím ekonomicky: <http://myslimekonomicky.etrend.sk/o-nas-5.html>
- Spoločná krajina: <http://www.politologiauk.sk/projekty/spolocnakrajina>
- Monitorovanie dosiahnutej miery kľúčových kompetencií žiakov s osobitným zreteľom na rozvoj čitateľskej gramotnosti ako predpokladu pre rozvíjanie schopnosti kriticky myslieť
- Memory Kontrol: <http://www.ivo.sk/6957/sk/aktuality/slovensky-vojnovy-stat-a-holokaust-v-kolektivnej-pamati-slovenskej-spolocnosti>
- Uskutočnenie prieskumu orientovaného na identifikáciu prejavov žiakov základných a stredných škôl, ktoré majú tendencie prerastať do extrémistických postojov, vrátane

<p>identifikácie zdrojov</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spoluúčasť pri formulovaní a podpore stanovísk, listov a petícií proti porušovaniu princípov liberálnej demokracie vládou mocou • Výuka na Univerzite Komenského, debaty so študentmi na aktuálne problémy demokratizácie doma a vo svete • Etnické čistky, genocídy, rasová intolerancia v dejinách a Odboj a Slovenské národné povstanie v rokoch 1939 - 1945 na Slovensku • Akreditované vzdelávanie pre učiteľov stredných a základných škôl: www.muzeumsnp.sk • Vzdelávanie miestnych aktivistov • Verejná komisia pre reformu vzdelávacej politiky: http://www.noveskolstvo.sk/article.php?730
<p>Účasť na legislatívnom procese:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pripomienkovanie predkladanej legislatívy (aj na úrovni pracovných skupín) - ohľadom infozákonu, zákona o verejnom obstarávaní, volebnom kódexe, petičnom, financovania politických strán, atď. • Zmena legislatívnych pravidiel vlády a rokovacieho poriadku NR SR • Zavedenie rozšírených dopadových analýz • Prijatie zákona o whistleblowingu
<p>Iné aktivity:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zavádzanie a konkrétne realizovanie participácie verejnosti do rozhodovania o veciach verejných: http://petrzalka.otvorene.sk/ • Zavedenie elektronických aukcií, zverejňovanie zmlúv a faktúr ešte pred prijatím zákona o povinnom zverejňovaní v MČ Petržalka • Založenie prvej súkromnej tlačovej agentúry na Slovensku • Zastupovanie médií v súdnych sporoch s politikmi • Pôsobenie v Sociálnej poisťovni - jej reštrukturalizácia a výrazné zníženie vplyvu politikov na chod inštitúcie • Spoluautorstvo nového Etického kódexu novinára, ktorý schválilo SNN a pristúpili k nemu viaceré významné médiá: http://www.vydavatelja.sk/eticky-kodex-novinara-snn

Zdroj: INEKO

Otázka 13: Vymenujte najviac 5 iniciatív občianskej spoločnosti realizovaných v súčasnosti alebo v uplynulých najviac 10 rokoch, ktoré podľa Vás najviac pomáhajú/pomohli rozvíjať demokraciu na Slovensku. Ak je to možné, Uveďte aj linky na hlavné výstupy. Iniciatívy zoradte od najprínosnejšej pre rozvoj demokracie.

Tabuľka: Výber spontánne uvedených najprínosnejších iniciatív na podporu demokracie, približne zoradených podľa miery výskytu

<p>Aktivity watchdogov a think-tankov zameraných na systémové zmeny a boj proti korupcii: Transparency International Slovensko (TIS), Aliancia Fair Play (AfP), Via Iuris, INEKO, Inštitút pre dobré spravovanú spoločnosť (SGI), Inštitút pre verejné otázky (IVO), INESS, Nadácia F. Hayeka, Zastavme korupciu, atď.</p>
<p>Protesty občanov v kauzách Gorila a Bonaparte, protesty učiteľov a zdravotných pracovníkov</p>
<p>Štrngám za zmenu: http://www.strngamzazmenu.sk/</p>
<p>Infozákon -zavedenie, vzdelávanie, využívanie</p>

<p>Meranie a zverejňovanie kvality a efektívnosti verejných služieb:</p> <p>http://skoly.ineko.sk/</p> <p>http://www.hospodarenieobci.sk/</p> <p>http://nemocnice.ineko.sk/</p> <p>https://otvorenesudy.sk/</p> <p>http://mesta2014.transparency.sk/sk/sets/mesta-2014</p> <p>http://firmy.transparency.sk/</p> <p>http://cenastatu.sme.sk/</p> <p>https://www.odkazprestarostu.sk/</p>
<p>Mobilizačné kampane za zmeny v súdnictve (napr. Červená pre Harabina:</p> <p>http://www.cervenapreharabina.sk/)</p>
<p>Zverejňovanie zmlúv a tendrov verejnej správy:</p> <p>http://www.otvorenezmluvy.sk/</p> <p>http://tender.sme.sk/sk/reporty?cut=contract_date:2016,09</p> <p>Analýza mimovládnych organizácií - majetkové prepojenia politikov a podnikateľov, machinácie pri verejnom obstarávaní</p>
<p>Predvolebné aktivity občanov a mimovládnych organizácií so zameraním na zvyšovanie informovanosti voličov (napr. hodnotenie volebných programov) a motiváciu ľudí ísť voliť, vrátane prvovoličov (napr. kampaň Hráme o veľa: http://hrameovela.sk/)</p>
<p>Slovensko.Digital: https://slovensko.digital/</p>
<p>Slovak Press Watch: http://spw.blog.sme.sk/, Slovak Media Watch</p>
<p>Všetky vzdelávacie aktivity mimovládnych organizácií realizované na ZŠ a SŠ podporujúce rozvoj kritického myslenia a tému ochrany ľudských práv</p>
<p>Fond pre transparentné Slovensko v Nadácii Pontis - mobilizácia poctivých podnikateľov, aby financovali projekty na podporu demokracie</p>
<p>http://znasichdani.sk/ - personálne prepojenia k zákazkám z verejných zdrojov</p>
<p>Odpočet plnenia sľubov v politike: http://www.ineko.sk/ostatne/sluby-a-lamenty-co-politici-slubili-a-co-z-toho-plnia</p>
<p>Fact-checking výrokov politikov: Demagog.sk</p>
<p>Občianska angažovanosť v kauze Pezinskej skládky</p>
<p>IVO - Súhrnné správy o stave SR - kultivovanie pamäti o nás</p>
<p>Výzva k ľudskosti: www.vyzvakludskosti.sk</p>
<p>.týždeň - Fond pre kvalitnú žurnalistiku (Pod lampou)</p> <p>http://www.tyzden.sk/info/fond/preco-vzniklo-obcianske-zdruzenie/</p>
<p>Iniciatíva slovenských učiteľov, www.isu.sk</p>
<p>Rule of Law - Iniciatíva za vládu zákona: www.vladazakona.sk</p>
<p>http://cynickaobluda.dennikn.sk/</p>
<p>https://www.konspiratori.sk/</p>
<p>Teach for Slovakia</p>
<p>Biela vrana: Projekt oceňujúci ľudí, ktorí bez ohľadu na riziká sa postavili za verejný záujem</p>
<p>Festival Pohoda, festival Jeden svet</p>
<p>Preklady a propagácia kníh slovenských demokratov od Milana Hodžu až po knihu prof. L.Kováčča Prírodopis komunizmu</p>
<p>Iniciatívy divadla Potôň k rómskej problematike pre stredné školy</p>
<p>Dlhodobé pôsobenie občianskych a ľudskoprávných aktivistov</p>

Politická satira - 7 S.R.O v RTVS - zakázaná pred 8 rokmi
Aktivity Juraja Smatanu a spol. pri odhaľovaní konšpirátorov a proruských trollov
Vytvorenie kultúrneho centra Stanica - Záriečie v Žiline/rekonštrukcia žilinskej synagogy ako kultúrneho centra
Divé maky - iniciatíva orientovaná na pomoc talentovaným deťom z chudobných rómskych rodín
https://www.facebook.com/ludiaprotirasizmu http://protinenavisti.sk/
Stopy/reflexie minulosti, arteterapeutický projekt pre tých, ktorí prežili holokaust -Iniciatíva židovskej obce(kniha je na www.vydavatelstvo.f.sk)
Sieť nezávislých kultúrnych centier ANTÉNA
Poradňa pre občianske a ľudské práva

Otázka 14: Vymenujte najviac 5 návrhov na nové iniciatívy občianskej spoločnosti, ktoré by podľa Vás pomohli rozvíjať demokraciu na Slovensku. Iniciatívy zoradte od najprínosnejšej pre rozvoj demokracie.

Tabuľka: Výber spontánne uvedených návrhov na nové iniciatívy na podporu demokracie, približne zoradených podľa miery výskytu

<p>Iniciatívy zamerané na verejnú kontrolu, posilnenie a sfunkčnenie kontrolných úradov verejnej moci (napr. Úrad pre verejné obstarávanie, Najvyšší kontrolný úrad, súdy, polícia, prokuratúra)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meranie výsledkov polície, súdov, prokurátorov a iných poskytovateľov verejných služieb - benchmarking • Verejná kontrola súdov a sudcov; Čierna vrana - verejné systematické poukazovanie na škandalózne súdne rozhodnutia, (ne)konanie polície a prokuratúry, vráťanie kritiky ich autorov (sudcov, policajtov či prokurátorov). Dnes sú akoby nedotknuteľní. Je veľkým prežitkom a pozostatkom minulosti nekritizovať rozhodnutia týchto orgánov. • Reforma súdnictva v oblasti personalistiky súdov • Väčšia otvorenosť justičného stavu nielen v zmysle formálnych pravidiel, ale aj v zmysle ochoty komunikovať navonok o svojich názoroch, problémoch a rozhodnutiach. Podpora publikačnej činnosti sudcov/prokurátorov.
<p>Verejná kontrola efektívnosti pri používaní verejných zdrojov:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hodnotenie efektívnosti veľkých projektov v IT, doprave, zdravotníctve, obrane, atď. • Veľké kšefty s veľkou publicitou. Iniciatíva spájajúca printové médiá a televízie na dôslednejšie pokrývanie káuz, v ktorých ide o plytvanie verejnými zdrojmi najväčšieho rozsahu, aby nemohli odchádzať do stratena a byť rýchlo prekryté banálnymi kauzami či vládou podsúvanými témami na odpútanie pozornosti • Tieňový občiansky Útvar hodnoty za peniaze - verejná kontrola, či sa projekt Hodnota za peniaze realizuje v praxi, či sú súvisiace analýzy dostatočne kvalitné a či sa politici na základe nich aj rozhodujú a prijímajú adekvátne opatrenia • Slovensko.Digital - efektívne verejné obstarávanie v oblasti IT pre verejnú správu • Transparentné preukazovanie spoločenskej efektívnosti využitia eurofondov • Monitoring transparentnosti a efektívnosti dotácií vrátane eurofondov
<p>Výchova a vzdelávanie mladých ľudí k demokratickému občianstvu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iniciatíva zameraná na výchovu k demokratickému občianstvu od predškolského veku do dospelosti - napr. podľa vzoru Nemecka

<ul style="list-style-type: none"> • Škola občianskej iniciatívy (vid Česká republika), detské voľby • Reforma vzdelávania (špeciálne výučby dejín 20. stor. a náuky o spoločnosti) • Vytvorenie skupiny učiteľov a IT, ktorí by vytvorili príťažlivú hru na demokraciu pre počítače pre deti a mládež • Vytvorenie atraktívneho internetového časopisu o demokracii, právnom štáte a ľudských právach • Zapojenie inšpiratívnych ľudí do vzdelávacieho procesu (2. stupeň, stredná škola), aby sa prelomila blbá nálada medzi mladými • Zistiť názory mladej generácie a na základe analýz prijať účinné opatrenia • Online vzdelávanie mládeže atraktívnou formou
<p>Rozvíjanie kritického myslenia na základných a stredných školách:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mapovanie, podpora a šírenie atraktívnych foriem výchovy ku kritickému a zároveň konštruktívnemu mysleniu (už na základných a stredných školách) • Vzdelávanie a tréning učiteľov k vedeniu moderovaných diskusií žiakov/študentov o správe vecí verejných • Výrazné posilnenie práce s informáciami • Práca s mladými, aby sa k nim dostali aj reálne informácie, nie len „alternatívne“ médiá
<p>Podpora občianskej a komunitnej angažovanosti mladých ľudí</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iniciatívy orientované na podporu a vyhľadávanie mladých lídrov • Občianske iniciatívy orientované na zmysluplnú aktivizáciu mladých ľudí ako protiváhy združení typu Slovenskí branci • Zapojiť do aktivít známe mladé osobnosti - herci, športovci, speváci, atď. • Iniciatíva mladých - Vysvetli konečne tvojim starkým, čo to je sloboda a ľudské práva a prečo chceš, aby ich neničili svojou voľbou • Iniciatívy orientované na podporu dobrovoľníckej činnosti mladých ľudí
<p>Podpora a vzdelávanie médií, odhaľovanie dezinformácií vo verejnom priestore – konfrontácia s faktami</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obnoviť Slovak Press Watch a spolupracovať s Demagog.sk • Overovanie médií z pohľadu pravdivosti ich vyjadrení • Kontrola skutkov a sľubov politikov
<p>Hodnotenie politikov a štátnych funkcionárov</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odpočet plnenia sľubov politikmi • Politika neznamená špinavosť, politik nesmie byť nadávka. Iniciatíva podporujúca posun od nazerania na politiku paušalizujúco (politika nie je pre slušných ľudí, všetci politici kradnú) k rozlišovaniu politikov/strán podľa ich konkrétnych postojov, činov, výsledkov. Prekonávanie odporu slušných ľudí k politike a angažovaniu sa v nej. • Verejné hodnotenie práce poslancov • Systematické porovnávanie hodnoty užívaného majetku a oficiálnych príjmov politikov a vysokých štátnych funkcionárov • Zverejňovanie mien a tvárí ľudí v štátnych štruktúrach, ktorí sa konkrétnymi činmi podieľajú na porušovaní pravidiel právneho štátu
<p>Osveta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vzdelávanie verejnosti ako funguje demokracia • Vysvetľovanie, prečo je EÚ najlepšou adresou, kde žiť • Intenzívna diskusia a vzdelávanie o témach ako: a) výhody a nevýhody demokracie, b) čo nám EÚ dáva a čo berie, c) čo očakávať od demokratických inštitúcií

<ul style="list-style-type: none"> • MythBusters - boriči mýtov v spoločenskej diskusii: Nastavenie pravdivého zrkadla (pomocou jednoduchého jazyka a pomocou moderných postupov vizualizácie a zobrazovacích technológií) zaužívaným konšpiráciám, mýtom, klamstvám, kliše • Stále (inštitucionalizované) diskusné fórum občianskej verejnosti s dôrazom na budovanie kultúrnej pamäte (... verejné referáty a debaty osobností - filozofov, historikov, učiteľov, spisovateľov, politikov...) v predvečer, resp. počas štátnych sviatkov, na významných miestach našej histórie, v priamom prenose RTVS)
<p>Občianske iniciatívy pôsobiace v regiónoch</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posilňovanie občianskej odvahy ako protiváhy k mlčiacej väčšine, najmä v regiónoch kde je vzťah obyvateľov k demokracii a uplatňovaniu ľudských práv viac ako problematický • Výrazná podpora a prepájanie opinion lídrov v regiónoch • Podpora dobrovoľnej terénnej sociálnej práce v problémových oblastiach a zanedbaných regiónoch (nejde len o rómske komunity, ale o komunity, ktoré majú pocit, že sú „zabudnuté“. Nemusí ísť ani o dlhodobé pôsobenie, možno by stačili aj nárazové akcie typu vyčistenie rybníka, likvidácia skládky, pomoc pri odstraňovaní následkov katastrof, ...)
<p>Podpora zverejňovania zmlúv a štátnych dát</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spracovávanie dát zverejňovaných verejnou správou tak, aby bolo jasnejšie, ktoré politiky sú lepšie a ktoré horšie a kto sú ich nositelia
Rebríček osobností podľa ich schopností a ochoty vysvetľovať spoločenské problémy a ich riešenia
Mobilizácia poctivých podnikateľov s cieľom riešiť ich problémy súvisiace s nedostatkami demokracie (t.j. korupciu, neférovú súťaž, byrokráciu, atď.)
Presunutie čo najväčšieho množstva kontrolných a regulačných funkcií na orgány EK alebo im blízke
Vytváranie atraktívnej a efektívnej ochrannej siete pre whistleblowerov. Zahŕňajúc aj podporu pre takých „úradníkov“ ako sú sudcovia a prokurátori, aby skutočná „mentálna nezávislosť“ neostala osamotená v systéme
Decentralizácia štátnej a verejnej správy
Rozšírenie participatívnych rozpočtov - Uvoľnenie financií z rozpočtu samospráv, zo štátneho rozpočtu, aby samotní obyvatelia mohli rozhodnúť, na čo by mali byť určené. Na druhej strane prísna kontrola grantových programov miest a obcí.
Kontrola samosprávy pri transparentnosti jej rozhodnutí
<p>Vzdelávanie štátnej správy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - proti politickým tlakom,- - ako robiť dobré verejné obstarávanie, - význam transparentnej samosprávy aj pre nich samotných - vzdelávanie pre začínajúcich komunálnych politikov a potenciálnych politikov - dôležitosť transparentnej a otvorenej samosprávy ako nezapadnúť do starých koľají
Monitoring a analýzy prokremeľských dezinformačných aktivít
Iniciatíva poukazujúca na hrozby fašizmu
Iniciatíva zameraná na dobrú a inšpiratívnu prax pre slovenské zdravotníctvo, školstvo, samosprávy
Fair play podnikanie
Fond a právne poradenstvo pre mimovládky a občanov, ktorí by sa chceli súdiť s verejnými subjektmi kvôli zamietnutiu ich žiadostí o poskytnutie informácií podľa infozákona
Napodobniť Občianske oko z roku 1998 - (86% mladých bolo voliť v parlamentných voľbách) - Rozhoduješ o svojej budúcnosti, voľ!
<p>Vzdelávanie učiteľov:</p> <ul style="list-style-type: none"> - novodobá história význam európskych hodnôt - demokracia a totalita

- neofašizmus a antipropaganda
Reforma náplne práce sociálnych pracovníkov na úradoch práce
Tlak na zmenu volebného systému, ktorý bude reflektovať dnešnú realitu - faktický rozklad tradičného straníckeho systému a stále väčšiu podporu individuálnym kandidátom (vidno na príklade rastúceho úspechu nezávislých kandidátov v samosprávnych voľbách, či krúžkovania v parlamentných).
Podporovanie komunit - v zmysle susedských, sídliskových, ktoré budú mať možnosť priamo ovplyvňovať ich život, životné prostredie
Zníženie počtu samosprávnych krajov a poslancov na všetkých úrovniach
Edukácia filantropov – „Nedarujte rybu, radšej pomôžte naučiť, ako si chytiť rybu, alebo nanajvýš zaobstarajte udicu“. Často sponzori darujú hračky detským domovom, pričom to je to posledné, čo im chýba, alebo radšej kúpia zadlženej nemocnici, ktorá navyše predražené obstaráva, nejaký prístroj, namiesto zvažovania, či nepodporiť nejaký think-tank, ktorý presadzuje systémové opatrenia na zlepšenie fungovania celého systému, ktorý by potom fungoval tak, že si nemocnice dokážu sami zaobstaráť vo vlastnej réžii prístroje, ktoré potrebujú, a nebudú odkázané na zadlžovanie sa či súkromných sponzorov.
Počítačový program o tom, čo to znamená podporovať zlo v ľuďoch, obdivovať neonacizmus a totalitné praktiky. Pre mladých mužov.
Ceny novinárom, investigatívcom, aktívnym ľuďom ale aj pozitívne alebo negatívne ceny politikom
Aktivity zamerané na podporu slovenského členstva v Únii a NATO, ktorá prestáva byť samozrejmosťou.
Reforma zdravotníctva a školstva
Mimovládne organizácie by mali donorov tlačiť k tomu, aby okrem realizácie projektov boli ochotní zafinancovať aj skúmanie dopadu iniciatív, lebo často nevieme aký je skutočný efekt dobre mienenej práce (investigatívy, poukazovania na zlyhania, diskusie, školenia a pod.)
Zrušenie anonymity diskusných príspevkov na internete
Príchod nových politických strán: <ul style="list-style-type: none"> • Nová politická strana s reálnymi regionálnymi štruktúrami • Slovensko potrebuje demokratickú, proeurópsku a anti-korupčnú politickú stranu zameranú na riešenie problémov
Mimovládne organizácie v súčasnosti stoja pred najväčšou výzvou - ňou je financovanie advokačných činností, ktoré sú z hľadiska potenciálnych donorov (korporácie a firmy) vnímané ako príliš citlivé, pretože potenciálne prinášajú zvýšenú pozornosť politicky menovaných kontrolných a regulačných orgánov. Odchod/zníženie príjmov od zahraničných donorov nebol nahradený domácimi zdrojmi a 100%-ná kontrola eurofondov cez úrad vlády a len 7% objem pomoci distribuovaný cez schému EEA výrazne oslabuje kontrolnú a advokačnú činnosť tretieho sektora.

Príloha k 6. kapitole: Úplné výpovede respondentov v prieskume

Martin Baláž, riaditeľ, Intech Control, s.r.o, Bratislava

Spoločnosť pôsobí oblasti merania, regulácie a riadenia v chemickom, potravinárskom a farmaceutickom priemysle. Zamestnáva 13 zamestnancov. Člen PAS.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie je spokojný. Vníma zhoršenie stavu. Podnikatelia citlivo vnímajú kauzy vlády (napríklad kauza Bašternák, kauza Evka) alebo situácie, keď predseda vlády nazve novinárov prostitútkami. Vidí nerovnaký meter v nazeraní vládnych politikov na podnikateľov. Prijímajú sa zákony, ktoré neplatia rovnako na všetky firmy. Nerovnaký prístup sa uplatňuje napríklad pri odpočtoch dane z pridanej hodnoty – štát vracia milióny eur vybraným podnikateľom, nekontroluje ich, ale malých podnikateľov kontroluje a postihuje na každom kroku.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Zhoršuje sa. V 90. rokoch 20. storočia platilo, že kto mal dobré vzťahy, dostal sa k zákazkam s vysokou maržou. Firmy platili faktúry, zo zákaziek sa dalo žiť. Zmenilo sa zhruba v časoch krízy. Zákazky s 30%-nou pridanou hodnotou sú dnes minulosťou. V biznise rozhoduje v prvom rade najnižšia cena, často bez ohľadu na iné parametre. Roboty je menej, je väčšia konkurencia. Pridané hodnoty sú stále nižšie. Lepšie je iba tým, čo majú politické konexie na vládnych politikov, majú lepšie vzťahy, a tým pádom aj lepšie zákazky.

3. Čo vás najviac trápi pri podnikaní?

Po desiatkach rokov podnikania v zabehnutej firme musí dnes vynakladať väčšiu námahu, aby získal zákazky. Marže na sú nízke. Rozmáha sa neprofesionalita na strane zákazníkov i odberateľov. Nastupuje nová generácia pracovníkov s inými, slabšími návykmi, chýbajú riadne podklady na zákazky, ľudia a činnosti sú nekoordinované. Každý si úzkostlivo sleduje iba svoj úsek pracovných postupov. Vo svojom odbore vidí, že firemná kultúra upadáva v celej Európe a dostáva sa to aj na Slovensko. Slováci sa pritom chcú zrovnávať o obyvateľmi vyspelejšej západnej Európy – aspoň tak vyzerajú neadekvátne mzdové požiadavky uchádzačov o zamestnanie. Školský systém pritom zlyháva, kvalita absolventov je nízka.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Pociťoval by to, keby do toho išiel. No musí priznať, že pomery sa zhoršili aj v zákazkach pre súkromný sektor, kde sa objavilo financovanie z eurofondov. Pociťili to na vlastnej koži. Napríklad mali zákazku vo vodnom hospodárstve, v novej oblasti, kam chceli rozšíriť svoje podnikanie. Odoberateľ ich služieb mal k dispozícii eurofondy, no za dodané práce neplatil aj tak. Riešenie problému trvalo viac ako rok. Pochopili, že táto zákazka nemala dobrý ekonomický základ, že do nej boli okrem nich zakomponovaní aj

nekalí podnikatelia. A tí mali lepšie podmienky ako oni. Pociťili na vlastnej koži, že v odvetviach atraktívnych z hľadiska podpory z eurofondov sa pohybujú nekalí podnikatelia. Takíto zakladajú firmy na konkrétnu zákazku, len aby sa získali peniaze z eurofondov. Majú vysoké marže, o ktorých môžu oni iba snívať. Tento príbeh ich utvrdil v rozhodnutí, že viac sa už na zákazkách financovaných z verejných fondov nebudú podieľať.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Nemá ich veľa, ale pociťuje, že práca úradov sa zlepšila. Pomohla hlavne elektronizácia. Ešte že vláda vynakladá nejaké prostriedky, aby sa elektronizovalo, aby sa zlepšil život. S ďalšími inštitúciami má, našťastie, málo skúseností. Policajti fungujú po starom, napríklad spôsoby vyšetrovania sa nemenia. S justíciou nemá priame skúsenosti. Má však inú, osobnú skúsenosť. Podvodníci ho cez inštitút vydržania pripravili o garáž, za ktorú pri kúpe riadne zaplatil, a to len pre jeden chýbajúci zápis v katastri nehnuteľností. Pochopil, že práva sa nedomôže, preto prípad radšej nechal tak, aby sa ďalej neznechucoval a nestrácal zbytočne energiu, ktorú potrebuje pri podnikaní.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Dá. Jeho firma je poctivá, ale podniká sa jej stále ťažšie. Je vecou osobného rozhodnutia, či sa podnikateľ rozhodne podnikáť poctivo. Raz sa možno podnikania aj vzdá, ak sa podmienky v budúcnosti ešte zhoršia. Svojich zamestnancov napríklad môže motivovať odmenami len do výšky príjmov z podnikania. On ako majiteľ a manažér si dáva nízky plat, aby nezaťažoval firmu.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Hneď po roku 1989, keď skončil vysokú školu a absolvoval vojenskú službu, si založil živnosť a začal podnikáť. Ale začal len preto, že bol vytvorený priestor na zmeny. Pred rokom 1989 by si nevedel predstaviť podnikáť.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Má. Dôležitá je voľnosť jednotlivca, keď má motiváciu a chce niečo dosiahnuť. Ak človeka spútavajú spoločenské podmienky, robí sa to ťažšie. Súčasní vládni politici podnikateľom cestu sťažujú. Pritom oni sami majú osobitné podmienky, napríklad poslaneckú imunitu. On by ju zrušil, aby kradnutie, podvádzanie bolo pre nich trestné rovnako ako pre ostatných. Politici by sa mali pre prácu obetovať.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Áno. Na druhej strane podnikatelia by mali mať možnosť viac ovplyvňovať verejné veci.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Uvedomuje si, že treba hlavne zmeniť školský systém. On osobne sa mieni v budúcnosti aktívne venovať tejto oblasti.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Keď sa stretával s bývalým starostom jednej bratislavskej mestskej časti, ten mu ozrejmil, že systém v komunálnej politike je zviazaný a má obmedzené možnosti pôsobnosti. Napriek tomu by do komunálnej politiky možno išiel, len to by nemohol v práci tráviť desať hodín denne, ako to robí dnes. Viac aktívni by všeobecne mali byť občania. Mali by sa zaujímať o veci okolo seba, a nerobia to. Z komunálnej politiky treba vytlačiť extrémistov. Súhlasí s názorom, že náš svet by sme mali vidieť viac lokálne – dôležité je postavenie Slovenska v Európskej únii a regiónov na Slovensku. Svoje lokálne problémy si musíme riešiť sami. Vie si predstaviť, že by sa posilnila lokálna výroba a spotreba.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Určite áno. Organizácií združujúcich podnikateľov je veľa. Podnikateľské združenia by sa mali spájať. Na to je dôležitá vzájomná tolerancia schopnosť ustupovať zo svojich vlastných záujmov v prospech celku. Podobný problém badá pri zamestnancoch. Stráca sa medzi nimi tolerancia a zdá sa, že ide o spoločenský trend. Nie div, že zamestnanci nesledujú záujmy firmy, čo ich zamestnáva, keď podobne hľadajú ľudia na všetky spoločné veci okolo seba.

Ivan Harant, majiteľ, konateľ, Z. I. Servis, s.r.o., Prievidza

Z. I. Servis pôsobí vo finančnej sfére. Jej sesterská spoločnosť s tým istými majiteľmi MIP, s.r.o., sa zaoberá renováciou tonerových a atramentových kaziet do tlačiarň a má 30 zamestnancov. Člen PAS.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. V štáte sa šíri určitý druh propagandy, a tí, čo na to upozorňujú, sú dehonestovaní. Pripomína to bývalý komunistický režim. Sme ako reďkovky, zvnútra červené, zvnútra biele – niečo iné si myslíme, niečo iné prezentujeme. Spôsob pretláčania myšlienok pripomína totalitu.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Nie, je skorumpované a klientelistické.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Raz nedopatrením vyhrali štátne výberové konanie. Potom objednávateľ uvalil na súťažiacich dodatočné podmienky, a hoci oni sami súťaž vyhrali, vybrali iného. Neostávalo im nič iné, ako odstúpiť zo súťaže. Iný

príklad. Majú štatút chránenej dielne a vzali do zamestnania ľudí so zníženou pracovnou schopnosťou z úradu práce. Majú oprávnený pocit, že niečo robia pre svoju lokalitu. Okresný úrad však na to nehľadí, keď si ako dodávateľa tonerov do tlačiarň vybral inú firmu so sortimentom zahraničných nekvalitných a nerecyklovateľných tonerov. Ako má na to hľadiť miestny podnikateľ, ktorému ide o rozvoj lokality, kde podniká?

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Áno. Preto sa na nich nezúčastňujú. Súťaže sú zmanipulované, víťazi sú určení dopredu. Jednoznačný zlom nastal zhruba po nástupe prvej vlády Roberta Fica. Vtedy boli vo výberovom konaní, odkiaľ ich účelovo vylúčili len preto, že im v zadaní pri firme chýbala čiarka za skratkou s.r.o. Nie sú ochotní platiť úplatky. Poslednou kvapkou bolo ich odmietnutie po spomínanej vyhranej súťaži. Má to však na nich vážny dopad, firma sa nerozvíja, skôr stagnuje. Ešte pred desiatimi rokmi mali 40 zamestnancov, ale teraz padli pod 30, lebo bez verejných zákazok sa v ich oblasti podniká ťažko.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Závisí od toho, akého človeka na úrade stretnete. Pri poslednej daňovej kontrole mali pozitívnu skúsenosť. Všeobecne sú však úradníci stresovaní zhora. Boja sa o miesta, a preto sú poslušní. Keby bolo na úradoch normálne riadenie, bez politických nominácií, bolo by to určite iné, ľudia by mali priestor sa pozitívne prejaviť. Platí, že v spoločnosti sú medziľudské vzťahy zdeformované.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Dá, ale je to veľmi náročné. Odsúva ich to na okraj, nedostáva sa im lukratívnych štátnych zákazok. Tie získavajú firmy dovážajúce menej kvalitnú produkciu zo zahraničia. Tak sa snažia presadzovať kvalitou aspoň medzi súkromnými zákazníkmi, a tam sa im darí, najmä medzi firmami so zahraničnými majiteľmi. Ich stabilnými zákazníkmi sú napríklad banky či obchodné reťazce, ktoré si potrpia na kvalitu dodávaných produktov a na servis. Preto sa neváhajú spoliehať aj na recyklované tonery do tlačiarň z ich firmy. Keď sa zákazníkovi s ich tonerom pokazí tlačiareň, vymenia mu ju. Majú aj niekoľko malých vlastných predajní.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Nie, nevytvorili by sa také podmienky. Hoci jeho otec dokázal podnikáť aj za komunizmu, našiel priestor, kde sa to ako-tak dalo. Zmenu systému po roku 1989 privítal. Na začiatku 90. rokov 20. storočia bol napríklad prvým záujemcom v okolí o kupónovú privatizáciu. Masový záujem sa potom prejavil až neskôr, keď harvardské investičné fondy začali ponúkať budúce násobky vkladov pre občanov zapojených sa do kupónovej privatizácie. Po roku 1989 začal hneď podnikáť, mal viac pokusov, na tretí pokus sa dostal k dnešnému odboru podnikania.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Sú závislí od systému. Ťažko je dnes systematicky budovať firmu, ktorá nemá zázemie u vládnych politikov. Druhým problémom je, že zamestnanci si často nevážia svoje zamestnanie, hoci im poskytujú nápoje zadarmo, zvýšené preplácanie stravného či príspevky na ošatenie bez ohľadu na to, či si ho kúpia. Zaujímajú ich často iba peniaze, nad svojim výkonom sa nezamýšľajú. Zamestnanci nevidia, čo stoja zamestnávateľa, vidia iba čistú mzdu. Preto by privítal švajčiarsky model, kde zamestnanec dostane celý plat a sám si z neho vypláca odvody a dane. Vtedy by zamestnanci pochopili, čo je to podnikanie.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Prispel. Sú podnikateľmi, čo otvorene hovoria svoj názor a nemenia sa.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Nevidí veľký priestor na pôsobenie v tejto oblasti. Vláda už dlhšie vstúpuje do ľudí, že podnikatelia sú darebáci a treba priznať, že nájdú sa naozaj aj takí. Pritom príjmy vlády pochádzajú od podnikateľov a od pracujúcich ľudí, čo sa málo zdôrazňuje. Horšie je, že zamestnanci sa začínajú správať podľa vzoru vlády a v podnikateľoch vidia len zdroj príjmu. Ľudia sa všeobecne nevedia zorientovať. Často sa im podsúvajú polopravdy, tie sú však horšie ako lži, lebo sa nedajú vyvrátiť. Začína to naberať formy davovej psychózy.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Nevychádza s nimi ani tak, ani tak. Donedávna mal dobré vzťahy s regionálnym šéfom vládnej strany Smer-SD, ten je už však mimo, lebo so stranou skončil. Ak by sa obsadzovanie samospráv neurčovalo podľa politického kľúča, posilnenie ich kompetencií by bolo riešenie. Osobný vzťah na lokálnej úrovni je lepší ako anonymný vzťah so štátom.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Ako člen PAS podporuje, aby toto podnikateľské združenie nejakým spôsobom ovplyvňovalo výber kvalitných zástupcov občanov volených do Národnej rady SR, lebo súčasný stav je zlý. Podnikateľské združenia by mali poukazovať na to, že vláda rozhadzuje prostriedky vyzbierané od podnikateľov vo forme daní.

Ivan Košalko, Nitra, certifikovaný kouč, konateľ, Košalko Consulting, s.r.o, Nitra, bývalý generálny riaditeľ Ceram Čab, a.s., Nové sady

Košalko Consulting je nová spoločnosť, ktorá sa zaoberá mentoringom a koučingom. I. Košalko je bývalým generálnym riaditeľom spoločnosti PPC Čab, a.s., zaoberajúcej sa výrobou porcelánových izolátorov. Člen PAS.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Demokracia je nedokonalá vec. Na auto treba vodičský preukaz, voliť však môže hocikto. Pred voľbami by sa asi mali ľudia skúšať. Na Slovensku treba vzbudiť záujem o verejné veci. Zároveň si treba uvedomiť, že demokracia je systémový problém. Treba reagovať na nové skutočnosti a meniť veci. Napríklad je nevyhnutné pracovať s informáciami.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Štátny aparát sa témou podnikania nezaoberá. Štátny úradník napríklad nepríde do firmy, aby jej slúžil, hoci je tu on pre ňu, a nie naopak. Drobní podnikatelia vládu netrália, tá si všíma si iba veľké firmy. Zmieňovať sa o vážnych problémoch v súdnictve je už pomaly aj zbytočné. Európske fondy sa stali premrhanou šancou.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Vo všeobecnosti veľký rozsah amatérizmu. On ako zákazník pri nákupe nehľadá na cenu a je ochotný zaplatiť aj veľa, ak dostane kvalitu. Všíma si pomer ceny a kvality. Keď nájde dobrých, rád dá aj vysoké všimné. Keď u dodávateľov reklamuje nekvalitu, dostane odpoveď, že čo by očakával za ponúkanú cenu, vedia robiť, čo vedia. My, zákazníci sme málo nároční. Na Slovensku je všeobecne veľká nedôvera, každý každého podozrieva. Firmy málo investujú do rozvoja svojich ľudí.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Nemá skúsenosť v tejto oblasti.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Práca úradov sa vo všeobecnosti zlepšila. Sú za tým predovšetkým nové technológie. Technológie sa menia, ľudia však nie. Úradom sa bráni aj tak, že úradnými službami poveruje za úhradu iných. Ako negatívny príklad práce úradov uvádza zbytočné a smiešne daňové kontroly.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Dá sa, sám podniká poctivo. Odmieťa dávať úplatky. Trápi ho nenáročnosť zákazníkov. Keďže zákazníci sú nenároční, podnikateľov to tlačí do nepoctivosti. Treba sa pozerať nie na cenu, ale na pomer ceny a kvality.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Nie. Možno by pracoval v bývalom štátnom podniku. Keď však v Cerame po založení spoločného podniku so zahraničnou majetkovou účasťou postupoval v pozíciách stále vyššie, až na funkciu generálneho riaditeľa, tým menej bol šťastný. Preto sa rozhodol odísť a založiť si vlastný biznis.

8. *Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?*

Áno. Keď bude demokracia fungovať, bude fungovať aj biznis. Potrebujeme čo najväčšiu konkurenciu na trhu práce. Aby zamestnávateľov zaujímalo, či sú ich zamestnanci šťastní.

9. *Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?*

Podnikatelia demokraciu potrebujú. Potrebujú kúpyschopnosť. Demokracia prináša zjednodušovanie, ako robiť biznis. Cieľom je prosperita národa, vysoká kúpyschopnosť. Uznáva myšlienku, že podnikanie je nezávislosť, rozvíjanie hodnôt, až potom zárobok. Zisk je logickým dôsledkom vytvárania hodnoty.

10. *Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?*

Ešte ako vrcholný predstaviteľ Ceramu podporili vznik PAS. Vo firme vzdelávali všetkých zamestnancov v tom, čo je biznis. Veľa investovali do vzdelávania. Sponzorovali zmysluplné projekty, napríklad v oblasti školstva. Do budúcnosti by rád prispel k tomu, aby ľudia na Slovensku čím lepšie využívali svoje schopnosti. Uviedol príklad z USA, kde jeden zo štátov vyhodnocuje schopnosti všetkých svojich úradníkov, aby ich potom využívali v prospech občanov čo najlepšie. Niečo podobné by sa mohlo podariť na Slovensku a on by k tomu rád prispel. S tým súvisí požiadavka, aby na slovenských školách vyučovali odborníci.

11. *Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?*

Aj keď pracoval v Cerame, komunálni politici neboli pre firmu dôležití, hoci mal s nimi dobré osobné vzťahy. Politici a úradníci na komunálnej úrovni sa musia v prvom rade zodpovedať voličom. Voliči zároveň musia byť náročnejší.

12. *Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?*

Áno.

Pavol Lančarič, generálny riaditeľ, Orange Slovensko, s.r.o., Bratislava

Spoločnosť je najväčší mobilný operátor na Slovensku. Zamestnáva vyše 1 000 zamestnancov. Člen PAS.

1. *Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?*

Nie. Problémom je volebný systém. Nie je dostatočné zastúpenie občanov v parlamente kvalitnými poslancami.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Skôr nie. Namiesto toho, aby sa zrovnoprávňovali podmienky pre všetkých, nastáva chaos, nerovnaký prístup k podnikom. S cieľom prioritne naplňať štátnu kasu, sa zaťažujú také firmy, čo majú peniaze. Trápi ho osobitný odvod z podnikania v regulovaných odvetviach, ktorý sa týka aj spoločnosti Orange. Tento rok sa mal zrušiť, namiesto toho sa v roku 2017 zdvojnásobuje. Robí im to problémy nielen pre odčerpávanie peňazí, ale deformuje im to aj cash-flow.

3. Čo vás najviac trápi pri podnikaní?

Je toho veľa, od regulačného prostredia, cez slabú vymožiteľnosť práva až po komplikované zamestnávanie ľudí, napríklad aj ľudí z Európskej únie.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Do týchto procesov nie sú významnejšie zapojení. Trápi ho nie celkom transparentné prostredie pri čerpaní eurofondov. Kontrolné orgány nemajú veľký záujem vyšetriť niektoré podozrenia zo zneužívania. Meter nie je rovnaký na všetkých.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Minimálne. Sú vybraný daňový subjekt a nemajú zlé skúsenosti s daňovým úradom. Na väčšinu úkonov si objednávajú dodávateľské firmy, lebo primárne sledujú svoj nosný biznis. Dodávateľov by si najímali aj vtedy, ak by úrady fundovali dokonale, napríklad, keby sa zlepšilo súdnictvo.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Dá. Sú tu firmy, ktoré neuplácajú, dokážu sa uplatniť doma i vo svete. Len je to ťažké. Drvivá väčšina firiem, i malých, podniká poctivo.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Určite nie. Aj keby sa Slovensko riadilo štýlom používaným vo Vietname či v Číne, asi by tu nepodnikali. Slovensko by bolo príliš malé, aby sa na ňom pri zachovanom niekdajšom režime uplatnili. Z tohto pohľadu by sa Slovensko skôr podobalo Bielorusku.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

V ich prípade určite nie. Slovensko má šťastie, že je v EÚ a NATO, pre investorov to predstavuje veľkú mieru istoty. Členstvo v eurozóne zas vedie k znižovaniu nákladov, poklesu úverového rizika. Vládne výstrelky nie sú pre podnikateľov natoľko významné, že by boli na Slovensku brzdou na podnikanie, investovanie. Aj v autoritatívnych štátoch sa im darí dobre. Vždy patria k veľkým firmám, významným zamestnávateľom, sú zaujímaví pre štátne rozpočty. Telekomunikačný biznis je pre každý štát dôležitý, vlády nemajú záujme ho nejako obmedzovať.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Áno. Prišlo sem mnoho firiem zo zahraničia. Tie skultivovali viaceré oblasti – od prístupu k zamestnancom, cez podporu vyjadrovania názorov zamestnancov, vzdelanostné programy až po rozširovanie obzorov zamestnancov. Prispeli k rastu kultúry domácich firiem, napríklad už tým, že sa medzi nimi vzájomne presúvali zamestnanci.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Uviedol konkrétny príklad. Keď bolo v roku 2003 referendum o vstupe Slovenska do EÚ, za symbolickú sumu spustili kampaň, aby sa na ňom ľudia zúčastnili. Účasť v tomto jedinom platnom referende v histórii samostatného Slovenska bola 52 % a asi prispeli k tomu, že presiahla povinnú 50%-nú hranicu. Bolo to v ich záujme. Do budúcnosti nemajú konkrétne plány. Ale ak sa objaví podobný dôležitý moment, ako referendum o vstupe do EÚ, budú reagovať rovnako.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Dobré vzťahy majú hlavne s primátormi krajských miest. Na druhej strane pri výstavbe tisícok základňových staníc zistili, že pomaly v každom okrese sa inak používa stavebný zákon. Rôznejší presun kompetencií na samosprávy by bolo vykročenie na tenký ľad. Viac vecí by mohlo byť bližšie k občanovi. Ale musí to mať mieru, lebo lepšie sa dohliada nad transparentnosťou z centralizovanej ako z decentralizovanej úrovne.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Určite áno. Firmy individuálne podnikajú, generujú zisk. Mali by sa spájať so zámerom skvalitňovania podnikateľského prostredia pre všetkých.

Jozef Ličko st. spolumajiteľ, konateľ firmy HONT-stav, s.r.o., Krupina.

HONT-stav je stavebná a strojárská spoločnosť. Zamestnáva 20 zamestnancov.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Súťaže v stavebníctve vyhrávajú firmy, ktoré na to nemajú žiadne oprávnenie.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Roboty je dosť. Dodávatelia však neplatia faktúry. Problém je, že sú vysoké odvody. Preto musia prepúšťať ľudí. Nedokážu platiť mzdy aj odvody. Ľudia majú nízke platy, lebo im ich znižujú vysoké odvody a dane. Pomáhajú si fuškami. Administratívna záťaž je vysoká. Musia sledovať zmeny zákonov týkajúcich sa účtovníctva, miezd a pod. Je to strašné, ako často sa menia.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Nestabilita. Najlepšie by bolo, keby sa predpisy vôbec nemenili.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Súťaže, kde sa ako prvá podmienka berie najnižšia cena, sú hlúposť. Komisie nie sú odborné, hoci by mali byť, aby dokázali posúdiť, ktorá ponuka je skutočne najlepšia. Oni zvyknú odovzdávať zalepené obálky s cenovou ponukou. Avšak vyhrá ten, čo má cenu len o pár eur nižšiu. Je jasné, že nastal únik informácií pred uzavretím ponúk. Je za tým korupcia. O dotácie žiadali viackrát, ale nedostali nič. V jednom prípade aj zaplatili právnika, ktorý sľúbil vybaviť dotáciu, on zomrel, peniaze prepadli a oni nič nedostali.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

V prípade zadržiavania jeho syna Jozefa v Čade v roku 2013 im ministerstvo zahraničných vecí nepomohlo. Išlo o zákazku na výstavbu štadióna v tomto africkom štáte. Vyšší dodávateľ im zo 7,5 mil. eur zaplatil 7,3 mil. eur, teda ostal dlžný 200-tis. eur. Čadský štát sa s vyšším dodávateľom nepohodol a žiadal peniaze späť od slovenskej firmy, hoci so štátom Čad nemali žiaden vzťah. Toto stále vysvetľovali na slovenskom ministerstve zahraničných vecí, ale tam to nechápali. A tak syn ušiel z Čadu na vlastnú päsť. Firme tam ostali stroje, drobná technika. Keď si slovenská firma sťažovala na neochotný prístup štátu, zanedlho dostala daňovú kontrolu. Počas nej našli menšie nedostatky v účtovníctve a vyrubili jej pokutu 7-tisíc eur. Firma sa obrátila na súd, ktorý po pol roku rozhodol, že pokuta bola neoprávnená. Daňový úrad firme peniaze dlho vracal.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Poctivo podnikáť? Oni prežívajú. Ak sa obrátia s neplatičom na súd, kým sa dostanú na rad, dlžník už nemá peniaze alebo majetok presunul inam. Vymožitelnosť práva je chabá. Pomohlo by, keby fyzické osoby nemohli zakladať viac firiem, ale iba jednu. Poctivosť v podnikaní klesá a môžu za to aj firmy. V stavebníctve je bežné, že na konkrétne súťaže účelovo vznikajú firmy bez odbornosti a bez certifikátov kvality. Získajú zákazky a potom ich posúvajú iným, odborným firmám. Napríklad v Krupine získava takéto zákazky v stavebníctve jediná firma. Oni sa zúčastňujú iba do počtu. Je za tým korupcia.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Ak by neprišiel rok 1989, robil by vo veľkých, nerozdrobených Pozemných stavbách. Po zmene režimu však podnik rozdelili a všelijako predali. On vlastne musel začať podnikáť.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Kritizuje zlé vplyvy rozhodnutí vlády na rozvoj podnikania v stavebníctve. Keď bola sadzba DPH v stavebníctve znížená, bolo dobre. Potom sa v roku 2004 sa však sadzba dane razantne zvýšila a ich to zasiahlo. Majú totiž veľa dodávateľov, čo nie sú platiteľmi DPH, nemôžu si ju odpočítať. Ďalším problémom je nízka kvalita ľudí na trhu práce. V Krupine je veľká nezamestnanosť, ale nájsť schopného človeka je náročné. Absolventi škôl sú slabo pripravení. Remeselníkov musia aj pol roka doučať. A tí, keď už vedia vykonávať remeslo, utekajú. Nevedia im ponúknuť vyššie platy, lebo hneď im narastú odvody, ktoré nedokážu zaplatiť. Odvody treba znížiť, ľuďom by ostalo viac peňazí, boli by spokojnejší.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Necíti to. V stavebníctve je veľa firiem, čo by nemali mať oprávnenie podnikáť. Je to nekalá konkurencia. Keby sa spravilo riadne sito, ostala by ich menej ako polovica, čo by mali mať oprávnenie podnikáť.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Je skeptický. V zahraničí si vážia stavebníkov viac ako na Slovensku. Lepšie sa im bude robiť inde ako na Slovensku. Pôjdu podnikáť do Afriky, pravdepodobne do Čadu, hoci tam už mali problémy, a do Líbye, kde už mali konkrétne plány, ale tie stroskotali po páde Kaddáfího režimu v roku 2011.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Primátor v Krupine je miestny mocipán a iného kandidáta nemajú. Ale aj ak by aj nastúpil niekto iný, veci sa asi nezmenia. Samosprávy dnes majú dosť kompetencií a zneužívajú ich. Napríklad v stavebnom konaní. Keď bol tento inštitút pod ministerstvom životného prostredia, bolo jasné, čo treba na úrad predložiť, boli termíny a oni to posúdili a odsúhlasili. Samosprávy, pod ktoré prešlo stavebné konanie, vyvolávajú zámerne prieťahy. Pýtajú až 30%-né úplatky za vybavenie. On neplatí a má problémy.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Isté podnikateľské združenie im ponúkalo členstvo, no napokon sa tam presadili veľké firmy, ktoré obhajujú iba svoje záujmy.

Ľuboš Lopatka, generálny riaditeľ, Svet zdravia, a.s., Bratislava

Spoločnosť je prevádzkovateľom 14 nemocníc na celom Slovensku. Zamestnáva takmer 6 000 zamestnancov.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Musia byť jasne definované hodnoty. Chýbajú pozitívne vzory. Demokracia je možná vtedy, keď funguje súdnictvo a polícia. U nás to nefunguje.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Na Slovensku je štátne výpalníctvo. Určití ľudia vnímajú podnikanie ako protispoločenskú činnosť. Podnikatelia musia prekonávať mnoho bariér. Ekologický audit na budovy je nezmysel. Pochopil by ho možno v prípade, ak sa niečo stavia alebo rekonštruuje, ale v prípade iných budov ide o zbytočnú záťaž. Kalibrácia zdravotníckych prístrojov sklzáva do formálnosti, štát z nej iba vytíka peniaze. Bezpečnosť pri práci je čistá formalita. Zdravotnícka služba je zlý inštitút. Nikdy nepochopil, na čo sú dobré školenia vodičov. Veď keď má niekto vodičský preukaz, nie je jedno, či si sadne do vlastného alebo služobného auta? Tieto veci podnikateľov len obťažujú, sú dôvodom na postih, prinášajú zbytočné náklady. Na systéme parazitujú firmy vytvorené na tento účel. Absolútne kľúčové je, aby začali fungovať súdy, hoci oni ich nevyužívajú, lebo platia načas a vyberajú si spoľahlivých partnerov. Musí začať fungovať polícia, ktorá je dnes zbyrokratizovaná a nepracuje ako tím. Treba znížiť byrokráciu a povyháňať policajtov do ulíc. Ľudí, čo pracovali v polícii a hlásia s k nim, neprijímajú, lebo sú zdeformovaní.

3. Čo vás najviac trápi pri podnikaní?

Najväčšie škody v minulých rokoch zasiahli vnímanie, správanie sa ľudí. Pretrvávajú rozličné mýty, napríklad, že koncová nemocnica má najťažších pacientov, že mať stratu v nemocnici je humánne, že hlavným problémom zdravotníctva je nedostatok peňazí, že zisk je amorálny, pričom morálne je práve vytvárať zisk a amorálny môže byť iba spôsob jeho použitia.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Nedostali zatiaľ žiadne dotácie, len prevzali nemocnice, kam predtým smerovali dotácie. Všetci na Slovensku vedia, že súťaže sú zmanipulované a skorumpované, len o tom nikto verejne nehovorí. Podobne to bolo za komunistického režimu, keď všetci vedeli, že systém je zlý, ale nehovorili o tom. Nie sú ochotní chodiť do súťaží len do počtu. Chcú sa uchádzať o eurofondy, ale nemienia použiť žiadne peniaze prevyšujúce reálne náklady projektu.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Problém úradov je v ich spolitizovaní, prináša to ich nekvalitu. Na úradoch funguje alibizmus, nič nepodpísať, nič nerozhodnúť, nebrať na seba žiadnu zodpovednosť, vybavovať si v práci súkromné veci. Najväčšie škody na úradoch sú škody z nevyužitých príležitostí. Hlúposť sa u nás netrestá.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Neprináša to síce šťavnaté ovocie, ale dá sa. Ide o beh na dlhú trať. Vlády pod vedením Roberta Fica demoralizovali spoločnosť, zvýšilo sa korupčné správanie v štátnej správe. Chýbajú pozitívne vzory. Pretrváva beztretnosť konkrétnych osôb, napríklad v prípade zneužívania systému zdravotníctva.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Určite nie. Penta (majiteľ spoločnosti Svet zdravia) a jej aktivity sa rozvinuli len vďaka zmenám v roku 1989.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Najväčšia úloha na Slovensku nie je veci naprávať, ale ich nekaziť. Napríklad školstvo sa zničilo do takej miery, že tu máme vysoké školy, ktoré vychovávajú nepoužiteľných absolventov a nemajú mať právo na existenciu. Svet zdravia potrebuje stabilitu, fungovanie systému, poriadok. Neloví v mútnych vodách, pracuje ako sieť. Potrebuje dobre fungujúce verejné zdravotníctvo, nevyhovuje mu súčasný stav. Problémom verejného zdravotníctva je jeho spolitizovanie. Vo verejných nemocniciach štát iba dosadzuje svojich nominantov, tí sledujú len svoje ciele, a nemocnice navzájom nespolupracujú.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Áno. Najmä nadnárodné firmy, ktoré prišli s určitými hodnotami, vzorcami správania. Nie je to však čiernobiele. I tam sa našli zneužívatelia systému. Niektoré firmy vznikli doslova ako parazity na spoločnosti.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Snažia sa veci robiť tak, ako sa majú robiť. Dodržiavajú platobnú disciplínu. Každú získanú nemocnicu v prvom kroku odpolitizujú. Má pod sebou 18 riaditeľov, a tí mu nemusia byť vďační za to, že sú tam, lebo sú tam pre svoje schopnosti, kompetencie. Snažia sa veci robiť tak, ako by to mal robiť štát. Prezentujú celospoločenský zmysel, chcú inšpirovať štát.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

S komunálnymi politikmi vychádzajú dobre. Chváli si napríklad primátora v Michalovciach, kde stavajú novú nemocnicu. V úradných záležitostiach im vychádzajú v ústrety. V rámci rozloženia kompetencií sa podľa neho treba vrátiť k trom krajom a niekdajšiemu počtu okresov. Je skôr za centralizáciu. Slovensko je v počte obyvateľov porovnateľné so stredne veľkým svetovým mestom a má priveľa zastupiteľstiev na troch úrovniach, priveľa úradov. Je to ťažkopádny manažment. Po centralizácii by sa verejná správa mohla zredukovať na tretinu. Treba dobre zaplatiť úradníkov. Treba odpolitizovať celú verejnú správu.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Združenia majú byť svedomím podnikateľov, majú nastavovať vládne zrkadlo.

Ján Lunter, zakladateľ, spolumajiteľ, Alfa Bio, s.r.o., Banská Bystrica

Spoločnosť je výrobcom potravín zameraných na zdravé stravovanie. Zamestnáva vyše 150 zamestnancov.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Víťazi volieb na Slovensku vo veľkom porušujú demokraciu.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Je nespokojný. Na Slovensku je slabá vymáhateľnosť práva, hoci jeho firma sa do súdnych sporov veľmi nepúšťa. Nedokážu využívať súdne služby, vyhýbajú sa im. Našťastie obchodné reťazce, ich dôležitý partner, majú na rozdiel od minulosti dobrú platobnú disciplínu, hoci sú tvrdí partneri. Táto oblasť je príkladom toho, že nefunguje to, čo má štát garantovať. Ďalším problémom je, že sa neustále menia zákony. „Zákony padajú z neba ako hurky.“ Kritizuje umelo udržiavané reštrukturalizácie, lebo je za nimi záujem sudcov, ktorí si v prvom rade sledujú svoju odmenu. Zákony a vyhlášky by sa mali tvoriť tak, aby sa pri ich uplatňovaní nemohla prejavovať svojvôľa úradníkov. Majú s tým svoje skúsenosti, napríklad v kauze Cícerka. (Štátne úrady v roku 2015 označili výrobok firmy Cícerka za pôvodcu ochorenia zákazníka, hoci neskôr testy potvrdili, že nemali pravdu. Firme takéto krivé obvinenie spôsobilo veľké problémy.)

3. Čo vás najviac trápi pri podnikaní?

Okrem kauzy Cícerka, ich v rámci predmetu podnikania poznamenal prístup štátu k vrstveniu sadzieb DPH. Znížená sadzba DPH sa začala vzťahovať na potraviny, ktoré boli vymenované v colnom sadzobníku. Ak sa určitá potravinu nedala týmto spôsobom špecifikovať, vychádzalo sa z toho, z akej suroviny je vyrobená. Firma vyrába tofu, výrobok neuvedený v colnom sadzobníku. Vyrába sa zo sóje, ktorá spadala do nižšej sadzby DPH, takže pri distribúcii si uplatnili takúto nižšiu sadzbu. Ale po dvoch rokoch im štát oznámil, že to robili neoprávnene, a tak museli vracať veľkú sumu DPH. Boli nútení zobrať si na to úver. Vtedy uvažovali, že s podnikaním úplne skončia. Toto je príklad subjektívneho výkladu zákonov, vyhlášok zo strany štátu. Parafrázuje policajné heslo Pomáhať a chrániť na celospoločenské Nachytať a pokutovať. Takto často vyzerá prístup vlády podnikateľom. Štát nepodporuje investície v malých firmách. Nerovnomerne, až nerozumne, sa zvyhodňujú jednotlivé potraviny. Vláda podporovala spotrebu mlieka, ale spôsobom, čo má so zdravou výživou málo spoločné. Napríklad prispela na výrobu malých osladených balení mlieka, inak by deťom v škole nechutili. Je za tým schopná loby producentov. Strukoviny majú malú podporu, hoci Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) v záujme zdravia obyvateľov vyslovene odporúča uprednostňovať potraviny rastlinného pôvodu pred potravinami živočíšneho pôvodu. Oni tento materiál WHO, kde je Slovensko členom, nechali preložiť a vydali to. Chcú prispieť k tomu, aby sa

zmenili stravovacie návyky na Slovensku. Pokúšali sa napríklad presadiť zmeny v stravovaní v školách. Narazili však na diktát ministerstva školstva. Podľa predpisov musia mať deti tri razy do týždňa na tanieri mäso. Firma v zmysle odporúčaní WHO ponúkala školám sójové výrobky, tofu. V niektorých školských jedálňach našli pozitívnu odozvu, no kuchári tam môžu takéto jedlo variť len veľmi zriedkavo, aby neporušovali predpisy. Ťažko je bojovať proti vyhláškam, za ktorými stoja silné lobistické skupiny. V nemocniciach je to podobné. Dodávatelia mäsa sú silní, často sa tam dodáva mäso, ktoré sa už inak nedarí predať.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

O verejné zákazky sa neuchádzajú, skôr sa snažia meniť stravovacie návyky. Keby bolo na ňom, dotácie do poľnohospodárstva v EÚ a teda aj na Slovensku by zrušil. Zdvihli by sa ceny, ale konečne by nastala voľná súťaž.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Činnosť úradov sa zlepšuje. Ale často tu platí, že namiesto Pomáhať a chrániť sa podnikatelia zo strany štátu stretávajú s prístupom Nachytať a pokutovať. Ako môže napríklad slúžiť v prospech spoločnosti človek na daňovom úrade v Banskej Bystrici, ktorý bol za minulého režimu policajným vyšetrovateľom? Nie div, že na podnikateľa potom často úradníci hľadajú ako na podvodníka. Akoby od socializmu stále pretrvávalo heslo Kto nekradne, okráda svoju rodinu. Komunizmus napáchal veľa zla, stále ho máme v sebe.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Kto vstúpi do obchodovania so štátom, má problém s poctivosťou. Kto chce niečo od štátu, napríklad financovanie za eurofondy, musí naplniť pokladnice vládnych strán. Tento výber peňazí sa robí cez projekčné firmy na eurofondy, pričom sa všeobecne hovorí o províziách vo výške 30 percent zo zákazky. Sami na tento problém narazili, keď sa uchádzali o eurofondy. Čo sú to za kritériá, keď uchádzač vyhovie všetkým, ale potom príde to posledné kritérium – úplatok, v ktorom nevyhoví, a je z kola von? Eurofondy sú skorumpované a zmanipulované. Čuduje sa, že sa o tomto všeobecnom obrovskom probléme nepíše viac v médiách.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Podnikal už vlastne v 80. rokoch 20. storočia, lebo pochádza z oblasti, kde prišla socialistická kolektivizácia pôdy neskoro, a preto mohol vďaka svojej zručnosti a pracovitosti dodávať seno pre poľnohospodárske družstvo. Ale pritom musel obchádzať predpisy – napríklad musel rozpisovať príjmy z tejto činnosti na širokú rodinu, lebo inak by prekročil limity v povolenej výške príjmu. Po revolúcii podnikal s počítačovou firmou, ktorá funguje dodnes. Neskôr sa dal na výrobu potravín. Dôležité je, že ešte pred rokom 1989 žil v prostredí, kde sa človek musel spoliehať sám na seba. To dnes ľuďom stále chýba, preto ľudia radi počúvajú sľuby, že sa o nich niekto postará. Poľnohospodárstvo nám upadá, lebo nie je vzťah k pôde, k majetku. On by napríklad nedával sociálnu podporu ľuďom, čo vlastnia pôdu. Na aktívne práce by najímali aj súkromné firmy. Ony vedú ľudí efektívne zamestnať. Poberatelia dávok,

nezamestnaní by lepšie pochopili význam prác – robili by zmysluplnú robotu. Na začiatku podnikania by ľuďom umožnil poberať aj podporu. Aby získali odvalu. Teraz takíto nezamestnaní podnikajú pokútne, koho napríklad chytia na trhu s výrobkami produkovanými neoficiálne, zhabú mu ich a on dostane pokutu.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Nie sú determinovaní štátnym systémom.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Vo firme komunikujú so zamestnancami, presadzujú demokratické myslenie. Nabádajú k tolerancii medzi živnostníkmi, malými podnikateľmi. Stranícki mecenáši nie sú podnikatelia, oni prispievajú k rozvoju totalizmu.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Ich smerovanie je jasné. Podporujú aktivity vedúce k zdravému životnému štýlu, prispievajú neziskovým organizáciám Život a zdravie, Deti Zeme a podobne. Syn Ondrej je spoluzakladateľom internetovej stránky www.demagog.sk (zameranej na kontrolu tvrdení politikov a iných verejne aktívnych osôb, ktoré odznejú v politických diskusiách alebo vo verejnom priestore). Nabádajú na spoločenskú zodpovednosť, tým sa môže zmeniť veľa. (V januári 2017 sa rozhodol vstúpiť do komunálnych volieb v roku 2017 ako nezávislý kandidát na post predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja.)

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Má užšie kontakty s Banskobystrickou alternatívou (platformou lokálpatriotov, pozostávajúcich z niekoľkých mestských poslancov, odborníkov a občianskych aktivistov, ktorých spája láska k mestu Banská Bystrica). Nad posilnením komunálnej sféry sa nezamýšľal. Ale vie, že poslanci na komunálnej úrovni by mali byť odmeňovaní tak, aby z toho vyžili. Aby nesiahali na samosprávne peniaze cez firmy, ktoré robia služby pre samosprávu, napríklad pri údržbe ciest.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Áno.

Ivana Molnárová, výkonná riaditeľka, Profesia, s.r.o, Bratislava

Spoločnosť prevádzkuje najnavštevovanejší pracovný portál na Slovensku www.profesia.sk. Zamestnáva 40 zamestnancov.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Najväčším problémom je slabá vymožitelnosť práva.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Najväčšie problémy sú byrokracia a neustála zmena zákonov. Robili si prepočet – aby sa zamestnal jeden človek na jeden rok, treba na to vykonať 84 administratívnych úkonov. Zamestnať napríklad pracovníka na výpomoc, na brigádu, je administratívne také náročné, že firmy radšej volia prácu na čierno. Zákony, tak ako sa tvoria, sú namierené proti podnikateľom. Namiesto ústretovosti vláda robí podnikateľom skôr prekážky. Neprijímajú sa opatrenia na zjednodušenie zamestnávania. Taktiež sa nerobia opatrenia na zjednodušenie prepúšťania. Ak chce firma zamestnávať, musí mať mzdového účtovníka, aby to zvládla. Namiesto toho, aby vláda zjednodušovala zamestnávanie, prijíma opatrenia na odhaľovanie čiernej práce. Orientuje sa na postihy, len aby z podnikateľov vytiahla peniaze. V štáte panuje nestabilita. Ako nastúpila prvá vláda Roberta Fica, Zákonník práce sa menil každý rok. Zamestnávateľia si vedia regulovať zamestnávanie zamestnancov sami, mala by sa im poskytnúť väčšia voľnosť. Zákonník práce je skôr prekážkou na to, aby sa znižovala miera nezamestnanosti. Nerobia sa žiadne opatrenia zo strany vlády, aby sa oplátilo dlhodobé zamestnávanie. Prijímajú sa nesystémové opatrenia.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Súkromným firmám normálne podnikajúcim na trhu vytvára štát nekalú konkurenciu, keď privilegovaným pomáha dotáciami, eurofondmi.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Vôbec nevstupujú do verejných zákazok. Je tam nekalá súťaž. Nechce strácať čas a kaziť si meno. Nikdy nemali peniaze z EÚ.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Keď nemusia, nejdú na úrady. Využívajú elektronickú formu komunikácie, napríklad pri daňových priznaniach. Obrovskú byrokratickú prekážku pre nich predstavuje uplatňovaný spôsob ochrany osobných údajov. Máme tvrdšie predpisy, ako v tejto oblasti stanovujú nadradené predpisy EÚ. Napríklad v životopise si uchádzači nesmú zverejňovať zdravotné obmedzenia. Ako potom identifikovať týchto ľudí, keď ich chce niekto zamestnať? Štát sa zameriava prednostne na pokutovanie, keď sa niekde objaví nesplnenie povinností, keď sa neplnia údaje o ochrane osobných údajov.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Oni sa snažia poctivo podnikáť. Nevyhnutnosťou je existencia firemnej kultúry. Venujú sa svojej práci na 100 %. Uvedomuje si však, že stačí jeden zlý alebo priamo protipodnikateľsky mierený zákon a štát ich môže poškodiť, znevýhodniť. Pri prijímaní niektorých zákonov totiž doslova chýba zdravý rozum. Našťastie, inak nie sú závislí od štátu. Takže ani nevie posúdiť, či sa tendencia poctivo podnikáť v čase

zhoršuje alebo zlepšuje. V prípade zahraničných zamestnancov sú za mohutnejšie zamestnávanie Ukrajincov. Tí sem chcú prísť, sú poctiví a pracovití. A sú nám blízki náturou, aj preto by sa radi videli na Slovensku.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Nie. Alebo by podnikala nejakým okliešteným spôsobom.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Majú aktivity v 13 – 14 štátoch Európy, ale aj v Afrike. Demokracia u nás funguje, je to predovšetkým zásluhou toho, že sme súčasťou EÚ. Ale jej firma pôsobí napríklad aj v Maďarsku a tam cíti, že ústup od demokracie prináša negatívne dopady. Je tu viacmenej vláda jednej strany, kontrola médií, platí sa daň z reklamy. To má dopad na podnikanie, ovplyvňuje to ziskovosť firiem. Pre Slovensko je vývoj v Maďarsku mementom, aby sa neuberalo týmto smerom.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Určite áno. Už to, že môžeme mať na Slovensku štyri automobilky, pričom každá z nich má iné zameranie a iným spôsobom priťahuje pozornosť. Demokracia sa prejavuje aj v tom, že Slováci môžu voľne cestovať, študovať, pracovať v štátoch EÚ. Vládi však chýba vízia, kde by sa malo Slovensko uberať, a preto môže dopadnúť veľmi zle. Máme jednostranne orientovaných ľudí, napríklad v automobilkách. Kam sa preorientujú títo ľudia, keď automobilky budú okliešťovať prácu? To isté platí o centrách zdieľaných služieb. Tu ľudia s vysokoškolským vzdelaním vyplňajú za 1 200 eur mesačne excelovské tabuľky. Uvážujú sa na jeden typ, často netvorivej činnosti, čo je pre budúcnosť veľmi nebezpečné. V budúcnosti sa budú takíto ľudia ťažko prekvalifikovať. Školy sú na tom veľmi zle, systém sa po desaťročia nemení. Neučí sa kritické myslenie. Prepadáme sa v chápaní, tvorivosti detí. Chýbajú nám samostatne mysliace osobnosti. Ľudia nám hlúpnu. V zamestnaní iba čakajú na najbližšiu výplatu.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Firma sa zapája do mnohých aktivít. Podporujú Fond pre transparentné Slovensko (spoločnú iniciatívu firiem, ktoré trápí nedostatočná vymožiteľnosť práva na Slovensku a chcú túto situáciu riešiť vyvíjaním spoločenského tlaku na zlepšenie podmienok na trhu). Je predsedkyňou správnej rady Nadácie pre otvorenú spoločnosť. Vytvorili systém www.edujobs.sk (hlavný zdroj informácií o nových pracovných miestach na školách). Svoje myšlienky hodlá do budúcnosti presadzovať prostredníctvom občianskeho združenia Progresívne Slovensko, ktoré má ambíciu stať sa novou politickou stranou. Do politických funkcií ísť však nemieni.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

S komunálnymi politikmi sa nestretáva. Ako príklad presunutia právomocí z centrálnej vlády na inú úroveň uviedla návrh na nový spôsob zamestnávania dlhodobo nezamestnaných. Už dávnejšie navrhovali, aby sa to vykonávalo cez súkromné firmy. Tie by si nezamestnaných za poplatok zobrali na zodpovednosť. Išlo o to, aby prejavil niekto konkrétny o nich záujem, lebo teraz to tak nie je. Neuspeli. Keby sa to predsa podarilo, išli by konkrétni ľudia do konkrétnych regiónov, kde by riešili veci. Z tohto pohľadu by bolo prenesenie právomocí z vlády na nižšiu úroveň určite užitočné.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Určite áno. Musia sa združovať, spoločný hlas znamená väčšiu silu.

Mgr. Peter Serina, advokátska kancelária, s.r.o., Bratislava, majiteľ, konateľ

Spoločnosť sa zaoberá poskytovaním právnych služieb. Člen PAS.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Demokracia je proces. Trápi ho všeobecná neúcta k druhým ľuďom, neúcta k právam druhých, egoizmus a pokrytectvo. Toto je prekážka, by demokracia napredovala. Štát rezignoval na osvetu. Štát len trestá, nemotivuje ľudí, aby boli lepší. Popri sankciách treba ľudí motivovať, aby sa venovali veciam okolo seba. Ubíja sa aktivita. Od výbuchu slobody v roku 1989 nadšenia stále viac a viac ubúda.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Kľúčový problém je neustála zmena zákonov. Nedá sa predvídať. Tým, že štát ľudí trestá a nemotivuje, núti ich, aby obchádzali zákony. Víťazia ľudia, ktorí nemajú žiadne škrupule, splnia si povinnosti iba naoko, v skutočnosti ich nedodržiavajú. Treba mať stručné, jasné pravidlá a tie vynucovať. Ostatné treba nechať na ľuďoch samých.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Vo vzťahu ku klientom, ho trápí, že ľudia na Slovensku majú právne bezvedomie. Chýba vzdelanie v tom, čo je skutočne dôležité. Ľudia nerozumejú svojim právam a povinnostiam vo vzťahu k zákonu. Podpíšu hocičo. Ľudí neučíme podstatné veci do života – napríklad čo pre nich znamená podpis nejakej zmluvy. Ľudia nedbajú na prevenciu. Chýbajú im konzultácie pred prijímaním rozhodnutí. Za právnikom prichádzajú neskoro, keď už niečo, čo podpísali, nemožno vziať späť, a on im nevie pomôcť. Ak im predsa pomôže, je to finančne a časovo nákladné. Stará sa o to, aby ľudia nerobili zbytočné chyby.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Štátnym zákazkam sa vyhýba. Nemá zmysel vstupovať do nich, figurovať tam do počtu. Je to byrokratický, netransparentný proces, nevyhrávajú najlepší. Hoci sa prihlásil na štátne elektronické trhovisko, nevidel tam zo strany štátu ponuky na advokátske služby.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Za desať rokov jeho pôsobenia vníma neustály úpadok štátnej správy. Napríklad súdy majú oveľa horšiu techniku ako on sám. Systém riadenia verejných vecí je zlý. Úradníci z roka na rok vybavujú menej vecí a vybavujú ich menej rýchlo. Problém je v nedostatočnej kvalite ľudí, v rezignovaní šikovných. Byť šikovný sa neoplatí, čo ľudí demotivuje, ubíja. Štátni zamestnanci necítia podporu priamo z ministerstiev. Zažil príbeh s prokurátorkou. Keď sa obvineného, veľkého muža, na pojednávaní nič nepýtala, zisťoval, prečo mlčala. Mala obavy, že ju obvinený zbije. Akí ľudia sa vyberajú do prokuratúry, keď sa boja? Aj jeho zastrášovali, ale nesmie sa báť, inak sa táto robota nedá riadne vykonávať. Pri poskytovaní zamestnania nám vypadli osobnostné kritériá. Možno sa pri zamestnávaní spĺňajú odborné predpoklady, ale nie osobnostné.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikať? Aký je trend?

Áno, ale čím ďalej tým ťažšie. Štát svojim konaním spôsobuje, aby sa neoplatilo poctivo podnikať. Zo strany vlády sa niečo iné píše, rozpráva, a iná je skutočnosť. Štát uplatňuje dvojaký meter. Sú ľudia, ktorých ťažko nazvať podnikateľmi, lebo sú to klamári a zlodeji, čo môžu všetko. Iní nemôžu nič. V minulosti sa volali papaláši, teraz sú to ľudia spriaznení vláde. Ťažia z nerovnakého prístupu, klientelizmu. Mocní sa tým už ani netaja, nehanbia sa. Potvrdzujú to viaceré kauzy. Akoby sa zaviedlo pravidlo, že od určitej úrovne sa môže všetko. Kto má konexie, nemá sa čoho báť. Slušní ľudia sa uzatvárajú do seba. Je to a podobné ako v minulom socialistickom režime.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Podnikať sa dalo aj pred rokom 1989, takže z tohto hľadiska by sa akoby dalo. Ale advokácia je slobodné povolanie, je to čisto súkromná vec, často sa obhajujú záujmy proti štátu. Za socializmu boli advokáti nútení spolupracovať s políciou, prokuratúrou. Boli vlastne paródiou na advokáciu. Skutočná advokácia bez slobodnej, občianskej spoločnosti je neuskutočniteľná.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Má. Kvalita demokracie je dôležitá hlavne pre malé podniky s domácim kapitálom, aby mali rovnosť šancí, stabilné, predvídateľné a spravodlivé prostredie. Nadnárodným firmám zväčša vyhovuje nižšia kvalita demokracie. Veci si vybavujú samy.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Jednoznačne prispel. Demokracia je pre malých podnikateľov jediný systém, v ktorom môžu prosperovať. Len veľkým vyhovuje diktatúra. Veľké firmy priniesli na Slovensko nové štandardy, ale aj spôsoby, ako ich

porušovať. Pre štát je jednoduchšie komunikovať s firmou, čo zamestná 20-tisíc ľudí, ako komunikovať s 20-tisíc živnostníkmi. Drobných vlád prehládala. K rozvoju demokracie prispeli veľkí aj malí podnikatelia, ale zabúda sa na zásluhy malých. Stále sme rovní a rovnejší, to nás z minulosti neopustilo. Robert Fico raz povedal Ja som predseda vlády a vy ste kto? Takýto prístup je reziduom z komunizmu.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Robí a snaží sa zintenzívniť vzdelávanie žiakov a študentov v oblasti práva. Podporuje občianske iniciatívy, kde je výsledkom vzdelanie alebo priama pomoc ľuďom, ktorí to potrebujú. Svoju advokátsku prax sa snaží vykonávať čestne, podľa etických pravidiel, chce byť príkladom. Neváha pomenúvať problémy, aj demokracie, pravým menom. Snaží sa ľuďom vysvetľovať, aby si spravovali veci sami, aby sa nespoliehali na štát.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

Komunálni politici môžu podnikateľom podnikanie skomplikovať. Je proti rodinkárstvu,. Radšej nič nevybaví, ako by mal podplatiť. V bratislavskej mestskej časti, kde žije, dal starostovi ponuku, že bude pár hodín v týždni poskytovať obyvateľom bezplatné právne poradenstvo. Starosta mu doteraz nenašiel vhodné priestory. Keď mu riaditeľka nevzala dieťa do materskej školy, odmietol pristúpiť na zabehnutý systém – ísť riaditeľku osobne presvedčať, možno aj uplácať. Sťažoval sa starostovi na absenciu jasných pravidiel pri prijímaní detí do materskej školy a na uplatňovanie svojvôle zo strany riaditeľky. Dieťa mu do zariadenia napokon zobrali, starosta sa mu radšej vyhýba, asi sa ho bojí. Aj on sa snaží komunálnym politikom radšej vyhýbať. Na druhej strane si vie predstaviť posilnenie právomocí komunálnych politikov. Ale občania musia mať možnosť brániť sa proti nim, ak narazia na zneužitie osobného postavenia. Jednotlivec musí mať možnosť obhájiť si svoju pozíciu, a to cez efektívne súdnictvo, prokuratúru, políciu. Posilnenie právomocí komunálnej sféry a zlepšenie práce úradov sa dajú robiť naraz. Ľudia sú na to dosť zrelí, len štát nie je pripravený na to, aby sa prejavili. Chýba osobnostná zodpovednosť. Musíme nastaviť systém tak, aby si každý jednotlivec mohol obhájiť svoje postavenie, mal možnosť ubrániť sa.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Je to ich životný záujem. Ak podnikatelia nepochopia, že demokracia je jediný systém, kde môžu dosiahnuť svoje podnikateľské ciele, prejaviť svoju konkurencieschopnosť, čaká ich zánik. Treba hľadiť dostatočne dopredu. Krátkodobé korupčné zákazky od štátu nie sú zárukou dlhodobého pôsobenia.

Ondrej Smolár, výkonný riaditeľ, Soitron, s.r.o., Bratislava

Spoločnosť je systémový integrátor a poskytovateľ služieb v oblasti informačných technológií. Na Slovensku zamestnáva 350 zamestnancov. Člen PAS.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Synonymom pre demokraciu je právny štát. Nie je si istý, že na Slovensku platia zákony pre všetkých rovnako.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Nie. Štát zásahmi výrazne ovplyvňuje podnikateľské prostredie a robí to nepredvídateľne a bez presného zámeru. Podmienky sa menia za behu. Príkladom je posledný zásah do poisťovní, ktoré vláda zaťažila špeciálnou daňou. Prepojenie štátu na oligarchické štruktúry je jednou z príčin, prečo má status podnikania negatívne konotácie. Podnikateľ a podvodník akoby sa stávali synonymami. Vláda nastavuje verejnú mienku voči podnikateľom negatívne.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Pri takej veľkosti firmy, akú má Soitron, a v biznise, ktorý robia, bude štát vždy výrazným zadávateľom. Musia to rešpektovať. Štát v tejto oblasti deformuje prostredie, lebo vytvára novú konkurenciu, ktorú zvýhodňuje. Takáto konkurencia nepôsobí v trhovom prostredí, čo jej umožňuje poskytovať pre svojich zamestnancov nadštandardne lepšie podmienky. Ostatní tak môžu napríklad ľahko prichádzať o zamestnancov.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Chce, aby súťaže boli normálne. No opak je pravda, posledné desaťročie sa situácia iba zhoršuje. Miera deformácie je obrovská, je centrálne riadená, účelová. Zatiaľ nebolo vládnej garnitúry, ktorá by sa snažila robiť súťaže čisto, ale strana Smer-SD to doviedla do dokonalosti.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Hlavnú komunikáciu majú s finančnou správou, takmer denno-denný styk. Často tam pociťujú nekompetentnosť. Napríklad vytvorili holding a aktivity presunuli na domácu dcéru, ktorá mala dovtedy malý obrat a nebola vybraným subjektom. Chceli, aby prevzala štatút vybraného subjektu, veď jej strmo narastie obrat, no nepochodili. Museli ísť k okienku s ostatnými, stratili výhodu vybraných daňových subjektov, ktoré majú pridelených špeciálnych odborníkov. V Sociálnej poisťovni sa technicky zle riešia veci, napríklad pri nahlasovaní zamestnancov, čo im komplikuje život. Spustenie elektronickej pošty firiem so štátom sa zas odložilo o pol roka, čo je príklad zlyhania štátu, lebo mu chýbal systém komunikácie na uplatnenie tohto opatrenia. Štát prijíma zákony a nemyslí na to, ako sa nové opatrenia vykonávajú. Toto by sa v súkromnej firme nemohlo stať. Súdom sa vyhýbajú, lebo tie nevedia zaručiť transparentný proces.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Dá v niektorých špecifických oblastiach. Podnikať a robiť zákazky pre štát a spriaznené inštitúcie sa poctivo takmer nedá. Je to všeobecne známa vec. Je to ako za socializmu, všetci naň nadávali, ale nikto sa

to neodvážil povedať otvorene. Situácia sa zhoršuje. Pred desiatimi rokmi sa ešte dalo získať štátnu zákazku bez akceptovania nastaveného systému zo strany štátu, dnes už nie.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Určite nie. Ak by sa systém v roku 1989 zmenil len čiastočne, možno áno. Ale ak nie, nedokázal by podnikáť ako Slušovice (Agrokombinát Slušovice vznikol z pôvodne skolektivizovaného roľníckeho družstva, ktoré sa v 80. rokoch 20. storočia prebudovalo so silnou vládnu podporou na socialistickú firmu s rozličnými pridruženými výrobami, čo malo vyvolať zdanie, že aj v socialistickom systéme sa dá podnikáť). Systémová zmena v roku 1989 mu potvrdila správnosť životného presvedčenia Konať sám za seba, spoliehať sa na seba.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Má. Štát je z hľadiska uplatňovania informačných systémov veľký zákazník. Nemožno ho ignorovať. Ak by tak robili, podobali by sa na veľkú stavebnú firmu, ktorá by ignorovala dopravné zákazky. Zahraničie to nemôže vynahradiť. Pri prieniku na zahraničné trhy zároveň treba mať určitú veľkosť, zabehnuté určité technológie. Oni rozšírili podnikanie do zahraničia, lebo trh Slovenska je v segmentoch, kde sa vypracovali, primalý. Ak by však demokracia na Slovensku fungovala lepšie, darilo by sa im viac. Je presvedčený, že 99 % podnikateľov chce transparentný systém. Štát nedokáže dobre obstarávať. Nevie, čo presne chce, nevie nastaviť procesy. Zákon o verejnom obstarávaní môže byť akokoľvek dobrý, no ak sa popri ňom nevyužíva zdravý rozum, nikdy neprinesie výsledky.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Áno. Stále viac ľudí sa spoločensky vyjadruje, ovplyvňuje prostredie. Podnikatelia sa snažia vytvárať tlak, aby demokracia fungovala. Miera demokracie ovplyvňuje rast jeho firmy. On, ako ďalší podnikatelia, sú zároveň súkromné osoby a neefektívne procesy v štáte ich dráždia. Pre firmy je riešenie procesov nevyhnutnosťou, v štáte to zlyháva.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Snaží sa skôr angažovať osobne. Pozícia vo firme dáva väčšiu váhu jeho vyjadreniam. Ale firma musí byť apolitická. Osobná angažovanosť či financovanie propolitických aktivít je prípustné, ale prepojenie podnikania a politiky si nevie predstaviť. Soitron má na Slovensku 350 zamestnancov. Vo firme budujú kultúru. Manažéri svojim správaním ovplyvňujú zamestnancov. Ale to je mäkký vplyv, na každého zamestnanca má iný dopad.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

S komunálnymi politikmi prichádza do kontaktu málo. Teoreticky si vie predstaviť, že by sa posilnili kompetencie komunálnej sféry. Socializmus nás však zdeformoval natoľko, že nevieme žiť v komunitných celkoch. Keď vidí švajčiarske kantóny, tam to funguje. Ale je tam história a povedomie, že ľudia neodsúhlasia veci, ktoré nebudú fungovať. Napríklad v jednom z kantónov neodsúhlasili, aby ošetrovanie u zubára bolo zadarmo, lebo by sa ľudia mohli prestať starať o svoje zuby. Na Slovensku treba v prvom rade riešiť systémové veci z úrovne štátu, napríklad o vymožitelnosť práva.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Určite áno. Členovia týchto združení nemusia súhlasiť so všetkými spoločnými prístupmi, ale svoj individualizmus prekonajú s vidinou vyššieho kontextu. To platí napríklad o PAS.

Ivan Trančík, generálny riaditeľ, i.tran, sr.o., Turzovka

Spoločnosť je textilný podnik pletiarenskej výroby. Zamestnáva 130 zamestnancov.

1. Ste spokojní so súčasným stavom demokracie na Slovensku?

Nie. Schopní ľudia nedostávajú šancu, zlyháva výchova mládeže. Základom spoločnosti je mládež a zdravie. Je vecou morálky, aby sa to riešilo. Potrebujeme tvoriť morálku, odbornosť. To je hlavná úloha štátu. Čo je morálne zlé, nikdy nemôže byť politicky ani podnikateľsky správne. Zmena sa musí začať od školstva, lebo to je úplne na dne. Slovensko si malo zachovať dobrý, zabehnutý systém zo socialistického režimu, malo ho len odideologizovať. Absolventi škôl dnes nechcú robiť, pýtajú si len plat alebo mieria do zahraničia.

2. Ste spokojní so súčasným stavom podnikateľského prostredia na Slovensku?

Stále sa zhoršuje. Podnikateľské prostredie sa nemôže rozvíjať tam, kde dominujú oligarchovia. Podnikateľské prostredie deformujú tí najväčší podnikatelia. Koľko poctivých ľudí je v desiatke najväčších podnikateľov na Slovensku? O podnikateľskom prostredí na Slovensku rozhodujú finančné skupiny. Situácia je zdeformovaná už od 90. rokov 20. storočia, keď vládu uchopila strana Vladimíra Mečiara.

3. Čo vás najviac trápí pri podnikaní?

Nezúčastňujú sa na štátnych zákazkách a preto sa im ťažko podniká. Tvrdó ich zasiahlo uvalenie obchodných sankcií EÚ proti Rusku v roku 2014. Pred sankciami pri vývoze 90 % produkcie smerovala viac ako polovica do Ruska. Od štátu nedostali žiadnu náhradu a museli si poradiť sami. Sústredili sa viac na domáci trh a zintenzívnili priamy predaj, napríklad vo veľkých slovenských výrobných podnikoch.

4. Pociťujete diskrimináciu, neférovú súťaž pri udeľovaní verejných zákaziek alebo dotácií?

Už 17 rokov sa nezúčastňujú na verejných súťažiach. Je to čistý podvod. Vo verejných súťažiach vyhrávajú firmy účelovo založené dva, tri dni pred súťažou, pričom provízie idú priamo vládny politickým stranám. Sami nedávno oznámili príslušným úradom podozrenie z kartelovej dohody pri dodávkach pletiarenských výrobkov pre štátne inštitúcie, no zatiaľ sa nič nenapravilo, nemajú ani odpoveď.

5. Aké máte skúsenosti s úradmi? Aké máte skúsenosti s ďalšími inštitúciami (súdmi a pod.)?

Úradom i ďalším inštitúciám sa vyhýba. Majú dodávateľov, ktorým platia, a odberateľov, ktorí platia im. Vymožiteľnosť práva je však všeobecne neuspokojujúca.

6. Dá sa na Slovensku poctivo podnikáť? Aký je trend?

Keby neveril, že sa dá poctivo podnikáť, z podnikania by odišiel. Každá osoba musí vytvárať podmienky na poctivé podnikanie najprv od seba. Nezúčastňuje sa na podvodoch. Podnikajú aj v Česku, tam je situácia iná, s úradníkmi sa komunikuje oveľa lepšie.

7. Podnikala by dnes vaša firma ak, by sa neuskutočnili zásadné demokratizačné zmeny v spoločnosti na začiatku 90. rokov?

Keby sa neudiali zmeny, bol by ďalej štátnym zamestnancom na ministerstve zahraničných vecí v oblasti ekonomickej diplomacie. Za socialistického režimu mohli podnikáť iba ľudia vedení v tajnej Štátnej bezpečnosti.

8. Má kvalita uplatňovania demokratického režimu na Slovensku vplyv na investičnú aktivitu, vytváranie pracovných miest, ziskovosť vašej firmy?

Má iba čiastočnú. Firma sama musí využívať vlastné možnosti.

9. Prispel podnikateľský stav k rozvoju demokracie na Slovensku?

Mal by prispievať, ale nemá na to veľké možnosti, pretože podnikateľské prostredie na Slovensku formuje niekoľko veľkých finančných skupín.

10. Čo konkrétne vy alebo vaša firma vykonala pre rozvoj a udržanie demokracie na Slovensku? Máte nejaké plány v tomto smere do budúcnosti?

Snažia sa byť korektní, zamestnancom platia mzdy načas. Snažia sa presadzovať slovenské výrobky na trhu. Od štátu nedostávajú nič.

11. Ako vychádzate s politikmi na komunálnej úrovni? Sú pre vaše podnikanie dôležití? Viete si predstaviť, že by dostali od centrálnej vlády silnejšie právomoci?

S komunálnymi politikmi vychádza veľmi dobre, týka sa to primátora Turzovky i predsedu Žilinského samosprávneho kraja. Sú to jeho susedia, musí s nimi vychádzať. Koľko potrebujú, toľko si v komunálnej sfére vybavia. K presunu ďalších kompetencií na komunálnu sféru je odmeraný. Bolo by napríklad chybou

presunúť úrady práce z vlády na komunálnu úroveň, lebo je jedno z mála, čo vo verejnej správe funguje dobre.

12. Majú podnikateľské združenia vykonávať aktivity na zachovanie/posilnenie demokracie na Slovensku?

Podnikanie nie je v prvom rade o ziskoch. Morálni podnikatelia zamestnávajú ľudí a ohodnocujú ich. PAS má ako jedna z mála podnikateľských inštitúcií na Slovensku kredit.